

ગ્રન્થાંક - ૯૧

કર્મ ગ્રન્થ સાર્થ

ભાગ ૨ જો

(૩-૪ કર્મ ગ્રન્થ)
(બંધસ્વામિત્વ-ષડશીતિ)

:- પ્રકાશક :-

શ્રીમદ્ યશોવિજયજી જૈન સંસ્કૃત પાઠશાળા
અને

શ્રી જૈન શ્રેયસ્કર મંડળ, મહેસાણા

અન્યાંક - ૯૧

સમ્યગ્-દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગ :
શ્રીમદ્ દેવેન્દ્રસૂરીશ્વરજી વિરચિત

ભાગ ૨ જો

(૩-૪ કર્મગ્રન્થ)

(બંધસ્વામિત્વ : ષડશીતિ)

શબ્દાર્થ, ગાથાર્થ, મુનિરાજ શ્રી જીવવિજયજી
વિરચિત સ્તબુકાર્થ તથા ઉપયોગી ટીપ્પણ સાથે

: પ્રકાશક :

શ્રી બાબુલાલ જેશિંગલાલ મહેતા

ડૉ. મફતલાલ જે. શાહ

★

ઓનરરી સેક્રેટરીઓ

શ્રીમદ્ યશોવિજયજી જૈન સંસ્કૃત પાઠશાળા અને

શ્રી જૈન શ્રેયસ્કર મંડળ - મહેસાણા

(સ્વ. શેઠ વેણીચંદ સુરચંદ સંસ્થાપિત)

★

આવૃત્તિ ૬૬૧
વી. સં. ૨૫૨૦

મૂલ્ય
૨૦-૦૦

પ્રત : ૩૦૦૦
વિ. સં. ૨૦૫૦

—प्रकाशक—

श्रीमद् यशोविजयञ्जि जैन संस्कृत पाठशाळा

अने

श्री जैन श्रेयस्कर मंडळ—मळेसाळा

श्री. व्याघ्रनाथ जेसिंगनाथ मळेता

डॉ. मङ्गलनाथ जे. शाह

ओ. सेक्रेटरीओ.

—: प्राप्तिस्थानो :—

[१] श्री जैन श्रेयस्कर मंडळ.

मळेसाळा [उ.—गु.]

[२] श्री जैन श्रेयस्कर मंडळ.

पादीताळा [सौराष्ट्र]

मुद्रक :

कृति ओफसेट

लोअर ग्राउन्ड इलोअर 'समृद्धि',

छाईकोर्ट सामे,

नवरंगपुरा, अमदावाड

ત્રીજી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના

મુનિશ્રી જીવવિજયજી મહારાજ શ્રી રચિત ટબા સાથેના શ્રી દેવેન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ રચિત પાંચ નવ્ય કર્મગ્રંથ તથા પૂર્વાચાર્ય રચિત સમતિકા નામના છઠ્ઠા કર્મગ્રંથની આ સંસ્થા તરફથી આવૃત્તિઓ અગાઉ છપાઈ ચૂકી હતી, પાંચમા-છઠ્ઠા કર્મગ્રંથની ત્રીજી આવૃત્તિ પણ બહાર પડી ચૂકી છે, અગાઉ કર્મગ્રંથ ભાગ ૧ લામાં ૧ થી ૪ કર્મગ્રંથ છપાવવામાં આવ્યા હતા. આ આવૃત્તિમાં પણ ૧ થી ૪ કર્મગ્રંથ સાથે છપાવવા વિચાર હતો, પરંતુ પ્રેસ તથા કાગળોની મુશ્કેલી અંગે સં. ૨૦૦૨ નાં સાલમાં ૧ લા તથા ૨ જા કર્મગ્રંથ બહાર પાડવામાં આવ્યા હતા, હવે બાકી રહેલ અધસ્વામિત્વનામા તૃતીય કર્મગ્રંથ તથા પડશીતિ નામા ચતુર્થ કર્મગ્રંથ બહાર પાડવામાં આવે છે.

પ્રથમ તથા દ્વિતીય કર્મગ્રંથ માફક આ આવૃત્તિમાં પણ અભ્યાસીઓની સગવડતા ખાતર ટબાની છપાઈ મે.ટા ટાઈપમાં લેવામાં આવી છે તથા સંસ્થાના ભૂતપૂર્વ અધ્યાપક ભાઈ કુંવરજી મૂળવંદે તૈયાર કરેલ ટિપાલુ સૌથી પાછળ લેવામાં આવેલ છે.

આ ગ્રંથના રચયિતા શ્રીમદ્ દેવેન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ શ્રી સુધર્માસ્વામિથી ૪૫ મીં પાટે થયા છે તેઓશ્રીએ અનેક ગ્રંથો રચેલ છે, જેની નોંધ આ સંસ્થા તરફથી બહાર પડેલ 'ભાવ્યત્રયમ્'ની પ્રસ્તાવનામાંથી જોઈ શકાશે.

ટબાકાર શ્રી જીવવિજયજી મહારાજશ્રીએ આ ગ્રંથ ઉપર ટબા સં. ૧૮૦૩ ના વિજયાદશમીના દિવસે રચેલ છે,

આ આવૃત્તિમાં દષ્ટિદોષ તથા પ્રેસદોષથી અશુદ્ધિઓ રહી જવા ગામેલ છે. રહેલ અશુદ્ધિઓનું શુદ્ધિપત્રક સાથે આગવામાં આવેલ છે, તે તે પ્રમાણે સુધારીને અભ્યાસીઓને વાંચવા ભલામણ છે.

અંતમાં આ ત્રીજો-ચોથો કર્મગ્રંથ પ્રગટ થવાથી હવે અભ્યાસીઓને અભ્યાસમાં પડતી ત્રુટિ દૂર થશે એવી આશા સાથે વિરમીએ છીએ.

મહેસાણા

લિ.

સં. ૨૦૧૦ આસો સુદિ ૧ વકીલ ચીમનલાલ અમૃતલાલ શાહ
શ્રી. બાબુલાલ જોશિંગલાલ મહેતા
ઓ. સેક્રેટરીઓ

છઠ્ઠી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના

આ ગ્રંથની આ અગાઉ પાંચ આવૃત્તિઓ બહાર પડી ચૂકી છે. પાંચમી આવૃત્તિની ૩૦૦૦ નકલ ખલાસ થતાં આ છઠ્ઠી આવૃત્તિની ૨૦૦૦ નકલ છપાવવામાં આવેલ છે.

અભ્યાસીઓની અનુકૂળતા માટે કાઉન સોળ પેજમાં આ ગ્રંથ છપાવવામાં આવેલ છે. આ આવૃત્તિનું પ્રુફ સંશોધન અમદાવાદ શ્રી રતિલાલ ચીમનલાલ દોશી લુદરાવાળાએ કાળજીપૂર્વક કર્યું છે. છતાં દ્રષ્ટિદોષ કે મુદ્રણદોષથી જે અશુદ્ધિઓ રહી જવા પામી છે તેનું શુદ્ધિપત્રક આપવામાં આવેલ છે તે પ્રમાણે સુધારીને વાંચવા વિજ્ઞપ્તિ છે.

મહેસાણા
સં. ૨૦૫૦ મેરુતેરસ

વિ.
શ્રી બાબુલાલ જેસિંગલાલ મહેતા
ડૉ. મફતલાલ જે. શાહ
ઓનરરી સેક્રેટરીઓ
શ્રી યશોવિજયજી જૈન સંસ્કૃત પાઠશાળા
અને
શ્રી જૈન શ્રેયસ્કર મંડળ-મહેસાણા

વિષયાનુક્રમ

નંબર	વિષય	પૃષ્ઠ
૧	બંધસ્વામિત્વ (તૃતીય કર્મગ્રંથ)	૧-૩૫
૨	બંધસ્વામિત્વ યંત્ર	૩૬-૩૮
૩	ષડશીતિ (ચતુર્થ કર્મગ્રંથ)	૩૮-૧૮૨
૪	બંધસ્વામિત્વ તૃતીય કર્મગ્રંથ ટિપ્પણ	૧૮૩-૨૦૮
૫	ઉદય સ્વામિત્વ	૨૦૮-૨૩૦
૬	ઉદીરણા સ્વામિત્વ	૨૩૧-૨૩૬
૭	સત્તા સ્વામિત્વ	૨૩૧-૨૩૬
૮	ચતુર્થ કર્મગ્રંથ ટિપ્પણ	૨૩૭-૨૮૮

અંધસ્વામિત્વનામા તૃતીય કુર્મગ્રંથ.

મંગળ અને અભિધેય

અંધવિહાણુવિમુક્તં, વંદિયસિરિવદ્ધમાણુજિણુચંદં;
ગદ્યાધસું પુરુષં, સમાસચો અંધસામિત્તં ॥૧॥

અંધવિહાણુ—અંધની રચનાથી
વિમુક્તં—વિશેષે રહિતને
વંદિય—વાંદીને
સિરિ—શ્રી
વદ્ધમાણુ—વીરસ્વામી
જિણુચંદં—જિનોને વિષે ચંદ્ર
સમાનને

ગદ્યાધસું—ગતિઆદિ ચૌદ
માર્ગલાઓને વિષે
પુરુષં—કહીશું
સમાસચો—સંક્ષેપથી
અંધસામિત્તં—અંધસ્વામિત્વ

અર્થ—કુર્મઅંધનના વિધાનથી રહિત શ્રી વર્ધમાન
જિનચંદ્રને નમસ્કાર કરીને ગતિ વગેરે વિષે સંક્ષેપ થકી
અંધસ્વામિત્વ કહીશ. ॥ ૧ ॥

વિવેચન—હવે અંધસ્વામિત્વ કહે છે. જીવપ્રદેશ સાથે
કુર્મનો જે સંબંધ તે અંધ કહીએ. તેનું મિથ્યાત્વાદિક
હેતુએ કરીને નિપજાવવું તે અંધવિધાન કહીએ, તેણે કરીને
વિમુક્ત એટલે રહિત એવા શ્રી વર્ધમાન સ્વામી જિન તે
અવધિજ્ઞાની, મનઃપર્યાવજ્ઞાની અને કેવળજ્ઞાની તેને વિષે ચંદ્રમા
સરીખા; તેમના પ્રત્યે વાંદીને—નમસ્કાર કરીને ગતિ વગેરે
આસઠ માર્ગસ્થાનકને વિષે સંક્ષેપથી જીવને અંધનું

સ્વામીયણું એટલે કયો જીવ કેટલી પ્રકૃતિ બાંધે એમ
અંધસ્વામિત્વ કહીશ. ॥ ૧ ॥

ગઈ ઇંદ્રિએ ય કાએ, જોએ વેએ કસાય નાણે ય;
સંજમ દંસણુ લેસા, ભવ સમ્મે સન્નિ આહારે ॥૨॥

ગઈ—ગતિ માર્ગણા
ઇંદ્રિએ—ઇંદ્રિય માર્ગણા
કાએ—કાય માર્ગણા
જોએ—યોગ માર્ગણા
વેએ—વેદ માર્ગણા
કસાય—કપાય માર્ગણા
નાણે—જ્ઞાન માર્ગણા

સંજમ—ચારિત્ર માર્ગણા
દંસણુ—દર્શન માર્ગણા
લેસા—લેશ્યા માર્ગણા
ભવ—ભવ્ય માર્ગણા
સમ્મે—સમ્યક્ત્વ માર્ગણા
સન્નિ—સંજ્ઞિ માર્ગણા
આહારે—આહારક માર્ગણા

અર્થ—ગતિ ચાર, ઇંદ્રિય પાંચ, કાય છ, યોગ ત્રણ, વેદ
ત્રણ, કપાય ચાર, જ્ઞાન આઠ, સંયમ સાત, દર્શન ચાર,
લેશ્યા છ, ભવ્ય—અભવ્ય બે, સમ્યક્ત્વ છ, સંજ્ઞિ—અસંજ્ઞિ
બે અને આહારી—અણાહારી એ બે, એ ૧૪ માર્ગણાના
ઉત્તરભેદ ૬૨ જાણવા. ॥ ૨ ॥

સંજ્ઞાક્રમ સંગ્રહ

જિણુ સુરવિઉવાહારદુ, દેવાઉય નિરયસુહુમ—

વિગલતિગં;

એગિંદિ થાવરાયવ, નપુ મિચ્છં હુંડ છેવકું ॥૩॥

આણુમજ્જાગિઈસંઘયણુ, કુખગઈનિયઈત્થિદુહગ—

થીણુતિગં

ઉલ્લનેઅતિરિદુગંતિરિ—નરાઉનરઉરલદુગરિસહ ॥૪॥

જિજ્ઞા—જિજ્ઞાનામકર્મ

સુર—સુરદ્વિક

વિઉવ—વૈક્રિયદ્વિક

આહારદુ—આહારકદ્વિક

દેવાઉ—દેવાયુ

નિરય—નરકત્રિક

સુહુમ—સૂક્ષ્મત્રિક

વિગલતિગં—વિકલેન્દ્રિયત્રિક

એગિંદ્રિ—એકેન્દ્રિય જ્ઞાતિ

થાવર—સ્થાવર નામકર્મ

આતપ—આતપ નામકર્મ

નપુ—નપુંસક વેદ

મિચ્છં—મિથ્યાત્વ મોહનીય

હુંડ—હુંડ સંસ્થાન

એવદ્દું—એવદ્દું સંઘયણ

અણુ—અનંતાનુભંધિ ચારકષાય

અર્થ—જિજ્ઞાનામ, સુરદ્વિક, વૈક્રિયદ્વિક, આહારકદ્વિક,

દેવાયુ અને નરકત્રિક, સૂક્ષ્મત્રિક, વિકલેન્દ્રિયત્રિક, એકેન્દ્રિય-

જ્ઞાતિ, સ્થાવરનામ, આતપનામ, નપુંસકવેદ, મિથ્યાત્વ મોહ-

નીય, હુંડસંસ્થાન, એવદ્દુંસંઘયણ, અનંતાનુભંધિ ચાર,

મધ્યની આકૃતિ [સંસ્થાન] ચાર, મધ્યસંઘયણ ચાર, અશુ-

ભવિહા યોગતિ, નીચગોત્ર, સ્ત્રીવેદ, દુર્ભગત્રિક, થીણદ્વિત્રિક,

ઉદ્યોતનામ, તિર્યંચદ્વિક, તિર્યંચાયુ, નરાયુ મનુષ્યદ્વિક,

ઔદારિકદ્વિક અને વજ્રઋષભનારાચ સંઘયણ ॥ ૩-૪ ॥

વિવેચન—હવે ૧૨૦ માંથી કેટલીક પ્રકૃતિના અનુક્રમનો

સંગ્રહ કહે છે—આગળ જે પ્રકૃતિથી જેટલી પ્રકૃતિ લેવી કહેશે

મજ્જાગિઈ—મધ્યાકૃતિ [વચ્ચેનાં

ચાર સંસ્થાન]

સંઘયણ—સંઘયણ [મધ્યનાં ચાર

સંઘયણ]

કુખગઈ—અશુભ વિહાયોગતિ

નિચ—નીચ ગોત્ર

ધત્થિ—સ્ત્રીવેદ

દુહગ—દૌર્ભાગ્ય નામકર્મ

થીણતિગં—થીણદ્વિત્રિક

ઉદ્યોત—ઉદ્યોતનામ

તિરિદુગં—તિર્યંચદ્વિક

તિરિ—તિર્યંચાયુ:

નરાઉ—મનુષ્યાયુ:

નર—મનુષ્યદ્વિક

ઉરલદુગ—ઔદારિકદ્વિક

રિસહું—વજ્રઋષભનારાચસંઘયણ

તે પ્રકૃતિથી માંડીને તેટલી પ્રકૃતિઓ અનુક્રમે લેવી. જિનનામ ૧, દેવગતિ ૧, દેવાનુપૂર્વી ૨, વૈક્રિયશરીર ૧. વૈક્રિયોપાંગ ૨, આહારક શરીર ૧, આહારકોપાંગ ૨, દેવાયુ: ૧, એવં ૮, નરક ગતિ ૧, નરકાનુપૂર્વી ૨, નરકાયુ: ૩, એવં ૧૧; સૂક્ષ્મ ૧, અપ-ર્યામિ ૨, સાધારણ ૩, બેઠન્દ્રિય ૧, તેઠન્દ્રિય ૨, ચઉરિન્દ્રિય ૩, એવં ૧૭; એકેન્દ્રિયજાતિ ૧; સ્થાવરનામ ૧, આતપનામ ૧, એવં ૨૦; નપુંસકવેદ ૧, મિથ્યાત્વમોહનીય ૧, હુંડસંસ્થાન ૧, છેવટું સંઘયણ ૧, એવં ૨૪.

અનંતાનુબંધી ચાર કષાય ૪, ન્યગ્રોધ ૧, સાહિ ૨, વામન ૩, કુબ્જ ૪, એ ૪ મધ્ય સંસ્થાન, ઋષભનારાય ૧, નારાય ૨ અર્ધનારાય ૩, કીલિકા ૪. એ મધ્ય સંઘયણ ચાર. એવં ૩૬ અશુભ વિહાયે:ગતિ ૧ નીચૈર્ગોત્ર ૧, સ્ત્રીવેદ ૧, એવં ૩૬ દુર્ભંગનામ ૧, દુ:સ્વર ૨, અનાદેય ૩, થીણુદ્ધિત્રિક ૩, એવં ૪૫, ઉદ્યોતનામ ૧, તિર્યંચગતિ ૧, તિર્યંચાનુપૂર્વી, તિર્યંચાયુ ૩, મનુષ્યાયુ ૧, એવં ૫૦; મનુષ્યગતિ ૧, મનુષ્યાનુપૂર્વી ૨, ઔદારિકશરીર ૧, ઔદારિકોપાંગ ૨, વજ્રઋષભનારાયસંઘયણ ૧, એ પંચાવન પ્રકૃતિનો ક્રમ સંગ્રહ જાણવો. ॥ ૩-૪ ॥

**સુરઘ્નુણુવીસવજ્જ', ઘગસઉ ઓહોણુ બંધહિ નિરચા;
તિત્થવિણુમિચ્છસયં, સાસણિનપુચઉ વિણુછનુધા ॥ ૫ ॥**

સુર—સુશદ્ધિક

ઘ્નુણુવીસ—ઓગણીશ

વજ્જ—વર્જને

ઘગસઉ—એકસો એક

ઓહોણુ—ઓધે, સામાન્યપણે

બંધહિ—બંધ

નિરચા—નારક જીવો

તિત્થ—તીર્થંકર નામકર્મ

વિણુ—વિના

મિચ્છ—મિથ્યાત્વે

સયં—સો

સાસણિ—સાસ્વાદને

નપુચઉ—નપુંસકાદિક ચાર

છનુધ—છન્નું

અર્થ—સુરદ્વિકાદિ ઓગણીશ પ્રકૃતિ વજીને એકસો એક પ્રકૃતિ ઓધે નારકીના જીવો ઓધે, તીર્થંકર નામ વિના મિથ્યાત્વે સો પ્રકૃતિ [ઓધે,] નપુંસકચતુષ્ક વિના છન્નુ પ્રકૃતિ સાસ્વાદને [ઓધમાં] જાણવી. ॥ ૫ ॥

વિવેચન—હવે ગતિમાર્ગણાએ ઓધ કહે છે, તેમાં પ્રથમ નરકગતિએ ઓધ કહે છે. સુરદ્વિક આદિ દર્દને આતપ લગે ઓગણીશ પ્રકૃતિ ટાળીને શેષ એકસો એક પ્રકૃતિ ઓધ—પણે એટલે ગુણઠાણાની વિવક્ષા વિના સર્વ નારકી સમુચ્ચય-પણે ઓધે. નારકીને ભવસ્વભાવેજ એ ઓગણીશનો ઓધ ન હોય, મિથ્યાત્વ ગુણઠાણે તીર્થંકરનામનો ઓધ ન હોય, તે માટે તે વિના (૧૦૦) એકસોનો ઓધ હોય. સાસ્વાદને નપુંસકાદિક ચાર વિના એટલે નપુંસક ૧, મિથ્યાત્વ ૨, હુંડ ૩, છેવટ હુંડ ૪, એ વિના (૯૬) છન્નુનો ઓધ હોય. ॥ ૫ ॥

વિજુઅણુ છવીસ મીસે, ઓસયરિ સમ્મંમિ જિણુ-
નરાઉ જુઆ;

ઇઅ રયણાઇસુ ભંગો પંકાઇસુ તિત્થયરહીણો ॥૬૧॥

વિજુઅણુ છવીસ—અનંતાનુ-
ઓધ આદિ છવીશ વિના

મીસે—મિશ્રગુણઠાણે

ઓસયરિ—મહોતેર

સમ્મંમિ—અવિરતિસમ્યક્ત્વ
ગુણઠાણે

જિણુ—જનનામકર્મ

નરાઉ—મનુષ્યાયુએ

જુઆ—યુક્ત

ઇઅ—એ

રયણાઇસુ—રતનપ્રભાદિક (ત્રણ)

ભંગો—ભંગો [નરકે,

પંકાઇસુ—પંકપ્રભાદિક (ત્રણ)
નરકે

તિત્થયર—તીર્થંકર નામકર્મ

હીણો—હીન (ઓઝો)

અર્થ—અનંતાનુબંધિ ચતુષ્ક આદિ છવીશ પ્રકૃતિવિના
મિશ્રે [સિત્તેર] જાણવી. જિનનામ અને મનુષ્યાયુએ યુક્ત
ખહોંતેર પ્રકૃતિ સમ્યક્દષ્ટિએ બંધાય, આ [બંધ આશ્રયી]
ભંગ રત્નપ્રભા વગેરે ત્રણ નારકીમાં જાણવો. પંકપ્રભા આદિ
ત્રણને વિષે [પૂર્વોક્ત બંધનો ભંગ] તીર્થંકર નામકર્મ રહિત
કહ્યો છે. ॥ ૬ ॥

વિવેચન—અનંતાનુબંધી આદે ઠઈને નરાયુ લગે છવીશ
(૨૬) પ્રકૃતિ વિના મિશ્રગુણઠાણે સિત્તેર (૭૦) બાંધે, અવિરતિ
સમ્યક્ત્વગુણઠાણે (૭૨) ખહોંતેર બાંધે, જિનનામ અને મનુષ્યાયુ
લેખવીએ ત્યારે, નરકગતિ માંહે એ ચાર જ ગુણઠાણાં હોય.
રત્નપ્રભા ૨, શર્કરાપ્રભા ૨, અને વાલુકાપ્રભા ૩, એ ત્રણ
પૃથ્વીને વિષે એ જ ભાંગો જાણવો. એઘે ૧૦૧, મિથ્યાત્વે ૧૦૧
સાસ્વાદને ૯૬, મિશ્રે ૭૦ અને સમ્યક્ત્વે ૭૨ પ્રકૃતિનો બંધ હોય.
પંકપ્રભા ૧, ધૂમપ્રભા ૨, તમઃપ્રભા ૩, એ ત્રણ નરકે તીર્થંકર
હીન બંધ કહેવો. એઘે તથા મિથ્યાત્વે ૧૦૦, સાસ્વાદને
૯૬, મિશ્રે ૭૦ સમ્યક્ત્વે ૭૧, પંકપ્રભાદિકનો આબ્યો
તીર્થંકર ન થાય તે માટે તેનો બંધ હોય નહીં. ॥ ૬ ॥

નરકગતૌ બંધસ્વામિત્વયંત્રકં તથારત્નપ્રભા—શર્કરા-
પ્રભા—વાલુકાપ્રભા—નારકેવપિ, પંકપ્રભા—ધૂમપ્રભા
તમઃપ્રભા—નારકાણાં એઘે ચતુર્થ ગુણુસ્થાનકે ચ
જિનહીનયંત્રકમ્ ॥

નરકગતો ઓઘે રત્ન- પ્રભાદિત્રયે ચ, પંકપ્ર- ભાદિત્રયે જિનહીનં.	બંધ પ્રકૃતયઃ	અબંધ પ્રકૃતયઃ	બંધવિરહ પ્રકૃતય	જ્ઞાનાવસ્થાયાઃ	દર્શનાવસ્થાયાઃ	વેદનીય પ્રકૃતયઃ	મોહનીય પ્રકૃતયઃ	આયુઃ પ્રકૃતયઃ	નામ પ્રકૃતયઃ	ગોત્ર પ્રકૃતયઃ	અંતરાય પ્રકૃતયઃ	મૂલ્ય પ્રકૃતયઃ
ઓઘે	૧૦૦૧	૧૦૦૧	૦	૫	૯	૨૨૬	૨૫૦	૨	૫૭-૮			
મિથ્યાત્વે	૧૦૦	૨૦	૪	૫	૯	૨૨૬	૨૪૯	૨	૫૭-૮			
સાસ્વાદને	૯૬	૨૬	૨૬	૫	૯	૨૨૪	૨૪૭	૨	૫૭-૮			
મિશ્રે	૭૦	૫૦	૦	૫	૬	૨૧૯	૦૩૨	૧	૫ ૭			
અવિરતે	૭૨ ૭૧	૪૯ ૪૯	૦	૫	૬	૨૧૯	૧ ૭૩	૧	૫૭-૮			

અજિણુમણુઆઉ ઓઘે, સત્તમિએ નરદુગુચ્યવિણુ
મિરહ્ણે, ધગનવધ સાસાણે, તિરિઆઉ નપુંસચઉ
વજ્જ' ॥ ૭ ॥

અજિણુમણુઆઉ-જિનનામ
કર્મ અને મનુષ્યાયુ મૂકીને
ઓઘે-ઓઘે
સત્તમિએ-સાતમીએ
નરદુગ-મનુષ્યદ્વિક
ઉચ્ચ-ઉચ્ચગોત્ર
વિાચુ-વિના

મિરહ્ણે-મિથ્યાત્વે
ધગનવધ-એકાણું
સાસાણે-સાસ્વાદને
તિરિઆઉ-તિર્થચનું આયુ
નપુંસચઉ-નપુંસક ચતુષ્ક
વજ્જ'-વર્જને

અર્થ-જિનનામ અને મનુષ્યાયુવિના [નવાણું પ્રકૃતિ]
સાતમી નારકીએ ઓઘે બંધાય. મનુષ્યદ્વિક અને ઉચ્ચગોત્ર
વિના મિથ્યાત્વે [છનુ] બંધાય. તિર્થચાયુ અને
નપુંસકચતુષ્ક વિના સાસ્વાદને એકાણું પ્રકૃતિ બંધમાં
હોય. ॥ ૭ ॥

વિવેચન-જિનનામ ૧, મનુષ્યાયુઃ ૨, એ એ, એકસો
એક માંહેથી હીન કર્યે ઓઘે નવાણું પ્રકૃતિ સાતમી નારકીએ
બંધાય. સાતમી પૃથ્વીથી મનુષ્યમાં ન જાય તે માટે
મનુષ્યાયુ ન બાંધે. મનુષ્યગતિ ૧, મનુષ્યાનુપૂર્વવી ૨. ઉચ્ચગોત્ર
૩, એ ત્રણ વિના મિથ્યાત્વે છન્નું (૯૬)નો બંધ હોય. સાસ્વાદને
તિર્યાંચાયુઃ ૧, નપુંસકવેદ ૨, મિથ્યાત્વ મોહનીય ૩, હુંડ
સંસ્થાન ૪; છેવટ્કું સંઘયણ ૫, એ પાંચ વર્ણને [૯૧]
એકાણુંનો બંધ હોય ॥ ૭ ॥

તમસ્તમાયાં	બંધ પ્રકૃતયઃ	અબંધ પ્રકૃતયઃ	બંધવિરહિદ પ્રકૃતયઃ	જ્ઞાનાવરણીય	દર્શનાવરણીય	વેદનીય	મોહનીય	આયુકર્મ	નામકર્મ	ગોત્રકર્મ	અંતરાયકર્મ	મૂલપ્રકૃતયઃ
ઓઘે	૯૯	૨૧	૦	૫	૯	૨૨૬	૧૪૯	૨	૫૭-૮			
મિથ્યાત્વે	૯૬	૨૪	૫	૫	૯	૨૨૬	૧૪૭	૨	૫૭-૮			
સાસ્વાદને	૯૧	૨૯	૨૧	૫	૯	૨૨૪	૦૪૫	૧	૫ ૭			
મિશ્રે	૭૦	૫૦	૦	૫	૬	૨૧૯	૦૩૨	૧	૫ ૭			
અવિરતે	૭૦	૫૦	૦	૫	૬	૨૧૯	૦૩૨	૧	૫ ૭			

આણુચઉચીસવિરહિયા સનરદુગુચ્યા ય સયરિ
મીસદુગે,
અતરસએ ઓહિ મિરછે, પજ્જતિરિયા વિણુ
જિણુહારં ૮

આબુચઉવીસ—અનંતાનુબંધિ
 વગેરે ચોવીસ પ્રકૃતિ
 વિરહિઆ—વિરહિત
 સ—સહિત
 નરદુગ—મનુષ્યદ્વિક
 ઉચ્યા—ઉચ્ચગોત્ર
 સયરિ—સિત્તર
 મિસદુગે—મિશ્રદ્વિક (મિશ્ર
 અને અવિરતિ)

સતરસઓ—એકસો સત્તર
 ઓહિ—ઓઘે
 મિચ્છ—મિથ્યાત્વે
 પર્યાપ્તા—પર્યાપ્તા
 તિરિયા—તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય
 વિચુ—વચ્ચને
 જિણુ—જિન નામકમ
 આહારં—આહારકદ્વિક

અર્થ—અનંતાનુબંધિ આદિ ચોવીસ પ્રકૃતિ વિના અને મનુષ્યદ્વિક અને ઉચ્ચગોત્રે સહિત સિત્તર પ્રકૃતિ મિશ્રદ્વિકે ધંધાય. જિનનામ અને આહારકદ્વિક વિના એકસો સત્તર પ્રકૃતિ પર્યાપ્તા તિર્યંચ ઓઘે અને મિથ્યાત્વે ધંધે. ॥ ૮ ॥

વિવેચન—અનંતાનુબંધિથી માંડી તિર્યંચદ્વિક લગે ચોવીસ પ્રકૃતિ, ૯૧ માંહેથી કાઢીએ અને મનુષ્યદ્વિક ને ઉચ્ચગોત્ર એ ત્રણ ભેગવીએ—ત્યારે મિશ્રે અને સમ્યક્ત્વે સિત્તર (૭૦)નેા ધંધ સાતમી નરકે હોય, તિહાંનેા નીકળ્યેા તેા મનુષ્ય ન થાય પણ મનુષ્યદ્વિક તેને ભવાંતરે ઉદયે આવે.

હવે તિર્યંચગતિમાં ધંધ કહે છે. એકસો સત્તરનેા ધંધ ઓઘે અને મિથ્યાત્વે પર્યાપ્તા તિર્યંચને હોય. જિનનામ અને આહારકદ્વિક એ ત્રણ વિના. તિર્યંચમાં ગતિ પ્રત્યયેજ જિનનામ અને સંયમ વિના આહારકદ્વિકે પણ ન ધંધાય તે માટે. ॥ ૮ ॥

વિષ્ણુનિરયસોલસાસણિ, સુરાઉ આણુએગતીસવિષ્ણુ
મીસે;

સસુરાઉ સયરિ સમ્મે, ખીઅકસાએ વિણા દેસે ॥૬૧॥

વિષ્ણુ-વિના.

નિરય-નરક (ત્રિદાદિ)

સોલ-સોળ

સાસણિ-સાસ્વાદને

સુરાઉ-દેવાયુ.

આણુએગતીસ-અનંતાનુબંધિ

- આદિ એકત્રીસ.

મીસે-મિશ્ર ગુણઠાણે.

સ-સહિત.

સયરિ-સિત્તેર

સમ્મે-સમ્યક્ત્વે.

ખીઅ-ખીજ (અપ્રત્યાખ્યાના-
વરણીય ચાર)

કસાએ-કષાયો.

દેસે-દેશવિરતિગુણઠાણે.

અર્થ-નરકત્રિકાદિ સોલ પ્રકૃતિ વિના સાસ્વાદને [એક
સો એક પ્રકૃતિ] બંધે. દેવાયુ અને અનંતાનુબંધિ આદિ
એકત્રીસ પ્રકૃતિ વિના [૬૯ પ્રકૃતિ] મિશ્રે બંધે, દેવાયુ
સહિત સિત્તેર પ્રકૃતિ સમ્યગ્દષ્ટિએ બંધાય. ખીજ કષાય
વર્જિત દેશવિરતિએ [૬૬ પ્રકૃતિ] બંધે હોય. ॥ ૯ ॥

વિવેચન-નરકત્રિકાદિકથી હુંડ, છેવટૂઠા લગે સોળ પ્રકૃતિ
વિના સાસ્વાદને એકસો એક બંધાય. દેવાયુ અને અનંતાનુ-
બંધિથી રિસહ લગેની એકત્રીસ, એવં બત્રીસ વિના ઓગણો-
તર (૬૯) પ્રકૃતિ મિશ્રગુણઠાણે બંધે, દેવાયુ: સહિત સિત્તેર
(૭૦) સમ્યક્ત્વ ગુણઠાણે બંધે અને ખીજ અપ્રત્યાખ્યાનીય
ચાર કષાય વિના દેશવિરતિ ગુણઠાણે છાસઠ (૬૬) બંધે. પર્યા-
પ્તતિર્યં અને એ પાંચજ ગુણઠાણા હોય. ॥ ૯ ॥

ગર્ભજ સંજ્ઞિ પર્યાપ્ત પંચેન્દ્રિય તિર્યંચગતિ બંધયંત્રકમ

તિર્યંચગતિ બંધસ્વામિત્વ	બંધ પ્રકૃતયઃ	અબંધ પ્રકૃતયઃ	વિચ્છેદ પ્રકૃતયઃ	જ્ઞાનાવરણીય	દર્શનાવરણીય	વેદનીય	મોહનીય	આયુકર્મ	નામકર્મ	જોત્રકર્મ	અંતરાય કર્મ	મૂલ પ્રકૃતયઃ
ઓધે	૧૧૭	૩	૦	૫	૮	૨૨૬	૪૬૪	૨	૫૭-૮			
મિથ્યા-વે	૧૧૭	૩	૧૬	૫	૮	૨૨૬	૪૬૪	૨	૫૭-૮			
સાસ્વાદને	૧૦૧	૧૮	૩૨	૫	૮	૨૨૪	૩૫૧	૨	૫૭-૮			
મિશ્રે	૬૮	૫૧	૦	૫	૬	૨૧૮	૦૩૧	૧	૫	૭		
અવિરતે	૭૦	૫૦	૪	૫	૬	૨૧૮	૧૩૧	૧	૫૭-૮			
દેશવિરતે	૬૬	૫૪	૦	૫	૬	૨૧૫	૧૩૧	૧	૫૭-૮			

ઇય ચઉગુણેસુ વિ નરા પરમજ્યા સજિણુ ઓહુ દેસાઈ
જિણુઈકકારસહીણુ, નવસય અપજ્જતતિરિચનરા. ૧૦

ઈઅ-એમજ, પર્યાપ્ત તિર્યંચની પેઠે
ચઉગુણેસુ-ચાર ગુણહાણે
વિનરા-પર્યાપ્તા મનુષ્યો પણ
પરમ-વિશેષ
અજ્યા-અવિરતિ ગુણહાણાવાળા
સજિણુ-જિનનામ સહિત
ઓહુ-ઓધ (કર્મસ્તવમાં કહ્યા
મુજમ)

દેસાઈ-દેશવિરતિ આદિએ
જિણુઈકકારસ-જિનએકાદથ
હીણુ-સહિત, હીન
નવસય-એકસો નવ
અપજ્જત-અપર્યાપ્તા પંચેન્દ્રિય
તિરિચનરા-તિર્યંચ તથા
મનુષ્યો

અર્થ-ચાર ગુણહાણાને વિષે પર્યાપ્તા મનુષ્યો પણ એમજ
બાંધે, પરન્તુ અવિરતિ સમ્યગ્દષ્ટિ મનુષ્યો જિનનામ સહિત.
બાંધે. દેશવિરતિથી માંડીને ઓધ [કર્મસ્તવોક્ત] બાંધ

જાણવો. જિનએકાદશરહિત એકસો નવ પ્રકૃતિ અપર્યાપ્તા તિર્યાચ અને મનુષ્ય બાંધે. ॥ ૧૦ ॥

વિવેચન—હવે મનુષ્યગતિને વિષે બાંધ કહે છે. ચાર ગુણઠાણે મનુષ્યને પણ એમજ બાંધ કહેવો. મનુષ્ય ઓઘે ૧૨૦ બાંધે, મિથ્યાત્વે ૧૧૭, સાર્વાદને ૧૦૧ અને મિત્રે ૬૬ બાંધે પણ અવિરતિ સમ્યક્ત્વ ગુણઠાણે જિનનામ સહિત ૭૧ બાંધે, દેશવિરતાદિક ગુણઠાણે ઓઘ બાંધ એટલે કે કર્મ-સ્તવોક્તની પેરે જાણવો. એટલે બીજા કર્મઅંતમાં કહ્યા પ્રમાણે કહેવું તે કેમ? તે કહે છે—પાંચમે ૬૭, છદ્દે ૬૩, સાતમે ૫૬, આઠમા ગુણઠાણના પહેલે ભાગે ૫૮, ત્યારપછી પાંચ ભાગ ભાગે ૫૬, સાતમે ભાગે ૨૬, નવમા ગુણઠાણના પહેલે ભાગે ૨૨, બીજે ૨૧, ત્રીજે ૨૦, ચોથે ૧૬, પાંચમે ૧૮, દશમે ગુણઠાણે ૧૭, અગિયારમે, બારમે અને તેરમે ગુણઠાણે ૧, ચૌદમે અબાંધક હોય.

હવે જિનાદિક નરકત્રિક ભગે અગ્યાર પ્રકૃતિએ હીન ક્યે એકસોનવ (૧૦૦) પ્રકૃતિ અપર્યાપ્ત તિર્યાચ અને અપર્યાપ્ત મનુષ્ય બાંધે, કારણ કે એને એકજ મિથ્યાત્વ ગુણઠાણું હોય. યદ્યપિ કરણ અપર્યાપ્તા મનુષ્યને સમ્યક્ત્વ હોય * તિહાં જિનનામ પણ બાંધે છે, પણ ઈહાં લબ્ધિઅપર્યાપ્તા મનુષ્યનીજ વિવક્ષા કરી છે તે માટે એકજ મિથ્યાત્વ ગુણઠાણું હોય. ॥ ૧૦ ॥

૧૩
મનુષ્યગતિમાર્ગણ્યાં બંધયંત્રકમ.

મનુષ્યગતિમાર્ગણ્યાં	બંધ પ્રકૃતિ	અબંધ પ્રકૃતિ	વિરુદ્ધ પ્રકૃતિ	જ્ઞાનાવરણીય	દર્શનાવરણીય	વેદનીય	સોહનીય	આયુકર્મ	નામકર્મ	ગોત્રકર્મ	અંતરાય પ્રકૃતયઃ	મૂલ પ્રકૃતયઃ
ઓધિ	૧૨૦	૦	૩	૫	૮	૨	૨૬	૪	૬૭	૨	૫૭-૮	
મિથ્યાત્વે	૧૧૭	૩	૧૬	૫	૮	૨	૨૬	૪	૬૪	૨	૫૭-૮	
સાસ્વાદને	૧૦૧	૧૮	૩૨	૫	૮	૨	૨૪	૩	૫૧	૨	૫૭-૮	
મિશ્રો	૬૮	૫૧	૦	૫	૬	૨	૧૮	૦	૩૧	૧	૫	૭
અવિરતે	૭૧	૪૮	૪	૫	૬	૨	૧૮	૧	૩૨	૧	૫૭-૮	
દેશવિરતે	૬૭	૫૩	૪	૫	૬	૨	૧૫	૧	૩૨	૧	૫૭-૮	
પ્રમત્ત સંયતે	૬૩	૫૭	૬	૫	૬	૨	૧૧	૧	૩૨	૧	૫૭-૮	
અપ્રમત્ત સંયતે	૫૫	૫૮	૧	૫	૬	૧	૮	૧	૩૧	૧	૫૭-૮	
નિવૃત્તો	૨૨	૬૬	૩૨	૫	૬	૧	૮	૦	૩૧	૧	૫	૭
અનિવૃત્તો	૨૨	૬૬	૩૨	૫	૬	૧	૮	૦	૩૧	૧	૫	૭
સૂક્ષ્મસંપરાયે	૧૮	૧૦૧	૧	૫	૬	૧	૦	૦	૧	૧	૫	૭
ઉપશાંતમોહે	૧૭	૧૦૩	૧	૫	૬	૧	૦	૦	૧	૧	૫	૬
ક્ષીણમોહે	૧૧	૧૧૮	૦	૦	૦	૧	૦	૦	૦	૦	૦	૧
સયોગીકેવલીએ	૧૧	૧૧૮	૧	૦	૦	૧	૦	૦	૦	૦	૦	૧
અયોગીકેવલીએ	૦	૧૨૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦

નિરયવ્વસુરા નવરં, ઓહિમિરુદ્ધે ધગિં દિતિગસહિયાઃ;
કરપદુગે વિય એવં, જિણાહીણો જોઠલિવણવણે ॥૧૧॥

નિરયવ્વ-નારકીની પેઠે

સુરા-દેવતા.

નવરં-વિશેષ.

ઓહિ-ઓધે.

મિરુદ્ધ-મિથ્યાત્વે.

ધગિં દિતિગ-એકેંદ્રિયત્રિક.

સહિયા-સહિત.

કરપદુગે-એ દેવલોકે.

વિચ્છ-પણ.

એવં-એમજ, દેવતાના ઓધ-
અંધ પેઠે.

જિણુ-જિનનામકર્મ.

હીણા-વિના (હીણ).

જ્યોતિષી-જ્યોતિષી.

ભવણુ-ભવનપતિ.

વણુ-વ્યંતરને વિષે.

અર્થ-નારકીની પેઠે દેવતા ણાંધે [=અંધના સ્વામિ
જાણવા.] એટલું વિશેષ કે, ઓધે અને મિથ્યાત્વે એકેંદ્રિય
ત્રિક સહિત છે. એ દેવલોકને વિષે પણ એ જ પ્રકારે અંધ
હોય. જ્યોતિષક અને ભવનપતિને વિષે જિનનામ વિના
[તે] અંધ જાણવો. ॥ ૧૧ ॥

વિવેચન-હવે દેવગતિને વિષે અંધ કહે છે, નારકીની
જેમ દેવતાને અંધ કહેવો, પણ એટલું વિશેષ છે કે, ઓધે
અને મિથ્યાત્વગુણઠાણે એકેંદ્રિય, સ્થાવર, આતપ એ ત્રણ
સહિત કહેવો. જે ભણી દેવતા એકેંદ્રિયપણું ણાંધે [ત્યાં
જાય છે] તે માટે ઓધે ૧૦૪, મિથ્યાત્વે ૧૦૩, સાસ્વાદને
૯૬, મિશ્રે ૭૦, સમ્યક્ત્વે ૭૨, દેવતાને એ ચાર [૪] ગુણ-
ઠાણાં હોય, એ દેવલોકે પણ એજ અંધ કહેવો, ઓધે ૧૦૪,
મિથ્યાત્વે ૧૦૩, સાસ્વાદને ૯૬, મિશ્રે ૭૦, સમ્યક્ત્વે ૭૨
આંધે.

જ્યોતિષી ભવનપતિ અને વ્યંતરને જિનનામ હીન
અંધ કહેવો. જિનનામની સત્તાવંત જીવ ભવનપતિ, વ્યંતર
જ્યોતિષીમાં ઉપજે નહીં અને ત્યાંનો આઠ્યો જિન થાય નહીં
તે માટે ઓધે ૧૦૩, મિથ્યાત્વે ૧૦૩, સાસ્વાદને ૯૬, મિશ્રે
૭૦, સમ્યક્ત્વે ૭૧ આંધે. ॥ ૧૧ ॥

ઓધે તથા—સૌધર્મ—ઈશાનદેવલોકે બંધસ્વામિત્વયંત્રકમિદમ્
જ્યોતિષી—ભવનપતિ—વ્યંતર—રાણ્યવંતરંપુ જિનનામભીનમ્

દેવગતી	બંધપ્રકૃતયઃ	અબંધપ્રકૃતયઃ	વિચ્છિદ્ધપ્રકૃતયઃ	જ્ઞાનાવરણીય	દર્શનાવરણીય	વદનીય પ્રકૃતયઃ	માહનીય પ્રકૃતયઃ	આયુકર્મ પ્રકૃતયઃ	નામકર્મ પ્રકૃતયઃ	જોત્રકર્મ પ્રકૃતયઃ	અંતરાય પ્રકૃતયઃ	મૂલ પ્રકૃતયઃ
ઓધે	૨૦૩૪	૨૧૭૬	૧	૫	૮	૨	૨૬	૨	૨૭	૨	૫	૭-૮
મિથ્યાત્વે	૧૦૩	૧૭	૭	૫	૮	૨	૨૬	૨	૨૨	૨	૫	૭-૮
સાસ્વાદને	૮૬	૨૪	૨૬	૫	૮	૨	૨૪	૨	૪૭	૨	૫	૭-૮
મિશ્રે	૭૦	૫૦	૦	૫	૬	૨	૧૮	૦	૩૧	૧	૫	૭
અવિરતે	૭૨	૪૮	૦	૫	૬	૨	૧૮	૧	૩૩	૧	૫	૭-૮

રયાણ્યવસણુકુમારાઈ, આણ્યાઈ ઉજ્જ્ઞેચચઉરહિઆ;
અપજ્જતિરિઅવ નવસય—મિગિદ્દિપુઠવિજલતર—
વિગલે ॥ ૧૨ ॥

રયાણ્યવ—રત્નપ્રભાની પેઠે.
સણુકુમારાઈ—સનતકુમાર આદિ
આણ્યાઈ—આનત આદિ.
ઉજ્જ્ઞેચચઉ—ઉદ્યોતાદિક ચાર.
રહિઆ—રહિત.
અપજ્જ—અપર્યામ.

તિરિઅવ—તિર્યંચની પેઠે.
નવસય—એકસો નવ,
ધગિદ્દિ—એકેંદ્રિય.
પુઠવિજલ—પૃથ્વીકાય, અપકાય
તર—વનસ્પતિકાય.
વિગલે—વિકલેંદ્રિયને વિષે.

અર્થ—સનતકુમારથી સહસ્રાર મુધીના દેવો રત્નપ્રભાની પેઠે બાંધે. આનત વગેરેના દેવો ઉદ્યોતચતુષ્ક વિના બાંધે. અપર્યામ તિર્યંચની પેઠે એકસો નવ પ્રકૃતિનો બંધ એકેં-

દ્રિય જાતિ; પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, વનસ્પતિકાય અને વિકલે-
દ્રિયને વિષે હોય છે. ॥ ૧૨ ॥

વિવેચન—સનત્કુમારથી માંડીને સહસ્રાર લગે એ છ
દેવલોકના દેવતાને રત્નપ્રભાની પેઠે બાંધ કહેવો. એકેંદ્રિયમાં
ઉપજવું નથી; તે માટે એકેંદ્રિયત્રિક ન બાંધે, તેથી એધે
૧૦૧, મિથ્યાત્વે ૧૦૦, સાસ્વાદને ૯૬, મિશ્રે ૭૦ અને સમ્ય-
કત્વે ૭૨ બાંધે, આનતાદિ ચાર દેવલોક અને નવ ગ્રૈવેયકના
દેવતા ઉદ્યોત નામ ૧; તિર્યંકદ્વિક ૩, અને તિર્યંગાયુઃ એ ચાર
પ્રકૃતિવિના રત્નપ્રભાની પેઠે બાંધે. એ દેવતા તિર્યંચમાં ન
જાય તે માટે ન બાંધે તેથી એધે, ૯૭, મિથ્યાત્વે ૯૬,
સાસ્વાદને ૯૨, મિશ્રે ૭૦ અને સમ્યક્ત્વે ૭૨ બાંધે. અનુત્તર
વિમાને એકજ સમ્યક્ત્વ ગુણદાણું છે તિહાં ૭૨ બાંધે એ નથી
કહ્યું તો પણ જાણવું. હવે ઇન્દ્રિયમાર્ગણાએ બાંધ કહે છે,
અપર્યાપ્ત તિર્યંચની પેઠે મિથ્યાત્વ ગુણદાણે એકસો
નવ પ્રકૃતિ એકેંદ્રિય પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, વનસ્પતિકાય અને
વિકલ તે બેઇંદ્રિય, તેઇંદ્રિય, ચઉરિંદ્રિય; એ સર્વે જીવ બાંધે.
એધે પણ ૧૦૯ બાંધે. ॥ ૧૨ ॥

આનતાદિચતુષ્ટયે તથા ગ્રૈવેયકનવકેબાંધસ્વામિત્વયંત્રકમિદમ્

આનતાદિચતુષ્ટયે તથા ગ્રૈવેયકનવકે	બાંધ પ્રકૃતિ	અબાંધ પ્રકૃતિ	વિચ્છેદપ્રકૃતિ	જ્ઞાનાવરણીય	દર્શનાવરણીય	વેદનીય કર્મ	મોહનીય કર્મ	આયુકર્મ	નામકર્મ	જોત્રકર્મ	અંતરાયકર્મ	મૂલપ્રકૃતિ
એધે	૯૭	૨૩	૧	૫	૯	૨	૨૬	૧૪૭	૨	૫૭-૮		
મિથ્યાત્વે	૯૬	૨૪	૪	૫	૯	૨	૨૬	૧૪૬	૨	૫૭-૮		
સાસ્વાદને	૯૨	૨૮	૨૨	૫	૯	૨	૨૪	૧૪૪	૨	૫૭-૮		
મિશ્રે	૭૦	૫૦	૦	૫	૬	૨	૧૯	૦૩૨	૧	૫	૭	
અવિરતે	૭૨	૪૮	૦	૫	૬	૨	૧૯	૧૩૩	૧	૫૭-૮		

છનવધ સાસણિવિણુસુહુમતેરકેધ પુણ્ણિતિ...નવધ ;
 તિરિઅનરાઉહિં વિણા, તણુપજ્જતિં ન જંતિ
 જઓ. ૧૩

છનવધ-છન્નું.

સાસણિ-સાસ્વાદને

વિણુ-વિના.

સુહુમતેર-સૂક્ષ્મનામ વગેરે તેર
 પ્રકૃતિ.

કેધ-કોઈક

પુણુ-વળી.

ખિંતિ-કહે છે.

ચઉનવધ-ચોરાણું.

તિરિઅ-તિર્યંચ

નર-મનુષ્યના

આઉહિં-આયુષ્ય.

વિણા-વિના.

તણુપજ્જતિં-શરીરપર્યામિને

ન જતિં-પૂરી ન કરે.

જઓ-જે કારણ માટે.

અર્થ—સૂક્ષ્મ તેર વિના સાસ્વાદન ગુણઠાણે તેઓ છન્નું
 બાંધે. કોઈ આચાર્ય વળી તિર્યંચ અને મનુષ્યાયુ વિના
 ચોરાણું કહે છે. જે કારણ માટે તેઓ શરીર પર્યામિ પૂર્ણ
 ન કરે. ॥ ૧૩ ॥

વિવેચન—સાસ્વાદન ગુણઠાણે સૂક્ષ્મત્રિકાદિકથી છેવટા
 લગે તેર પ્રકૃતિ ૧૦૯ માંથી ઓછી કચે છન્નું (૯૬) બાંધે,
 અને બેજ ગુણઠાણાં હોય. અને કેટલાએક કહે છે કે
 તિર્યંચાયુ ૧, મનુષ્યાયુ ૨, એ બે વિના ચોરાણું [૯૪]બાંધે.
 જે ભણી એકેં દ્રિયાદિક સાસ્વાદનવંત થકા શરીર પર્યાપ્તિ પણ
 પૂરી ન કરી શકે તો આયુષ્ય કેમ બાંધે? તિહાં આયુ બંધાય
 ત્યારે તે ૯૬ બાંધે અને બીજે મતે તો શરીર પર્યાપ્તિ અગા-
 ત્વ. ક. ૨

ઉજ સાસ્વાદને આયુ કયાંથી ખાંધે? ત્યારે તે ૯૪ જ ખાંધે એ ખે મત જાણવા. એ માંહે [૯૪] ચોરાણુંનો મત ખરો ભાસે છે, જે લાણી એકેંદ્રિયાદિકનું જઘન્ય આયુ પણ ૨૫૬ આવલિકાના ક્ષુલ્લક લવનું હોય, તે આયુના ખે ભાગ ગયે એકસો એકોત્તર [૧૭૧] મી આવલિકાએ આયુ ખંધાય અને સાસ્વાદનપણું તો ઉત્કૃષ્ટું પણ છ આવલિકાનું હોય તેટલામાં પરલવનું આયુ: કેમ ખંધાય? તે માટે ચોરાણું [૯૪] જ ખંધાય, એ મત શુદ્ધ જણાય છે, અને ગ્રંથકારે ૯૬ કહી તે તો કોણ જાણે કયા આશયે કહી હશે? તથા આગળ ઔદારિકમિશ્રમાં પણ સાસ્વાદને આયુખંધ વાર્યો છે— સાસણિ વચનવદ્ વિના તિરિઅનરાડં સુહૃમતેર ॥ તો ઈહાં પણ એમજ જોઈએ, તે અને આ સાસ્વાદન એકજ છે. ॥૧૩૩॥

અપર્યાપ્તા એકેંદ્રિય-પૃથ્વી-અપૂ-વનસ્પતિ-વિકલત્રયે
ખંધસ્વામિત્વયંત્રકમ્.

અપર્યાપ્તા એકેંદ્રિયા: દિકે ખંધસ્વામિત્વમ્	ખંધ પ્રકૃતિ	અજ ય પ્રકૃતિ	વિચ્છેદ પ્રકૃતિ	જ્ઞાનાવસ્થીય	દર્શ નાવસ્થીય	વેદનીય કર્મ	મોહનીય કર્મ	આયુકર્મ	નામકર્મ	જોત્રકર્મ	અંતરાય કર્મ	મૂલ પ્રકૃતય:
ઓધે	૧૦૮	૧૧	૦	૫	૯	૨૨૬	૨૫૮	૨	૫૭-૮			
મિથ્યાત્વે	૧૦૮	૧૧	૦	૫	૯	૨૨૬	૨૫૮	૨	૫૭-૮			
સાસ્વાદને	૯૬	૧૧	૦	૫	૯	૨૨૪	૨૫૭	૨	૫૭-૮			

પંચેન્દ્રિય, ત્રસ, ગતિત્રસ, મન-વચન-કાયાના યોગ
અને ઔદારિક કાયયોગ માર્ગણાઓમાં

ઓહુ પશ્ચિદ્ધિતસેગઘતસેજિણિક્કારનરતિગુચ્ચવિણા;
મણુવયજ્જેગે ઓહો ઉરલે નરભંગુ તમ્મિમસ્સે ॥૧૪॥

ઓહુ—ઓઘબંધ.
પશ્ચિદ્ધિ—પંચેન્દ્રિય [માર્ગણા]માં
તસે—ત્રસકાસ [માર્ગણા] માં.
ગઘતસે—ગતિત્રસ [તેઉકાય અને
વાઉકાય] માર્ગણાએ.
જિણિક્કાર—જિનાદિક અગિયાર
નરતિગ—મનુષ્ય ત્રિક.
ઉચ્ચ—ઉચ્ચૌર્ગોત્ર

વિણા—વિના.
મણુવય—ચાર પ્રકારના મન-
અને વચન.
જ્જેગે—યોગ માર્ગણાએ.
ઓહો—ઓઘબંધ.
ઉરલે—ઔદારિક કાયયોગે,
નર—મનુષ્યના બંધની પેઠે.
ભંગુ—ભંગો.
તમ્મિમસ્સે—ઔદારિકમિત્રાયોગે.

અર્થ—પંચેન્દ્રિયજાતિ અને ત્રસકાયને વિષે ઓઘ બંધ
જાણવો, ગતિત્રસને વિષે જિન એકાદશ, મનુષ્યત્રિક અને ઉચ્ચ-
ગોત્ર વિના [એકસો પાંચ] બંધાય. મનયોગ અને વચનયોગે
ઓઘ બંધ જાણવો, ઔદારિકે મનુષ્યનો ભંગો; અને તે
[ઔદારિક] ના મિત્રે.— ॥ ૧૪ ॥

વિવેચન—પંચેન્દ્રિય અને ત્રસકાયને ચૌદે ગુણઠાણે ઓઘ,
તે બીજે કર્મસ્તવે કહ્યો તેમ બંધ કહેવો. હવે ગતિત્રસ તે
તેઉકાય અને વાયુકાય તેને જિણસુરથી માંડીને નરકત્રિક સુધી
અગિયાર પ્રકૃતિ અને મનુષ્યત્રિક તથા ઉચ્ચૌર્ગોત્ર એવં ૧૫
ટાળીને એકસો પાંચનો બંધ હોય; ગુણઠાણું એકજ મિથ્યાત્વ
હોય. હવે યોગમાર્ગણાએ બંધ કહે છે—મનોયોગ ચાર

લેહે તે સત્યમનોયોગ ૧, મૃષા મનોયોગ ૨, સત્યમૃષા મનોયોગ ૩, અસત્યામૃષા મનોયોગ ૪, એમ ચાર વચનયોગ, એ આઠ યોગને વિષે તેર ગુણુઠાણે ઓઘ તે કમ્મસ્તવની જેમ બંધ કહેવો. ઔદારિક કાયયોગને મનુષ્યની જેમ તેર ગુણુઠાણે બંધ કહેવો. ઔદારિકમિશ્રને વિષે બંધ હવે કહે છે. ॥૧૪॥

આહારછગવિણુહો, ચઉદસસઉ મિચ્છિ જિણુપણુગ-
હીણુ;
સાસણિ ચઉનવધવિણુ, તિરિઅનરાઉ સુહુમતેર. ૧૫

આહારછગ—આહારકષ્ટક

વિણુ—વિના.

ઓહો—ઓઘે.

ચઉદસસઉ—એકસો ચૌદ.

મિચ્છિ—મિથ્યાત્વે.

જિણુપણુગ—જિનપંચક.

હીણુ—હીન

સાસણિ—સાસ્વાદને,

ચઉનવધ—ચોરાણું.

તિરિઅનરાઉ—તિર્યંચાયુ તથા

મનુષ્યાયુ.

સુહુમતેર—સૂક્ષ્માદિ તેર.

અર્થ—આહારકષ્ટક વિના ઓઘે એકસો ચૌદ, મિથ્યાત્વે જિનપંચક હીન ૧૦૯ અને સાસ્વાદને તિર્યંચાયુ. મનુષ્યાયુ અને સૂક્ષ્મ આદિ તેર વિના ચોરાણું પ્રકૃતિ બાંધે. ૧૫

વિવેચન—આહારકક્રિક, દેવાયુ; નરકત્રિક, એ છ વિના ઓઘે એકસો ચૌદ પ્રકૃતિ બાંધે, ઔદારિકમિશ્ર કાયયોગ મનુષ્ય અને તિર્યંચને અપર્યાપ્તપણે હોય. આહારકક્રિકે તો અપ્રમત્તજ બાંધે તે અપર્યાપ્તપણે હોય નહીં અને દેવાયુ. તથા નરકત્રિક એ ચાર તો પર્યાપ્તો જ બાંધે તે માટે એ ન બાંધે.

મિથ્યાત્વગુણઠાણે જિનનામ, સુરદ્વિક, ગૈકિયદ્વિક એ પાંચ હીન કરીએ ત્યારે એકસો નવનો બંધ હોય. સાસ્વાદન ગુણઠાણે ચારાણુનો બંધ હોય. તિર્યાગાયુઃ ૧, મનુષ્યાયુઃ ૨, સૂક્ષ્મત્રિકાદિક તેર એવં ૧૫ પ્રકૃતિ ૧૦૯ માંહેથી કાઢીએ ત્યારે ૯૪ રહે. ઔદારિકમિશ્રનો તો અપર્યાપ્તપણે પણ અદ્વ્ય કાળ છે તેથી તેટલા કાળ માંહે આયુબંધ ન હોય અને સૂક્ષ્માદિક તેર તો સાસ્વાદને ન જ બંધાય. મિશ્ર ગુણઠાણું તો હોય જ નહીં. ॥ ૧૫ ॥

અણુચતુવીસાધવિણા જિણુપણુબુઅ સન્નિમ જોગિણો
સાયં;

વિણુ તિરિનરાઉ કમ્મે-વિ એવમાહારદુગિ ઓહો. ૧૬

અણુ-અનંતાનુબંધ્યાદિક.
ચતુવીસાધ-ચોવીશ વગેરે,
વિણા-વિના.
જિણુપણુ-જિનપંચક.
બુઅ-યુક્ત. સહિત.
સન્નિમ-સમ્યક્ત્વ ગુણઠાણે.
જોગિણો-સયોગી ગુણઠાણાવાળા

સાયં-શતા વેદનીય બાંધે.
વિણુ-વિના.
તિરિનરાઉ-તિર્યાંચને મનુષ્યાદિ
કમ્મે ધિ-કાર્મણ કાયયોગે પણ
એવં-એમજ
આહારદુગિ-આહારકદ્વિકે,
ઓહો-ઓઘબંધ

અર્થ-અનંતાનુબંધિ વગેરે ચોવીશ પ્રકૃતિ વિના અને જિનપંચક સહિત [૭૫] સમ્યગ્દષ્ટિએ બાંધે, સયોગી ગુણઠાણાવાળા સાતા બાંધે, તિર્યાંચાયુ-મનુષ્યાયુ વિના કાર્મણ કાયયોગે પણ એમજ બંધ હોય. આહારકદ્વિકે ઓઘ બંધ બાણવો. ॥ ૧૬ ॥

વિવેચન-તે ૯૪ માંહેથી અનંતાનુબંધિઆદિથી તિર્યંચ-
 દ્વિક લગે ચોવીશ પ્રકૃતિ ટાળીએ અને જિનનામ ૧, સુર-
 દ્વિક ૩, વૈકિયદ્વિક ૫, એ પાંચ યુક્ત કરીએ ત્યારે સમ્યક્ત્વ
 ગુણઠાણે પંચોત્તેર બાંધે તથા સયોગિ ગુણઠાણે કેવલિસમુદ્ધ-
 ઘાત કરતાં ૨-૬-૭ મા સમયે ઔદારિકમિશ્ર કાયયોગી હોય,
 ત્યાં તો એક સાતાવેદનીય જ બાંધે, પૂર્વલવથકી ઇહાં ઉત્પત્તિ-
 દેશે આવ્યો થકો જીવ પ્રથમ સમયે કેવળ કાર્મણકાયયોગેજ
 આહાર લીયે પછી બીજા સમયથકી ઔદારિકે મિશ્રિત કાર્મણે
 આહાર લીયે, ત્યારે શરીરની નિષ્પત્તિ લગે ઔદારિકમિશ્ર
 કાયયોગી કહીએ, શરીર નીપન્યા પછી ઔદારિક કાયયોગ
 કહીએ. યત ઉક્ત :—

જોણ કમ્મણં, આહારેહ અણંતરં જીવો ।

તેણ પરં મીસેણં, જાવ સરીરસ્સ નિષ્ફત્તી ॥ ૧ ॥

એ ઔદારિકમિશ્રને પહેલું, બીજું, ચોથું, તેરમું, એ ચાર
 ગુણઠાણાં હોય. તિહાં પહેલે ગુણઠાણે તિર્યંચાયુ અને મનુ-
 પ્યાયુ બંધે કહ્યાં તે ઔદારિકમિશ્રપણું તો શરીર પર્યાપ્તિ
 પૂરી કર્યાં અગાઉજ હોય, તે પછી તો ઔદારિક કાયયોગ હોય
 અને આયુ તો શરીર પર્યાપ્તિ પછીજ બંધાય ત્યારે મિશ્રયોગે
 એ એ આયુનો બંધ કેમ ઘટે ? તથા વળી ચોથે ગુણઠાણે
 તિર્યંચ ૭૦ બાંધે, મનુષ્ય ૭૧ બાંધે અને ઔદારિકમિશ્ર
 કાયયોગી ૭૫ બાંધે એમ કહ્યું, તે ઘણું વિચારવા યોગ્ય છે.
 કારણકે મનુષ્યદ્વિક ૨, ઔદારિકદ્વિક ૨, એ ૪, વજ્રઋષભ
 નારાય સંઘયણ ૧, એ પાંચ પ્રકૃતિ તિર્યંચ-મનુષ્ય સમ્યગ્-

દષ્ટિ ન બાંધે અને ઔદારિકમિશ્ર કાયયોગી બાંધે એમ કહું પણ મનુષ્ય-તિર્થંચ ટાળીને બીજે ઔદારિકમિશ્ર કાયયોગી કેણ હોય ? તે માટે એ પાંચ પ્રકૃતિ એહને બાંધે કેમ ઘટે ? એ ગ્રંથકારે કેણ જાણે શું અભિપ્રાયે આણ્યું હશે ! તે પંડિતે વિચારવું... એ સંદેહ ટીકાકારે પણ વિવક્ષ્યો નથી.

કામ્ભાણ કાયયોગ ભવાંતરાલે વાટે વહેતાં અને ઉપજવાને પહેલે સમયે હોય તથા કેવલિસમુદ્ઘાતમાં ત્રીજે, ચોથે, પાંચમે સમયે હોય. એને ગુણઠાણાં પહેલું, બીજું, ચોથું તેરમું, એ ચાર હોય. તેને તિર્થંગાયુઃ મનુષ્યાયુઃ વર્ણને ઔદારિકમિશ્રની જેમ બાંધ કહેવો. એટલે ઓઘે ૧૧૨, મિથ્યાત્વે ૧૦૭, સાર્વાહને ૯૪, સમ્યક્ત્વે ૭૫ અને તેરમે એક સાતાવેદનીય બાંધે. આહારક કાયયોગ અને આહારક-મિશ્ર કાયયોગ એ બેનો ઉદ્દય છદ્દે ગુણઠાણે છે, તે માટે તિહાં ઓઘની પેઠે ૬૩ નો બાંધ હોય, એ આહારક પ્રમત્ત સાધુ ચૌદપૂર્વીજ કરે અને તે પ્રારંભવેળા ઔદારિક સાથે મિશ્ર હોય. ॥ ૧૬ ॥

**સુરઓહો વેઉવે,તિરિઅનરાઉરહિઓ અ તમ્મિસ્સે;
વેઅતિગાધમ ણિઅતિઅ-કસાય નવ્વુ ચઉ પંચગુણા.**

સુર-દેવતાની જ્ઞમ

ઓહો-ઓઘ.

વેઉવે-વૈક્રિય કાયયોગે.

તિરિઅનરાઉ-તિર્થંગાયુ, નરાયુ

રહિઓ-રહિત.

તમ્મિસ્સે-તે વૈક્રિયમિશ્ર કાયયોગે

વેચતિગ-વેદત્રિકે.

આધમ-પહેલા કષાયે,

ણિઅ-બીજા કષાયે,

તિઅકસાય-ત્રીજા કષાયે,

નવ-નવ ગુણઠાણા.

દુ-બે ગુણઠાણા.

ચઉ-ચાર ગુણઠાણા.

પંચગુણા-પાંચ ગુણઠાણા.

અર્થ—દેવગતિનો ઓઘ બંધ વૈક્રિય કાયયોગે જાણવો. તિર્યાચ અને મનુષ્યાયુ વિના તે દેવગતિનો ઓઘબંધ વૈક્રિય-મિશ્રે જાણવો. વેદત્રિક, પહેલા કષાય, બીજા કષાય અને ત્રીજા કષાયે અનુક્રમે નવ બે, ચાર અને પાંચ ગુણઠાણાં હોય. ॥ ૧૭ ॥

વિવેચન—વૈક્રિય કાયયોગને દેવતાની પેઠે બંધ કહેવો. ઓઘે ૧૦૪, મિથ્યાત્વે ૧૦૩, સાસ્વાદને ૯૬, મિશ્રે ૭૦ અને સમ્યક્ત્વે ૭૨ બાંધે. એ લવપ્રત્યયી વૈક્રિય જાણવું, ગુણપ્રત્યયી નહી. વૈક્રિયમિશ્ર કાયયોગી તે દેવતા નારકી ઉપજતાં હોય, તેને બંધ તિર્યાગાયુઃ મનુષ્યાયુઃ એ બે વર્ણને વૈક્રિયની પેઠે કહેવો, ઓઘે ૧૦૨, મિથ્યાત્વે ૧૦૧, સાસ્વાદને ૯૪, મિશ્ર હોય નહીં. અને સમ્યક્ત્વે ૭૧ નો બંધ હોય. દેવતા-નારકી પોતાના આયુના છ માસ શેષ રહે ત્યારે પરલવાયુ બાંધે, તો તેને અપર્યાપ્તપણે આયુઃ બંધ કેમ હોય? હવે વેદાદિક માર્ગણાએ બંધ કહે છે.—

ત્રણે વેદને પ્રથમ નવ ગુણઠાણાં હોય, પછી અવેદી થાય. આદિમ તે અનંતાનુબંધિને ઓઘે ૧૧૭, મિં ૧૧૭, સાસ્વાં ૧૦૧; અપ્રત્યાખ્યાનીને ઓઘે ૧૧૮, મિં ૧૧૭, સાસ્વાં ૧૦૧, મિશ્રે ૭૪ અને સં ૭૭; પ્રત્યાખ્યાનીને ઓઘે ૧૧૮ મિથ્યાં ૧૧૭, સાસ્વાં ૧૦૧, મિશ્રે ૭૪, અવિરતે ૭૭દે, શવિરતે ૬૭. એમાં ગુણઠાણાં આ પ્રમાણે સમજવાનાં છે. આદિમ તે અનંતાનુબંધી ૪ કષાયને પ્રથમનાં બે ગુણઠાણાં હોય. બીજા અપ્રત્યાખ્યાનીય ૪ કષાયને પહેલાં ચાર ગુણઠાણાં હોય. ત્રીજા પ્રત્યાખ્યાનીય ચાર કષાયને પહેલાં પાંચ ગુણઠાણાં હોય. ॥ ૧૭ ॥

સંજલણુતિગે નવ દસ, લોભે ચઉ અજઘ દુ તિ
અનાણુતિગે.

ખારસ અચક્રપુચક્રપુસુ પઠમા અહંખાય ચરિમચઉ.

સંજલણુતિગે—સંજવલનત્રિકે.

અચક્રપુચક્રપુસુ—અચક્ષુ અને

નવ દસ—નવ, દશ.

ચક્ષુદર્શને.

લોભે—લોભે

પઠમા—પહેલાં.

ચઉ—ચાર ગુણઠાણાં.

ખારસ—ખાર.

અજઘ—અવિરતિ સંયમે,

અહંખાય—યથાખ્યાત ચારિત્રે,

દુતિ—ત્રે અથવા. ત્રણ

ચરિમ—છેલ્લાં.

અનાણુતિગે—અજ્ઞાનત્રિકે.

ચઉ—ચાર.

અર્થ—સંજવલનત્રિકે નવ ગુણઠાણાં, સંજવલન લોભે દશ ગુણઠાણાં, અવિરતિ ચારિત્રે ચાર, અજ્ઞાનત્રિકે યે અગર ત્રણ અને અચક્ષુદર્શન તથા ચક્ષુદર્શને ખાર ગુણઠાણાં(સર્વને) પ્રથમનાં હોય. યથાખ્યાતચારિત્રે છેલ્લાં ચાર ગુણઠાણાં હોય
|| ૧૮ ||

વિથેચન—સંજવલન ક્રોધ, માન, અને માયાને નવ ગુણઠાણાં; તિહાં ઓઘની પેઠે બંધ. સંજવલન લોભને દશ ગુણઠાણાં, હોય, બંધ ઓઘની પેઠે. સંયમદ્વારે અવિરતિને ચાર ગુણઠાણાં, ઓં ૧૧૮, મિથ્યાં ૧૧૭, સાં ૧૦૧, મિશ્રે ૭૪ અને સમ્યં ૭૭. અજ્ઞાન ત્રણને યે અથવા ત્રણ ગુણઠાણાં હોય. ઓં ૧૧૭; મિં ૧૧૭, સાં ૧૦૧, મિં ૭૪. અચક્ષુદર્શન—અચક્ષુ દર્શન માર્ગણાને વિષે ખાર ગુણઠાણાં હોય, તિહાં ઓઘ તે કમ્મસ્તવની પેઠે બંધ કહેવો. યથા-

ખ્યાતચારિત્રને છેલ્લાં ચાર ગુણઠાણાં હોય, તિહા ત્રણમાં એક સાતાનો ખાંધ, અને અયોગી અખાંધક હોય. ॥ ૧૮ ॥

મણુનાણિ સગ જ્યાઇ, સમઇઅચ્છેઅ ચઉ દુન્નિ
પરિહારે

કેવલદુગિદોચરમા-ડજ્યાઇ નવ મઇસુઓહિદુગે. ૧૯

મણુનાણિ—મન:પર્યવજ્ઞાને.

સગ—સાત.

જ્યાઇ—પ્રમત્તાદિક.

સમઇઅ—સામાયિકે.

છેઅ—છેદોપસ્થાપનીયે.

ચઉ—ચાર [૬ થી ૯]

દુન્નિ—એ [૬-૭]

પરિહારે—પરિહારવિશુદ્ધિએ.

કેવલદુગિ—કેવલદિકે

દો—એ

ચરમા—છેલ્લાં.

અજ્યાઇ—અવિરતિ આદિ.

નવ—નવ ગુણઠાણાં.

મઇસુઅ—મતિજ્ઞાન તથા શ્રુતજ્ઞાન.

ઓહિદુગે—અવધિજ્ઞાન તથા—

અવધિદર્શને.

અર્થ—મન:પર્યવજ્ઞાને પ્રમત્તાઆદિ સાત, સામાયિક અને છેદોપસ્થાપનીયે ચાર, પરિહારવિશુદ્ધિ ચારિત્રે એ, કેવલદિકે એ છેલ્લાં ગુણઠાણાં હોય, મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિદિકે અવિરતિઆદિ નવ ગુણઠાણાં હોય. ॥ ૧૯ ॥

વિવેચન—મન:પર્યવજ્ઞાનીને પ્રમત્તાદિક [છઠ્ઠાથી બારમા લગે] સાત ગુણઠાણાં હોય, ઓઘે ૬૫, પ્ર૦ ૬૩; અપ્ર૦ ૫૯-૬૧ ત્યાદિ. સામાયિક અને છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રને છઠ્ઠાથી નવમા લાગે ચાર હોય. ઓ૦ ૬૫, પ્ર૦ ૬૩, અપ્ર. ૫૯-૬૧ ત્યાદિ. પરિહારવિશુદ્ધિચારિત્રને છઠ્ઠું, સાતમું એ બેજ હોય. ઓ૦ ૬૫, પ્ર૦ ૬૩, અપ્ર૦ ૫૯. કેવલજ્ઞાની અને કેવલદર્શની એ બેને છેલ્લાં બે ગુણઠાણાં હોય. સયોગી એક સાતા ખાંધે,

અયોગી અબંધક હોય. મતિજ્ઞાની ૧, ડુતજ્ઞાની ૨, અવધિ-
જ્ઞાની ૩, અવધિદર્શની ૪, એ ચારને અવિરતિથી માંડીને
ક્ષીણમોહ સુધી નવ ગુણુઠાણાં હોય. તિહાં ઝોઘે ૭૯, સમ્યકત્વે
૭૭, દેશ૦ ૬૭, પ્રમત્તે ૬૩, અપ્ર૦ ૫૯, ઈત્યાદિ. ॥ ૧૯ ॥

અડ ઉવસમિ ચઉ વેઅગિ, ખઇએ ઇકારમિઅછ-
તિગિ દેસે;

સુહુમિસઠાણું તેરસ, આહારગિ નિઅનિઅગુણુાહો ૨૦.

અડ-આઠ [૪ થી ૧૧]
ઉવસમિ-ઔપશમિક સમકિતે
ચઉ-ચાર [ચોથાથી સાતમું]
વેઅગિ-વેદકે [ક્ષાયોપશમિક-
સમ્યકત્વે].
ખઇએ-ક્ષાયિક [સમ્યકત્વે]
ઇકાર-અગિઆર [૪ થી ૧૪]
મિઅછતિગિ-મિથ્યાત્વત્રિકે.

દેસે-દેશવિરતિ ચારિત્રે
સુહુમિ-સૂક્ષ્મસંપરાયે.
સઠાણું-પોતપોતાનું ગુણુઠાણું
તેરસ-તેર.
આહારગિ-આહારક માર્ગેણાએ
નિઅનિઅ-પોતપોતાના.
ગુણુ-ગુણુઠાણાંનો.
ઝોહો-ઝોઘબંધ

અર્થ—ઉપશમ સમ્યકત્વે આઠ, વેદક સમ્યકત્વે ચાર,
ક્ષાયિકેઅચાર, મિથ્યાત્વત્રિકે, દેશવિરતિ ચારિત્રે અને સૂક્ષ્મ-
સંપરાય ચારિત્રે પોતપોતાના સ્થાનના ગુણુઠાણાં હોય.
આહારકે તેર ગુણુઠાણાં હોય. પોતપોતાના ગુણુઠાણાના
ઝોઘ પેઠે પ્રકૃતિ લેવી. ॥ ૨૦ ॥

વિવેચન—ઔપશમિક સમ્યકત્વે ચોથાથકી અગિયા-
રમા લગે આઠ ગુણુઠાણાં હોય. વેદક તે ક્ષાયોપશમિક સમ્ય-
કત્વે ચાર ગુણુઠાણાં ચોથાથી તે સાતમા લગે હોય. ક્ષાયિક-
સમ્યકત્વે ચોથાથી ચૌદમા લગે અગિયાર ગુણુઠાણાં હોય.

ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ તે ઉપશમશ્રેણિએ હોય તથા પ્રથમ સમ્યક્ત્વ પામે તિહાં હોય.

उवसामगसेटिगयस्स, होइ उवसामियं तु सम्मत्तं ॥

जो वा अकयतिपुंजो, अखवियमिच्छो लहइ सम्मं ॥११॥

ઉપશમ સમ્યક્ત્વી જીવ પરભવાયુર્બંધ ૧, મરણ ૨, અનંતાનુબંધી કષાયનો બંધ ૩, અનંતાનુબંધીનો ઉદય ૪, એ ચાર વાનાં ન કરે, ત્યાંથી પડતો સાસ્વાદને એ ચારે વાનાં કરે તથા ઔપશમિકને નવું પામતાં ૪-૫-૬-૭ એ ચાર ગુણ્ડાણાં દેશવિરતિ-સર્વવિરતિ સહિત પામે, તેથી નાના જીવની અપેક્ષાએ હોય અને ૮, ૯, ૧૦, ૧૧ એ ચાર ગુણ્ડાણાં ઉપશમશ્રેણિએ હોય, ત્યાં ઓઘે ૭૭, સમ્યક્ત્વે ૭૫. દેશે ૬૬, પ્રમત્તે ૬૨, અપ્ર ૫૮ ઇત્યાદિ જાણવી. દેવાયુ-મનુષ્યાયુ ન બાંધે. હવે ઉદય આવ્યું મિથ્યાત્વ ક્ષય કરે અને અનુદિત ઉપશમાવે તે ક્ષાયોપશમિક, તેને ૪ ગુણ્ડાણાં; તિહાં ઓઘે ૭૯, અપિ ૭૭, દેશ ૬૭, પ્ર ૬૩ અને અ ૫૯; તે પછી ઉપશમશ્રેણિએ ઉપશમ સમ્યક્ત્વ હોય અને ક્ષપકશ્રેણિએ ક્ષાયિક હોય. પ્રશ્ન : ઔપશમિક અને ક્ષાયોપશમિકમાં શો વિશેષ છે? ઉત્તર: ઔપશમિકને મિથ્યાત્વનાં દગિયાંનું વિપાકથી વેદન નથી અને પ્રદેશથી પણ વેદન નથી અને ક્ષાયોપશમિકને પ્રદેશ થકી વેદન છે.

यदुक्तं-वेणइ संतकम्मं, खओवसमिएसु नाणुभावंमि ॥

उवसंतकसाओ पुण, वेणइ न संतकम्मंमि ॥

એ વિશેષ છે.

તથા ચ—સ્વીણે દંસણમોહે, તિવિહંમિ વિ ભવનિયાણભૂયંમિ ॥

નિપ્પચ્ચવાયમણ્ણ, સમ્મત્તં સ્વાહ્યં હોહ ॥ ૧ ॥

તંમિ ય તહ્યચઉત્થે, ભવંમિ સિજ્ઞંતિ સ્વહ્યસમ્મત્તે ॥

સુરનિરયજુયલિસુ ગઈ, ઇમં તુ જિણકાલિયનરાણં ॥ ૨ ॥

બદ્ધાઝયાણ એવં, સિજ્ઞંતિ ઉ તબ્ભવે અબદ્ધાઝ ॥

પટ્ટવગો ઉ મણુસ્સો, નિટ્ટવગો ચઉસુ વિ ગઈસુ ॥ ૩ ॥

એને [ક્ષાયિકને] એથાથી ચૌદમાલગે ગુણુઠાણાં ૧૧ હોય. તિહાં એથે ૭૬, અવિં ૭૭, દેશં ૬૭, પ્રમં ૬૩, ઈત્યાદિ બાંધે; યાવત્ અયોગી અબંધક હોય. મિથ્યાત્વી, સાસ્વાદની મિશ્રદષ્ટિ, દેશવિરતિ, સૂક્ષ્મસંપરાય મીએટલાને પોતપોતાને નામે એક-એક ગુણુઠાણુ હોય, તિહાં મિથ્યાદષ્ટિને ૧૧૭નો બંધ સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વીને ૧૦૧, મિશ્રદષ્ટિને ૭૪, દેશવિરતિને ૬૭ સૂક્ષ્મસંપરાયચારિત્રીને ૧૭ બંધે હોય. સમયે સમયે આહાર કરે તે આહારક [આહારી], તેને સયોગી લગે તેર ગુણુઠાણાં હોય; તિહાં એથે ૧૨૦, મિથ્યાત્વે ૧૧૭, ઈત્યાદિ; યાવત્ સયોગિ એક બાંધે, એ સર્વ પૂર્વે કહ્યાં તે તે ગુણુઠાણુ પ્રકૃતિનો બંધ એથ તે કમ્મસ્તવની જેમ કહેવો. ॥ ૨૦ ॥

પરમુવસમિ વટ્ટંતા, આઉં ન બંધંતિ તેણુ અજયગુણુઃ
દેવમણુઆઉહીણો, દેસાઈસુ પુણુ સુરાઉવિણુ ॥ ૨૧ ॥

પરમ્—વિશેષ.

ઉવસમિ—ઓપથમિકે,

વટ્ટંતા—વર્તાતા.

આઉં—આપુબ્ધ,

ન બંધંતિ—ન બાંધે.

તેણુ—તે કારણે.

અજયગુણુ—અવિસ્તિ ગુણુઠાણુ.

દેસાઈસુ—દેશવિરતિ આદિને વિષે.

અર્થ—પરંતુ ઔપશમિક સમ્યક્ત્વે વર્તતા જીવો આયુ બાંધે નહિ, તે માટે [તેમને] અવિરત ગુણસ્થાને દેવ અને મનુષ્યાયુવડે હીન ઓઘબંધ હોય. દ્વેશવિરતાદિમાં વળી દેવાયુ વિના બંધ જાણવો. ॥ ૨૧ ॥

વિવેચન :—પણ એટલું વિશેષ છે જે ઔપશમિક સમ્યક્ત્વે વર્તતા જીવ પરભવનું આયુ ન બાંધે, તે માટે અવિરત સમ્યક્ત્વ ગુણઠાણે દેવાયુ: ૧ મનુષ્યાયુ: ૨ એ જે પ્રકૃતિ ઓઘ માંહેથી હીન કરવી, એટલે ચોથે ગુણઠાણે ઓઘે ૭૭ છે, તે ઈહાં ઉપશમ સમ્યક્ત્વી ૭૫ બાંધે, કેમકે નરક—તિયુંગાયુ તો ઓઘમાંજ ટાળ્યાં છે, દેશવિરતાદિક ગુણઠાણે એક દેવાયુ જ હીન કરવું, ત્યારે દેશે ૦ ૬૬, પ્રમત્તો ૬૩, અપ્રમત્તો ૫૮, મનુષ્યાયુ તો ઓઘમાંજ ટાળ્યું છે. ॥ ૨૧ ॥

ઓહો અટ્ટહારસયં, આહારદુગુણુ—માઘલેસતિગે;
તં તિત્થોણું મિચ્છે, સાણ્ણાઈસુ સંવહિં ઓહો. ૨૨

ઓહો—સામાન્યે.

અટ્ટહારસયં—એકસો અઠાર.

આહારદુગુણુ—આહારકદ્વિકઉણું

આઘલેસતિગે—આદિની ત્રણ
લેશ્યાને વિષે,

તં—તે

તિત્થોણુ—તીર્થં કર નામકર્મ
વિના

મિચ્છે—મિથ્યાત્વે

સાણ્ણાઈસુ—સાસ્વાદનાદિક

સંવહિં—સર્વ ત્ર, [સર્વ ગુણઠાણે]

ઓહો—ઓઘબંધ,

અર્થ—પહેલી ત્રણ લેશ્યાએ આહારકદ્વિક વળી એકસો અઠાર પ્રકૃતિ ઓઘે બંધાય. તીર્થં કરનામકર્મ વિના તે બંધ મિથ્યાત્વે [૧૧૭] નો જાણવો. સાસ્વાદનથી માંડીને સર્વ ગુણઠાણે ઓઘબંધ જાણવો. ॥ ૨૨ ॥

વિવેચન-કૃષ્ણ; નીલ, કાપોત એ ત્રણ લેશ્યાવંતને આહારકદ્ધિક વિના ઓઘે એકસો અઠારનો બંધ હોય. એ ત્રણ લેશ્યા તો ચોથા તથા છઠ્ઠા ગુણઠાણા લગે છે અને આહારકદ્ધિક સાતમેબંધાય; તે માટે તે વિના. તથા તીર્થંકર નામકર્મ વિના મિથ્યાત્વે ૧૧૭ બંધાય, સાસ્વાદનાદિક ગુણઠાણે તો સર્વ લેશ્યાવંતને ઓઘની પેરે-કર્મસ્તવની પેરે બંધ કહેવો. ઈહાં ત્રણ લેશ્યાવંતને ચોથે ગુણઠાણે એ આયુનો બંધ કહ્યો, પણ એકજ મનુષ્યનો બંધ ઘટે, જે ભણી નારકી-દેવતા તો મનુષ્યાયુઃ બાંધે, પણ મનુષ્ય અને તિર્યંચ દેવાયુ ન બાંધે, કારણ કે “ જે લેશ્યામાં આયુ બંધાય તે લેશ્યામાં ઊપજવું જોઈએ ” અને સમ્યગ્દષ્ટિ તો વૈમાનિકનું જ આયુ બાંધે અને તે વૈમાનિકમાં તો કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત નથી તે માટે અશુદ્ધ લેશ્યાવંત સમ્યગ્દષ્ટિ દેવાયુ ન બાંધે. એમજ ભગવતી સૂત્રના ત્રીશમા શતકને પહેલે ઉદ્દેશે કહ્યું છે કે, ક્રિયાવાદી કૃષ્ણાદિ ૩ લેશ્યાવંત સમ્યગ્દષ્ટિ દેવાયુ ન બાંધે. દેવતા-નારકી મનુષ્યાયુ બાંધે પણ મનુષ્ય-તિર્યંચ એકે આયુ ન બાંધે એમ કહ્યું છે અને ઘટે પણ એમજ; પછી ગ્રંથકારનો અભિપ્રાય તો બહુશ્રુત જાણે. ॥ ૨૨ ॥

તેઉ નિરયનવૂણા ઉજ્જ્વેઅચઉનિરયખારવિણુ સુક્કા;
વિણુનિરયખાર પમહા,અજિણુહારા ઈમા મિચ્છે.૨૩

તેઉ-તેજલેશ્યાએ.
નિરય-નરકાદિક.
નવૂણા-નવ પ્રકૃતિએ ઉણા.
ઉજ્જ્વેઅચઉ-ઉદ્યોત ચતુષ્ક.
નિરયખાર-નરકત્રિકાદિ ખારે.
સુક્કા-ચુકલલેશ્યાએ.

પમહા-પદ્મલેશ્યાએ
અ-નહિં (વર્જને)
જિણુ-જિન નામકર્મ.
આહારા-આહારકદ્ધિક.
ઈમા-આ (બંધ)
મિચ્છે-મિથ્યાત્વે.

અર્થ—તેજલેશ્યાએ નરકાદિ નવ વિના [૧૧૧ પ્રકૃતિનો] અંધ હોય. ઉદ્યોત ચતુષ્ક અને નરકાદિ આર વિના [૧૦૪] નો અંધ શુક્લલેશ્યાએ જાણવો. નરકાદિ આર વિના પદ્મ લેશ્યાએ અંધ જાણવો. જિનનામ અને આહારકદ્ધિક વિના આ સર્વે અંધ મિથ્યાત્વે જાણવા. ॥ ૨૩ ॥

વિવેચન—તેજલેશ્યાવંત નરકત્રિક, સૂક્ષ્મત્રિક, વિકલત્રિક એ નવ વિના ઓઘે એકસો અગિયાર અંધે. ઉદ્યોતનામ, તિર્યંચદ્ધિક અને તિર્યંચાયુઃ એ ઉદ્યોતચતુષ્ક અને નરકત્રિક, સૂક્ષ્મત્રિક, વિકલત્રિક, એકેન્દ્રિય, સ્થાવર અને આતપ એ નરકાદિ આર; એ સોળ વિના એકસો ચાર પ્રકૃતિ શુક્લલેશ્યાવંત અંધે. ઈહાં છઠ્ઠા, સાતમા, આઠમા કલ્પના દેવતા તો સર્વ શુક્લલેશ્યાવંત છે અને તે તો ઉદ્યોતચતુષ્ક અંધે છે ત્યારે પંચેન્દ્રિયતિર્યંચમાં ઉપજે છે તો ઈહાં ઉદ્યોતચતુષ્ક કેમ ટાળ્યું? એ પણ સંશય બહુશ્રુતગમ્ય છે, તથા નરકાદિ આર પ્રકૃતિ વિના પદ્મ લેશ્યાવંત ઓઘે એકસો આઠ અંધે. જિનનામ ૧ આહારકદ્ધિક ૨; એ ત્રણ વર્ણને મિથ્યાત્વે તેજે, પદ્મ અને શુક્લ લેશ્યાને પ્રકૃતિ કહેવી. તે કેમ? તેજલેશ્યાએ ઓઘે ૧૧૧, મિથ્યાત્વે ૧૦૮ અને સાસ્વાહને ૧૦૧ પછી ઓઘની જેમ ગુણઠાણાં ૭ લગે અંધ જાણવો. પદ્મલેશ્યાને ઓઘે ૧૦૮, મિથ્યાત્વે ૧૦૫, સાસ્વાહને ૧૦૦ પછી ઓઘની જેમ ૭ ગુણઠાણાં લગે અંધ જાણવો. શુક્લ લેશ્યાવંતને ઓઘે ૧૦૪, મિથ્યાત્વે ૧૦૧, સાસ્વાહને ‘નપુ મિચ્છં હુંડ છેવઠું’ એ આર ટાળ્યે ૯૭ રહે, પછી ઓઘવત્ ૧૩ ગુણ ૦ લગે અંધ હોય ૧૨૩।

સવગુણ ભવસન્નિસુ, ઓહુ અભવ્યા અસન્નિ-
મિચ્છસમા,
સાસણિ અસન્નિ સન્નિવ, કર્મણુભંગો આણાહારે
॥ ૨૪ ॥

સવગુણ—સર્વ ગુણઠાણાં.
ભવસન્નિસુ—ભવ્ય અને સંજ્ઞીને
ઓહુ—ઓઘની પેરે. [વિષે
અભવ્યા—અભવ્યા.
અસન્નિ—અસંજ્ઞી
મિચ્છસમા—મિથ્યાત્વ ગુણઠાણા
સરખા.

સાસણિ—સાસ્વાદને,
અસન્નિ—અસંજ્ઞીને.
સન્નિવ—સંજ્ઞીની પેઠે.
કર્મણુ—કાર્મણુકાયયોગનો.
ભંગો—ભંગો.
આણાહારે—અણાહારી માર્ગણાએ.

અર્થ—ભવ્ય અને સંજ્ઞીને વિષે સર્વ ગુણઠાણા અને કર્મસ્તવોક્ત અંધ હોય. અભવ્ય અને અસંજ્ઞીને મિથ્યાત્વ-ગુણઠાણા સમાન અંધ જાણવો. સાસ્વાદને અસંજ્ઞીને સંજ્ઞીની પેઠે અંધ હોય. અણાહારી માર્ગણાએ, કર્મણુ કાયયોગનો ભંગો [અંધનો] હોય. ॥ ૨૪ ॥

વિવેચન—ભવ્ય અને સંજ્ઞીને વિષે સર્વ ગુણઠાણાં હોય. તિહાં પ્રકૃતિનો અંધ ઓઘની પેરે કહેવો. સિદ્ધાંતમાંહે કેવળીને ભાવ મન નથી તે માટે નોસંજ્ઞી-નોઅસંજ્ઞી કહ્યા છે તે અભિપ્રાયે તો સંજ્ઞીને (૧૨) બાર ગુણઠાણાં ઘટે પણ ઈહાં કેવળીને દ્રવ્ય મન છે તે વિવક્ષાએ—સંજ્ઞી કહ્યા, તે માટે ૧૪ ગુણઠાણાં કહ્યાં,

નૃ. ક. ૩

યતઃ—દ્રવ્યચિત્તં વિના ભાવચિત્તં ન સ્થાદસંશ્ચિવત્ ।
વિનાપિ ભાવચિત્તં તુ, દ્રવ્યં કેવલિનો ભવેત્ ॥ ૧ ॥

અભવ્ય અને અસંજી—મન રહિત ઓઘે અને મિથ્યા-
ત્વે ૧૧૭ બાંધે, અભવ્યને તો એક જ ગુણઠાણું હોય.
સાસ્વાદને અસંજી તે સંજીને પેરે ૧૦૧ બાંધે, અસંજીને
ગુણઠાણાં બેજ હોય. અણાહારીને વિષે કાર્મણ કાય-
યોગીનો ભાંગો કહેવો. કાર્મણકાયયોગીજ અણાહારી
હોય તે માટે ગુણઠાણાં ૧, ૨, ૪, ૧૩ એ ચાર હોય.
તિહાં ઓઘે ૧૧૨, મિથ્યાત્વે ૧૦૭, સાસ્વા૦ ૯૪, અવિ૦
૭૫, અને સયોગીએ ૧ હોય. ॥ ૨૪ ॥

તિસુ દુસુ સુકાઠગુણા, ચઉ સગ તેરત્તિ બંધ સામિત્તં;
દેવિંદસૂરિરધઅં, નેયં કમ્મત્થયં સોઈ. ॥ ૨૫ ॥

તિસુ—ત્રણ લેશ્યાએ [કૃષ્ણ,
નીલ, કાપોત]

દુસુ—બે લેશ્યાએ [તેજ, પન્ન]

સુકકા—ગુકૂલલેશ્યાએ.

આઠગુણા—પહેલાં ગુણઠાણાં.

ચઉ—ચાર.

સગ—સાત.

તેરત્તિ—તેર એમ.

બંધસામિત્તં—બંધસ્વામિત્વને

દેવિંદસૂરિ—દેવેંદ્રસૂરિએ

રધઅં—રથું.

નેયં—જણવું.

કમ્મત્થયં—કર્મસ્તવને.

સોઈ—સાબળીને.

અર્થ—ત્રણ લેશ્યાએ પહેલાં ચાર ગુણઠાણાં, બે લેશ્યાએ
સાત, અને શુકૂલ લેશ્યાએ તેર ગુણઠાણાં હોય, એ પ્રકારે

બંધસ્વામિત્વ દેવેન્દ્રસૂરિએ રચ્યું, તે કર્મસ્તવ સાંભળીને
[સંભારીને] જાણવા યોગ્ય છે. ॥ ૨૫ ॥

વિવેચન—કૃષ્ણ ૧, નીલ ૨, કાપોત ૩, એ ત્રણ
લેશ્યાને વિષે ચાર ગુણઠાણાં હોય. તેને ૧ પદ્મ ૨, એ
એ લેશ્યાને વિષે સાત ગુણઠાણાં હોય, શુક્લ લેશ્યાને વિષે
તેર ગુણઠાણાં હોય અને અયોગી તે અલેશી હોય, એ
રીતે એ બંધસ્વામીપણું શ્રી તપાગચ્છાધિરાજ ભદ્રારક શ્રી
જગન્ન્યાંદ્રસૂરીશ્વર પદ્મપ્રભાકર શ્રી દેવેન્દ્રસૂરીએ રચ્યું, એ
બંધસ્વામિત્વ કર્મસ્તવ સંભારીને જાણવું. ॥ ૨૫ ॥

ઘટિ બંધસ્વામિત્વાખ્યસ્તૃતીયઃ કર્મત્રયઃ

૩૬
તૃતીયકર્મક્રમે બંધસ્વામિત્વચંત્રકં.

માર્ગણા	ગુણ ૧૪	ઓષિબંધ	મિથ્યા, ૧	સા ૨	મિત્ર ૩	અ ૪	દેષે. ૫	પ ૬	અ ૭	અપૂ ૮	અનિ ૯	સૂ ૧૦	ઉપ ૧૧	શી ૧૨	સ ૧૩	અ ૧૪
નરકગતિ	૪	૧૦૧	૧૦૦	૯૬	૭૦	૭૨										
રત્નપ્ર ૦ ૩	૪	૧૦૧	૧૦૦	૯૬	૭૦	૭૨										
પંકપ્ર ૦ ૩	૪	૧૦૦	૧૦૦	૯૬	૭૦	૭૧										
તમ:પ્ર ૦	૪	૯૯	૯૬	૯૧	૭૦	૭૦										
તિર્યાંચપર્યા ૦	૫	૧૧૭	૧૧૭	૧૦૧	૬૯	૭૦	૬૬									
તિ ૦ અપ ૦	૧	૧૦૯	૧૦૯													
મનુ ૦ પ ૦	૧૪	૧૨૦	૧૧૭	૧૦૧	૬૯	૭૧	૬૭	૬૩	૫૯	૫૮	૨૨	૧૭	૧	૧	૧	૦
મ ૦ અપ ૦	૧	૧૦૯	૧૦૯													
દેવગતિ	૪	૧૦૪	૧૦૩	૯૬	૭૦	૭૨										
ભ.વ્યં.જે.	૪	૧૦૩	૧૦૩	૯૬	૭૦	૭૩										
સૌંધ. ઈશા.	૪	૧૦૪	૧૦૩	૯૬	૭૦	૭૨										
સન ૦ થી ૬	૪	૧૦૧	૧૦૦	૯૬	૭૦	૭૨										
આ.થી ૯ ગ્રે ૦	૪	૯૭	૯૬	૯૨	૭૦	૭૨										
અનુત્તર	૧	૭૨				૭૨										
એકંદ્રિય.	૨	૧૦૯	૧૦૯	૯૬	૭૦											
બેઈંદ્રિય.	૨	૧૦૯	૧૦૯	૯૬	૭૦											
તેઈંદ્રિય.	૨	૧૦૯	૧૦૯	૯૬	૭૦											
ચોરિંદ્રિય.	૨	૧૦૯	૧૦૯	૯૬	૭૦											
પંચેંદ્રિય.	૧૪	૧૨૦	૧૧૭	૧૦૧	૭૪	૭૭	૬૭	૬૩	૫૯	૫૮	૨૨	૧૭	૧	૧	૧	૦
પૃથ્વી ૦	૨	૧૦૯	૧૦૯	૯૬	૭૦											
અપ ૦	૨	૧૦૯	૧૦૯	૯૬	૭૦											
તેઉ ૦	૧	૧૦૫	૧૦૫													

વાયુ	૧૧૦૫	૧૦૫																
વનસ્પત	૨૧૦૨	૧૦૯	૬૬															
ત્રસ	૧૪૧૨૦	૧૧૭	૧૦૧	૭૪	૭૭	૬૭	૬૩	૫૯	૫૮	૨૨	૧૭	૧	૧	૧	૦			
મનોયો	૪૧૩	૧૨૦	૧૧૭	૧૦૧	૭૪	૭૭	૬૭	૬૩	૫૯	૫૮	૨૨	૧૭	૧	૧	૧			
વચનયો.	૪૧૩	૧૨૦	૧૧૭	૧૦૧	૭૪	૭૭	૬૭	૬૩	૫૯	૫૮	૨૨	૧૭	૧	૧	૧			
ઓદા	૧૩	૧૨૦	૧૧૭	૧૦૧	૬૯	૭૧	૬૭	૬૩	૫૯	૫૮	૨૨	૧૭	૧	૧	૧			
ઓ. મિશ્ર	૪૧૧૪	૧૦૯	૯૪		૭૫												૧	
વેદિ	૪૧૦૪	૧૦૩	૯૬		૭૦	૭૨												
વે	૩	૧૦૨	૧૦૧	૯૪		૭૧												
આ	૧	૬૩						૬૩										
આ	૧	૬૩						૬૩										
કાર્મ	૪૧૧૨	૧૦૭	૯૪		૭૫												૧	
શ્રીવેદી.	૯	૧૨૦	૧૧૭	૧૦૧	૭૪	૭૭	૬૭	૬૩	૫૯	૫૮	૨૨							
પુસ્ત.	૯	૧૨૦	૧૧૭	૧૦૧	૭૪	૭૭	૬૭	૬૩	૫૯	૫૮	૨૨							
નપુસક	૯	૧૨૦	૧૧૭	૧૦૧	૭૪	૭૭	૬૭	૬૩	૫૯	૫૮	૨૨							
અનતાનુ	૨	૧૧૭	૧૧૭	૧૦૧														
અપ્રત્યા	૪	૧૧૮	૧૧૭	૧૦૧	૭૪	૭૭												
પ્રત્યા	૫	૧૧૮	૧૧૭	૧૦૧	૭૪	૭૭	૬૭											
સંવ	૯	૧૨૦	૧૧૭	૧૦૧	૭૪	૭૭	૬૭	૬૩	૫૯	૫૮	૨૨							
સંવર. લે.	૧૦	૧૨૦	૧૧૭	૧૦૧	૭૪	૭૭	૬૭	૬૩	૫૯	૫૮	૨૨	૧૭						
મતિજ્ઞાની	૯	૭૯				૭૭	૬૭	૬૩	૫૯	૫૮	૨૨	૧૭	૧	૧				
શ્રુતજ્ઞાની	૯	૭૯				૭૭	૬૭	૬૩	૫૯	૫૮	૨૨	૧૭	૧	૧				
અવધિ	૯	૭૯				૭૭	૬૭	૬૩	૫૯	૫૮	૨૨	૧૭	૧	૧				
મન:પ	૭	૬૫						૬૩	૫૯	૫૮	૨૨	૧૭	૧	૧				
કેવલજ્ઞાની	૨	૧															૧	
મતિઅજ્ઞા.	૩	૧૧૭	૧૧૭	૧૦૧	૭૪													
શ્રુતઅજ્ઞા.	૩	૧૧૭	૧૧૭	૧૦૧	૭૪													
વિભંગ	૩	૧૧૭	૧૧૭	૧૦૧	૭૪													
સામાયિ	૪	૬૫						૬૩	૫૯	૫૮	૨૨							
છેદોપસ્થા	૪	૬૫						૬૩	૫૯	૫૮	૨૨							
પરિહાર	૨	૬૫						૬૩	૫૯									
સૂક્ષ્મસંપ.	૧	૧૭										૧૭						
વથાખ્યા	૪	૧											૧	૧	૧	૦		
દેશવિર	૧	૬૭					૬૭											

અવિરત	૪	૧૧૮	૧૧૭	૧૦૧	૭૪	૭૭												
ચક્ષુદર્શ૦	૧૨	૧૨૦	૧૧૭	૧૦૧	૭૪	૭૭	૬૭	૬૩	૫૯	૫૮	૨૨	૧૭	૧	૧				
અચક્ષુદર્શ૦	૧૨	૧૨૦	૧૧૭	૧૦૧	૭૪	૭૭	૬૭	૬૩	૫૯	૫૮	૨૨	૧૭	૧	૧				
અવધિદ૦	૯	૭૯					૭૭	૬૭	૬૩	૫૯	૫૮	૨૨	૧૭	૧	૧			
કેવલદર્શ૦	૨	૧																૧
કૃપ્ણ લે૦	૪	૧૧૮	૧૧૭	૧૦૧	૭૪	૭૭												
નીલ લે૦	૪	૧૧૮	૧૧૭	૧૦૧	૭૪	૭૭												
કાપાત	૪	૧૧૮	૧૧૭	૧૦૧	૭૪	૭૭												
તેજ લે૦	૭	૧૧૧	૧૦૮	૧૦૧	૭૪	૭૭	૬૭	૬૩	૫૯									
પદ્મ લે૦	૭	૧૦૮	૧૦૫	૧૦૧	૭૪	૭૭	૬૭	૬૩	૫૯									
શુક્લ લે૦	૧૩	૧૦૪	૧૦૧	૯૭	૭૪	૭૭	૬૭	૬૩	૫૯	૫૮	૨૨	૧૭	૧	૧	૧			
ભવ્ય	૧૪	૧૨૦	૧૧૭	૧૦૧	૭૪	૭૭	૬૭	૬૩	૫૯	૫૮	૨૨	૧૭	૧	૧	૧			૦
અભવ્ય	૧	૧૧૭	૧૧૭															
ઔપશમિક	૮	૭૭					૭૫	૬૬	૬૨	૫૮	૫૮	૨૨	૧૭	૧				
સાસ્વાદન	૧	૧૦૧		૧૦૧														
ક્ષાયોપશ૦	૪	૭૯					૭૭	૬૭	૬૩	૫૯								
ક્ષાયિક	૧૧	૭૯					૭૭	૬૭	૬૩	૫૯	૫૮	૨૨	૧૭	૧	૧	૧		૦
મિશ્ર	૧	૭૪			૭૪													
મિથ્યાત્વ	૧	૧૧૭	૧૧૭															
સંજિ.	૧૪	૧૨૦	૧૧૭	૧૦૧	૭૪	૭૭	૬૭	૬૩	૫૯	૫૮	૨૨	૧૭	૧	૧	૧			૦
અસંજિ.	૨	૧૧૭	૧૧૭	૧૦૧														
આહારી	૧૩	૧૨૦	૧૧૭	૧૦૧	૭૪	૭૭	૬૭	૬૩	૫૯	૫૮	૨૨	૧૭	૧	૧	૧			
અણાહારી	૫	૧૧૨	૧૦૭	૯૪		૭૫												૦

ષડર્શીતિનામા ચતુર્થકર્મગ્રન્થઃ

મંગળ અને અભિધેય.

નમિઅ જિણુ' જિઅમગ્ગણુ-ગુણુઠાણુવએગ-

જોગ-લેસાઓ;

બંધપ્પબહૂ ભાવે, સંખિજ્જબધ કિમવિ વુચ્છં ॥૧૧॥

નમિઅ-નમસ્કાર કરીને.

જિણું-જિનેશ્વરને,

જિઅ-જીવસ્થાનક,

મગ્ગણુ-માર્ગણાદાર.

ગુણુઠાણુ-ગુણુસ્થાનક.

ઉવએગ-ઉપયોગદ્વાર.

જોગ-યોગ દ્વાર.

લેસાઓ-લેશ્યા દ્વાર.

બંધ-બંધ

અપ્પબહૂ-અલ્પબહુત્વ દ્વાર.

ભાવે-ભાવ [ઉપશમાદિક પાંચ].

સંખિજ્જબધ-સંખ્યાતાદિ.

કિમવિ-કાંઈક

વુચ્છં-કહીશ.

અર્થ—જિનેશ્વરને નમસ્કાર કરીને જીવસ્થાનક, માર્ગણા-સ્થાનક, ગુણુસ્થાનક, ઉપયોગ, યોગ, લેશ્યા, બંધ, અલ્પ-બહુત્વ, ભાવ અને સંખ્યાતા આદિ કાંઈક કહીશ. ॥૧૧॥

વિવેચન—શ્રી જિનેશ્વરને નમસ્કાર કરીને જીવસ્થાનક-જીવના ૧૪ લેહ ૧, ગત્યાદિ ૬૨ માર્ગણાસ્થાનક ૨, ૧૪ ગુણુ-સ્થાનક ૩, ૧૨ ઉપયોગ ૪, ૧૫ યોગ ૫, ૬ લેશ્યા ૬, બંધહેતુ તથા બંધ, ઉદય, ઉદ્ધીરણા, સત્તા ૭, અલ્પબહુત્વ ૮, ઔપશમિકાદિક પાંચ ભાવ ૯ અને સંખ્યાતાદિકનો વિચાર ૧૦. કિમપિ-સ્વલ્પમાત્ર એ દશ દ્વાર કહીશું. ॥૧૧॥

નમિય જિણું વત્તવા, ચઉદસજિઅઠાણએસુ ગુણ-
ઠાણા; જોગુવઓગોલેસા, બંધોદઓદીરણા સત્તા ॥૧॥

વત્તવા—કહેવા.

ચઉદસ—ચઉદ.

જિઅઠાણએસુ—જીવસ્થાનોનેવિષે

ગુણઠાણા—ગુણઠાણાં.

જોગ—યોગ.

ઉવઓગ—ઉપયોગ.

લેસા—લેશ્યા.

બંધ—બંધ.

ઉદ્ય—ઉદય.

ઉદીરણા—ઉદીરણા.

સત્તા—સત્તા.

અર્થ—જિનેંધરને નમસ્કાર કરીને ચૌદ જીવસ્થાનકને
વિષે ગુણઠાણાં, યોગ, ઉપયોગ, લેશ્યા, બંધ, ઉદય, ઉદીરણા
અને સત્તા [એ આઠ] કહેવાનાં છે. ॥૧॥

વિવેચન—પૂર્વોક્ત ગાથામાં ૧૦ દ્વાર કહ્યાં છે, તે: ૫૭
એ દ્વારનો અનુક્રમ સુગમ રીતે કહે છે—જિનને નમસ્કાર
કરીને એ બોલ કહેવા—ચૌદ જીવસ્થાનકને વિષે ગુણઠાણાં ૧,
યોગ ૨, ઉપયોગ ૩, લેશ્યા ૪, મૂળ પ્રકૃતિનો બંધ ૫,
ઉદય ૬, ઉદીરણા ૭, સત્તા ૮, એ આઠ દ્વાર કહીશું. ॥૧॥

તહ મૂલચઉદમગ્ગણુ-ઠાણેસુ ખાસદિંહઉત્તરેસુ ચ;
જિઅ ગુણુ જોગુવઓગા, લેસપ્પબહુચ છટઠાણા ॥૨॥

તહ—તેમજ.

મૂલ—મૂળ.

ચઉદ—ચૌદ.

મગ્ગણુ—માર્ગણા.

ઠાણેસુ—સ્થાનકને વિષે

ખાસદિંહ—ખાસઠ.

ઉત્તરેસુ—ઉત્તર [માર્ગણાસ્થાન]

ને વિષે.

નિઝમ—અવભેદ.

ગુણ—ગુણઠાણાં,

જોગ—યોગ

ઉપયોગ—ઉપયોગ.

લેસ—લેશ્યા.

અદપખહુ—અદપખહુત્વ.

છદ્દાણા—એ છ સ્થાનક.

અર્થ—તેમજ મૂળ ચૌદ માર્ગણાસ્થાન અને બાસઠ ઉત્તર માર્ગણાસ્થાનને વિષે જીવભેદ, ગુણઠાણાં, યોગ, ઉપયોગ, લેશ્યા, અદપખહુત્વ એ છ સ્થાનક કહીશું. ॥ ૨ ॥

વિવેચન—તેમજ વળી ચૌદ મૂળ માર્ગણાસ્થાનક અને બાસઠ ઉત્તરમાર્ગણાને વિષે જીવભેદ ૧, ગુણઠાણાં ૨, યોગ ૩, ઉપયોગ ૪, લેશ્યા ૫, અદપખહુત્વ ૬, એ છ સ્થાનક કહીશું. ॥ ૨ ॥

ચઉદસગુણેસુનિઝમ-જોગુવયોગલેસા ય બંધ હેઉ ય;
બંધાદિચિઉ અરપા બહુ ચ તો ભાવસંખ્યાઈ ॥૩૥
[દારગાહા.]

ચઉદસ ગુણેસુ—ચૌદ ગુણઠાણાને
વિષે

નિઝમ—અવતા ભેદ.

જોગ—યોગ.

ઉપયોગ—ઉપયોગ.

લેસા—લેશ્યા.

બંધહેઉ—બંધહેતુ.

બંધાઈ ચિઉ—બંધાદિક ચાર.

અરપાબહુ—અદપખહુત્વ.

તો—તે પછી.

ભાવ—ભાવ.

સંખ્યાઈ—સંખ્યાતાદિ.

અર્થ—ચૌદ ગુણઠાણાને વિષે જીવતા ભેદ, યોગ, ઉપ-
યોગ, લેશ્યા અને બંધહેતુ તેમજ બંધાદિ ચાર અને તેમનું
અદપખહુત્વ તે પછી ભાવ અને સંખ્યાતાદિ કહીશું. ॥૩૥

વિવેચન—વળી ચૌદ ગુણઠાણાંને વિષે જીવના ભેદ ૧, યોગ ૨, ઉપયોગ ૩, લેશ્યા ૪, બંધહેતુ ૫, બંધ, ઉદય, ઉદીરણા, સત્તા ૯, એનું અલ્પબહુલ ૧૦, ત્યારપછી પાંચ ભાવ ૧૧ અને સંખ્યાતાદિકનો વિચાર ૧૨; એ ત્રણ ગાથા વડે ૨૬ દ્વાર કહ્યાં તે અનુક્રમે કહીશું. ॥ ૩ ॥

૧૪ જીવસ્થાનો.

ઇહિ સુહુમબાયરેગિદિ-બિતિચઉઅસન્નિસન્નિપ-
ચિંદી; અપજતા પજજતા, કમેણુ ચઉદસ જિઅ-
દ્રઠાણા ॥ ૨ ॥

ઇહિ—આ જગતમાં
સુહુમ—સૂક્ષ્મ
બાયર—બાદર
એગિદિ—એકેંદ્રિય
બિ—બેઈંદ્રિય
તિ—તેઈંદ્રિય
ચઉ—ચૌરિંદ્રિય

અસન્નિ—અસંજિ પંચેંદ્રિય
સન્નિપચિંદી—સંજિપંચેંદ્રિય
અપજતા—અપર્યાપ્તા
પજજતા—પર્યાપ્તા
કમેણુ—અનુક્રમે
ચઉદસ—ચૌદ
જિઅદ્રઠાણા—જીવનાં સ્થાનક

અર્થ—આ જગતને વિષે સૂક્ષ્મ, એકેંદ્રિય, બાદર એકેંદ્રિય, બેઈંદ્રિય, તેઈંદ્રિય, ચૌરિંદ્રિય, અસંજિપંચેંદ્રિય અને સંજિ પંચેંદ્રિય, એ અપર્યાપ્તા અને પર્યાપ્તા; એ અનુક્રમે ચૌદ જીવના સ્થાનકો છે. ॥ ૨ ॥

વિવેચન—ઈહાં લોકને વિષે પૃથિવ્યાદિક પાંચ સ્થાવર ચઉદ રાજલોકને વિષે મસીની કૂંપીની પેરે ઠાંસી ઠાંસીને

ભયાં છે—સર્વવ્યાપી છે, નજરે દેખાય તેવા નથી, તે સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય ૧ અને જે પૃથિવ્યાદિક પાંચ નજરે દીસે છે તે બાહર એકેન્દ્રિય ૨, એકેન્દ્રિય-શબ્દાદિક ૩, તેકેન્દ્રિય-કાનબજૂરા વગેરે ૪, ચતુરિન્દ્રિય-વીંછુ આદિક ૫, મન સહિત સમ્ભૂષિર્ધમ તે અસંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિય ૬, મન સહિત તે સંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિય ૭, જેણે ઉપજતાં પોતપોતાની પર્યાપ્તિ પૂરી નથી કરી તે અપર્યાપ્તા સાત અને જેણે પોતપોતાની પર્યાપ્તિ પૂરી કરી છે તે પર્યાપ્તા ૭, એમ અનુક્રમે અપર્યાપ્તા-પર્યાપ્તા થઈને ચૌદ ભેદ જીવના જાણવા. સંસારી જીવ સર્વ એ ૧૪ ભેદ માંહે આવ્યા. ૥૨૥

જીવસ્થાનોને વિષે ગુણકાણાં

બાયર અસન્નિવિગલે, અપન્નિજ પદમભિચ્ચ—

સન્નિઅપજત્તે;

અજયજુઅ સન્નિપજ્જે, સંવગુણામિચ્છસેસેસુ ॥૩૥

બાયર—બાહર એકેન્દ્રિય [તે ઉકાય
વાઉકાય વિના]

અસન્નિ—અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય.

વિગલે—વિકલેન્દ્રિયને વિષે.

અપન્નિજ—અપર્યાપ્તામાં.

પદમભિચ્ચ—પહેલું, બીજું.

સન્નિઅપજત્તે—સંજ્ઞી અપર્યાપ્તાને વિષે.

અજયજુઅ—અવિરતિયુક્ત

ત્રણ ગુણકાણાં.

સન્નિપજ્જે—સંજ્ઞીપર્યાપ્તાને વિષે

સંવગુણા—સર્વ ગુણસ્થાનક.

મિચ્છ—મિથ્યાન્વ ગુણકાણું

સેસેસુ—શેષ જીવોને વિષે.

અર્થ—અપર્યાપ્તા એવા બાહર એકેન્દ્રિય, અસંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિય અને વિકલેન્દ્રિયને વિષે પહેલું અને બીજું ગુણકાણું હોય, અપર્યાપ્તા સંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિયને વિષે અવિરતિ સહિત :

[ત્રણ ગુણઠાણાં] હોય: સંજ્ઞિ પર્યાપ્તાને વિષે સર્વ ગુણઠાણાં હોય અને બાકીના જીવસ્થાનકને વિષે મિથ્યાત્વ ગુણઠાણું હોય ॥૩૩॥

વિવેચન—હવે એ ૧૪ જીવસ્થાનકને વિષે ગુણઠાણાં કહે છે.—બાહર એકેન્દ્રિય અપર્યાપ્તા ૧, અસંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિય અપર્યાપ્તા ૨, ત્રણ વિકલેન્દ્રિય અપર્યાપ્તા ૫, એ પાંચને વિષે મિથ્યાત્વ અને સાસ્વાદન એ પહેલાં જે ગુણઠાણાં હોય. તિહાં મિથ્યાત્વે તો એ જીવ સદાય છેજ પણ કોઈક જીવને પરલવથી સમ્યક્ત્વ વખીને આવતાં ઘંટાલાલા ન્યાયે સમ્યક્ત્વનો લેશ આસ્વાદતાં ઉત્પત્તિકાળે અપર્યાપ્તાવસ્થાએ સાસ્વાદનપણું પામીએ, પણ પછી ન હોય. ઇહાં એ કરણ અપર્યાપ્તો જાણવો પણ લખ્ધિ અપર્યાપ્તો નહી. લખ્ધિ અપર્યાપ્તાને તો સાસ્વાદન હોય જ નહી. અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિયમાં પણ સાસ્વાદન ન હોય, સાસ્વાદન તો લગારેક શુભ પરિણામરૂપ છે અને સૂક્ષ્મમાં તો અતિ સંકિલ્પ પરિણામી ઉપજે તે માટે. ઇહાં કોઈક કહે છે કે, આગમમાંહે એકેન્દ્રિયને સાસ્વાદન નથી કહ્યું, એકેન્દ્રિય સર્વ અજ્ઞાની જ કહ્યા છે, તો ઇહાં એકેન્દ્રિય અપર્યાપ્તાને સાસ્વાદન કેમ કહો છો ? તેહનો ઉત્તર આગળ સાસણભાવે નાણાં એ ગાથાએ ગ્રંથકારજ કહેશે, તિહાંથી જાણવો. તથા સંજ્ઞિપંચેન્દ્રિય અપર્યાપ્તાને વિષે અવિરત સમ્યગ્દષ્ટિ યુક્ત એટલે પહેલું, બીજું, ચોથું એ ત્રણ ગુણઠાણાં હોય, સમ્યક્ત્વ સહિત જીવને ઉપજતાં ચોથું હોય, પણ અપર્યાપ્તાને મિશ્રગુણઠાણું ન

હોય. મિશ્ર થકો કાળ ન કરે તે માટે ન સમ્મમિચ્છો કુણ્ણ કાલં. ધૃતિ વચનાત. સંજ્ઞિ પર્યાપ્તાને વિષે સર્વે ઔદ ગુણ્ણાણાં હોય. તેને સર્વ શુભાશુભ પરિણામ હોય તે માટે. શેષ સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તા ૧, સૂક્ષ્મપર્યાપ્તા ૨, આદર એકેન્દ્રિય પર્યાપ્તા ૩, બેઈન્દ્રિય, તેઈન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય પર્યાપ્તા ૬, અસંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્તા ૭, એ સાતેને એકજ મિથ્યાત્વ ગુણ્ણાણાં હોય. ॥ ૩ ॥

જીવસ્થાનાને વિષે યોગ.

અપજત્તછક્કિ કમ્મુરલ-મીસ જોગા અપજજસન્નિસુઃ
તે સવિઉવ્વ મિસએસુ, તણ્ણપજ્જેસુ ઉરલ-મન્ને ॥ ૪ ॥

અપજત્તછક્કિ-અપર્યાપ્તા છ-
જીવને વિષે.

કમ્મ-કાર્મણ.

ઉરલમીસ-ઔદારિકમિશ્ર.

જોગા-યોગ.

અપજજસન્નિસુ-અપર્યાપ્તા-
સંજ્ઞિને વિષે.

તે-તે જે યોગા.

સવિઉવ્વમીસ-વૈકિયામિશ્ર

સહિત ત્રણ યોગ.

એસુ-એમાં વળી.

તણ્ણપજ્જેસુ-શરીર પર્યાપ્તિએ
પર્યાપ્તાને વિષે.

ઉરલ-ઔદારિક યોગ.

અન્ને-અન્ય આચાર્યો.

અર્થ—અપર્યાપ્તા છ જીવભેદને વિષે, કાર્મણાં અપને ઔદારિકમિશ્ર યોગ હોય, અપર્યાપ્તા સંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિયને વિષે તે [બે યોગ] વૈકિયામિશ્ર સહિત [ત્રણ] હોય, એમાં વળી શરીરપર્યાપ્તિએ પર્યાપ્તાને વિષે ઔદારિક કાયયોગ અન્ય આચાર્યો માને છે. ॥ ૪ ॥

વિવેચન—હવે યોગ ૧૫ કહે છે, સત્ય મનોયોગ: ૧, અસત્ય મનોયોગ: ૨, સત્યમૃષા મનોયોગ: ૩, અસત્યામૃષા મનોયોગ: ૪, એમ ૪ વચનયોગ, એવં ૮, ઔદારિક કાય-યોગ ૯, ઔદારિક મિશ્ર ૦ ૧૦, વૈક્રિય ૦ ૧૧, વૈક્રિયમિશ્ર ૦ ૧૨, આહારક ૦ ૧૩, આહારક મિશ્ર ૦ ૧૪, અને કાર્મણ કાયયોગ ૧૫. હવે એનો અર્થ કહે છે—અસ્તિ જીવ: ઈત્યાદિ તથા સર્વાનું હિતચિંતન તે સત્ય મન: ૧, નાસ્તિ જીવ: ઈત્યાદિ તથા પરને વિપ્રતારણ જુદિ તે મૃષા મન ૨, તે બંને મિશ્ર તે સત્યમૃષા મન એટલે કાંઈક સત્ય, કાંઈક મૃષા ૩, સત્ય પણ નહીં અસત્ય પણ નહીં એવી વિચારણા તે અસ-ત્યામૃષા મન ૪, એ જ પ્રમાણે ૪ ભેદે વચનયોગ; એવં ૮, મનુષ્ય-તિર્યંચને ઔદારિક કાયયોગ ૯, તે જ મનુષ્ય-તિર્યંચને ઉપજતાં એક સમય પછી શરીર પર્યાપ્તિ પૂરી કરે ત્યાં લગે કાર્મણ સાથે મિશ્રપણું તે ઔદારિકમિશ્ર તથા કેવલીસમુદ્ઘાતે ખીજે, છદ્દે, સાતમે સમયે ઔદારિકમિશ્ર કાયયોગ ૧૦, દેવતા-નારકીને તથા લઙ્ઘિવંત મનુષ્ય-પંચેન્દ્રિયતિર્યંચ અને વાયુને વૈક્રિય કાયયોગ ૧૧, તે જ દેવ-નારકીને ઉપજતાં કાર્મણ સાથે વૈક્રિય તે વૈક્રિયમિશ્ર હોય તથા મનુષ્ય અને તિર્યંચને વૈક્રિયા-રંભ કાળે અને છાંડવાને કાળે ઔદારિક સાથે વૈક્રિયમિશ્ર કાયયોગ ૧૨. ચૌદ પૂર્વધારી આહારક શરીર કરે ત્યારે આહારક કાયયોગ ૧૩, તેને પ્રારંભકાળે અને છાંડવાને કાળે ઔદારિક સાથે આહારકમિશ્ર કાયયોગ હોય ૧૪, અષ્ટકર્મનો જે વિકાર તે કાર્મણ કાયયોગ, તે જીવને અંતરાલ ગતિએ અને ઉપ-

જવાને પહેલે સમયે તથા કેવલિસમુદ્ઘાતને ત્રીજે, ચોથે, પાંચમે સમયે હોય, તેજસ તો કાર્મણ લેણું જ ગણ્યું છે; જૂઠું નહીં, ઈતિ પંદર યોગ સ્વરૂપ. જીવને પરિસ્પંદનાદિક વીર્ય તે યોગ કહીએ. સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય ૧, બાહર એકેન્દ્રિય ૨, બેઠંદ્રિય ૩, તેઠંદ્રિય ૪, ચૌરિન્દ્રિય ૫, અસંજી પંચેન્દ્રિય ૬, એ છ અપર્યાપ્તાને વિષે કાર્મણ ૧ અને ઔદારિક મિશ્ર ૨, એ બે યોગ હોય. અંતરાલ ગતિએ અને ઉત્પત્તિને પહેલે સમયે કાર્મણ યોગ હોય અને પછી શરીર પર્યાપ્તિ પૂરી થયા પહેલાં ઔદારિકમિશ્ર યોગ હોય, એવં ૨. સંજી પંચેન્દ્રિય અપર્યાપ્તાને વિષે પૂર્વોક્ત બે યોગ અને વૈક્રિયમિશ્ર સહિત, એવં ૩ યોગ હોય. તિહાં મનુષ્ય-તિર્યંચ અપર્યાપ્તાને કાર્મણ અને ઔદારિકમિશ્ર એ બે યોગ હોય અને દેવતા તથા નારકીને કાર્મણ અને વૈક્રિયમિશ્ર એ બે યોગ હોય, બંનેને મળીને ૩ ત્રણ હોય. એ સાતે અપર્યાપ્તાને શરીર પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્તાને ઔદારિક યોગ પણ હોય, એમ અનેરા આચાર્ય કહે છે; તે મતે છ અપર્યાપ્તાને ૩ યોગ હોય અને સંજી અપર્યાપ્તાને વિષે ૫ યોગ હોય. ગ્રંથકારે એ મતાંતર કહ્યું પણ શરીર પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્તાને મિશ્રપણું ટણ્યું ત્યારે ઔદારિક યોગ હોય જ, માટે એ મત ખરે જણાય છે. ॥૪॥

સવ્યે સન્નિપજ્જતે, ઉરલં સુહુમે સભાસુ તં ચઉસુ;
આયરિ સવિઉવ્વિદુગં, પજ્જસન્નિસુ આરઉવઝોગા. ૫.

સવ્યે—સર્વે [યોગ]
સન્નિપજ્જતો—સંજ્ઞી પર્યાપ્તાનેવિષે
ઉરલં—ઔદારિક કાયયોગ.
સુહુમે—સૂક્ષ્મ [એકેન્દ્રિય] માં
સભાસુ—ભાષા સહિત.
તં—તે.
ચઉસુ—ચાર [વિ૦ ત્રિક અને
અસંજ્ઞીપચેન્દ્રિય] ને વિષે.

આયરિ—આદર [એકેન્દ્રિય પર્યાપ્તા]
ને વિષે.
સવિઉવ્વિદુગં—વૈકિયદ્વિક સહિત
[હોય],
પજ્જસન્નિસુ—પર્યાપ્તાસંજ્ઞીનેવિષે.
આર ઉવઝોગા—અર ઉપયોગો.

અર્થ—સંજ્ઞી પચેન્દ્રિય પર્યાપ્તાને વિષે સર્વ યોગ હોય,
પર્યાપ્તા સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિયમાં ઔદારિક કાયયોગ હોય, તે ચાર
[વિકલેન્દ્રિય અને અસંજ્ઞી પચેન્દ્રિય] ને વિષે ભાષા [અસ-
ત્યામૃષા વચનયોગ] સહિત [એ યોગ] હોય, આદર એકેન્દ્રિય
પર્યાપ્તાને વિષે વૈકિયદ્વિક સહિત [ત્રણ યોગ] હોય. પર્યાપ્તા
સંજ્ઞી પચેન્દ્રિયને આર ઉપયોગ હોય. ૫૫૫

વિવેચન—સંજ્ઞી પચેન્દ્રિય પર્યાપ્તાને વિષે સર્વ એટલે
૧૫ યોગ હોય. ઔદારિકમિશ્ર ૧ કામ્મણ ૨, એ એ યોગ
તો કેવલી સમુદ્ઘાતે હોય અને વૈકિયમિશ્ર મનુષ્ય—તિર્યંચને
ઉત્તરવૈકિય કરતાં હોય : ને શેષ આર યોગ તો યથાયોગ્ય
હોય જ. સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય પર્યાપ્તાને એક જ ઔદારિક કાયયોગ
હોય. બેઈન્દ્રિય ૧, તેઈન્દ્રિય ૨, ત્રીઈન્દ્રિય ૩ અને અસંજ્ઞી-
પચેન્દ્રિય ૪, એ ચાર પર્યાપ્તાને ચોથી ભાષા સહિત ઔદા-
રિક એટલે ૨ યોગ હોય. આદર એકેન્દ્રિય પર્યાપ્તાને વિષે

ઔદારિક ૧, વૈક્રિય ૨, વૈક્રિયમિદ્ર ૩, એવાં ત્રણ યોગ હોય, વાક્યને વૈક્રિયદિક્ક હોય માટે.

હવે ચૌદ જીવસ્થાનકને વિષે ઉપયોગ કહે છે.—જીવ-લક્ષણરૂપ અવગોચ તે ઉપયોગ કહીએ. તે પાંચ જ્ઞાન, ત્રણ અજ્ઞાન, ચાર દર્શન એમ ૧૨ જાણવા. પર્યાપ્તા સંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિયને વિષે એ બારે ઉપયોગ હોય, અનુક્રમે હોય પણ સમ-ક્રમે ન હોય, જીવવાં દો નતિ ઉવગોગા ઇતિ વચનાત.

જીવસ્થાનાને વિષે ઉપયોગ

પન્નજચઉરિન્દિઅસન્નિસુ, દુદ્દસદુઅનાણુ દસસુ-
ચક્રુવિણા, સન્નિઅપન્નજે મણુનાણુ-

ચક્રુકેવલદુગ વિહૂણા ॥૬૧॥

પન્નજચઉરિન્દિ-પર્યાપ્તાચૌરિન્દ્રિય
અસન્નિસુ—અસંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિય

સન્નિઅપન્નજે—સંજ્ઞી અપ-
ર્યાપ્તાને વિષે.

[પર્યાપ્તા]ને વિષે.

મણુનાણુ—મનઃપર્યાવજ્ઞાન.

દુ દ્વંસ-એ દર્શન.

ચક્રુ—ચક્ષુદર્શન

દુ અનાણુ-એ અજ્ઞાન.

કેવલદુગ—કેવળદિક્ક.

દસસુ-દશને વિષે.

વિહૂણા—વિના [આદ].

ચક્રુવિણા-ચક્ષુદર્શન વિના.

[ત્રણ]

અર્થ—પર્યાપ્ત ચૌરિન્દ્રિય અને પર્યાપ્તઅસંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિયને વિષે એ દર્શન અને એ અજ્ઞાન હોય, દશ જીવલેદને વિષે ચક્ષુદર્શન વિના ત્રણ ઉપયોગ હોય; સંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિય અપર્યાપ્તાને વિષે મનઃપર્યાવજ્ઞાન, ચક્ષુદર્શન અને કેવળદિક્ક વિના [આદ] ઉપયોગ હોય . ॥૬૧॥

વિવેચન—ચૌરિંદ્રિય પર્યાપ્ત ૧, અને અસંજી પર્યાપ્ત ૨, એ બેને વિષે બે દર્શન અને બે અજ્ઞાન એવં ૪ ઉપયોગ હોય; તે ચક્ષુદર્શન ૧, અચક્ષુદર્શન ૨, મતિઅજ્ઞાન ૩, શ્રુતઅજ્ઞાન ૪, એમ ચાર હોય. ચાર એકેંદ્રિય ૪, બે બે-ઈંદ્રિય ૬, બે તેઈંદ્રિય ૮, ચૌરિંદ્રિય અપર્યાપ્ત ૯ અસંજી પંચેંદ્રિય અપર્યાપ્ત ૧૦, એ દર્શનને વિષે ચક્ષુદર્શન વિના એટલે અચક્ષુદર્શન ૧, મતિઅજ્ઞાન ૨, શ્રુતઅજ્ઞાન ૩, એ ત્રણ હોય, સંજી પંચેંદ્રિય અપર્યાપ્તને વિષે મન:પર્યાવજ્ઞાન ૧, ચક્ષુ-દર્શન ૨, કેવળજ્ઞાન ૩, કેવળદર્શન ૪, એ ચાર વિના શેષ ૮ ઉપયોગ હોય. “પંચસંગ્રહ”ને મતે ચૌરિંદ્રિય, અસંજી-સંજીપંચેંદ્રિય, એ ત્રણ અપર્યાપ્તાને પણ ઇન્દ્રિયપર્યાપ્તિ પૂર્ણ થયે ચક્ષુદર્શન કહ્યું છે. ॥૬॥

જીવસ્થાનોને વિષે લેશ્યા તથા બંધ, ઉદય, ઉદીરણા,
અને સત્તાનાં સ્થાનો.

સન્નિદુગિ છલેસ અપજ્જબાયરે પઢમચઉતિ સેસેસુ,
સત્તઠ બંધુદીરણુ-સંતુદયા અઠ તેરસસુ ॥૭॥

સન્નિદુગિ—બે સંજીને વિષે.
છ લેસ—છ લેશ્યા.
અપજ્જબ—અપર્યાપ્ત.
બાયરે—બ્રાહ્મર એકેંદ્રિયને વિષે.
પઢમ ચઉ—પ્રથમની ચાર.
તિ—ત્રણ

સેસેસુ—બાકીનાને વિષે.
સત્તઠ—સાત અથવા આઠ કર્મનો
બંધુદીરણુ—બંધ તથા ઉદીરણા.
સંતુદયા—સત્તા તથા ઉદય.
અઠ—આઠ કર્મની.
તેરસસુ—તેર જીવસ્થાનને વિષે.

અર્થ—સંજ્ઞિદ્વિક [પર્યાપ્તા—અપર્યાપ્તા]ને વિષે ૬ લેશ્યા હોય, અપર્યાપ્તા બાદર એકેંદ્રિયને વિષે પ્રથમની ચાર લેશ્યા હોય અને બાકીના જીવસ્થાનને વિષે પ્રથમની ત્રણ લેશ્યા હોય, સાત અથવા આઠ કર્મનો બંધ તથા ઉદીરણા અને સત્તા તથા ઉદય આઠ કર્મનો તેર જીવસ્થાનને વિષે હોય. ૧૧૭૧

વિવેચન—હવે ૧૪ જીવસ્થાનકે લેશ્યા કહે છે.—સંજ્ઞી પંચેંદ્રિય પર્યાપ્તો—અપર્યાપ્તો એ બેને વિષે છ એ લેશ્યા હોય. અપર્યાપ્તા બાદર એકેંદ્રિયને વિષે પહેલી ચાર લેશ્યા હોય. કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત, એ ૩ તે સર્વાને હોયજ, પણ કોઈક તેનેલેશ્યાવંત દેવતા મરીને પૃથ્વી, અપ, વનસ્પતિમાં ઉપજે, તેને અપર્યાપ્તપણે તેનેલેશ્યા હોય તે માટે ચાર લેશ્યા કહી. શેષ અગિયાર જીવસ્થાનકે કૃષ્ણ ૧, નીલ ૨, કાપોત ૩ એ ત્રણ લેશ્યા હોય.

* લેશ્યા इति कोऽर्थः? लिङ्ग्यते-श्लिष्यते कर्मणा सह जीवोऽनयेति लेश्या ।

यतः—कृष्णादिद्रव्यसाचिव्यात्, परिणामो य आत्मनः !

स्फटिकस्येव तत्रोऽयं, लेश्याशब्दः प्रवर्त्तते ॥ १ ॥

તે લેશ્યા ૬ છે,—કૃષ્ણ ૧, નીલ ૨, કાપોત ૩, તેને ૪, પદ્મ ૫, શુકલ ૬, એનું સ્વરૂપ બાંબૂફળખાદક ષટ્ પુરૂષ તથા ગામનો નાશ કરવા નીકળેલા છ પુરૂષને દષ્ટાંતે બાણુવું.

* જે વડે જીવ કર્મ સાથે જોડાય તે લેશ્યા. કૃષ્ણાદિ દ્રવ્યના સંબંધ વડે સ્ફટિકના જેવા આત્માના જે પરિણામ [થાય] ત્યાં આ લેશ્યા શબ્દ પ્રવર્તે છે; અર્થાત્ કૃષ્ણ આદિ દ્રવ્યના યોગે આત્માના જેવા જેવા પ્રકારના પરિણામ થાય તેને લેશ્યા કહે છે.

તથા-મૂલ ૧ સાહ ૨ પસાહા ૩ ગુચ્છ ૪ ફલચ્છિદ્ધ
૫ પડિયમક્ષણયા ૬ ।

સવ્વં ૧ માણુસ ૨ પુરિસા ૩ સાહ ૪ જુજ્જંત ૫—
ઘણહરણા ૬ ॥ ૧ ॥

હવે ચૌદ જીવસ્થાનકે મૂળ પ્રકૃતિનો બંધ, ઉદય, ઉત્તી-
રણા અને સત્તા કહે છે:—

સંજી પાંચેંદ્રિય પર્યાપ્તા વર્ણને શેષ તેર જીવસ્થાનકને
વિષે સાત અથવા આઠ પ્રકૃતિનો બંધ અથવા ઉત્તીરણા હોય.
ત કેમ? આયુર્બંધ કહે આઠે કર્મનો બંધ હોય અને

૧. લેશ્યાના પરિણામની માહિમાહે તરતમતા જાણાવવા માટે જાંબુ
ફળ ખાનારા છ પુરૂષનું દર્શાંત આ પ્રમાણે જાણવું:—કોઈ છ પુરૂષો જાંબુ
ફળ ખાવા માટે તે વૃક્ષ પાસે ગયા. ત્યાં પહેલાનો વિચાર મૂળથી વૃક્ષ ઉખે-
ડવાનો થયો, બીજાએ શાખાઓ કાપવાનું જણાવ્યું, ત્રીજાએ નાની ડાળીઓ
કાપવાનું કહ્યું, ચોથાએ ફળવાળા ગુચ્છ તોડવાનું કહ્યું, પાંચમાએ પાકું
ફળ તોડવા કહ્યું અને છઠ્ઠાએ ભાંય ઉપર પડેલાં ફળો ખાવા જણાવ્યું,
એ છ પુરૂષના અધ્યવસાયો મુજબ અનુક્રમે કૃષ્ણાદિ છ લેશ્યાવાળાના
અધ્યવસાય જાણવા. બીજું ગામનો નાશ કરવાને નીકળેલા છ પુરૂષનું
દર્શાંત આ પ્રમાણે જાણવું—કોઈ છ ચોર ગામ લુંટવાને નીકળ્યા, તેમાં
પહેલાએ મનુષ્ય, દોર વગેરે સર્વને મારવાનો વિચાર દર્શાવ્યો, બીજાએ
મનુષ્યોને મારવા જણાવ્યું, ત્રીજાએ પુરૂષોને મારવા જણાવ્યું, ચોથાએ
હથિયારબંધ હોય તેવા પુરૂષોને મારવા જણાવ્યું, પાંચમાએ લડવાને
તૈયાર હોય—ચડતા હોય, તેવાને મારવા જણાવ્યું અને છઠ્ઠાએ ફક્ત ધન
લુંટી લેવા જણાવ્યું. એ છ પુરૂષના અધ્યવસાય મુજબ કૃષ્ણાદિ છ
લેશ્યાવાળાના અધ્યવસાયો જાણવા.

આયુ ન બાંધતો હોય ત્યારે સાતનો બાંધ હોય, એક ભવે
આયુબાંધ એકજ વાર હોય અને સાત કર્મ તો જીવ
સદાયે સમયે સમયે બાંધે છે. તથા જ્યારે ભોગવાતા ભવનું
આયુ: ૧ આવલિકા બાકી હોય ત્યારે તે આયુની ઉદ્દીરણા
ન હોય, માટે ત્યાં સાતની ઉદ્દીરણા હોય, તે સિવાય સર્વાત્ર
૮ ની ઉદ્દીરણા હોય. તથા તેર જીવસ્થાનકને વિષે આઠે
કર્મ સત્તાએ અને ઉદ્યે હોય, તે કેમ? ઉપશાંતમાહ લગે
આઠે કર્મની સત્તા છે અને સૂક્ષ્મસંપરાય લગે આઠેનો
ઉદ્ય છે અને એ તેર જીવસ્થાનકને વિષે પહેલું, બીજું
અને ત્રીજું ગુણઠાણું પામીએ તે માટે હોઈ શકે.

સત્તઠ છેગ બાંધા, સંતુદયા સત્ત અઠ ચત્તારિ.
સત્તઠ છ પાંચ દુગં, ઉદ્દીરણા સન્નિપજ્જતો ॥૮॥

સત્તઠ—સાત, આઠ.

છેગ—૭ તથા એક,

બાંધા—બાંધ.

સંત—સત્તા.

ઉદયા—ઉદ્ય.

ચત્તારિ—ચાર.

પાંચદુગં—પાંચ અને બે.

ઉદ્દીરણા—ઉદ્દીરણા.

સન્નિપજ્જતો—સંજ્ઞી પર્યાપ્તિને
વિષે.

અર્થ—સંજ્ઞિ પાંચે દ્રિય પર્યાપ્તિને વિષે સાત, આઠ.
છ અને એક કર્મનો બાંધ હોય; સત્તા અને ઉદ્ય સાત, આઠ
અને ચાર કર્મનો હોય અને ઉદ્દીરણા સાત, આઠ, છ, પાંચ
અને એ કર્મની હોય. ॥ ૮ ॥

વિવેચન—સંજ્ઞિ પચેંદ્રિય પર્યાપ્તાને વિષે ચાર ભેદે બંધ છે, તે કયા ? સાતનો બંધ ૧, આઠનો બંધ ૨, છનો બંધ ૩, એકનો બંધ ૪, તેમાં આયુ વર્ણને સાતનો બંધ તે જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્ત્ત લગે અને ઉત્કૃષ્ટો છ માસે ઉણા ૩૩ સાગરોપમ તે વળી અંતર્મુહૂર્ત્ત ઊણુ પૂર્વકોડીને ત્રીજે ભાગે અધિક એટલો રહે, આઉખાને બંધકાળે આઠનો બંધ તે જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ અંતર્મુહૂર્ત્ત રહે. આઉખાનો બંધકાળ અંતર્મુહૂર્ત્ત હોય તે માટે.

આયુ અને મોહનીય વર્ણને સૂક્ષ્મસંપરાયે છનો બંધ હોય, તે જઘન્ય ૧ સમય, ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મુહૂર્ત્ત રહે. કોઈક જીવ તિહાં એક સમય રહીને અનુત્તર વિમાને જાય; તિહાં અવિરતિ ગુણઠાણે અવશ્ય સાતનો બંધક થાય, તે માટે છનો બંધક જઘન્ય એક સમય રહે. સૂક્ષ્મ સંપરાયનું એટલું જ માન છે, પછી એકનો બંધક થાય અથવા સાતનો બંધક થાય; તથા તે છ માંહેથી પાંચ પ્રકૃતિના બંધને વ્યવચ્છેદે એક સાતાવેદનીયનો બંધક હોય, તે જઘન્યથી એક સમય ઉપશમશ્રેણિએ હોય, ઉત્કૃષ્ટપણે દેશે ઊણી પૂર્વકોડી લગે તેરમે ગુણઠાણે રહે. એ જીવ પહેલાથી સાતમા ગુણઠાણા લગે સાત તથા આઠનો બંધક; ત્રીજે, આઠમે, નવમે સાતનો જ બંધક. દશમે છનો બંધક, અને અગિયારમે, બારમે અને તેરમે એકનો બંધક હોય, તથા સંજ્ઞિપચેંદ્રિય પર્યાપ્તાને સત્તા અને ઉદય આશ્રયીને ત્રણ સ્થાનક હોય. તે એક સાતનું ૧; આઠનું ૨, ચારનું ૩.

તિહાં આઠની સત્તા અલવ્યને અનાદિ અનંત અને લવ્ય આશ્રયી અનાદિ સાંત હોય. તથા મોહને ક્ષયે ક્ષીણમોહ ગુણઠાણે સાતની સત્તા, તે જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ પણ અંત-મુહૂર્ત્ત હોય. સયોગિ ગુણઠાણે ઘાતિકર્મ્મ ૪ ને ક્ષયે ચારની સત્તા, તે જઘન્ય અંતમુહૂર્ત્ત, ઉત્કૃષ્ટપણે નવ વરસે ઊણી પૂર્વકોડિ હોય.

આઠનો ઉદય અલવ્ય આશ્રયીને અનાદિ-અનંત, લવ્ય આશ્રયીને અનાદિ-સાંત; ઉપશાંતમોહથી પતિત આશ્રયીને સાદિ-સાંત, તે ઉદય ઉપશમશ્રેણિ થકી પડીને અંતમુહૂર્ત્તે ફરી શ્રેણિ પ્રાપ્ત કરે તેને હોય, જઘન્યથી અંતમુહૂર્ત્ત ગુધી અને ઉત્કૃષ્ટ દેશે ઊણો અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્ત એટલે કાળે ફરી શ્રેણિ કરે તે માટે. મોહનીય વર્ણને સાતનો ઉદય તે ઉપશાંત મોહ તથા ક્ષીણમોહ પામીએ, તિહાં જઘન્ય એક સમય-ઉપશાંતમોહ ૧ સમય રહીને બીજે સમયે લવક્ષયે દેવતા થતો અવિરતિ થાય ત્યાં અવશ્ય આઠનો ઉદય હોય માટે. ઉત્કૃષ્ટ અંતમુહૂર્ત્ત તે ઉપશાંતમોહ અને ક્ષીણમોહનું માન અંતમુહૂર્ત્તનું છે માટે, પછી આઠનો ઉદયી અથવા ચારનો ઉદયી થાય. ચાર ઘાતિકર્મ્મને ક્ષયે ચારનો ઉદયી તેરમે-ચૌદમે ગુણઠાણે હોય. તે જઘન્ય અંતમુહૂર્ત્ત, ઉત્કૃષ્ટ નવ વરસે ઊણી પૂર્વકોડિ હોય, એ સંબંધિ વિશેષ કહે છે.

મિથ્યાત્વથી માંડીને ઉપશાંતમોહ લગે આઠની સત્તા, ક્ષીણ-મોહ સાતની સત્તા અને સયોગી-અયોગીએ ચારની સત્તા.

મિથ્યાત્વ થકી સૂક્ષ્મસંપરાય લગે આઠનો ઉદય, ઉપ-

શાંતમોહ અને ક્ષીણમોહ સાતનો ઉદય. અયોગીએ તથા અયોગીએ ચારનો ઉદય હોય.

તથા સંતી પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્તાને ઉદીરણાસ્થાનક પાંચ હોય તે કેમ? ૮, ૭, ૬, ૫, ૨. તિહાં જ્યારે લોગવાતા ભવનું આયુ એક આવલિકા શેષ હોય ત્યારે આયુ: કર્મની ઉદીરણા ન હોય ત્યારે સાતની ઉદીરણા હોય, તે વિના આડની ઉદીરણા હોય, તિહાં મિથ્યાત્વથી પ્રમત્ત લગે સાત અથવા આડની ઉદીરણા અને મિથ્રે તે સદૈવ મરણનો અભાવ હોવાથી આડની જ ઉદીરણા હોય તથા અપ્રમત્ત યદ્રી સૂક્ષ્મસંપરાયની એક આવલિકા બાકી હોય ત્યાં લગે પેદનીય-આયુ: વર્ણને છની ઉદીરણા, તે આવલિકાની નાનીયની ઉદીરણા ન હોય, આવલિકા પ્રવિષ્ટ માટે.

તિહાંથી યાવત્ બારમાની આવલિકા બાકી હોય ત્યાં લગે પાંચની ઉદીરણા, તે ક્ષીણમોહની જેવી આવલિકામાં જ્ઞાનાવરણીય ૧, દર્શનાવરણીય ૨, અને અંતરાય ૩, એ ત્રણે આવલિકા પ્રવિષ્ટ થયાં માટે ઉદીરણા ન હોય, ત્યારે નામ ૧, ગોત્ર ૨; એ બેની ઉદીરણા હોય, એમ અયોગીએ પણ બેની ઉદીરણા અને અયોગીએ અનુદીરક હોય. યદ્યપિ અયોગીએ ભવાપગ્રાહી ચાર કર્મનો ઉદય છે તે પણ યોગને અભાવે ઉદીરણા ન હોય. ઉદીરણા તે યોગવશ છે તે માટે. ૧૮૧૧

ગૌર જીવસ્થાનોમાં આદિ કાર, અને 'અસાધના' મુજબ અલેખાલુક્ય.

ક્રમ	જીવસ્થાનોનું નામ	કારકો	ગોળ	ઉપો	વેળા	કર્મ	ઉદય	કાર્તિક	સત્તા	અલેખાલુક્ય
૧	એકંદ્રિય સૂક્ષ્મ આપયમા.	૧	૨-૩	૩	૩	૭-૮	૮	૭-૮	૮	અસંખ્યાતગુણા
૨	એકંદ્રિય સૂક્ષ્મ પથમા.	૧	૧	૩	૩	૭-૮	૮	૭-૮	૮	સંખ્યાતગુણા
૩	એકંદ્રિય બાદર આપયમા.	૧-૨	૨-૩	૩	૪	૭-૮	૮	૭-૮	૮	અસંખ્યાતગુણા
૪	એકંદ્રિય બાદર પથમા.	૧	૩	૩	૩	૭-૮	૮	૭-૮	૮	અનંતગુણા
૫	બેકંદ્રિય આપયમા.	૧-૨	૨-૩	૩	૩	૭-૮	૮	૭-૮	૮	વિશેષાધિક
૬	બેકંદ્રિય પથમા.	૧	૨	૩	૩	૭-૮	૮	૭-૮	૮	વિશેષાધિક
૭	ત્રેકંદ્રિય આપયમા.	૧-૨	૨-૩	૩	૩	૭-૮	૮	૭-૮	૮	વિશેષાધિક
૮	ત્રેકંદ્રિય પથમા.	૧	૨	૩	૩	૭-૮	૮	૭-૮	૮	વિશેષાધિક
૯	ચતુરેકંદ્રિય આપયમા.	૧-૨	૨-૩	૩	૩	૭-૮	૮	૭-૮	૮	સંખ્યાતગુણા
૧૦	ચતુરેકંદ્રિય પથમા.	૧	૨	૪	૩	૭-૮	૮	૭-૮	૮	અસંખ્યાતગુણા
૧૧	પાંચેકંદ્રિય આપયમા	૧-૨	૨-૩	૩	૩	૭-૮	૮	૭-૮	૮	વિશેષાધિક
૧૨	પાંચેકંદ્રિય સમૂહ પથમા.	૧	૨	૪	૩	૭-૮	૮	૭-૮	૮	અસંખ્યાતગુણા
૧૩	સંક્ષીપ્તેકંદ્રિય આપયમા.	૧,૨,૪	૩-૪-૫	૮	૬	૭-૮	૮	૭-૮	૮	અસંખ્યાતગુણા
૧૪	સંક્ષીપ્તેકંદ્રિય પથમા.	૧,૪	૧૫	૮	૬	૭-૮-૯-૮	૮	૭,૮,૯	૭,૮,૯	અસંખ્યાતગુણા

૧૪ માર્ગણાસ્થાન.

ગઘ ઈંદ્રિએ ય કાએ, જોએ વેએ કસાય નાણુસુઃ
સંજમ દંસણુ લેસા, ભવ સમ્મે સન્નિ આહારે ॥૬૧॥

ગઘ ઈંદ્રિએ—ગતિ અને ઈંદ્રિયમાં
કાએ—કાયમાં
જોએ—યોગમાં
વેએ—વેદમાં
કસાય—કપાયમાં
નાણુસુ—જ્ઞાનમાં
સંજમ—સંયમમાં

દંસણુ—દર્શનમાં
લેસા—લેશ્યામાં
ભવ—ભવ્યમાં
સમ્મે—સમ્યક્ત્વમાં
સન્નિ—સંજિમાં
આહારે—આહારીમાં

વિવેચન—હવે ૧૪ માર્ગણાસ્થાન કહે છે. ગતિદ્વાર ૧, ઈંદ્રિયદ્વાર ૨, કાયદ્વાર ૩, યોગદ્વાર ૪, વેદદ્વાર ૫, કપાય-દ્વાર ૬, જ્ઞાનદ્વાર ૭, સંયમદ્વાર ૮, દર્શનદ્વાર ૯, લેશ્યા-દ્વાર ૧૦, ભવ્યદ્વાર ૧૧, સમ્યક્ત્વદ્વાર ૧૨, સંજિદ્વાર ૧૩, આહારીદ્વાર ૧૪, એએકેકા માર્ગણાદ્વારને વિષે સર્વ સંસારી જીવ આવે. ॥૬૧॥

૧૪ માર્ગણાના ૬૨. ઉત્તરભેદ.

સુરનરતિનિરયગઘ, ઈંગખિઅતિઅચકપણિંદિછક્રાયાઃ
ભૂજલજલણુનિલવણુ-તસા ય મણુવયણુતણુજોગા. ૧૦

સુર—કેવગતિ
નર—મનુષ્યગતિ
તિરિ—તિરિયગતિ
નિરયગઘ—નરકગતિ
ઈંગ—એકેંદ્રિય

ખિઅ—ત્રેઈંદ્રિય
તિઅ—તેઈંદ્રિય
ચક—ચક્રિંદ્રિય
પણિંદિ—પચેંદ્રિય
છક્રાયા—છ કાયો

ભૂ-પૃથ્વીકાય
જલ-અપ્કાય
જલણુ-તેઉકાય
અનિલ-વાઉકાય
વણુ-વનસ્પતિકાય

તસા-ત્રસકાય
ચ-અને
મણુ-મનોયોગ
વચણુ-વચનયોગ
તાણુજ્ઞેગા-કાયયોગ

વિવેચન — હવે એ ૧૪ મૂળ માર્ગાણાનાં ૬૨ ઉત્તર માર્ગાણાદ્વાર કહે છે. દેવગતિ ૧, મનુષ્યગતિ ૨, તિર્યચગતિ ૩, નરકગતિ ૪, એ ચાર લેહે ગતિમાર્ગાણા. એક સ્પર્શનેંદ્રિયવંત તે એકેંદ્રિય ૧, સ્પર્શન અને રસન એ બે ઈંદ્રિયવંત તે બેઈંદ્રિય ૨, સ્પર્શન અને રસન અને ઘ્રાણવંત તે તેઈંદ્રિય ૩, સ્પર્શન, રસન, ઘ્રાણ અને ચક્ષુવંત તે ચૌરિંદ્રિય ૪, સ્પર્શન, રસન, ઘ્રાણ, ચક્ષુ અને શ્રોત્રવંત તે પંચેંદ્રિય ૫, એ પાંચ લેહે ઈંદ્રિયમાર્ગાણા કહીએ. પૃથ્વીકાય ૧, અપ્કાય ૨, તેઉકાય ૩, વાઉકાય ૪. વનસ્પતિકાય ૫ અને ત્રસકાય તે બેઈંદ્રિયાદિક ૬. એ છ કાયમાર્ગાણા કહીએ. મનોયોગી તે સંજ્ઞિપંચેંદ્રિય ૧, વચનયોગી તે બેઈંદ્રિયાદિક ૨, કાયયોગી તે સર્વ સંસારી ૩, એ ત્રણલેહે યોગમાર્ગાણા જાણવી [૪] ૧૦

**વેઅ નરિત્થિનપુંસા, કસાય કોહમયમાયલોભત્તિ ॥
મઈમ્મિઅવહિમણુકેવલ, વિભંગમઈસુઅ**

નાણુસાગારા ॥ ૧૧ ॥

વેઅ-વેદ
નર-પુરૂષવેદ
ઈત્થિ-બ્રીવેદ

નપુંસા-નપુંસક વેદ
કસાય-કષાય
કોહ-કોષ

મય—માન	મણુ—મન:પર્યવજ્ઞાન
માય—માયા	કેવલ—કેવલજ્ઞાન
લોભત્તિ—લોભ, ઝેમ	વિભંગ—વિભંગજ્ઞાન
મઠ્ઠ—મતિજ્ઞાન	મઠ્ઠ—મતિઅજ્ઞાન
સુચ્ચ—શ્રુતજ્ઞાન	સુચ્ચનાણુ—શ્રુતઅજ્ઞાન (તે)
અવહિ—અવધિજ્ઞાન	સાગારા—સાકારોપયોગ જાણના

વિવેચન—હવે ત્રણ ભેદે વેદમાર્ગણુ—પુરુષવેદી ૧, સ્ત્રીવેદી ૨, નપુંસકવેદી ૩. હવે ચાર ભેદે કષાયમાર્ગણુ—ક્રોધ કષાયી ૧, માન કષાયી ૨, માયા કષાયી ૩, લેભ કષાયી ૪. હવે જ્ઞાનમાર્ગણુ કહે છે—મતિજ્ઞાની ૧, શ્રુતજ્ઞાની ૨, અવધિજ્ઞાની ૩, મન:પર્યવજ્ઞાની ૪, કેવલજ્ઞાની ૫, વિભંગજ્ઞાની ૬, મતિઅજ્ઞાની ૭ અને શ્રુતઅજ્ઞાની ૮. મિથ્યાત્વ પાંકે મલિન તે અજ્ઞાન, જ્ઞાન તે વિશેષોપયોગ માટે સાકારોપયોગ કહીએ. ઈહાં સંસારમાંહે સર્વ વસ્તુનું જાણવું તે જ ભેદે હોય, સામાન્યપણે અને વિશેષપણે.

તિહાં સામાન્યપણે વૃક્ષ માત્ર દીઠું, તે અનાકાર-દર્શન કહીએ અને તે તાલ-તમાલાદિક વિશેષપણે ધારવું તે સાકાર—જ્ઞાન કહીએ. એ આઠ જ્ઞાનમાંહે સર્વ જીવ આન્યા ॥ ૧૧ ॥

સામાઠ્ઠઅઠ્ઠઅપરિહાર, સુહુમઅહકમાયદેસજય

અજયા,

ચક્રુઅચક્રુ ઝોહી—કેવલહંસણુઆણુગારા ॥૧૨॥

સામાઠ્ઠઅ—સામાયિક ચારિત્ર

પરિહાર—પરિહારવિશુદ્ધિ

ઠ્ઠઅ—ઠ્ઠોપરથાપનીય

સુહુમ—સૂક્ષ્મસંપરાય

અહુકુખાય—યથાખ્યાત
 દેશજય—દેશવિરતિ
 અજયા—અવિરતિ [એ સાત
 સંયમ]
 ચક્રમુ—ચક્રદર્શન

અચક્રમુ—અચક્રદર્શન
 ઝોહી—અવધિદર્શન
 કેવલદે—સણુ—કેવળદર્શન
 અણાગારા—તે અનાકારોપયોગ.
 જાણવા.

વિવેચન—હવે સાત ભેદે સંયમમાર્ગણા કહે છે—
 સામાયિક સંયમી ૧, છેદોપસ્થાપનીય સંયમી ૨, પરિ-
 હારવિશુદ્ધિ ૩, સૂક્ષ્મસંપરાય સંયમી ૪, યથાખ્યાત
 સંયમી ૫, દેશસંયમી તે દેશવિરતિ ૬, અસંયમી તે
 અવિરતિ ૭, એ સાત ભેદે સંયમ માર્ગણા જાણવી.

એનું વિવેચન કહે છે.—સમભાવ તે રાગ—દ્વેષ રહિતપણું
 તેનો આય—લાભ છે જ્યાં તે સામાયિક કહીએ, તે સામાયિક
 એ ભેદે છે,—ઈત્વરિક ૧, યાવત્કથિક ૨; તિહાં શ્રી ઋષભદેવ
 અને વીરસ્વામીના તીર્થે દીક્ષાના દિવસે સામાયિક ચારિત્ર
 ઉચ્ચરે, તે ઉપસ્થાપના લગે જ રહે; તે માટે ઇત્વરિક
 કહીએ અને બાવીશ તીર્થે કરના વારે તથા મહાવિદેહક્ષેત્રમાં
 દીક્ષાના દિવસે સામાયિક ઉચ્ચરે તે યાવજીવ લગે રહે;
 તે યાવત્કથિક કહીએ. ઈત્વરિકને પંચમહાવ્રત પ્રતિક્રમણ
 સહિત અને સ્થિતકલ્પ હોય અને યાવત્કથિકને ચાર
 મહાવ્રત અને અસ્થિત કલ્પ હોય, ૧. પૂર્વપર્યાય છેદીને અનેરા
 વિશુદ્ધ પર્યાયનું ઉપસ્થાપન કરવું તે છેદોપસ્થાપનીય કહીએ.
 તે એ ભેદે—સાતિચાર ૧, નિરતિચાર ૨, તિહાં મૂળ
 સુદ્ધને લગે પૂર્વપર્યાયનો છેદ કરીને ફરી ઉપસ્થાપના વ્રતા-
 રોપણ કરે તે સાતિચાર કહીએ. અને શ્રી ઋષભદેવ અને

વીરસ્વામીના તીર્થે દીક્ષા પછી યોગોદ્ધતન બાદ કરી ઉપ-
સ્થાપના કરતાં પૂર્વપર્યાયનો છેદ કરે ત્યારે, તથા તીર્થ-
ઘડી અન્ય તીર્થે સંક્રમણ કરે ત્યારે, જેમ શ્રી પાર્શ્વનાથના
સાધુ-કેશી, ગાંગેય વગેરેએ શ્રી વીરના શાસનમાં આવી
પંચમહાવ્રત ઉચ્ચરી પૂર્વપર્યાય છેદીને નવો પર્યાય ગ્રહ્યો, એ
નિરતિચાર કહીએ. એ છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર ભરત-
ઐરવતસ્ત્રોત્રે પહેલા અને છેલ્લા જિનને વારે જ હોય ર.

પરિહાર તે તપ વિશેષે કરીને વિશુદ્ધિ છે જે ચારિત્રને
વિષે તે પરિહારવિશુદ્ધિ કહીએ. તે બે ભેદે-“ નિર્વિશમાન”
૧, ‘ નિર્વિષ્ટકાયિક ” ૨ તિહાં ચારિત્રના ધરણહાર તે
નિર્વિષ્ટકાયિક કહીએ, તે કેમ? ઈહાં નવ જણ ઉત્કૃષ્ટ
પરિણામી વજ્રઋષભનારાય સંઘયણવંત જઘન્યથી ઓગણ-
ત્રીસ વરસના ગૃહસ્થ પર્યાયવંત અને વીશ વરસના દીક્ષા-
પર્યાયવંત, ઉત્કૃષ્ટા દેશજિણી પૂર્વકેડિના પર્યાયવાળા, ગચ્છથી
જૂદા નીકળે તે ગચ્છ થાપે. તિહાં એક વાચનાચાર્ય અને
ચાર નિર્વિશમાન તે વિશેષ તપ કરનાર અને ચાર તેના
અનુચારી હોય. તિહાં નિર્વિશમાન તે ઉન્હાળે જઘન્ય ચતુર્થ,
મધ્યમ છકું, ઉત્કૃષ્ટો અઠ્ઠમ કરે. શીયાળે જઘન્ય છકું, મધ્યમ
અઠ્ઠમ, ઉત્કૃષ્ટો દશમ કરે. વર્ષાકાળે જઘન્ય અઠ્ઠમ, મધ્યમ દશમ,
ઉત્કૃષ્ટો દુવાલસભક્ત કરે, પારણે અભિગ્રહ સહિત આયંબિલ
કરે અને તેના સેવક તે નિત્યે આયંબિલ કરે; એમ છ માસ
લગે કરીને પછી પરિહારિક તે અનુચર થાય, અને
અનુચર તે પરિહારિક થાય. એમ છ માસ લગે તે તપ

કરે, ત્યારપછી વાચનાચાર્ય તે પ્રકારે તપ કરે અને આઠમાંથી એકને વાચનાચાર્ય થાપે, અને છ માસ લગે સાત સેવાકારી ચાય. એમ અઠાર માસે એ તપ પૂર્ણ થયે વળી ફરી એજ તપ આદરે કે જિનકલ્પ આદરે અથવા ગચ્છમાં આવે. એ ચારિત્રિયા તીર્થ કરના શિષ્યના શિષ્ય અથવા શિષ્ય હોય પણ પાછળના ન હોય ૩. સૂક્ષ્મ-અંશમાત્ર છે સંપરાય-કષાય જ્યાં તે સૂક્ષ્મસંપરાય ચારિત્ર. તે બે ભેદે-સંકલસ્યમાન ૧, વિશુદ્ધચમાન ૨, ઉપશમશ્રેણિથી પડતાં સંકલસ્યમાન હોય અને શ્રેણિએ ચઢતાં વિશુદ્ધચમાન હોય. ૪. યથા-યથા તથ્યપણે કરીને કષાય રહિતપણા માટે જ્યાત-પ્રસિદ્ધ તે યથાજ્યાત ચારિત્ર, તે બે ભેદે છદ્મસ્થ ૧, કેવળી ૨. છદ્મસ્થ બે ભેદે-ઉપશાંત ૧, ક્ષીણમોહ ૨. કેવળી બે ભેદે-સયોગી ૧, અયોગી ૨. ૫. નિરપરાધી ત્રસ જીવનો સંકલ્પીને નિરપેક્ષપણે વધ ન કરે તે દેશચિતિ-દેશવિરતિ કહીએ, પાંચમે ગુણઠાણે વર્તતાં, વીશ વિશ્વા જીવહ્યાવંત સાધુધર્મની અપેક્ષાએ શ્રાવકને સવા વિશ્વાની દયા હોય તે માટે દેશસંચત....૬.

જીવા સુહૃમા ધુલા, સંકલ્પારંભઓ ય તે દુવિહા ।

સાવરાહ નિરવરાહા, સાવિક્ષવા ચેવ નિરવિક્ષવા ॥ ૧ ॥

સર્વથા વિરતિ રહિત તે અચત-અસંચત કહીએ. મિથ્યાત્વી અને સમ્યગ્દષ્ટિ પણ યોથા ગુણઠાણા લગે વર્તતા સર્વજીવ અસંચત કહીએ ૭. એ સાત સંચમનો વિચાર લેશથી કહ્યો. એ સાત ભેદ માંહે સર્વ જીવ આવ્યા એ સંચમ આર્ગણા કહીએ.

અશુદ્ધર્શની ૧, અચ્છુદ્ધર્શની ૨, અવધિદર્શની ૩, અને કેવલદર્શની ૪, એ ચાર ભેદે દર્શનમાર્ગણા. સામાન્ય ચોટલે નથી વિશિષ્ટ વ્યક્ત આકાર જ્યાં તે અનાકારોપયોગ કહીએ, તે દર્શન જાણવું ॥ ૪ ॥ ૧૨ ॥

કિણ્ણા નીલા કાઠી, તેહી પમ્હા ય સુક્ક લવ્વચરા;
વેચગ ખઈગુવસમ મિચ્છ મીસ સાસાણુ સન્નિચરે ૧૩

કિણ્ણા—કૃષ્ણલેશ્યા

નીલા—નીલલેશ્યા

કાઠી—કાપોતલેશ્યા

તેહી—તેજલેશ્યા

પમ્હા—પદ્મલેશ્યા

સુક્ક—શુકલલેશ્યા

લવ્વ—લવ્ય

ઈચરા—અલવ્ય

વેચગ—વેદક સમ્યકત્વ

ખઈગ—જ્ઞાયિક સમ્યકત્વ

ઉવસમ—ઔપશમિક સમ્યકત્વ

મિચ્છ—મિથ્યાત્વ

મીસ—મિશ્ર

સાસાણુ—સાસ્વાદન સમ્યકત્વ

સન્નિ—સંજ્ઞી

ઈચરે—અસંજ્ઞી

વિવેચન :—કૃષ્ણલેશ્યા ૧, નીલલેશ્યા ૨, કાપોતલેશ્યા ૩, તેજલેશ્યા ૪; પદ્મલેશ્યા ૫ અને શુકલલેશ્યા ૬. એ લેશ્યા માર્ગણા. લવ્ય ૧, ઈતર તે અલવ્ય ૨, એ લવ્યમાર્ગણા. સમ્યકત્વ પુદ્ગલ વેદે તે વેદક—જ્ઞાયોપશમિક સમ્યકત્વ ૧, ત્રણ દર્શનમોહનીય ક્ષય કરે તે જ્ઞાયિક ૨ ઉત્તીર્ણ મિથ્યાત્વનો ક્ષય થયે અને અનુત્તીર્ણનો ઉપશમ થયે જેમાં પ્રદેશવેદન અને વિપાકવેદન ન હોય તે ઔપશમિક સમ્યકત્વ કહીએ, તે જે ભેદે ત્રિભેદસંભવ ૧ અને ઉપશમશ્રેણિસંભવ ૨, એ ત્રીજું ૩, અશુદ્ધ પુદ્ગલરૂપ અવળી મતિવંત તે મિથ્યાત્વ ૪, અર્ધશુદ્ધ પુદ્ગલલલિક તે મિશ્ર ૫, ઔપશમિક સમ્યકત્વ વમતાં સ્વાદ

માત્ર હોય તે સાસ્વાદન ૬, એ છ માંહે સર્વ જીવ આત્મા, એ સમ્યક્ત્વમાર્ગણા. દ્વીર્ધકાલિકી સંજ્ઞાવંત-મન સહિત તે સંજ્ઞી, ૧, તેથી ઈતર મનરહિત તે અસંજ્ઞી એ સંજ્ઞીમાર્ગણા.

માર્ગણાને વિષે જીવભેદ.

આહારેઅર ભેગ્યા, સુરનિરયવિભંગમઠ્ઠિસુએહિદુગે;
સમ્મત્તતિગે પમ્હા, સુક્કા સન્નીસુ સન્નિદુગં ॥૧૪॥

આહાર-ખાહારક
ઈઅર -ઈતર (અણાહારક)
ભેગ્યા-ભેદ.
સુર-દેવગતિ
નિરય-નરકગતિ
વિભંગ-વિભંગજ્ઞાન
મઠ્ઠ -મતિજ્ઞાન
સુઅ-શ્રુતજ્ઞાન

એહિદુગે-અવધિજ્ઞાન અને
અવધિદર્શનને વિષે
સમ્મત્તતિગે-સમ્યક્ત્વત્રિકમાં
પમ્હા-પદ્મલેશ્યા
સુક્કા-શુક્લલેશ્યા
સન્નીસુ-સંજ્ઞીમાં
સન્નિદુગં-સંજ્ઞીદિક

અર્થ-આહારી અને અણાહારી [એ ચૌદ માર્ગણાના પૂર્વોક્ત ૬૨] ભેદો જાણવા. દેવગતિ, નરકગતિ, વિભંગજ્ઞાન, મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, અવધિદર્શન, સમ્યક્ત્વત્રિક, પદ્મલેશ્યા, શુક્લલેશ્યા અને સંજ્ઞીપંચેંદ્રિયને વિષે સંજ્ઞીપંચેંદ્રિય પર્યાપ્તા અને સંજ્ઞીપંચેંદ્રિય અપર્યાપ્તા એ બે જીવભેદ હોય છે ॥૧૪॥

વિવેચન-એજ, લોમ, કવલ આહાર લે તે આહારી ૧, વિઅહગતિએ તથા કેવલી સમુદ્ધાતે આહાર ન લે તે અણાહારી ૨, એ આહારીમાર્ગણા. એ પ્રકારે ચૌદ મૂળ

માર્ગણાના પૂર્વોક્ત ૬૨ ઉત્તર માર્ગણાલેદ હોય. એકેકી મૂળ માર્ગણામાંહે સર્વ જીવ આવે. હવે એને વિષે જીવસ્થાનક કહે છે.—દેવગતિને વિષે ૧, નરકગતિને વિષે ૨, વિભંગજ્ઞાનીને વિષે ૩, મતિજ્ઞાનીને વિષે ૪, શ્રુતજ્ઞાનીને વિષે ૫, અવધિજ્ઞાની ૬ તથા અવધિદર્શનીને વિષે ૭, ઔપશમિક ૧, ક્ષાયોપશમિક ૨, ક્ષાયિક ૩, એ ત્રણ સમ્યક્ત્વને વિષે ૧૦, પદ્મલેશ્યાને વિષે ૧૧, શુકલલેશ્યાને વિષે ૧૨ અને સંજ્ઞીને વિષે ૧૩; એ તેર માર્ગણાને વિષે સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્તો ૧ અને અપર્યાપ્તો ૨, એ એ જીવના લેદ હોય.

ઈહાં અપર્યાપ્તો તે સર્વત્ર કરણ અપર્યાપ્તો જાણવો. પણ લખિ અપર્યાપ્તો નહીં. ઈહાં ત્રણ સમ્યક્ત્વને વિષે જીવના લેદ ૨ કહ્યા, પણ ઔપશમિક સમ્યક્ત્વને વિષે અપર્યાપ્તો સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય કેમ હોય ? ટીકાકારે લખ્યું છે જે ઉપશમ સમ્યક્ત્વવંત મરીને અનુત્તર વિમાને જાય ત્યાં અપર્યાપ્તપણે ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ હોય, પછી ક્ષાયોપશમિક પામે. પણ વળી ટીકામાં કહ્યું જે ઔપશમિક સમ્યક્ત્વી મરે નહીં તેમ આયુ ન ખાંધે, ત્યારે તે અપર્યાપ્તો કેમ હોય ? તથા વળી અન્ય ગ્રંથે કહ્યું છે જે ઉપશમશ્રેણિથી ઉપશમ સમ્યક્ત્વી તે અદ્વા[કાળ]ક્ષયે જ પડે અને ભવક્ષયે મરે તે ક્ષાયિક જ હોય તે મરીને અનુત્તર વિમાને જાય.

યત—ઉવસમસેદિ પત્તા મરંતિ ઉવસમગુણેસુ જે સત્તા ॥

તે લવસત્તમદેવા, સવ્વટ્ટે સ્વયસમ્મત્તજુઆ ॥ ? ॥

ઈહાં ઘણું વિચારવા યોગ્ય છે. ॥ ૧૪॥

તમસન્નિ અપજ્જજુઅં, નરે સખાયરઅપજ્જતેઉએઃ
થાવરધગિંદિપઠમા, ચઉ ખાર અસન્નિદુદુવિગલે. ૧૫

તાં—તે બે ભેદ
અસન્નિ—અસંજી
અપજ્જ—લઙ્ગિ અપર્યાપ્તા
જુઅં—યુક્ત, સહિત
નરે—મનુષ્યગતિને વિષે
સખાયર અપજ્જ—ખાદરએકેં-
દ્રિય અપર્યાપ્ત સહિત [ત્રણ]
તેઉએ—તેજ્ઞેલેશ્યામાં હોય

થાવર—સ્થાવર [પાંચ] માં
ધગિંદિ—એકેંદ્રિયમાં.
પઠમા ચઉ—પહેલા ચાર [જીવભેદ]
ખાર—પ્રથમના ચાર [ભેદ]
અસન્નિ—અસંજીમાં.
દુ દુ—બે બે જીવભેદ.
વિગલે—વિકલેંદ્રિયમાં

અર્થ—તે [બે ભેદ] લઙ્ગિ અપર્યાપ્તા અસંજિએ યુક્ત
[ત્રણ જીવભેદ] મનુષ્યગતિને વિષે હોય. ખાદર એકેંદ્રિય
અપર્યાપ્તા સહિત [ત્રણ] તેજ્ઞેલેશ્યાને વિષે હોય. પાંચ
સ્થાવર અને એકેંદ્રિયને વિષે પ્રથમના ચાર જીવભેદ હોય,
અસંજીમાર્ગણાને વિષે ખાર જીવભેદ હોય. વિકલેંદ્રિય
માર્ગણાને વિષે બે બે જીવભેદ હોય. ॥૧૫॥

વિવેચન—ગર્ભજ મનુષ્યમાં સંજીપર્યાપ્તો ૧, અપર્યાપ્તો
૨, એ બે ભેદ હોય અને સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યમાં અસંજી
અપર્યાપ્તો એ એક ભેદ હોય. એવં મનુષ્યમાં ૩ જીવના ભેદ
હોય. તેજ્ઞેલેશ્યામાં સંજી અપર્યાપ્તો—પર્યાપ્તો એ બે, અને
ખાદર એકેંદ્રિય અપર્યાપ્તો, એ ૩ ભેદ હોય, તેજ્ઞેલેશ્યાવંત
દેવતા એકેંદ્રિયમાં ઉપજે તેને અપર્યાપ્તપણે તેજ્ઞેલેશ્યા હોય છે

માટે. પાંચ સ્થાવરકાય અને એકેન્દ્રિય એ છ બોલને વિષે પહેલા ચાર લેહ હોય તે એ કે-સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તો, અપર્યાપ્તો, બાહર પર્યાપ્તો, અપર્યાપ્તો, એવાં ૪. અસંજીને વિષે સંજી-પર્યાપ્તો, અપર્યાપ્તો એ બે ટાળીને શેષ બાર જીવના લેહ હોય. વિક્ષેન્દ્રિય એકેકાંમાંહે બે બે લેહ હોય. બેઈંદ્રિય અપર્યાપ્તો, પર્યાપ્તો. તેઈંદ્રિય પર્યાપ્તો, અપર્યાપ્તો. ચૌરિન્દ્રિય પર્યાપ્તો, અપર્યાપ્તો. ॥ ૧૫ ॥

**દસ ચરિમતસેઅજયા-હારગતિરિતણુકસાયદુઅનાણે;
પદમતિલેસાભવિઅર; અચકુપુનપુમિચિછસવેવિ. ૧૬**

દસ ચરિમ-દશ છેલ્લા.

તસે-ત્રસકાયમાર્ગણાએ

અજય-અવિરતિ માર્ગણાએ

આહારગ-આહારક માર્ગણાએ

તિરિ-તિર્યંચગતિ માર્ગણાએ.

તણુ-કાયયોગ માર્ગણાએ

કસાય-કપાય માર્ગણાએ.

દુઅનાણે-બે અજ્ઞાન માર્ગણાએ

પદમ-પ્રથમની

તિલેસા-ત્રણ લેશયા માર્ગણામાં

ભવિઅર-ભવ્ય તથા અભવ્ય.

માર્ગણાએ,

અચકુપુ-અચક્ષુદર્શનમાર્ગણાએ

નપુ-નપુંસકવેદ માર્ગણાએ

મિચિછ-મિથ્યાત્વ માર્ગણાએ.

સવેવિ-સર્વે જીવભેદ.

અર્થ-ત્રસકાયને વિષે છેલ્લાં દશ જીવસ્થાનો હોય, અવિરતિ ચારિત્ર, આહારી, તિર્યંચગતિ, કાયયોગ, કપાય, બે અજ્ઞાન, પ્રથમની ત્રણ લેશયા, ભવ્ય, અભવ્ય, અચક્ષુદર્શન, નપુંસક વેદ અને મિથ્યાત્વને વિષે સર્વે જીવસ્થાનો હોય. ॥૧૬॥

વિવેચન-ત્રસકાયને વિષે છેલ્લા દશ લેહ હોય-બેઈંદ્રિય

૧, તેજંદ્રિય ૨, ચૌરિંદ્રિય ૩, અસંજી પંચેંદ્રિય ૪, સંજી પંચેંદ્રિય ૫, તે પર્યાપ્તા-અપર્યાપ્તા એવં ૧૦, અસંયત-અવિરતિ ૧, આહારી ૨, તિર્યાચગતિ ૩, કાયયોગી ૪, ચારે કષાથી ૮, મતિ અજ્ઞાની ૯, શ્રુત અજ્ઞાની ૧૦, પહેલી ત્રણ લેશ્યા-કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત ૧૩, ભગ્ય ૧૪, ઇંતર તે અભગ્ય ૧૫, અચક્ષુદર્શની ૧૬, નપુંસકવેદી ૧૭ અને મિથ્યાત્વી ૧૮; એ અઢાર બોલને વિષે સર્વે [૧૪] જીવના ભેદ હોય ॥ ૧૬ ॥

પજસન્ની કેવલદુગે, સંજમમણનાણુદેસમણમીસે;
પણુ ચરિમ પજ વયણે, તિય છ વ પજિજઅર
ચક્ષુમિ ॥૧૭॥

પજસન્ની-પર્યાપ્તા સંજી.
કેવલદુગે-કેવળજ્ઞાન તથા કેવળ
દર્શન
સંજમ-સંયમ માર્ગણાએ.
મણનાણુ-મન:પર્યાવજ્ઞાનમાં
દેસ-દેશવિરતિમાં.
મણુ-મનોયોગે.
મીસે-મિશ્રદષ્ટિમાર્ગણાએ.

પણુચરિમ-પાંચ છેલ્લા.
પજ-પર્યાપ્તા.
વયણે-વચનમાર્ગણા વિષે.
તિય-ત્રણ.
છ વ-અથવા છ જીવભેદ.
પજિજઅર-ત્રણ પર્યાપ્તા અને
ત્રણ અપર્યાપ્તા.
ચક્ષુમિ-ચક્ષુદર્શનમાર્ગણાએ

અર્થ-કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન, પાંચ સંયમ, મન:પર્યાવ-જ્ઞાન, દેશવિરતિ ચારિત્ર, મનોયોગ, અને મિશ્ર સમ્યક્ત્વને વિષે પર્યાપ્તા સંજીપંચેંદ્રિય જીવ હોય. વચનયોગને વિષે પાંચ છેલ્લા પર્યાપ્તા જીવસ્થાનો હોય. ચક્ષુદર્શનને વિષે

પર્યાપ્તા ત્રણ જીવસ્થાન અથવા ત્રણ પર્યાપ્તા-અપર્યાપ્તા મળી છ જીવસ્થાનો હોય ॥ ૧૬ ॥

વિવેચન—કેવળજ્ઞાની ૧, કેવળદર્શની ૨, પાંચ સંયમી-ચારિત્રિયા ૭, મનઃપર્યાવજ્ઞાની ૮, દેશવિરતિ ૯, મનોયોગી ૧૦ અને મિશ્રદષ્ટિ ૧૧, એ અગિયાર જોડને વિષે સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્તાનો એકજ ભેદ હોય. પાંચ છેલ્લા-તે જોઈન્દ્રિય ૧, તેઈન્દ્રિય ૨, ચૌરિન્દ્રિય ૩, સંજ્ઞી ૪, અસંજ્ઞી ૫, એ પાંચે પર્યાપ્તા ભેદ વચનયોગીને વિષે હોય ચક્રદર્શનીને વિષે ત્રણ અથવા છ ભેદ હોય-ચૌરિન્દ્રિય ૧, અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય ૨, સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય એ ત્રણ પર્યાપ્તા હોય અને ત્રણ અપર્યાપ્તા પણ ભેળા ગણીએ ત્યારે છ ભેદ પણ હોય, કેમકે એ ત્રણે અપર્યાપ્તાને પણ ઈન્દ્રિય પર્યાપ્તિ પૂરી થયે થકે ચક્રદર્શન હોય એમ પંચ-સંગ્રહની મૂળ ટીકામાં પણ કહ્યું છે. ॥ ૧૭ ॥

થીનરપણિંદિચરમા, ચઉઆણહારેદુસન્નિછઅપજ્ઞઃ
તેસુહુમઅપજ્ઞવિણા, સાસણિ ઈત્તો ગુણે વુચ્છં ૧૮.

થીનરપણિંદિ—શ્રીવેદ, પુરુષવેદ
તથા પંચેન્દ્રિયમાં
ચરમાચઉ—હેલ્લા ચાર જીવભેદ
અણહારે—અણહારક માર્ગણાએ
દુસન્નિ—એ સંજ્ઞી [અને]
છ અપજ્ઞ—છ અપર્યાપ્તા

તે-તે [આઠ ભેદ]
સુહુમઅપજ્ઞવિણા—સૂક્ષ્મ
અપર્યાપ્તા વિના [સાત]
સાસણિ—સાસ્વાદન માર્ગણાએ
ઈત્તો—હવે પછી
ગુણે વુચ્છં—ગુણકાણાં કહીયું

૧ કરણપર્યાપ્તો અને લઙ્ઘિપર્યાપ્તો.

અર્થ — સ્ત્રીવેદ, પુરુષવેદ અને પંચેન્દ્રિયને વિષે છેલ્લાં ચાર જીવસ્થાન હોય. અણાહારીને વિષે એ સંજ્ઞા[પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્ત] અને છ અપર્યાપ્તા એ આઠ જીવસ્થાન હોય. સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તા વિના તે સાત જીવસ્થાન સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વે હોય. હવે પછી ગુણઠાણાં કહીશું. ॥ ૧૮ ॥

- વિવેચન — સ્ત્રીવેદી ૧, પુરુષવેદી ૨, પંચેન્દ્રિય ૩, એ ત્રણને વિષે છેલ્લા-અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય ૧, સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય ૨. એ એ અપર્યાપ્તા [કરણ અપર્યાપ્તા] અને પર્યાપ્તા એવાં ૪ લેદ હોય, જો કે પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્ત અસંજ્ઞીને સિદ્ધાંતમાં સર્વથા નપુંસક જ કહેલા છે તે પણ અહીં લિંગાકાર માત્રને અંગીકાર કરીને સ્ત્રી વેદ તથા પુરુષવેદને વિષે પણ અસંજ્ઞીને લીધે છે માટે દોષ નથી. અણાહારીને વિષે છ અપર્યાપ્તા અને સંજ્ઞી અપર્યાપ્તો-પર્યાપ્તો એવાં ૮ લેદ હોય, સાતે અપર્યાપ્તા વિગ્રહગતિએ અણાહારી હોય અને સંજ્ઞી પર્યાપ્તો કેવળીસમુદ્ઘાતે અણાહારી હોય માટે; સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય અપર્યાપ્તા વિના તેજ સાત લેદ સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વને વિષે હોય, સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય તે અતિસંકલ્પ પરિણામી છે તે માટે તેમાં સાસ્વાદની ન ઊપજે; એ ૬૨ માર્ગાસ્થાનકને વિષે જીવસ્થાનક કહ્યાં.

હવે ૬૨ માર્ગાણને વિષે ગુણઠાણાં કહીએ છીએ. ॥ ૧૮ ॥

માર્ગાણા વિષે ગુણસ્થાન.

પણુતિરિચઉસુરનિરએ નરસન્નિપિગિંદલિવતસિસવેઃ
 ધગવિગલભૂદગવણે, દુ દુ એગં ગઠતિસઅલવે. ૧૯.

પણુ—પાંચ ગુણુઠાણાં
 તિરિ—તિર્યંચગતિને વિષે
 ચરુ—ચાર ગુણુઠાણાં
 મુરનિરચ્ચે—દેવતા તથા નારકીને
 વિષે હોય
 નર—મનુષ્યગતિ.
 સન્નિ—સંજ્ઞી માર્ગણા
 પણ્ણિંદિ—પંચેંદ્રિયમાર્ગણા
 ભવ્વ—ભવ્યમાર્ગણા
 તસિ—ત્રસકાય માર્ગણાને વિષે
 સવ્વે—સર્વ ગુણુઠાણાં હોય

ધગ—એકેંદ્રિય માર્ગણા
 વિગલ—વિકલેંદ્રિય માર્ગણા
 ભૂ—પૃથ્વીકાય માર્ગણા
 દગ—અપૂકાય માર્ગણા
 વણુ—વનસ્પતિ માર્ગણાને વિષે
 હુ હુ—એ બે ગુણુઠાણાં હોય
 એગં—એક ગુણુઠાણું
 ગઈતસ—ગતિત્રસ [તિઉકાય તથા
 વાઉકાય]
 અભવ્વે—અભવ્ય માર્ગણાને વિષે

અર્થ—તિર્યંચગતિને વિષે પહેલાં પાંચ ગુણુઠાણાં હોય, દેવતા અને નારકીને વિષે ચાર ગુણુઠાણાં હોય, મનુષ્યગતિ, સંજ્ઞી, પંચેંદ્રિય, ભવ્ય અને ત્રસકાયને વિષે સર્વ ગુણુઠાણાં હોય. એકેંદ્રિય, વિકલેંદ્રિય, પૃથ્વીકાય, અપૂકાય અને વનસ્પતિકાયને વિષે બે બે ગુણુઠાણાં હોય. ગતિત્રસ અને અભવ્યને વિષે એક ગુણુઠાણું હોય ॥ ૧૯ ॥

વિવેચન—દેશવિરતિ લગે પ્રથમનાં પાંચ ગુણુઠાણાં તિર્યંચગતિને વિષે હોય, પ્રથમનાં ચાર ગુણુઠાણાં દેવગતિ, નરકગતિને વિષે હોય, તેઓ અવિરતિ છે માટે. મનુષ્ય-ગતિ ૧, સંજ્ઞી ૨, પંચેંદ્રિય ૩, ભવ્ય ૪, ત્રસકાય ૫, એ પાંચને વિષે સર્વે (૧૪) ગુણુઠાણાં હોય. એકેંદ્રિય ૧, વિકલેંદ્રિય તે એઈંદ્રિય ૨, તેઈંદ્રિય ૩, ચૌરિંદ્રિય ૪, પૃથ્વીકાય ૫, અપૂકાય ૬, વનસ્પતિકાય ૭, એ સાતને વિષે મિથ્યાત્વ ૧

અને સાસ્વાદન ૨ એ બે ગુણઠાણાં હોય. ગતિત્રસ તે તેઉકાય
૧, વાયુકાય ૨, અને અભવ્ય ૩, એ ત્રણને વિષે એક
મિશ્ર્યાત્વ ગુણઠાણું હોય ॥ ૧૬ ॥

વેઅતિકસાયનવદસ, લોભે ચઉ અજઠદુતિ અનાણુતિગે,
આરસ અચક્રપુચક્રપુમુ, પઠમા અહખાઈચરિમચઉ ૨૦.

વેઅ—ત્રણ વેદે

તિકસાય—ત્રણ કપાયે

નવ—નવ ગુણઠાણાં

દસ—દશ ગુણઠાણાં

લોભે—લોભ માર્ગણાએ

ચઉ—ચાર ગુણઠાણાં

અજઠ—અવિરતિ માર્ગણાએ

દુ તિ—બે અથવા ત્રણ ગુણઠાણાં

અનાણુતિગે—અજ્ઞાનત્રિકે

આરસ—આર ગુણઠાણાં

અચક્રપુ—અચક્ષુદર્શને

ચક્રપુમુ—ચક્ષુદર્શને

પઠમા—પ્રથમનાં [ગુણઠાણાં]

અહખાઈ—યથાખ્યાત ચારિત્રે

ચરિમચઉ—છેલ્લાં ચાર ગુણઠાણાં

હોય

અર્થ — ત્રણ વેદ અને ત્રણ કપાયને વિષે નવ ગુણઠાણાં
હોય, લોભે દશ ગુણઠાણાં હોય, અવિરતિ ચારિત્રને વિષે
ચાર ગુણઠાણાં હોય, અજ્ઞાનત્રિકે બે અથવા ત્રણ ગુણઠાણાં
હોય અને ચક્ષુદર્શન તથા અચક્ષુદર્શનને વિષે પ્રથમનાં
આર ગુણઠાણાં હોય. યથાખ્યાત ચારિત્રને વિષે છેલ્લાં ચાર
ગુણઠાણાં હોય. ॥ ૨૦ ॥

વિવેચન — ત્રણ વેદ તે પુરુષવેદ ૧, સ્ત્રીવેદ ૨,
નપુંસકવેદ ૩; ત્રણ કપાય તે કોથ ૧. માન ૨. માયા ૩; એ
ઇને વિષે નવ ગુણઠાણાં હોય. લોભ કપાયને વિષે દશ ગુણ-

ઠાણાં હોય. અવિરતિને પ્રથમનાં ચાર ગુણઠાણાં હોય, મતિ. અજ્ઞાની ૧. શ્રુતઅજ્ઞાની ૨; વિભંગજ્ઞાની ૩; એ ત્રણને વિષે મિથ્યાત્વ ૧. સાસ્વાદન ૨. મિશ્ર ૩. એ ત્રણ ગુણઠાણાં હોય. વિશુદ્ધપણા રહિત છે માટે. મિશ્રે મિશ્રિત જ્ઞાન તે અજ્ઞાન જ કહીએ તેથી. કેટલાએક કહે છે કે—અજ્ઞાનીને બેજ ગુણઠાણાં હોય. જો કે મિશ્રે યથાસ્થિત તત્ત્વનો નિર્ણય નથી, તે પણ ત્યાં જ્ઞાનનો લેશ છે તે માટે નિશ્ચયે અજ્ઞાન ન કહીએ.

સિદ્ધાંતે તો અજ્ઞાનીને એકજ ગુણઠાણું કહ્યું છે. સાસ્વાદન તો સમ્યક્ત્વ છે ત્યાં તો જ્ઞાન કહ્યું છે પછી તો બહુશ્રુત કહે તે ખરું.

અચક્ષુદર્શની ૧, અશ્રુદર્શની ૨; એ બેને વિષે ક્ષીણમોહ સુધીનાં પહેલાં ચાર ગુણઠાણાં હોય. યથાખ્યાત ચારિત્રને વિષે અચારમાથી ચૌદમા લગે છે ત્રણ ચાર ગુણઠાણાં હોય ॥ ૨૦ ॥

મણનાણિસગ જયાધ, સમઘઅ છેઅ ચઉદુન્નિ પરિહારે,
કેવલદુગિ દો ચરિમા,—જયાધ નવ મઘસુઓહિદુગે ૨૧.

મણનાણિ—મન:પર્વજ્ઞાને.

સગ—સાત.

જયાધ—પ્રમત્તાદિ.

સમઘઅ—સામાયિકે.

છેઅ—છેદોપસ્થાપનીયે.

ચઉ—ચાર.

દુન્નિ—ત્રે.

પરિહારે—પરિહારવિશુદ્ધિ ચારિત્રે

કેવલદુગિ—કેવળદ્રિકે (કેવળજ્ઞાન
તથા કેવળદર્શને)

દો ચરિમા—ત્રે છેલ્લાં ગુણઠાણાં
અજયાધ નવ—અવિરતિ આદિ
નવ ગુણઠાણાં.

મઘસુ—મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન
માર્ગણાને વિષે.

ઓહિદુગે—અવધિજ્ઞાન અને
અવધિદર્શનને વિષે.

અર્થ—મનઃપર્યવજ્ઞાને પ્રમત્તાદિ સાત ગુણઠાણાં હોય, સામાયિક અને છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રે ચાર [પ્રમત્તાદિ] ગુણઠાણાં હોય, પરિહાર વિશુદ્ધિ ચારિત્રે પ્રમત્ત-અપ્રમત્ત એ એ ગુણઠાણાં હોય. કેવળદ્વિકે છેલ્લાં એ ગુણઠાણાં હોય. મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિદ્વિકે અવિરતિ આદિ નવ ગુણઠાણાં હોય. ॥ ૨૧ ॥

વિવેચન— મનઃપર્યવજ્ઞાનીને વિષે પ્રમત્તસંયતથી માંડીને ખારમા લગે સાત ગુણઠાણાં હોય. સામાયિક ચારિત્ર ૧. છેદોપસ્થાપનીય ૨; એ બંને વિષે પ્રમત્તથી નવમા લગે ચાર હોય. પરિહારવિશુદ્ધિ ચારિત્રને વિષે પ્રમત્ત ૧, અપ્રમત્ત ૨, એ એ હોય. કેવળજ્ઞાની ૧, કેવળદર્શની ૨. એ બંને વિષે છેલ્લાં એ ગુણઠાણાં હોય. મતિજ્ઞાન ૧; શ્રુતજ્ઞાન ૨, અવધિજ્ઞાન ૩, અવધિદર્શન ૪, એ ચારને વિષે અવિરતિથી ખારમા મુઠ્ઠી નવ ગુણઠાણાં હોય; ઈહાં અવધિદર્શનને વિષે પહેલાં ૩ ગુણઠાણાં વાર્યાં તે શુન્દ્રાણીએ-શા હેતુએ વાર્યાં હશે, તેની ખખર પડતી નથી. સિદ્ધાંતમાં તેા મિથ્યાત્વે વિભંગ-જ્ઞાનીને પણ અવધિ દર્શન કહ્યું છે અને ઘટે પણ ખરું

તથા ચ મગવત્યંગે-ઓહિદંસળઅણાગારોવત્તાણં મંતે !

કિં નાળી અન્નાળી ? ગોયમા ! નાળી વિ અન્નાળી વિ ।
જે નાળી તે તિન્નાળી અત્થેગહ્યા ચુનાળી, જે અન્નાળી
તે મઈઅન્નાળી સુયઅન્નાળી વિભંગનાળી । શ૦ ૮. ૩૦ ૨.

ઈહાં જે અજ્ઞાની એટલે કે મિથ્યાત્વાદિકે ૩ ગુણઠાણે.

વર્તતા જે વિભંગજ્ઞાની તેને અવધિદર્શન કહ્યું અને ઈહાં
કર્મત્રયે ના કહી એ સંદેહાસ્પદ છે ॥ ૨૧ ॥

અહ ઉવસમિ ચઉ વેઅગિ, ખધએ ઇકાર -
મિચ્છતિગિ દેસે,
સુહુમે અ સઠાણું તેર, જોગ આહાર સુકાએ ॥ ૨૨ ॥

અહ—આઠ ગુણઠાણાં
ઉવસમિ—ઓપશમિકે.
ચઉ—ચાર ગુણઠાણાં.
વેઅગિ—વેદક સમ્યક્ત્વે
ખધએ—ક્ષાયિક સમકિતે
ઇકાર—અગિયાર ગુણઠાણાં
મિચ્છતિગિ—મિથ્યાત્વત્રિકે
દેસે—દેશવિરતિએ.

સુહુમે—સૂક્ષ્મસંપરાયે.
સઠાણું—પોતપોતાનાં ગુણુસ્થાનક
હોય.
તેર—તેર ગુણઠાણાં.
જોગ—ત્રણ યોગ માર્ગણાએ.
આહાર—આહાર માર્ગણાએ.
સુકાએ—શુક્લલેશ્યા માર્ગણાએ

અર્થ—ઓપશમિક સમ્યક્ત્વે આઠ [અવિરતિ આદિ]
ગુણઠાણાં હોય, વેદક સમ્યક્ત્વે ચાર ગુણઠાણાં હોય અને
ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વે [અવિરતાદિ] અગિયાર ગુણઠાણાં હોય.
મિથ્યાત્વત્રિક, [મિથ્યાત્વ, સાસ્વાદન અને મિત્ર] દેશવિરતે
અને સૂક્ષ્મસંપરાયે પોતપોતાનાં ગુણઠાણાં હોય. ત્રણયોગ
માર્ગણાએ, આહારી માર્ગણાએ અને શુક્લલેશ્યા માર્ગણા-
એ તેર ગુણઠાણાં હોય. ॥ ૨૨ ॥

વિવેચન—ઉપશમ સમ્યક્ત્વીને ચોથાથી અગ્યારમા લગે
આઠ ગુણઠાણાં હોય. વેદક તે ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વ તેને
ચોથાથી સાત લગે ચાર ગુણઠાણાં હોય. ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વીને

ચૈઘાથી ચૌદમા લગે અગ્યાર ગુણઠાણાં હોય. મિથ્યાત્વીને મિથ્યાત્વ ગુણઠાણું, સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વીને સાસ્વાદન ગુણઠાણું, મિશ્રદ્રષ્ટિને મિશ્ર ગુણઠાણું, દેશવિરતિને દેશવિરતિ ગુણઠાણું, સૂક્ષ્મસંપરાય ચારિત્રીયાને સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણઠાણું; એ રીતે એ પાંચને સ્વસ્થાન તે પોતપોતાનું એકેક ગુણઠાણું હોય. મનોયોગી ૧, વચનયોગી ૨, કાયયોગી ૩, આહારી ૪ અને શુદ્ધલેશ્યાવંત ૫, એ પાંચને તેર ગુણઠાણાં હોય. ચૌદમે ગુણઠાણે તેા અયોગી અલેશી હોય. ॥ ૨૨ ॥

અસન્નિસુ પદમદુગં, પદમતિલેસાસુ છન્દ્ય દુસુ સત્તઃ; પદમંતિમદુગ અજ્યા, અણહારે મગ્ગણાસુ ગુણા, ૨૩.

અસન્નિસુ—અસંજીમાર્ગણાએ
 પદમદુગં—પહેલાં બે ગુણઠાણાં
 પદમતિલેસાસુ—પહેલાં ત્રણ
 લેશ્યાએ
 છન્દ્ય—છ ગુણઠાણાં
 દુસુ—નેજે અને પદ્મ લેશ્યાએ

સત્ત—સાત ગુણઠાણાં
 પદમંતિમદુગ—પહેલાં બે અને
 છેલ્લાં બે
 અજ્યા—અવિરતિ ગુણઠાણું
 અણહારે—અનાહાર માર્ગણાએ
 મગ્ગણાસુ—માર્ગણાદ્વારને વિષે
 ગુણા—ગુણઠાણાં ત્રણવાં

અર્થ—અસંજીને વિષે પહેલાં બે ગુણસ્થાનક હોય, પહેલી ત્રણ લેશ્યાએ છ ગુણસ્થાનક હોય, બે [તેજે પદ્મ] લેશ્યાએ સાત ગુણસ્થાનક હોય, અનાહારક માર્ગણાએ પહેલાં બે, છેલ્લાં બે અને અવિરતિ એ પાંચ ગુણસ્થાનક હોય, એ પ્રકારે માર્ગણાને વિષે ગુણઠાણાં કહ્યાં. ॥ ૨૩ ॥

વિવેચન—અસંજીને વિષે પહેલાં બે ગુણઠાણાં હોય, પહેલી ૩—કૃષ્ણ ૧, નીલ ૨, કાપોત ૩, લેશ્યાને વિષે પહેલાં છ ગુણઠાણાં હોય. ત્રીજે કર્મગ્રંથે ૪ કહ્યાં અને ઈહાં છ

કહ્યાં તે શુ? તત્રોત્તર—પૂર્વ પ્રતિપન્ન પાંચમા—છઠ્ઠા ગુણઠાણા-
વંતને કૃષ્ણાદિક ૩ લેશ્યા હોય. કૃષ્ણાદિક ૩ લેશ્યાવંત
પાંચમું—છઠ્ઠું ગુણઠાણું ન પામે, તે માટે વિરોધ નહીં. યત:—

સમ્મત્તસુઝં સવ્વાસુ લહ્હ સુદ્દાસુ તિસુ ય ચારિત્તં ।

પુવ્વપહ્વિવન્નઓ પુણ, અન્નથરીણ ઉ લેસાણ ॥ ૧ ॥

૧ તેજ્જેલેશ્યા, ૨ પદ્મલેશ્યા, એ બે લેશ્યાને ૭ ગુણઠાણાં
હોય. પહેલાં બે, છેલ્લાં બે અને ચોથું અવિરતિ સમ્યગ્દષ્ટિ
એ પાંચ ગુણઠાણાં અણાહારીને હોય, ત્યાં પહેલું—બીજું અને
ચોથું ગુણઠાણું વિગ્રહગતિએ હોય, તેરમું કેવળીસમુદ્ધાતે
અને ચૌદમું તે અણાહારી જ છે. એ દર માર્ગાણાને વિષે
ગુણઠાણાં કહ્યાં. ॥ ૨૩ ॥

માર્ગાણાને વિષે ૧૫ યોગ

સચ્ચેઅર મીસઅસચ્ચ—મોસમણ વય વિઉવિવઆહારા;

ઉરલ મીસા કમ્મણુ, ઇઅ બેગા કમ્મઆણુહારે ॥૨૪॥

સચ્ચ—સત્યમનોયોગ

ઇઅર—અસત્યમનોયોગ

મીસ—મિશ્ર [સત્યાસત્ય]મનોયોગ

અસચ્ચમોસમણુ—અસત્યામૃષા

(વ્યવહાર) મનોયોગ

વય—વચનયોગ [ઉપર પ્રમાણે
ચાર]

વિઉવિવ—વૈકિયયોગ

આહારા—આહારક યોગ

ઉરલ—ઓદારિક યોગ

મીસા—બોદારિકાદિમિશ્ર યોગ

કમ્મણુ—કાર્મણુ યોગ

ઇઅ—એમ

બેગા—યોગે

કમ્મ—કાર્મણુયોગ

અણુહારે—અનાહારી માર્ગાણાએ

અર્થ—સત્ય, અસત્ય,

મિશ્ર અને અસત્યામૃષા

[[એ ચાર-ચાર પ્રકારે] મનોયોગ અને વચનયોગ, વૈક્રિય કાયયોગ, આહારક કાયયોગ, ઔદારિક કાયયોગ, મિશ્ર-કાયયોગો[વૈક્રિયમિશ્ર, આહારક મિશ્ર, ઔદારિકમિશ્ર]અને કાર્મણ કાયયોગ એ યોગો જાણવા, અણાહારી માર્ગણાએ કાર્મણ કાયયોગ હોય. ॥ ૨૪ ॥

વિવેચન—૧ સત્યમનોયોગ, ૨ અસત્યમનોયોગ, ૩ સત્યા-સત્ય મનોયોગ, ૪ અસત્યામૃષામનોયોગ; એ ચાર મનના યોગ, ૫ સત્ય વચનયોગ, ૬ અસત્ય વચનયોગ, ૭ સત્યા-સત્ય વચનયોગ, ૮ અસત્યામૃષા વચનયોગ; એ ચાર વચનના યોગ, એવં આઠ. ૯ વૈક્રિય કાયયોગ, ૧૦ આહારક કાયયોગ, ૧૧ ઔદારિક કાયયોગ એ ત્રણના મિશ્ર તે ૧૨ વૈક્રિયમિશ્ર કાયયોગ, ૧૩ આહારકમિશ્ર કાયયોગ, ૧૪ ઔદારિકમિશ્ર કાયયોગ અને ૧૫ કાર્મણ કાયયોગ, એ પંદર યોગ કહીએ,

● યોગ તે આત્માનો વીર્ય-વ્યાપાર-સ્ફુરણાદિક. અણાહારીને વિષે એક કાર્મણ કાયયોગ કહીએ, વિગ્રહગતિએ અને કેવલિસમુદ્ઘાતે ૩-૪-૫ સમયે વર્તાતા જીવો અણાહારી હોય છે. ॥ ૨૪ ॥

નરગઢ પશ્ચિંદિતસતણુ,અચક્રુપુનરનપુકેસાયસમ્મદુગે;
ક્ષન્નિ છલેસાહારગ, ભવમધસુઅઓહિદુંગિ સંવે. ૨૫.

નરગઢ—મનુષ્યગતિમાં
પશ્ચિંદિ—પચેંદ્રિયમાં
તસ—ત્રસકાયમાં
તણુ—કાયયોગમાં
અચક્રુપુ—અચક્રુદર્શનમાં
નર—પુરુષવેદમાં
નપુ—નપુંસકવેદમાં
કેસાય—કષાયમાં
સમ્મદુગે—સમ્યક્ત્વટિકે

ક્ષન્નિ—ક્ષન્ની માર્ગણાએ
છલેસા—છ લેશ્યાએ
આહારગ—આહારક માર્ગણાએ
ભવ—મવ્ય માર્ગણાએ
મધ—મતિજ્ઞાન માર્ગણાએ
સુઅ—શ્રુતજ્ઞાન તથા
ઓહિદુંગિ—અવધિજ્ઞાન તથા
અરધિદર્શન માર્ગણાએ
સંવે—સર્વ [યોગો]

અર્થ—મનુષ્યગતિ, પંચેન્દ્રિયજાતિ, ત્રસકાય, કાય-
યોગ, અચક્ષુદર્શન, પુરુષવેદ, નપુંસકવેદ, કષાયમાર્ગણા
અને સમ્યક્ત્વદ્વિક [ક્ષાયોપશમિક-ક્ષાયિક] ને વિષે તેમજ
સંજ્ઞી, છ લેશ્યા, આહારી, ભવ્ય, મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને
અવધિદ્વિકને વિષે સર્વ યોગ હોય. ॥ ૨૫ ॥

વિવેચન—૧ મનુષ્યગતિ, ૨ પંચેન્દ્રિય, ૩ ત્રસકાય, ૪
કાયયોગી; ૫ અચક્ષુદર્શની, ૬ પુરુષવેદી, ૭ નપુંસકવેદી, ૮-
૧૧ ચાર કષાયવાળા, ૧૨ ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વી, ૧૩
ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વી, ૧૪ સંજ્ઞી ૧૫-૨૦ છ લેશ્યાવંત, ૨૧
આહારી, ૨૨ ભવ્ય, ૨૩ મતિજ્ઞાની, ૨૪ શ્રુતજ્ઞાની, ૨૫
અવધિજ્ઞાની અને ૨૬ અવધિદર્શની; એ ઇવીંશ માર્ગણાને
વિષે પન્નર યોગ હોય. ॥ ૨૫ ॥

તિરિઘ્તિઅજ્યસાસણુઅનાણુઉવસમઅભવ્યમિરછેસુ
તેરાહારદુગૂણા, તે ઉરલદુગૂણુ સુરનિરઅ. ૨૬.

તિરિ-તિર્યંચગતિમાર્ગણાએ
ઘ્તિ-સ્રીવેદ માર્ગણાએ
અજ્ય-અવિરતિમાર્ગણાએ
સાસણુ-સાસ્વાદન માર્ગણાએ
અનાણુ-ત્રણ અજ્ઞાનમાર્ગણાએ
ઉવસમ-ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ
માર્ગણાએ
અભવ્ય-અભવ્ય માર્ગણાએ

મિરછેસુ-મિથ્યાત્વમાર્ગણાએ
તેર-તેર [યોગ હોય]
આહારદુગૂણા-આહારકદ્વિક
રહિત
તે-તે [તેર યોગ]
ઉરલદુગૂણુ-ઔદારિકદ્વિકવિના
સુરનિરઅ-દેવતા અને નારકીને
વિષે.

અર્થ—તિર્યંચગતિ, સ્રીવેદ, અવિરતિ ચારિત્ર,
સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વ, ત્રણ અજ્ઞાન, ઉપશમ સમ્યક્ત્વ,
અભવ્ય અને મિથ્યાત્વને વિષે આહારકદ્વિક, રહિત તેર
યોગ હોય, દેવતા અને નારકીને વિષે તે ઔદારિકદ્વિક
વિના (અગિયાર યોગ) હોય. ॥ ૨૬ ॥

વિવેચન—તિર્યંચગતિ; સ્ત્રીવેદી, અવિરતિ, સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વી, મતિઅજ્ઞાની, શ્રુતઅજ્ઞાની, વિભંગજ્ઞાની, ઉપશમ સમ્યક્ત્વી, અલગ્ય અને મિથ્યાત્વી એ દશ દ્વારને વિષે આહારકદ્વિક વિના તેર યોગ હોય, એટલે આહારક કાયયોગ અને આહારકમિશ્ર કાયયોગ એ બે યોગ ન હોય. તે મધ્યેથી ઔદારિક અને ઔદારિકમિશ્ર કાયયોગ વિના શેષ અગ્યાર યોગ દેવતા તથા નારકીને વિષે હોય, કારણ કે તેમને ઔદારિક શરીર ન હોય.

આહીં ઔપશમિક સમ્યક્ત્વીને તેર યોગ કહ્યા. પણ ઔદારિક મિશ્ર, વૈક્રિયમિશ્ર અને કાર્મણ એ ત્રણ યોગ ઘટે નહીં ત્યારે શેષ દશજ ઘટે, જે માટે ઉપશમ સમ્યક્ત્વવંત થકો મરે નહીં, ત્યારે એ ત્રણ યોગ કેમ હોય? કદાચિત્ મતાંતરે ઉપશમશ્રેણિએ ઉપશમ સમ્યક્ત્વી મરી અનુત્તર વિમાને જાય તો વૈક્રિયમિશ્ર અને કાર્મણ કાયયોગ પામીએ પણ ઔદારિકમિશ્ર કાયયોગનું સ્થાન તો ક્યાંઈ લાધે નહીં, એ વિચારવા યોગ્ય છે. ૧૧૬૧।

કમ્મુરલ્લદુગં થાવરિ, તે સવિઉવિવદુગ પંચઘગિ પવણુ;
છઅસન્નિચરિમવઠ્ઠુઅ, તેવિઉવદુગૂણુ ચઉ વિગલે. ૨૭

કમ્મુરલ્લદુગં—કાર્મણ તથા ઔદારિકદ્વિક

થાવરિ—સ્થાવરકાયમાં

તે—ને [ત્રણ] યોગ

સવિઉવિવદુગ—વૈક્રિયદ્વિક સહિત

પંચ—પાંચ યોગ [કરતાં]

૧. ક. ૬

ઘગિ—એકેન્દ્રિયને વિષે

પવણુ—વાયુકાયને વિષે

છ—૭ યોગ

અસન્નિ—અસંજીમાર્ગ જ્ઞાનેવિષે

ચરિમ—છેલ્લા

વઠ્ઠુઅ—વચનયોગ યુક્ત

વિકલ્પદુગૂણ—વૈકલ્પિક ઊણા
કરતાં

ચઉ—ચાર યોગ
વિગલે—વિકલ્પે દ્રિયને વિષે

અર્થ—કાર્મણ કાયયોગ અને ઔદારિકદ્વિક [એ ત્રણ યોગ] સ્થાવરને વિષે હોય. તે [ત્રણ યોગ] વૈકલ્પિક સહિત એટલે પાંચ યોગ એકે દ્રિય જાતિ અને વાયુકાયને વિષે હોય. છટલા વચન [અસત્યામૃષા] યોગ સહિત છ યોગ અસંજ્ઞીને વિષે હોય. તે [છ યોગ] વૈકલ્પિક સહિત ચાર યોગ વિકલ્પે દ્રિયને વિષે હોય. ॥ ૨૬ ॥

વિવેચન—૧ કાર્મણ, ૨ ઔદારિક, ૩ ઔદારિકમિશ્ર; એ ત્રણ યોગ પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેઉકાય, અને વનસ્પતિકાય એ ચાર સ્થાવરને વિષે હોય. તે કાર્મણ, ઔદારિક અને ઔદારિક મિશ્ર કાયયોગને વૈકલ્પિક અને વૈકલ્પિકમિશ્ર કાયયોગે સહિત કરીએ એટલે પાંચ યોગ એકે દ્રિય અને વાયુકાયને વિષે હોય. એ પાંચ યોગ અસત્યામૃષા વચનયોગે સહિત એવં છ યોગ અસંજ્ઞીને વિષે હોય; વાયુ સહિત માટે. તે છ યોગ મધ્યેથી વૈકલ્પિકે ઊણા એટલે ઔદારિક, ઔદારિકમિશ્ર, કાર્મણ અને અસત્યામૃષા વચન યોગ એ ચાર યોગ એકે દ્રિય, તેકે દ્રિય, ચૌરિ દ્રિયને વિષે હોય ॥ ૨૭ ॥

કમ્મુરલમીસવિણુ મણુવધસમધઅછેઅચક્રુમણુનાણે,
ઉરલદુગ કમ્મ પદમં,—તિમમણુવધ કેવલદુગંમિ. ૨૮.

કમ્મ—કાર્મણ
ઉરલમીસ—ઔદારિકમિશ્ર
વિણુ—વિના (તેર)

મણુ—મનોયોગે
વધ—વચનયોગે
સમધઅ—સામાયિક

છેવ્વ—છેદોપસ્થાપનીયચારિત્રો
ચક્ષુષુ—ચક્ષુદર્શને.
મણુનાણુ—મનઃપર્યાવજ્ઞાને.
ઉરલદુગ—ઔદારિકદ્વિક

કર્મ—કાર્મણુ.
પઠમંતિમ—પહેલાં અને છેલ્લા.
મણુવધ—મનોયોગ તથા વચનયોગ
કેવલદુગંભિ—કેવલદ્વિકે.

અર્થ—મનોયોગે, વચનયોગે, સામાયિક ચારિત્ર, છેદોપ-
સ્થાપનીય ચારિત્ર, ચક્ષુદર્શન અને મનઃપર્યાવજ્ઞાનને વિષે
કાર્મણુ અને ઔદારિકમિશ્ર વિના [તેર યોગ] હોય. કેવળ-
દ્વિકને વિષે ઔદારિકદ્વિક, કાર્મણુ કાયયોગ અને પહેલા-
છેલ્લા મન-વચન યોગ હોય. ॥ ૨૮ ॥

વિવેચન—કાર્મણુ કાયયોગ અને ઔદારિકમિશ્ર કાયયોગ
એ બે યોગ વિના શેષ ૧૩ યોગ ૧ મનોયોગી, ૨ વચન-
યોગી, ૩ સામાયિક ચારિત્રવંત, ૪ છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર-
વંત, ૫ ચક્ષુદર્શની અને ૬ મનઃપર્યાવજ્ઞાની; એ છ માર્ગણાને
વિષે હોય. ૧ ઔદારિક કાયયોગ, ૨ ઔદારિકમિશ્ર કાયયોગ,
૩ કાર્મણુ કાયયોગ, ૪ સત્ય મનોયોગ. ૫ અસત્યામૃષા મનો-
યોગ, ૬ સત્ય વચનયોગ ૭ અસત્યામૃષા વચનયોગ; એવં
સાત યોગ કેવળજ્ઞાની અને કેવળદર્શનીને વિષે હોય. ॥૨૮॥

મણુવધઉરલા પરિહારિ, સુહુમિ નવ તે ઉ મીસિ
સવિઉવ્વા;
દેસે સવિઉવ્વિદુગા, સકર્મ્મુરલમીસ અહખાએ. ૨૯

મણુવધ—મનોયોગ તથા વચનયોગ.
ઉરલા—ઔદારિક કાયયોગ.

પરિહારિ—પરિહારવિશુદ્ધિચારિત્રે.
સુહુમિ—સૂક્ષ્મસંપરાય ચારિત્રે.

નવ-નવ યોગ.

તે ઉ-તે વળી.

મીસિ-મિશ્રસમકિત માર્ગણાએ.

સવિઉવવા-વૈકિયયોગ સહિત.

દેસે-દેશવિરતિ માર્ગણાએ.

સવિઉવિવદુગા-વૈકિયદિક સહિત

સકમ્મુરલમીસ-કાર્મણ અને

ઔદારિકમિશ્ર સહિત.

અહુખ્યાએ-યથાખ્યાત ચારિત્ર

માર્ગણાએ.

અર્થ—મનોયોગા, વચનયોગા અને ઔદારિક કાયયોગ એ નવ યોગ પરિહારવિશુદ્ધિ ચારિત્ર અને સૂક્ષ્મસંપરાય ચારિત્ર વિષે હોય તે વળી વૈકિય કાયયોગસહિત [દશયોગ] મિશ્ર માર્ગણાએ હોય, વૈકિયદિક સહિત [અગ્યાર] દેશવિરતિ ચારિત્રે હોય, કાર્મણ અને ઔદારિકમિશ્ર કાયયોગ સહિત [અગ્યાર યોગ] યથાખ્યાત ચારિત્રને વિષે હોય. ૧૧૨૯

વિવેચન—ચાર મનના, ચાર વચનના અને ઔદારિક કાયયોગ એવં ૯ યોગ પરિહારવિશુદ્ધિ ચારિત્રી અને સૂક્ષ્મસંપરાય સંયમી એ ઊંને વિષે હોય. તે નવ યોગ વૈકિય કાયયોગે સહિત એટલે દશ યોગ મિશ્રદષ્ટિને હોય. અહીં આં વૈકિયમિશ્ર ન કહ્યો તે મિશ્રદષ્ટિને વૈકિય પ્રારંભ દીસતો નથી માટે. તેજ નવ યોગ વૈકિયદિકે સહિત એવં ૧૧ યોગ દેશવિરતિને હોય, તેજ નવ યોગ કાર્મણ અને ઔદારિકમિશ્રે સહિત એવં ૧૧ યોગ યથાખ્યાત ચારિત્રીને હોય. કાર્મણ અને ઔદારિકમિશ્ર તે કેવલિ સમુદ્ધાતે જાણવા. એ યોગ કહ્યા. ॥ ૨૬ ॥

માર્ગણાને વિષે ઉપયોગ

તિઅનાણુનાણુપણુચઉ,

દંસણુખારજિઅલકખણુવઓગધ

વિણુ મણુનાણુદુકેવલ,નવસુરતિરિનિરયઅજએસુ.૩૦

બ્રહ્મ—જીવના.

લક્ષ્મણ—લક્ષણરૂપ

ઉવઓગા—ઉપયોગા

વિણુ—વિના,

મણુનાણુ—મનઃપર્યવજ્ઞાન

દુકેવલ—કેવળજ્ઞાન તથા કેવળદર્શન

નવ—નવ ઉપયોગ

સુરતિરિનિરય—દેવતા, તિર્યંચ,
નારકી અને

અભ્યએસુ—અવિરતિ ચારિત્ર

માર્ગે સુએ

અર્થ—ત્રણ અજ્ઞાન, પાંચ જ્ઞાન અને ચાર દર્શન એ
બાર જીવના લક્ષણરૂપ ઉપયોગો છે; મનઃપર્યવજ્ઞાન અને
કેવળદ્વિક વિના નવ ઉપયોગ-દેવતા, તિર્યંચ, નારકી અને
અવિરતિ ચારિત્રને વિષે હોય ॥ ૩૦ ॥

વિવેચન —ત્રણ અજ્ઞાન તે ૧ મતિઅજ્ઞાન, ૨ શ્રુતઅજ્ઞાન
અને ૩ વિભંગજ્ઞાન; પાંચ જ્ઞાન તે ૧ મતિજ્ઞાન, ૨ શ્રુતજ્ઞાન
૩ અવધિજ્ઞાન, ૪ મનઃપર્યવજ્ઞાન અને ૫ કેવળજ્ઞાન; ચાર
દર્શન તે ૧ ચક્ષુદર્શન, ૨ અચક્ષુદર્શન, ૩ અવધિદર્શન અને
૪ કેવળદર્શન; એવાં ૩ અજ્ઞાન, ૫ જ્ઞાન અને ૪ દર્શન એ
બાર ઉપયોગ તે જીવનું મુખ્ય લક્ષણ છે. ચદુક્તં — જીવો
ઉવઓગલક્ષ્મણા. ઇતિવચનાત્ ત્યાં ૫ જ્ઞાન, ૩ અજ્ઞાન,
એ આઠ તે સાકાર ઉપયોગ અને ૪ દર્શન તે નિરાકાર ઉપ-
યોગ કહીએ. તિહાં ૧ મનઃપર્યવજ્ઞાન, ૨ કેવળજ્ઞાન, ૩ કેવળ-
દર્શન, એ ત્રણ વિના શેષ ૯ ઉપયોગ-૧ દેવતા, ૨ નારકી
૩ અસંચત ચારિત્ર અને ૪ તિર્યંચ એ ચારને વિષે હોય.
॥ ૩૦ ॥

તસજ્ઞેચ્ચવેચ્ચ સુક્કા-હાર નર પશ્ચિંદિ સન્નિભવિસંવેઃ
નયણેચ્ચર પણ્ણેસા, કસાય દસ કેવલદુગૂણા ૩૧.

તસ-ત્રસકાયમાં
જ્ઞેચ્ચ-ત્રણ યોગમાં
વેચ્ચ-ત્રણ વેદમાં
સુક્ક-શુકલલેશ્યાએ
આહાર-આહારી માર્ગણાએ
નર-મનુષ્યગતિમાં
પશ્ચિંદિ-પંચેન્દ્રિય જ્ઞાનિમાં
સન્નિ-સંજ્ઞીમાર્ગણામાં

ભવિ-ભવ્ય માર્ગણામાં
સંવે-સર્વ ઉપયોગ
નયણેચ્ચર-ચક્ષુદર્શને, અચક્ષુ
દર્શને
પણ્ણેસા-પાંચ લેશ્યાએ
કસાય-કષાયે
દશ-દશ ઉપયોગ
કેવલદુગૂણા-કેવળદ્વિક રહિત

અર્થ—ત્રસકાય, યોગ, વેદ, શુકલલેશ્યા, આહારી, મનુ-
ષ્યગતિ, પંચેન્દ્રિયગતિ, સંજ્ઞી અને ભવ્ય માર્ગણાને વિષે
સર્વ ઉપયોગ હોય. ચક્ષુદર્શન, અચક્ષુદર્શન, પાંચ લેશ્યા
અને કષાયમાર્ગણાને વિષે કેવળદ્વિક રહિત દશ ઉપયોગ
હોય ॥ ૩૧ ॥

વિવેચન—૧ ત્રસકાય, ૨-૪ ત્રણયોગ, ૫-૭ ત્રણવેદ; ૮
શુકલલેશ્યા, ૯ આહારી, ૧૦ મનુષ્યગતિ ૧૧ પંચેન્દ્રિય, ૧૨
સંજ્ઞી અને ૧૩ ભવ્ય; એ તેર માર્ગણાને વિષે ૧૨ ઉપયોગ
હોય. અહીંઆં ૩ વેદને તો ઉપયોગ ૧૦ હોય અને નવ
ગુણઠાણાં લગેજ વેદોદય હોય, તો કેવળદ્વિક કયાંથી હોય?
પણ અહીંઆં અંધકારે વેદને લિંગાકાર માત્ર જ વિવક્ષ્યો છે તે
માટે તેને કેવળદ્વિક પણ હોય. જેમ “ ઇત્થિલિંગસિદ્ધ
પુરિસલિંગસિદ્ધા ” તેમ આ પણ જાણવું. નયન તે ૧ ચક્ષુ-

દર્શની, ઈતર તે ૨ અચક્ષુદર્શની ૩-૭ કૃષ્ણાદિ પાંચ લેશ્યા
[કૃષ્ણ; નીલ, કાપોત, તેજો અને પદ્મ], ૮-૧૧ ચાર કષાય.
એવં ૧૧ માર્ગણાએ કેવળદિક વિના ૧૦ ઉપયોગ હોય. ॥૩૧॥

ચઉરિંદિઅસન્નિદુઅન્નાણુદુદંસ-

ઇગભિતિથાવરિઅચક્ષુ;

(તિઅનાણુદંસણુદુગં, અનાણુતિગિઅભવિમિચ્છદુગે. ૩૨

ચઉરિંદિ-ચૌરિંદ્રિયમાં

અસન્નિ-અસંજીમાં

દુ અન્નાણુ-એ અજ્ઞાન

દુદંસ-એ દર્શન

ઇગભિતિ-એકેંદ્રિય, બેઈંદ્રિય

અને તેઈંદ્રિયમાં

થાવરિ-પાંચ સ્થાવરમાં

અચક્ષુ-ચક્ષુદર્શન વિના [ત્રણ]

તિઅનાણુ-ત્રણ અજ્ઞાન

દંસણુદુગં-એ દર્શન

અનાણુતિગિ-ત્રણ અજ્ઞાન મા-
ર્ગણાએ

અભવિ-અભવ્ય માર્ગણાએ

મિચ્છદુગે-મિથ્યાન્વતથાનાસ્વાદને

અર્થ—ચૌરિંદ્રિય અને અસંજીને વિષે એ અજ્ઞાન [મતિ-
શ્રુત અજ્ઞાન] અને એ દર્શન [ચક્ષુ-અચક્ષુ દર્શન] હોય.
એકેંદ્રિય, બેઈંદ્રિય, તેઈંદ્રિય, અને સ્થાવરકાયને વિષે ચક્ષુદર્શન
વિના [ત્રણ ઉપયોગ] હોય. ત્રણ અજ્ઞાન, અભવ્ય અને
મિથ્યાન્વદિકને વિષે ત્રણ અજ્ઞાન અને એ દર્શન હોય. ૩૨

વિવેચન-૧ ચૌરિંદ્રિય, ૨ અસંજી, એ બેને એ અજ્ઞાન
તે મતિઅજ્ઞાન, શ્રુતઅજ્ઞાન અને એ દર્શન તે ચક્ષુદર્શન અને
અચક્ષુદર્શન એ ચાર ઉપયોગ હોય. ૧ એકેંદ્રિય, ૨ બેઈં-
દ્રિય, ૩ તેઈંદ્રિય અને ૪-૮ પાંચસ્થાવર એવં આઠમાર્ગણાને
વિષે એ અજ્ઞાન અને એક અચક્ષુદર્શન એવં ત્રણ ઉપયોગ હોય.

ત્રણ અજ્ઞાન, ચક્ષુદર્શન અને અચક્ષુદર્શન એવં પ ઉપયોગ તે ૧-૩ ત્રણ અજ્ઞાન, ૪ અલબ્ધ્ય પ મિથ્યાત્વ અને સાસ્વાદન એ છ માર્ગજ્ઞાને વિષે જાણવા. અહીં આં પણ સાસ્વાદનીને અજ્ઞાન કહ્યાં અને સિદ્ધાંતે એ જ્ઞાન કહ્યાં તે સંદેહ અને વિભંગજ્ઞાનને અહીં આં અવધિદર્શન ન કહ્યું તે પણ સંદેહ છે. ॥૩૨॥

કેવલદુગેનિઅદુગં, નવતિઅનાણુવિણુખમ્ અઅહખાએ; હંસણુનાણુતિગં દેસિ, મીસિ અન્નાણુમીસં તં ॥૩૩॥

કેવલદુગે—કેવલદિકે

નિઅદુગં—નિજદિક

નવ—નવ ઉપયોગ

તિઅનાણુવિણુ—ત્રણઅજ્ઞાનવિના

ખમ્—ક્ષાયિક સમકિતે

અહખાએ—યથાખ્યાત ચારિત્રે

હંસણુનાણુતિગં—ત્રણ દર્શન

તથા ત્રણ જ્ઞાન

દેસિ—દેશવિરતિ માર્ગજ્ઞાએ

મીસિ—મિશ્ર માર્ગજ્ઞાએ

અન્નાણુમીસં—અજ્ઞાને કરીમિશ્ર

તં—તે [છ]

અર્થ—કેવળદિકે પોતાનું દિક [કેવળ જ્ઞાન—દર્શન] હોય. ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ અને યથાખ્યાત ચારિત્રે ત્રણઅજ્ઞાન વિના નવ ઉપયોગ હોય. દેશવિરતિએ ત્રણ દર્શન અને ત્રણ જ્ઞાન હોય, મિશ્ર માર્ગજ્ઞાને વિષે તે [છ ઉપયોગ] અજ્ઞાને મિશ્રિત હોય ॥૩૩॥

વિવેચન—કેવળજ્ઞાની અને કેવળદર્શની એ બેને વિષે નિજદિક તે ૧ કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શન એજ બે ઉપયોગ હોય, શેષ ૧૦ ઉપયોગ ન હોય. કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયે ખીન્ન આક્રમિક જ્ઞાન રહે નહીં. 'નદ્દમ્મિ અ છાઉમત્થિએ નાણુ'

ઇતિ વચનાત્ ॥ ત્રણ અજ્ઞાન વિના શેષ ૯ ઉપયોગ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ અને યથાજ્યાત ચારિત્રી એ બેને વિષે હોય. ત્રણ જ્ઞાન અને ત્રણ દર્શન એ છ ઉપયોગ દેશવિરતિને વિષે હોય. મિશ્રદષ્ટિને એ જ છ ઉપયોગ હોય પણ ત્રણ જ્ઞાન તે અજ્ઞાને મિશ્રિત હોય, શુદ્ધ ન હોય. અહીં આ મિશ્રને અવધિદર્શન કહ્યું, તે સિદ્ધાંતનો અભિપ્રાય લીધો: અન્યથા “અજ્યાઇ નવ મઈસુઓહિદુગે ” ત્યાં પોતે જ અવધિદર્શનને મિશ્રગુણકાણું કહ્યું નથી ॥ ૩૩ ॥

મણનાણુ ચક્ષુવજ્જન, અણહારે તિન્નિદંસ ચઉનાણુ
ચઉનાણુ સંજમોવસમ, -વેઅગે ઓહિદંસે અ ॥ ૩૪ ॥

મણનાણુ—મન:પર્યાવજ્ઞાન

ચક્ષુ—ચક્ષુદર્શન

વજ્જન—વર્જન

અણહારે—અણહારીમાર્ગણાએ

તિન્નિદંસ—ત્રણદર્શન

ચઉનાણુ—ચાર જ્ઞાન અને

સંજમ—ચાર સંયમને વિષે

ઉવસમ—ઉપશમ સમ્યક્ત્વે

વેઅગે—વેદક સમ્યક્ત્વે

ઓહિદંસે—અવધિદર્શને

અર્થ—મન:પર્યાવજ્ઞાન અને ચક્ષુદર્શન વર્જન [દશ ઉપયોગ] અણહારીને હોય. ચાર જ્ઞાન, સંયમ, ઉપશમ સમ્યક્ત્વ, વેદક સમ્યક્ત્વ અને અવધિદર્શનને વિષે ત્રણ દર્શન અને ચાર જ્ઞાન હોય છે. ॥ ૩૪ ॥

વિવેચન — મન:પર્યાવજ્ઞાન અને ચક્ષુદર્શન એ બે વર્જન શેષ ૧૦ ઉપયોગ અણહારીને વિષે હોય; વિગ્રહગતિએ તથા કેવળી સમુદ્ઘાતે અણહારી હોય, તિહાં મન:પર્યાવજ્ઞાન

અને ચક્ષુદર્શનનો સંભવ નથી માટે. ત્રણ દર્શન અને ચાર જ્ઞાન એવં ૭ ઉપયોગ તે ૧ મતિજ્ઞાન, ૨ શ્રુતજ્ઞાન, ૩ અવધિજ્ઞાન, ૪ મનઃપર્યવજ્ઞાન, ૫ સામાયિકચારિત્ર, ૬ છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર, ૭ પરિહારવિશુદ્ધિ ચારિત્ર, ૮ સૂક્ષ્મસંપરાય ચારિત્ર, ૯ ઉપશમ સમ્યક્ત્વ ૧૦ વેદક તે ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વ અને ૧૧ અવધિદર્શન; એ અગ્યાર માર્ગાણને વિષે હોય. ॥ ૩૪ ॥

દ્વા તેર તેર ખારસ, મણે કમા અઠ્ઠ દુ ચઉ ચઉ વયણે;
ચઉ દુ પણુ તિન્નિ કાએ, જિઅગુણુભેગોવએગન્ને. ૩૫

દ્વા—બે જીવસ્થાનક

તેર—તેર ગુણકાણા

તેર—તેર યોગ

ખારસ—ખાર ઉપયોગ

મણે—મનોયોગને વિષે

કમા—અનુક્રમે

અઠ્ઠ—આઠ

ચઉ—ચાર

વયણે—વચનયોગે

પણુ—પાંચ

તિન્નિ—ત્રણ

કાએ—કાયયોગે

જિઅ—જીવસ્થાન

ગુણુ—ગુણસ્થાન

ભેગ—યોગ

ઉવએગ—ઉપયોગ

અન્ને—બીજા આચાર્ય [કહે છે]

અર્થ—મનોયોગે બે, તેર, તેર અને ખાર. વચનયોગે આઠ, બે, ચાર, અને ચાર. કાયયોગે ચાર, બે, પાંચ અને ત્રણ, એમ અનક્રમે જીવસ્થાન, ગુણસ્થાનક, યોગ અને ઉપયોગ હોય, એમ અન્ય આચાર્ય કહે છે. ॥ ૩૫ ॥

વિવેચન—હવે ત્રણ યોગને વિષે જીવસ્થાન, ગુણસ્થાન, યોગ અને ઉપયોગ આશ્રયીને મતાંતર કહે છે. પૂર્વે યોગ

કહ્યા તેમાં કાયયોગ સર્વ જીવને કહ્યો, વચનયોગ બેઈંદ્રિયાદિક સર્વને કહ્યો અને મનોયોગ સંજી પંચેંદ્રિયને કહ્યો; પણ અહીં આ મતાંતરે અનેરા આચાર્ય કહે છે જે, એક યોગ હોય તેને બીજો યોગ ન કહીએ. સંજી પંચેંદ્રિયને મનોયોગ છે, તેને વચનયોગ, કાયયોગ ન હોય. વિકલેંદ્રિય અને અસંજી પંચેંદ્રિયને વચનયોગ અને એકેંદ્રિયને કાયયોગ એકજ કહીએ.

ત્યારે તેમને મતે મનોયોગીને જીવના ભેદ ૧ સંજી પર્યાપ્તો, ૨ અપર્યાપ્તો, એ બે હોય; ગુણકાણાં ૧૩ હોય; ૧ ઔદારિકમિશ્ર, ૨ કાર્મણ એ બે વિના યોગ તેર હોય. કારણ કે એ બે તો ઉપજતાં તથા કેવળી સમુદ્ધાતે હોય અને ત્યાં મનોયોગ ન હોય તે માટે, અને ઉપયોગ બાર હોય. વચનયોગીને જીવના ભેદ આઠ તે બેઈંદ્રિયના ૨, તેઈંદ્રિયના ૨, ચૌરિંદ્રિયના ૨, અને અસંજી પંચેંદ્રિયના ૨, એવાં આઠ ભેદ હોય; ગુણકાણાં ૨ હોય; યોગ ચાર તે ૧ ઔદારિક, ૨ ઔદારિકમિશ્ર, ૩ કાર્મણ અને ૪ અસત્યાનુ-ભાવચન એવાં ૪ હોય; ઉપયોગ ૪ તે બે અજ્ઞાન અને બે દર્શન એવાં ચાર હોય; કાયયોગીને જીવના ભેદ ચાર—એકેંદ્રિય સૂક્ષ્મ, બાહર, તે પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત એવાં ચાર હોય; ગુણકાણાં ૨ તે પહેલું અને બીજું હોય; યોગ પાંચ તે ઔદારિકદ્વિક, વૈક્રિયદ્વિક અને કાર્મણ કાયયોગ એવાં પાંચ હોય, ઉપયોગ ત્રણ તે બે અજ્ઞાન અને અચ્છદર્શન એવાં ત્રણ હોય; એ પ્રકારે જીવના ભેદ, ગુણકાણાં, યોગ અને ઉપયોગ અનેરા આચાર્ય કહે છે. ત્રણયોગને વિષે એ મતાંતર માંહે તો પ્રત્યક્ષ દોષ દેખાય છે; કેમકે મનોયોગીને જીવના ભેદ બે કહ્યા, તે અપર્યાપ્તાને મન કેમ હોય ? મન:પર્યાપ્તિ બાંધે ત્યારે મનો-

યોગી થાય અને તે તો પર્યાપ્તો કહેવાય અને કદાચિત્ મનલબ્ધિવંત અપર્યાપ્તાને મન કહીએ તો તેને યોગ ૧૫ જોઈએ, ઔદારિકમિશ્ર અને કાર્મણ શા માટે ન હોય? એ દોષ; તથા વચનયોગીને પણ જીવના ભેદ આઠ કદ્યા તે કેમ ઘટે? અપર્યાપ્તાને ભાષાપર્યાપ્તિ પૂરી કર્યા વિના વચન યોગ કેમ કહીએ? એ પણ દોષ. ॥ ૩૫ ॥

આસઠ માર્ગણાને વિષે લેશ્યા.

છસુ લેસાસુ સઠાણું, એ ગિંદિઅસન્નિભૂદગવણેસુ;
પઠમા ચઉરો તિન્નિ ઉ, નારયવિગલગિપવણેસુ;

છસુ લેસાસુ—છ લેશ્યાદ્વારે
સઠાણું—સ્વસ્થાન [પોતપોતાની
લેશ્યા]

એ ગિંદિ—એકેન્દ્રિયમાં
અસન્નિ—અસંજીમાં
ભૂ—પૃથ્વીકાયમાં
દગ—અપકાયમાં

વણેસુ—વનસ્પતિકાયમાર્ગણાએ
પઠમાચઉરો—પ્રથમની ચાર લેશ્યા
તિન્નિ ઉ—વળી ત્રણ લેશ્યા
નારય—નારકીમાં
વિગલ—વિકલેન્દ્રિયમાં
અગિ—અગ્નિકાયમાં
પવણેસુ—વાયુકાયમાં

અર્થ—છ લેશ્યા માર્ગણાને વિષે પોતપોતાની લેશ્યા હોય. એકેન્દ્રિય, અસંજી, પૃથ્વીકાય, અપકાય અને વનસ્પતિકાયને વિષે ત્રણ લેશ્યા હોય. નારકી, વિકલેન્દ્રિય, તેઉકાય અને વાઉકાયને વિષે ત્રણ લેશ્યા હોય. ॥૩૬॥

વિવેચન—લેશ્યા માર્ગણાએ છએ લેશ્યાને વિષે સ્વસ્થાને પોતપોતાની એકેન્દ્રી લેશ્યા હોય. ૧ એકેન્દ્રિય, ૨ અસંજી, ૩ પૃથ્વીકાય, ૪ અપકાય અને ૫ વનસ્પતિકાય; એ પાંચને વિષે પહેલી ચાર લેશ્યા હોય. તિહાં કૃષ્ણ, નીલ,

કાપોત એ ત્રણ લેશ્યા તો ભવપ્રત્યયી ; સદાય હોય અને તેજો
 • લેશ્યાવંત દેવતા મરીને એકેન્દ્રિયમાં ઉપજે ત્યારે ઉપજતાં
 થોડી વેળા લગે તેજોલેશ્યા હોય. પહેલી ત્રણ લેશ્યા - ૧
 નારકી, ૨-૪ વિકલેન્દ્રિય, ૫ તેઉકાય અને ૬ વાયુકાય; એ છ
 માર્ગણાને વિષે હોય. ॥ ૩૬ ॥

અહ્યાયસુહુમકેવલ,—દુગિસુક્કાછાવિ સેસઠાણેસુ;
 નરનિરયદેવતિરિચ્ચા, થોવા દુ અસંખ્યાણંતગુણા. ૩૭

અહ્યાય—યથાખ્યાત

સુહુમ—સૂક્ષ્મસંપરાયચારિત્રે

કેવલદુગિ—કેવળજ્ઞાન અને દર્શને

સુક્કા—શુક્લલેશ્યા

છાવિ—છએ લેશ્યા

સેસઠાણેસુ—પ્રાકીનાં [૪૧ મા-
 ગણા] સ્થાનકે

નર—મનુષ્ય

નિરય—નારકી

દેવ—દેવ

તિરિચ્ચા—તિર્યંચ

થોવા—થોડા

દુ—એ

અસંખ્યા—અસંખ્યાતગુણા

અણંતગુણા—અનંતગુણા

અર્થ—યથાખ્યાત ચારિત્ર, સૂક્ષ્મસંપરાય ચારિત્ર
 અને કેવળદ્વિકને વિષે શુક્લલેશ્યા હોય, પ્રાકીની માર્ગણા (૪૧)
 ને વિષે છએ લેશ્યા હોય. મનુષ્ય થોડા હોય, નારકી અને
 દેવતા અસંખ્યાતગુણ હોય અને તિર્યંચ તેથી અનંતગુણા
 હોય, ॥ ૩૭ ॥

વિવેચન—૧ યથાખ્યાત ચારિત્ર, ૨ સૂક્ષ્મસંપરાય
 ચારિત્ર, ૩ કેવળજ્ઞાન અને ૪ કેવળદર્શન; એ માર્ગણાને
 વિષે એક શુક્લ લેશ્યા હોય અને શેષ ૪૧ માર્ગણાને વિષે
 છએ લેશ્યા હોય. એ લેશ્યા દ્વાર કહ્યું, હવે ૬૨ માર્ગણા-

સ્થાનકને વિષે અદ્યપ્યહુત્વ કહે છે, તિહાં પ્રથમ ગતિ ૪ માંહે સર્વાથી થોડા મનુષ્ય છે તે કેમ? મનુષ્ય બે ભેદે છે -૧ સમ્ભૂચ્છિર્મ અને ૨ ગર્ભજ. તેમાં સમ્ભૂચ્છિર્મ તે ગર્ભજ મનુષ્યના મળ, મૂત્ર, શુક, શોણિત માંસ, પરૂ અને કલેવર વગેરે, અપવિત્ર ૧૪ સ્થાનકને વિષે ઉપજે છે, તે અંતર્મુહૂર્ત આયુવાળા છે અને ચર્મચક્ષુએ દેખાતા નથી. તેને જઘન્યથી એક સમય અને ઉત્કૃષ્ટપણે ૨૪ મુહૂર્ત ઉપજવા-અ્યવવાનો વિરહકાળ હોય અને તે અંતર્મુહૂર્તે નિર્લેપ થાય તે માટે સમ્ભૂચ્છિર્મ મનુષ્ય કોઈ વખત હોય પણ ખરા અને કોઈ વખતે ન પણ હોય અને ગર્ભજ મનુષ્ય તો સદૈવ હોયજ. તે સંખ્યાતાજ હોય જ પણ અસંખ્યાતા ન હોય. તિહાં સંખ્યાતાના સંખ્યાતા ભેદ છે, તે માટે મનુષ્ય કેટલા છે તેનું વિવેચન કહે છે, જે કોઈક રાશિને તેજ રાશિ સાથે ગુણિએ તે વર્ગ કહીએ, તિહાં એકનો તો વર્ગ ન હોય એકેન ગુણિત તદેવ ઇતિવચનાત્ તે માટે બેનો વર્ગ ચાર, એ પહેલો વર્ગ; ચારનો વર્ગ ૧૬એ બીજો વર્ગ, સોળનો વર્ગ ૨૫૬ એ ત્રીજો વર્ગ એનો વર્ગ, ૬૫૫૩૬ એ ચોથો વર્ગ, એનો વર્ગ ૪૨૯૪૬૬૭૨૯૬ એ પાંચમો વર્ગ; એનો વર્ગ ૧૮૪૪૬૭૪૪૦૭૩૭૦૬૫૫૧૬૧૬ એ છઠ્ઠો વર્ગ; છઠ્ઠો વર્ગ પાંચમવર્ગપડુપનો. ઇતિ પ્રજ્ઞાપના વચનાત્ માટે છઠ્ઠો વર્ગ તે પાંચમા વર્ગ સાથે ગુણીએ ત્યારે ૭, ૯૨, ૨૮, ૧, ૬૨, ૫૧, ૪૨, ૬, ૪૩, ૩૭, ૫૬, ૩, ૫૪, ૩૬, ૫૦, ૩, ૩૬ થયા. એ અંક બોલવાની યુક્તિ પ્રાચીન રીતે આ પ્રમાણે છે-સાત,કોડાકોડી કોડી, બાંણ,

લાખ કોડાકોડી કોડિ, અઠાવીશ હજાર કોડાકોડી કોડિ, એકસો કોડાકોડી કોડી, બાસઠ કોડાકોડી કોડી, એકાવનલાખ કોડાકોડી, એંતાળીશ હજાર કોડાકોડી, છશેં કોડાકોડી, તેંતાલીશ કોડાકોડી, સાડત્રીસ લાખ કોડી, ઓગણસાઠ હજાર કોડિ, ત્રણશેં કોડી, ચોપન કોડી, ઓગણચાળીશ લાખ, પચાસ હજાર, ત્રણસો અને છત્રીશ. અથવા એકડાને છન્નુવાર ઠાણ બમણો કરીએ તો પણ એજ રાશિ થાય. છન્નવધ છેઆણગદાયરાસિ. ઇતિ વચનાત એટલા જઘન્ય પદે ગર્ભજ મનુષ્ય હોય અને જ્યારે સંમૂર્ચિમ હોય ત્યારે ઉત્કૃષ્ટપદે અસંખ્યાતા હોય. અને તે અસંખ્યાતા ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણીના સમય જેટલા એટલે ક્ષેત્ર થકી સાત રાજ પ્રમાણ ધનીકૃત લોકની એક પ્રદેશની શ્રેણિના અંગુલ પ્રમાણ ક્ષેત્રને વિષે જેટલા પ્રદેશ હોય તેના પ્રથમ વર્ગમૂળને ત્રીજા વર્ગમૂળના પ્રદેશ સાથે ગુણીએ, તે ગુણતાં જેટલા પ્રદેશ થાય તેટલા પ્રદેશનું એકેક ખંડુક કલ્પીએ, ઈહાં અંગુલપ્રમાણ સૂચીક્ષેત્રને વિષે આકાશપ્રદેશ અસંખ્યાતા છે, પણ અસત્કલ્પનાએ રપદકલ્પીએ, તેનું વર્ગમૂળ ૧૬, ખીજું ૪ અને ત્રીજું એ હવે પહેલું વર્ગમૂળ ત્રીજા વર્ગમૂળ સાથે ગુણીએ ત્યારે ૩૨ થયા, એટલા પ્રદેશનું ખંડુક લેવું, હવે એકેક ખંડુકે એકેક મનુષ્ય અપહરતાં બે એક મનુષ્ય અધિક હોત તો સમગ્ર એક શ્રેણિ અપહરત, એટલાજ ઉત્કૃષ્ટપદે સમ્મૂર્ચિમ અને ગર્ભજ બંને મળીને મનુષ્ય હોય તે માટે નારકી વગેરે સર્વ થકી મનુષ્ય થોડા હોય, તે મનુષ્ય થકી નારકી અસંખ્યાતગુણા અધિકા

હોય, કાળ થકી અસંખ્યાતી ઉત્સર્પિણી - અવસર્પિણીના સમય જેટલા છે. ક્ષેત્રથકી પ્રતરને અસંખ્યાતમે ભાગે અસંખ્યાતી શ્રેણિના જેટલા આકાશપ્રદેશ હોય તેટલા છે. તે કેમ? અંગુલ પ્રમાણ પ્રતરક્ષેત્રને વિષે જેટલી શ્રેણિ હોય તેના વર્ગમૂળ અસંખ્યાતા ઉઠે. ત્યાં પહેલું વર્ગમૂળ ખીજ વર્ગમૂળ સાથે ગુણીએ, જેમકે અસત્ કલ્પનાએ અંગુલપ્રમાણ પ્રતર-ને વિષે ૨૫૬ શ્રેણિ છે. તેનું પહેલું વર્ગમૂળ ૧૬, ખીજું ૪, તે સોળને ચારે ગુણતાં ૬૪ થાય; એ ચોસઠ તે અસંખ્યાતી નજીવી. એટલી શ્રેણિની પહોળાપણે સૂચી ઈહાં ગ્રહવી; એટલી શ્રેણિ માંહે જેટલા આકાશપ્રદેશ હોય તેટલા નારકી છે. તે માટે મનુષ્ય થકી નારકી અસંખ્યાતગુણા હોય.

તે થકી દેવતા અસંખ્યાતગુણા છે તે કેમ? અંગુલ માત્ર ક્ષેત્રના પ્રદેશનું પહેલું વર્ગમૂળ તેને અસંખ્યાતમે ભાગે જેટલી શ્રેણિ, તેના જેટલા આકાશપ્રદેશ હોય તેટલા તેો અસુરકુમાર દેવતા છે; તેટલા વળી નાગકુમાર છે; યાવત્ એટલા સ્તનિતકુમાર છે, તથા સંખ્યાત યોજન પ્રમાણ આકાશપ્રદેશની સૂચીરૂપ ખંડુકે કરી એકેક વ્યંતર અપહરી-એ તેો ધનીકૃત લોકનો માંડાને આકારે સમગ્ર પ્રતર અપહરાય તેટલા વ્યંતર દેવતા છે, તથા ખસેં છપ્પન અંગુલ પ્રમાણ આકાશપ્રદેશની સૂચીરૂપ જેટલે ખંડુકે કરી એકેક જ્યોતિષી અપહરીએ તેો ધનીકૃત લોકનો સમગ્ર પ્રતર અપહરાય તેટલા જ્યોતિષી દેવતા છે; તથા એક અંગુલ માત્ર ક્ષેત્રના પ્રદેશનું ત્રીજું વર્ગમૂળ તેનો ધન કરીએ તથા ખીજ વર્ગમૂળ સાથે ગુણીએ તેટલી ધનીકૃત

પ્રદેશની શ્રેણિના જેટલા પ્રદેશ હોય તેટલા વૈમાનિક દેવતા છે; એમ સકળ ભવનપતિ, વ્યંતર, જ્યોતિષ્ક, વૈમાનિક દેવતા મળીને નારકી થકી અસંખ્યાતગુણા છે.

તે થકી તિર્યંચ અનંતગુણા છે, તે તિર્યંચ માંહે વનરૂપતિના જીવ અનંત લોકાકાશ પ્રદેશ પ્રમાણ છે, અહીં સંખ્યાતાના સંખ્યાતા ભેદ છે, અસંખ્યાતાના અસંખ્યાતા ભેદ છે અને અનંતાના અનંત ભેદ છે, તેથી ઉક્તવિરોધ જાણવો નહીં. એ ગતિ આશ્રયી અલ્પબહુત્વ કહ્યું ॥ ૩૮ ॥

પણુચૃતિદુએગિંદી, થોવાતિન્નિઅહિઅઃઅણુંતગુણા,
તસથોવ અસંખગી, ભૂજલનિલઅહિય વણુણુંતા ૩૮

તિન્નિ—ત્રણ [ચૌરિંદ્રિય, તેઈંદ્રિય
એઈંદ્રિય.]

અસંખગી—અસંખ્યાતગુણા
[અગ્નિકાય

અહિઅઃ—અધિક

ભૂ—પૃથ્વીકાય

વણુંતગુણા—અનંતગુણા

જલ—અપૂકાય

તસ—તસ

અનિલ—વાયુકાય

થોવ—થોડા

અહિઅઃ—અધિક

અણુંતા—અનંતગુણા

અર્થ :- પંચેંદ્રિય થોડા હોય; ચૌરિંદ્રિય તેઈંદ્રિય અને એઈંદ્રિય એ ત્રણ અનુક્રમે એક-એકથી અધિક હોય; એકેંદ્રિય તેથી અનંતગુણા હોય; તસ થોડા હોય, અગ્નિકાય અસંખ્યાતગુણા હોય; પૃથ્વીકાય, અપૂકાય, અને વાઉકાય એકેકથી અધિક હોય અને વનરૂપતિકાય તેથી અનંતા હોય. ॥ ૩૮ ॥

વિવેચન:- હવે ઈંદ્રિય આશ્રયી અલ્પબહુત્વ કહે છે

૧. સર્વ થકી થોડા પંચેંદ્રિય, ૨ તેથી ચૌરિંદ્રિય વિશેષાધિક
નૃ. ક. ૭

૩ તે થકી તેઈ દ્રિય વિશેષાધિક, ૪ તે થકાં બેઈ દ્રિય વિશેષાધિક એ ચાર ચાર ખોલ પ્રતરની અસંખ્યાત કોડાકોડી યોજન પ્રમાણ એક પ્રાદેશિકી શ્રેણિની સૂચી તેના જેટલા આકાશપ્રદેશ તેટલી શ્રેણિના જેટલા આકાશપ્રદેશ તેટલા તે તે દરેક જીવો છે અને એકેક થકી વિશેષાધિક છે. તે થકી એકેંદ્રિય અનંતગુણ છે, કારણ કે વનસ્પતિકાયના જીવ અનંતા છે. હવે કાય આશ્રયી અલ્પબહુત્વ કહે છે—

૧ સર્વ થકી થોડા ત્રસકાર્ઠઆ છે, અસંખ્યાત કોડાકોડી યોજન પ્રમાણ આકાશશ્રેણિની સૂચી તેમાં જેટલા આકાશપ્રદેશ હોય તેટલા ત્રસ જીવો છે તે માટે. ૨ તે થકી તેઉકાઈઆ અસંખ્યાતગુણ છે, અસંખ્યાત લોકનાં જેટલા આકાશપ્રદેશ હોય તેટલા છે માટે. ૩ તે થકી પૃથ્વીકાર્ઠયા જીવ વિશેષાધિક છે. ૪ તે થકી અપ્કાર્ઠઆ વિશેષાધિક ૫ તે થકી વાયુકાર્ઠઆ જીવ વિશેષાધિક છે. ૬ તે થકી વનસ્પતિ કાય જીવ અનંતગુણ છે, કેમકે તેઓ અનંત લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ છે. ॥ ૩૮ ॥

મંજુવયણુકાયજોગી; થોવા અસંખગુણુ આણુંતગુણુ;
પુરિસા થોવા ઇત્થી, સંખગુણુઆણુંતગુણુ કીવા ૩૯.

મંજુ—મનોયોગી

વયણુ—વચનયોગી

કાયજોગી—કાયયોગી

અસંખગુણુ—અસંખ્યાતગુણુ

પુરિસા—પુરૂપવેદ વાળા

ઇત્થી—સ્રીવેદવાળા

કીવા—નપુંસક વેદવાળા

અર્થ — મનોયોગી થોડા હોય, વચનયોગી અસંખ્યાત-ગુણા હોય અને કાયયોગી અનંતગુણા હોય, પુરૂષો થોડા હોય, સ્ત્રીઓ તેથી સંખ્યાતગુણ હોય અને તેથી અનંતગુણ નપુંસકો હોય. ॥ ૩૮ ॥

વિવેચન—હવે યોગઆશ્રયી અદ્વયબહુત્વ કહે છે. ૧ સર્વ થકી થોડા મનોયોગી છે, સંસ્રીપંચેન્દ્રિયનેજ મનોયોગ હોય તે માટે. ૨ તે થકી વચનયોગી અસંખ્યાતગુણ; ઊર્ધ્વ દ્રિય, તેર્ધ દ્રિય, ચૌરિન્દ્રિય અને અસંસ્રી પંચેન્દ્રિયને પણ વચનયોગ હોય તે માટે. ૩ તે થકી કાયયોગી અનંતગુણા, એકેન્દ્રિયને પણ કાયયોગ હોય અને તે અનંતા છે તે માટે.

વેદવ્યાશ્રયી ૧ સર્વ થકી થોડા પુરૂષવેદી છે. ૨ તે થકી સ્ત્રીવેદી સંખ્યાત ગુણા છે; તિર્યંચમાં પુરૂષ થકી ત્રિગુણી અને ત્રણ અધિક, મનુષ્યમાં ૨૭ ગુણી અને સત્યાવીશ અધિક અને દેવતામાં બત્રીસ ગુણી અને ૩૨ અધિક સ્ત્રીઓ હોય, તે માટે. ૩ તે થકી નપુંસક અનંતગુણા અધિક હોય, એકેન્દ્રિય સર્વ નપુંસક છે અને વળી તેઓ અનંતા છે તે માટે. ॥ ૩૯ ॥

માણી કોહી માધ, લોભી અહિઅમણનાણિણો થોવા;
ઓહિઅસંખામધ્મિઅ, અહિઅસમ અસંખવિખલંગા.

માણી—માની
કોહી—કોધી
માધ—માધી (કપટી)

લોભી—લોભી
અહિઅ—અધિક
મણનાણિણો—મન:પર્યવસાની

થોડા-થોડા

એહિ-અવધિજ્ઞાની

અસંખ્યા-અસંખ્યાતગુણા

મર્થ-મતિજ્ઞાની

સુખ-શ્રુતજ્ઞાની

સમ-સરખા

અસંખ્યા-અસંખ્યાતગુણા

વિભંગ્યા-વિભંગજ્ઞાની

અર્થ— માની, ક્રોધી, માયી અને લોભી એક-એકથી અધિક હોય છે. મનઃપર્યાવજ્ઞાની થોડા હોય; અવધિજ્ઞાની તેથી અસંખ્યાતગુણા હોય, મતિજ્ઞાની અને શ્રુતજ્ઞાની તેથી અધિક હોય અને માંહોમાંહે સરખા હોય; વિભંગજ્ઞાની તેથી અસંખ્યાતગુણા હોય ॥ ૪૦ ॥

વિવેચન—હવે^૧ કષાયદ્વારે અલ્પબહુત્વ કહે છે - ૧. સર્વથી થોડા માનકષાયી. ૨ તે થકી ક્રોધી વિશેષાધિક; માન થકી ક્રોધ પરિણામનો કાળ અધિક છે માટે. ૩ તે થકી માયાવંત વિશેષાધિક; બહુકાળ રહે તે માટે ૪ તે થકી લોભકષાયી વિશેષાધિક; પ્રાયઃ સર્વને સદાય લોભ પરિણામ હોય છે માટે.

હવે જ્ઞાનદ્વારે અલ્પબહુત્વ કહે છે—

૧ મનઃપર્યાવજ્ઞાની સર્વ થકી થોડા; લઘિવંત ક્રોધક સંયતનેજ એ જ્ઞાન હોય તે માટે. ૨ તે થકી અવધિજ્ઞાની અસંખ્યાતગુણા; સમ્યગ્દષ્ટિ દેવતા-નારકીને પણ હોય તે માટે. ૩-૫ તે થકી મતિજ્ઞાની, શ્રુતજ્ઞાની વિશેષાધિક છે, તિર્થંચ-મનુષ્ય માંહે અવધિ વિના સમ્યગ્દષ્ટિ છે તે પણ

૧ દેવતાને લોભ વધારે હોય, નારકીને ક્રોધ વધારે હોય, મનુષ્યને માન વધારે હોય અને તિર્થંચને માયા વધારે હોય.

અધિક ગણવાથી અને માંહો-માંહે તે [મતિજ્ઞાની અને શ્રુતજ્ઞાની] અને તુલ્ય છે, સહચારી છે માટે,* જ્ઞાત્ય મધનાણું તત્થ સુચનાણું જ્ઞાત્ય સુચનાણું તત્થ મધનાણું ધતિવચનાત્. ૫ તે થકી વિભંગજ્ઞાની અસંખ્યાતગુણા છે; મિથ્યાદષ્ટિ દેવતા-નારકી અસંખ્યાતગુણા છે અને તે સર્વને વિભંગજ્ઞાન હોય તે માટે. ॥ ૪૦ ॥

કેવલિણોણુંતગુણા, મધસુઅઅન્નાણિણુંતગુણુ તુલ્લા;
સુહુમા થોવા પરિહાર, સંખ અહખાય સંખગુણા, ૪૧

કેવલિણો—કેવલજ્ઞાની જીવ

અણુંતગુણા—અનંતગુણા

મધ—મતિઅજ્ઞાની

સુઅઅન્નાણિ—શ્રુતઅજ્ઞાની

તુલ્લા—અરોઅર

સુહુમા—સૂક્ષ્મસંપરાયવાળા

પરિહાર—પરિહારવિશુદ્ધિવાળા

સંખ—સંખ્યાતગુણા

અહખાય—યથાખ્યાતચારિત્રવાળા

સંખગુણા—સંખ્યાતગુણા

અર્થ—કેવલજ્ઞાની અનંતગુણ હોય; મતિઅજ્ઞાની અને શ્રુતઅજ્ઞાની તેથી અનંતગુણ છે અને માંહોમાંહે અને સરખા છે. સૂક્ષ્મસંપરાય ચારિત્રવાળા થોડા હોય; પરિહારવિશુદ્ધિ ચારિત્રવાળા તેથી સંખ્યાતગુણા હોય; યથાખ્યાત ચારિત્રવાળા તેથી સંખ્યાતગુણા હોય. ॥૪૧॥

વિવેચન— ૬ તે [વિભંગજ્ઞાની] થકી કેવળી અનંતગુણા છે, સિદ્ધ અનંતા માટે. ૭-૮ તે થકી મતિઅજ્ઞાની,

* જ્યાં મતિજ્ઞાન હોય ત્યાં શ્રુતજ્ઞાન હોય અને જ્યાં શ્રુતજ્ઞાન હોય ત્યાં મતિજ્ઞાન હોય.

શ્રુત અજ્ઞાની અનંતગુણ છે; સિદ્ધથકી પણ વનસ્પતિકાય અનંતગુણ છે માટે. એ બે માંહોમાંહે તુલ્ય છે.

હવે સંયમદ્વારે અલ્પબહુત્વ કહે છે—

૧ સૂક્ષ્મસંપરાય સંયમી સર્વ થકી થોડા છે; ઉત્કૃષ્ટા પણ શતપૃથક્ત્વ પામીએ તે માટે. ૨ તે થકી પરિહારવિશુદ્ધિ સંયમી સંખ્યાતગુણ છે; ઉત્કૃષ્ટા સહસ્રપૃથક્ત્વ પામીએ તે માટે. ૩ તે થકી યથાખ્યાત સંયમી સંખ્યાતગુણ છે; કોટી-પૃથક્ત્વ કેવળી સદાય હોય માટે. ॥ ૪૧ ॥

છેય સમઘય સંખ્યા, દેસ અસંખગુણુતંતગુણ અજ્યા,
થોવ અસંખદુણુંતા, એહિનયણુ કેવલ અચક્ષુ. ૪૨

છેય—છેદોપસ્થાપનીયચારિત્રવાળા
સમઘય—સામાયિક ચારિત્રવાળા
સંખ્યા—સંખ્યાતગુણા
દેસ—દેશવિરતિ
અસંખગુણુ—અસંખ્યાતગુણ
અણુંતગુણુ—અનંતગુણા
અજ્યા—અવિરતિ

થોવ—થોડા
અસંખ—અસંખ્યાતગુણા
દુણુંતા—બે અનંતા
એહિ—અવધિદર્શની
નયણુ—ચક્ષુદર્શની
કેવલ—કેવલદર્શની
અચક્ષુ—અચક્ષુદર્શની

અર્થ:—છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રવાળા સંખ્યાતગુણુ હોય અને સામાયિક ચારિત્રવાળા તેથી સંખ્યાતગુણા હોય. દેશવિરતિ અસંખ્યાતગુણુ હોય અને અવિરતિ અનંતગુણુ હોય. અવધિદર્શની થોડા હોય, ચક્ષુદર્શની અસંખ્યાતગુણુ હોય અને કેવલદર્શની તથા અચક્ષુદર્શની એ બે અનંતગુણુ હોય.

- વિવેચન—૪ તે યથાખ્યાત સંયમી થકી છેદોપસ્થાપનીય સંયમી સંખ્યાતગુણા હોય; કોટીશતપૃથક્ત્વ પામીએ માટે. ૫ તે થકી સામાયિક સંયમી સંખ્યાતગુણા હોય; કોટિસહસ્ર પૃથક્ત્વ સદાયે હોય માટે. ૬ તે થકી દેશવિરતિ અસંખ્યાતગુણા છે; તિર્યંચમાં દેશવિરતિ અસંખ્યાતા પામીએ તે માટે. તે થકી અવિરતિ-અસંયમી અનંતગુણા હોય, મિથ્યાદષ્ટિ અનંતા છે માટે.

હવે દર્શનદ્વારે અલ્પખલુત્વ કહે છે—

- ૧ સર્વ થકી થોડા અવધિદર્શની છે; દેવતા, નારકી મનુષ્ય અને તિર્યંચમાં કેટલાએક હોય તે માટે. તે થકી ચક્ષુદર્શની અસંખ્યાતગુણા હોય; ચૌરંદ્રિય અને પંચેંદ્રિય સર્વને હોય તે માટે. ૩ તે થકી કેવળદર્શની અનંતગુણા છે; સિદ્ધ અનંતા છે તે માટે. ૪ તે થકી અચક્ષુદર્શની અનંત ગુણ છે; સર્વ સંસારી જીવને અચક્ષુદર્શન છે તે માટે. ॥૪૨

પચ્છાણુપુલ્લિ લેસા, થોવા દો સંખણુંત દો અહિઆ,
અલવિઅર થોવ ણુંતા, સાસણુ થોવોવસમસંખા. ૪૩

પચ્છાણુપુલ્લિ—પશ્ચાનુપૂર્વી
(છેલ્લેથી પહેલે આવવું)

લેસા—લેશ્યા

થોવા—થોડા

દો—ત્રે લેશ્યાવાળા

અસંખ—અસંખ્યાતગુણા

અણુંત—અનંતગુણા

દો—ત્રે લેશ્યાવંત

અહિઆ—વિશેષાધિક

અલવ—અલવ્યો

ઈઅર—ભવ્યો

થોવ—થોડા

અણુંત—અનંતગુણા

સાસણુ—સાસ્વાદની

ઉવસમ—ઔપશમિકવાળા

સંખા—સંખ્યાતગુણા

અર્થ—લેશ્યાવાળા પશ્ચાનુપૂર્વીએ ગણવા એટલે શુક્લ લેશ્યાવાળા સૌથી થોડા હોય, પદ્મ અને તેજો એ બે લેશ્યાવાળા અસંખ્યાતગુણ હોય. કાપોતલેશ્યાવાળા અનંતગુણ હોય અને ભવ્ય અનંતગુણ હોય; સાસ્વાદનસમ્યક્ત્વી થોડા હોય ઉપશમ સમ્યક્ત્વી સંખ્યાતગુણ હોય. ॥૪૩॥

વિવેચન—હવે લેશ્યાદ્વારે અલ્પગહુત્વ કહે છે—પશ્ચાનુપૂર્વીએ લેશ્યા કહેવી. તે આ પ્રમાણે—૧ સર્વ થકી થોડા શુક્લ લેશ્યાવંત છે; લાંતકાદિક ઉપરના દેવતા સર્વ અને કોઈક મનુષ્ય—તિર્યંચમાં હોય તે માટે. ૨ પદ્મલેશ્યાવંત અસંખ્યાતગુણ છે; કોઈક મનુષ્ય—તિર્યંચ અને સનતકુમાર, માહેન્દ્ર તથા બ્રહ્મલોક કલ્પના દેવતાને સર્વને હોય અને તે દેવતા ઉપરનાથી (લાંતકાદિકથી) અસંખ્યાતગુણ છે તે માટે. તે થકી તેજોલેશ્યાવંત અસંખ્યાતગુણ છે; જ્યૌતિષી સૌધર્મ અને ઈશાનના સર્વ દેવતા; કેટલાએક ભવનપતિ, વ્યંતર, મનુષ્ય અને તિર્યંચમાં તેજોલેશ્યાવંત હોય તે માટે. ૪ તે થકી કાપોતલેશ્યાવંત અનંતગુણ છે; તે લેશ્યા અનંતકાયમાં પણ છે તે માટે. ૫ તે થકી નીલલેશ્યાવંત વિશેષાધિક છે; ઘણાને તે લેશ્યા હોય છે તે માટે. ૬ તે થકી કૃષ્ણલેશ્યાવંત વિશેષાધિક છે, ઘણાને હોય છે તે માટે.

હવે ભવ્યદ્વારે અલ્પગહુત્વ કહે છે,—

૧ અભવ્ય થોડા છે, જઘન્ય ચુકતાનંત પ્રમાણ છે તે માટે. ૨ તે થકી ભવ્ય એટલે મોક્ષગમન યોગ્ય તે અનંતગુણ છે.

હવે સમ્યક્ત્વદ્વારે અદ્યપખહુત્વ કહે છે—

૧ સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વની સર્વથી થોડા હોય; ઉપશમ સમ્યક્ત્વ વમતાં કોઈકને હોય તે માટે. ૨ તે થકી ઔપશમિક સમ્યક્ત્વની સંખ્યાતગુણા હોય. ॥ ૪૩ ॥

મીસાસંખ્યાવેગ, અસંખ્યગુણુખદ્યમિ મિચ્છદુઆણુંતાઃ
સન્નિઅર થોવણુંતા,—ણહાર થોવેઅર અસંખ્યા ૪૪*

મીસા—મિશ્રદષ્ટિ

સંખ્યા—સંખ્યાતગુણા

વેગ—ક્ષાયોપશમિકસમકિતી

ખદ્યમ—ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વની

મિચ્છ—મિથ્યાદષ્ટિ

દુ—(એ) બે

અણુંતા—અનંતગુણા

સન્નિ—સંજ્ઞી

ધઅર—અસંજ્ઞી

થોવ—થોડા

અણહાર—અણાહારી

ધઅર—આહારી

અસંખ્યા—અસંખ્યગુણા

અર્થ—મિશ્રદષ્ટિ સંખ્યાતગુણ હોય, ક્ષાયોપશમ સમ્યક્ત્વવાળા અસંખ્યાતગુણ હોય અને ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વવાળા તથા મિથ્યાત્વી એ બે અનંતગુણા હોય. સંજ્ઞી થોડા હોય અને અસંજ્ઞી અનંતા હોય. અણાહારી થોડા હોય અને આહારી અસંખ્યાતગુણ હોય. ॥૪૪॥

વિવેચન—૩ (તે ઔપશમિક) થકી મિશ્રદષ્ટિ સંખ્યાતગુણા હોય. ૪ તે થકી વેદક તે ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વની અસંખ્યાતગુણા હોય. ૫ તે થકી ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વની અનંતગુણા હોય, સિદ્ધ અનંતા છે માટે. ૬ તે

થકી મિથ્યાદષ્ટિ અનંતગુણા છે; સિદ્ધ થકી પણ વનસ્પતિ-કાય અનંત છે માટે.

હવે સંજ્ઞીદ્વારે અલ્પબહુત્વ કહે છે—

૧ સંજ્ઞી થોડા હોય; પંચેન્દ્રિયમાંજ સંજ્ઞી હોય તે માટે. ૨ ઈતર તે અસંજ્ઞી અનંતગુણા હોય; એકેન્દ્રિય અનંતા છે માટે.

હવે આહારદ્વારે અલ્પબહુત્વ કહે છે—

૧ અણાહારી થોડા છે; વિગ્રહગતિએ વર્તતા જીવ, કેવલિ સમુદ્ઘાતિ, અયોગી કેવળી અને સિદ્ધ એટલા જ અણાહારી હોય તે માટે. ૨ તે થકી આહારી અસંખ્યાતગુણા હોય; અણાહારીથી ખીજા સર્વ આહારી હોય તે માટે.

અહીં અણાહારી થકી આહારી અનંતગુણા કેમ ન કહ્યા ?

ઉત્તર :—પ્રતિસમયે સદાયે એક નિગોહના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ વિગ્રહગતિએ વર્તતા જીવ પામીએ; તે સર્વ અણાહારી છે તે માટે અસંખ્યાતગુણાજ યુક્ત છે. ૧૧૪૪૧

ક્ર.સં.	માર્ગસ્થાનનેપુ	જીવલેદ ૧૪	ગુણકાં ૧૪	યોગ ૧૫	ઉપયોગ ૧૨	લેખ્યા ૬	અલ્પબહુત્વ	અનુક્રમ
૧	દેવગતિ	૨	૪	૧૧	૯	૬	અસંખ્યાતગુણા	૩
૨	મનુષ્યગતિ	૩	૧૪	૧૫	૧૨	૬	સર્વથી થોડા	૧
૩	તિર્થંગગતિ	૧૪	૫	૧૩	૯	૬	અનંતગુણા	૪
૪	નરકગતિ	૨	૪	૧૧	૯	૩	અસંખ્યાતગુણા	૨
૫	એકેન્દ્રિય	૪	૨	૫	૩	૪	અનંતગુણા	૫
૬	બેઈન્દ્રિય	૨	૨	૪	૩	૩	વિશેષાધિક	૪
૭	તેઈન્દ્રિય	૨	૨	૪	૩	૩	વિશેષાધિક	૩
૮	ચૌરિન્દ્રિય	૨	૨	૪	૪	૩	વિશેષાધિક	૨
૯	પાંચેન્દ્રિય	૪	૧૪	૧૫	૧૨	૬	સર્વથી થોડા	૧
૧૦	પૃથ્વીકાય	૪	૨	૩	૩	૪	વિશેષાધિક	૩
૧૧	અપૂકાઈયા	૪	૨	૩	૩	૪	વિશેષાધિક	૪
૧૨	તેઉકાઈયા	૪	૧	૩	૩	૩	અસંખ્યાતગુણા	૨
૧૩	વાયુકાઈયા	૪	૧	૫	૩	૩	વિશેષાધિક	૫
૧૪	વનસ્પતિકાય	૪	૨	૩	૩	૪	અનંતગુણા	૬
૧૫	ત્રસકાઈયા	૧૦	૧૪	૧૫	૧૨	૬	સર્વથી થોડા	૧
૧૬	મનોયોગી	૧-૨	૧૩	૧૫-૧૩	૧૨	૬	સર્વથી થોડા	૧
૧૭	વચનયોગી	૧/૫	૧૩	૧૩	૧૨	૬	અસંખ્યાતગુણા	૨
૧૮	કાયયોગી	૧/૫	૧૩	૧૫	૧૨	૬	અનંતગુણા	૩
૧૯	પુત્રવેદી	૨/	૯	૧૫	૧૨	૬	સર્વથી થોડા	૧
૨૦	શ્રીવેદી	૨/	૯	૧૩	૧૨	૬	સંખ્યાતગુણા	૨
૨૧	નપુંસકવેદી	૧૪	૯	૧૫	૧૨	૬	અનંતગુણા	૩
૨૨	કોષકપાયી	૧૪	૯	૧૫	૧૦	૬	વિશેષાધિક	૨
૨૩	માનકપાયી	૧૪	૯	૧૫	૧૦	૬	સર્વથી થોડા	૧
૨૪	માયાકપાયી	૧૪	૯	૧૫	૧૦	૬	વિશેષાધિક	૩
૨૫	લોભકપાયી	૧૪	૧૦	૧૫	૧૦	૬	વિશેષાધિક	૪
૨૬	મતિજ્ઞાની	૨	૯	૧૫	૭	૬	અસંખ્યાતગુણા	૩
૨૭	શ્રુતજ્ઞાની	૨	૯	૧૫	૭	૬	તુલ્ય	૪
૨૮	અવધિજ્ઞાની	૨	૯	૧૫	૭	૬	અસંખ્યાતગુણા	૨

૨૯	મનઃપર્વજ્ઞાની	૧	૭	૧૩	૭	૬	સર્વથી થોડા	૧
૩૦	કેવળજ્ઞાની	૧	૨	૭	૨	૧	અનંતગુણ	૬
૩૧	મતિ અજ્ઞાની	૧૪	૨	૧૩	૫	૬	અનંતગુણ	૭
૩૨	શ્રુતઅજ્ઞાની	૧૪	૨	૧૩	૫	૬	સરખા	૮
૩૩	વિભંગ જ્ઞાની	૨	૨	૧૩	૫	૬	અસંખ્યાતગુણ	૫
૩૪	સામાયિક ચારિત્રી	૧	૪	૧૩	૭	૬	સંખ્યાતગુણ	૫
૩૫	છેદોપસ્થાપનીય	૧	૪	૧૩	૭	૬	સંખ્યાતગુણ	૪
૩૬	પરિહારવિશુદ્ધિ	૧	૨	૮	૭	૬	સંખ્યાતગુણ	૨
૩૭	સૂક્ષ્મસંપ્રસય	૧	૧	૮	૭	૧	સર્વથી થોડા	૧
૩૮	યથાખ્યાતચારિત્રી	૧	૪	૧૧	૮	૧	સંખ્યાતગુણ	૩
૩૯	દેશવિરતિ	૧	૧	૧૧	૬	૬	અસંખ્યાતગુણ	૬
૪૦	અવિરતિ	૧૪	૪	૧૩	૮	૬	અનંતગુણ	૭
૪૧	ચક્ષુદર્શની	૧૪	૧૨	૧૩	૧૦	૬	અસંખ્યાતગુણ	૨
૪૨	અચક્ષુદર્શની	૧૪	૧૨	૧૫	૧૦	૬	અનંતગુણ	૪
૪૩	અવધિદર્શની	૨	૮	૧૫	૭	૬	સર્વથી થોડા	૧
૪૪	કેવળદર્શની	૧	૨	૭	૨	૧	અનંતગુણ	૩
૪૫	કૃપણલેશ્યાવંત	૧૪	૬	૧૫	૧૦	૧	વિશેષાધિક	૬
૪૬	નીલલેશ્યાવંત	૧૪	૬	૧૫	૧૦	૧	વિશેષાધિક	૫
૪૭	કાપોતલેશ્યાવંત	૧૪	૬	૧૫	૧૦	૧	અનંતગુણ	૪
૪૮	તેજલેશ્યાવંત	૩	૭	૧૫	૧૦	૧	અસંખ્યાતગુણ	૩
૪૯	પદ્મલેશ્યાવંત	૨	૭	૧૫	૧૦	૧	અસંખ્યાતગુણ	૧
૫૦	શુદ્ધલેશ્યાવંત	૨	૧૩	૧૫	૧૨	૧	સર્વથી થોડા	૨
૫૧	ભલ્ય	૧૪	૧૪	૧૫	૧૨	૬	અનંતગુણ	૨
૫૨	અભલ્ય	૧૪	૧	૧૩	૫	૬	સર્વથી થોડા	૧
૫૩	ક્ષાયોપશમિક સ૦	૨	૪	૧૫	૭	૬	અસંખ્યાતગુણ	૪
૫૪	ક્ષાગિકસમ્યક્ત્વી	૨	૧૧	૧૫	૮	૬	અનંતગુણ	૫
૫૫	ઔપશમિક	૨	૮	૧૩	૭	૬	સંખ્યાતગુણ	૨
૫૬	મિત્રદષ્ટિ	૧	૧	૧૦	૫	૬	સંખ્યાતગુણ	૩
૫૭	સાસ્વાદન સ૦	૭	૧	૧૩	૫	૬	સર્વથી થોડા	૧
૫૮	મિથ્યાત્વી	૧૪	૧	૧૩	૫	૬	અનંતગુણ	૬
૫૯	સંજી	૨	૧૪	૧૫	૧૨	૬	સર્વથી થોડા	૧
૬૦	અસંજી	૧૨	૨	૬	૪	૪	અનંતગુણ	૨
૬૧	આહારી	૧૪	૧૩	૧૫	૧૨	૬	અસંખ્યાતગુણ	૨
૬૨	અણાહારી	૮	૫	૧	૧૦	૬	સર્વથી થોડા	૧

ગુણઠાણાને વિષે જીવસ્થાન

સંવજિઅઠાણુ(મિચ્છે),સગસાસણિપણુઅપજજસન્નિદુગંઃ
સમ્મે સન્ની દુવિહો, સેસેસુ' સન્નિપજજત્તો ॥૪૫॥

સંવજિઅઠાણુ—સર્વ જીવસ્થાન
મિચ્છે—મિથ્યાત્વ ગુણઠાણે
સગ—સાત
સાસણિ—સાસ્વાદને
પણુ—પાંચ
અપજજ—અપર્યાપ્તા

સન્નિદુગં—સંજ્ઞિદ્વિક
સમ્મે—(અવિરતિ)સમ્યગ્દષ્ટિ
ગુણઠાણે
સન્નીદુવિહો—એ પ્રકારે સંજ્ઞી
સેસેસુ—બ્રાહ્મીના ગુણસ્થાનને વિષે
સન્નિપજજત્તો—સંજ્ઞીપર્યાપ્તો

અર્થ—મિથ્યાત્વગુણઠાણે સર્વ જીવસ્થાન હોય, પાંચ અપર્યાપ્તા અને સંજ્ઞીદ્વિક મળી સાત જીવસ્થાન સાસ્વાદને ગુણઠાણે હોય. અવિરતિ સમ્યગ્દષ્ટિ ગુણઠાણે એ પ્રકારના સંજ્ઞી હોય. બ્રાહ્મીના ગુણસ્થાનકને વિષે સંજ્ઞી પર્યાપ્તો હોય. ॥ ૪૫ ॥

વિવેચન—હવે ચૌદ ગુણઠાણાને વિષે દશ દ્વાર કહે છે, ત્યાં પ્રથમ જીવસ્થાન કહે છે. મિથ્યાત્વ ગુણઠાણે સર્વે (ચૌદ) જીવના ભેદ હોય. સાસ્વાદને ગુણઠાણે સાત જીવના ભેદ હોય; તે કયા ? તે કહે છે—૧ આદર એકેન્દ્રિય, ૨ બેદન્દ્રિય; ૩ તેદન્દ્રિય, ૪ ચૌરિન્દ્રિય અને ૫ અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય, એ પાંચ અપર્યાપ્તા અને સંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિયપર્યાપ્તા—અપર્યાપ્તા એવં સાત હોય.* ઈહાં સઘળે અપર્યાપ્તો કહ્યો તે કરણ

* એકેન્દ્રિયમાં સમ્યક્ત્વ વસતો અવતરે તેથી અપર્યાપ્ત અવસ્થાએ સાસ્વાદને ગુણઠાણું હોય અને સંજ્ઞીપંચેન્દ્રિયને ગ્રંથીભેદ કર્યા પછી [ઉપધમ સમ્યક્ત્વ પામીને] પડતાં સાસ્વાદને ગુણઠાણું હોય.

અપર્યાપ્તો જાણવો પણ લખિધ અપર્યાપ્તો નહીં. જે લાણી લખિધ અપર્યાપ્તામાં સાસ્વાદન ગુણુઠાણું હોય નહીં. સમ્યક્ત્વ ગુણુઠાણું સંજ્ઞિ પાંચેંદ્રિય પર્યાપ્તો અને અપર્યાપ્તો એ બે ભેદ હોય, શેષ મિશ્ર, દેશવિરતિ વગેરે ૧૧ ગુણુઠાણું સંજ્ઞિ પાંચેંદ્રિય પર્યાપ્તો એ એકજ જીવનો ભેદ હોય. ॥૪૫॥

ગુણુઠાણાનો વિષે યોગ

મિચ્છદુગિઅજઠંજોગા-હારદુગુણા અપુવ્વપણગે ઉ;
મણુવધઉરલ્લં સવિઉવ્વિ, મીસિસવિઉવ્વિદુગદેસે. ૪૬.

મિચ્છદુગિ-મિથ્યાત્વ અને
સાસ્વાદને

અજઠ-અવિરતિ સમ્યગ્દષ્ટિએ

જોગા-યોગો

આહારદુગ-આહારક યોગ
અને આહારક મિશ્રયોગ

ઉણા-ઓછા

અપુવ્વપણગે-ઉ-અપૂર્વાદિક
પાંચ ગુણુઠાણું તે

મણ-મનના [ચાર]

વધ-વચનના [ચાર]

ઉરલ્લં-ઔદારિક કાયયોગ

સવિઉવ્વિ-વૈકિય સહિત

મીસિ-મિશ્ર ગુણુઠાણું

સવિઉવ્વિદુગ-વૈકિયદ્વિકસહિત

દેસે-દેશવિરતિ ગુણુઠાણું

અર્થ-મિથ્યાત્વદ્વિક [મિથ્યાત્વ અને સાસ્વાદન]ને વિષે અને અવિરતિસમ્યગ્દષ્ટિ ગુણુઠાણું આહારકદ્વિક વિના[તેર] યોગ હોય. અપૂર્વકરણાદિ પાંચ ગુણુઠાણું તે મનના [૪] વચનના [૪] અને ઔદારિકકાય યોગ [એ નવ] હોય. વૈકિયકાયયોગ સહિત [દશ યોગ] મિશ્ર ગુણુઠાણું હોય. દેશવિરતિ ગુણુઠાણું વૈકિયદ્વિક સહિત [અગિયાર યોગ] હોય ॥૪૬॥

વિવેચન—૧ મિથ્યાત્વ, ૨ સાસ્વાદન, ૩ અવિરતિ સમ્યગ્દષ્ટિ એ ત્રણ ગુણુઠાણે આહારકદિક વિના ૧૩ યોગ હોય આહારકદિક તો સંયતને જ હોય તે માટે. અપૂર્વાદિક ૮-૯-૧૦-૧૧-૧૨એ પાંચ ગુણુઠાણે ચાર મનના, ચાર વચનના અને ઔદારિક કાયયોગ એવં નવ યોગ હોય. અહીં લઘ્નિનું પ્રયુજવું^૧ ન હોય તે માટે વૈક્રિયદિક અને આહારકદિક એ યોગો ન હોય,^૨ મિશ્રગુણુઠાણે પૂર્વોક્ત નવ યોગ વૈક્રિયકાયયોગ સહિત એટલે દશ યોગ હોય, વૈક્રિયવંતને મિશ્ર ગુણુઠાણું હોય પણ મિશ્રે વૈક્રિય પ્રારંભ ન કરે તે માટે વૈક્રિયમિશ્ર ન હોય. દેશવિરતિ ગુણુઠાણે પૂર્વોક્ત નવ યોગ વૈક્રિયદિક સહિત એટલે ૧૧ યોગ હોય. ॥૪૬॥

સાહારદુગ પમત્તો, તે વિઉવાહારમીસ વિણુ ધઅરે;
કમ્મુરલ દુગંતાધમ-મણુવયણુ-સજ્જેગિ ન અજ્જેગી. ૪૭.

સાહારદુગ-આહારકદિકસહિત
પમત્તો-પ્રમત્ત ગુણુઠાણે
તે-[તેર યોગ]
વિઉવાહારમીસ-વૈક્રિયમિશ્ર
તથા આહારકમિશ્ર
વિણુ-વિના
ધઅરે-અપ્રમત્ત ગુણુઠાણે
કમ્મ-કાર્મણ કાયયોગ

ઉરલદુગ-ઔદારિકદિક
અંતાધમ-પહેલા અને છેલ્લા
મણુવયણુ-મનોયોગ અને વચન
યોગ.
સજ્જેગિ-સયોગી ગુણુઠાણે
ન-ન હોય.
અજ્જેગી-અયોગી ગુણુઠાણે

૧ અતિ વિશુદ્ધિ ચારિત્ર હોવાથી. ૨ તેમજ અહીં અપર્યાપ્તો ન હોય તેથી ઔદારિકમિશ્ર ન હોય અને કાર્મણુકાયયોગ તો અંતરાલ ગતિમાં હોય તેથી અહીં ન હોય. વળી સમુદ્ધાત અવસ્થા પણ અહીં નથી માટે તે બંને યોગ ન હોય.

અર્થ-પૂર્વોક્ત અગ્યાર યોગ આહારકદ્વિક સહિત[તેર યોગ] પ્રમત્ત ગુણઠાણે હોય. તે તેર યોગ વૈક્રિયમિશ્ર અને આહારકમિશ્ર વિના [એટલે અગ્યાર યોગ] અપ્રમત્ત ગુણઠાણે હોય. કાર્મણ કાયયોગ, ઔદારિકદ્વિક, છેલ્લા અને પહેલા મનના તથા વચનના [એ-એ] યોગ [એ સાત] સયોગી કેવળીને હોય અને અયોગી કેવળીને યોગ ન હોય. ॥૪૭॥

વિવેચન—પ્રમત્ત ગુણઠાણે પૂર્વોક્ત ૧૧ તે આહારકદ્વિકે સહિત એવં તેર યોગ હોય; અહીં આહારક શરીર કરે તે માટે. તે અપ્રમત્ત ગુણઠાણે પૂર્વોક્ત તેર યોગ વૈક્રિયમિશ્ર અને આહારકમિશ્ર એ એ યોગ વિના એટલે ૧૧ યોગ હોય; પ્રમત્ત થકો વૈક્રિય-આહારક કરીને સાતમે આવે ત્યારે વૈક્રિય-આહારક યોગ હોય; પણ અપ્રમત્ત થકો વૈક્રિય-આહારક કરે પણ નહી અને છાંડે પણ નહિ તે માટે અપ્રમત્તને વૈક્રિયમિશ્ર-આહારકમિશ્ર ન હોય. ૧ કાર્મણ કાયયોગ, ૨ ઔદારિકમિશ્ર કાયયોગ એ એ યોગ કેવળિસમુદ્ઘાતે હોય અને ઔદારિક કાયયોગ. પહેલા અને છેલ્લા મન અને વચનના યોગ; એ પાંચ તેા સંહજે હોય, એવં સાત યોગ સયોગી ગુણઠાણે કેવળીને હોય. અયોગી ગુણઠાણે એકે યોગ ન હોય, યોગનો રોધ કરીને અયોગી થયા માટે ॥ ૪૭ ॥

ગુણઠાણાને વિષે ઉપયોગ

તિઅનાણુ દુદંસાધમ-દુગે અજઠં દેસિનાણુદંસતિગં;
તે મીસિ મીસા સમણા, જ્યાધ* કેવલદુ અંતદુગે ૪૮

*'કેવલિદુગંતદુગે' ઈતિ પાઠાંતરમ્

તિઅનાણુ—ત્રણ અજ્ઞાન
 દુદંસ—[ચક્ષુ—અચક્ષુ] બે દર્શન
 આર્ધમદુગે—આદિના બે ગુણઠાણે
 અજ્ઞાન—અવિરતિએ
 દેસિ—દેશવિરતિએ
 નાણુદંસતિગં—જ્ઞાનદર્શનત્રિક[છ]
 તે—તે [છ ઉપયોગ.]

મીસિ—મિશ્ર ગુણઠાણે
 મીસા—અજ્ઞાને મિશ્ર
 સમણા—મનઃપર્યાવજ્ઞાન સહિત
 જ્યાઈ—પ્રમત્તાદિ [સાત]ગુણઠાણે
 કેવલદુ—કેવળજ્ઞાન તથા કેવળ-
 દર્શન
 અંતદુગે—છેલ્લાં બે ગુણઠાણે

અર્થ:—પહેલા બે ગુણઠાણે ત્રણ અજ્ઞાન અને બે દર્શન [ચક્ષુ—અચક્ષુ] હોય. અવિરતિ અને દેશવિરતિ ગુણઠાણે ત્રણ જ્ઞાન અને ત્રણ દર્શન હોય, તે છ ઉપયોગ મિશ્રગુણઠાણે અજ્ઞાને કરી મિશ્ર હોય. મનઃપર્યાવજ્ઞાન સહિત [સાત ઉપયોગ] પ્રમત્તાદિ [સાત] ગુણઠાણે હોય, અને છેલ્લા બે ગુણઠાણે કેવળદ્વિક હોય. ॥૪૮॥

વિવેચન:—મિથ્યાત્વ અને સાસ્વાદન એ બે ગુણઠાણે ત્રણ અજ્ઞાન અને ચક્ષુ—અચક્ષુ એ બે દર્શન એવાં પાંચ ઉપયોગ હોય. અવિરતિ સમ્યગ્દષ્ટિ અને દેશવિરતિ એ બે ગુણઠાણે ત્રણ જ્ઞાન, ચક્ષુ, અચક્ષુ અને અવધિદર્શન એવાં ૬ ઉપયોગ હોય. મિશ્ર ગુણઠાણે એજ છ ઉપયોગ તે અજ્ઞાને કરી મિશ્રિત હોય. કોઈ વાર સમ્યક્ત્વબાહુલ્ય હોય ત્યારે જ્ઞાનબાહુલ્ય અને કોઈવારે મિથ્યાત્વબાહુલ્ય હોય ત્યારે અજ્ઞાનબાહુલ્ય હોય. અહીંઆં મિશ્ર ગુણઠાણે જે અવધિદર્શન કહ્યું તે સિદ્ધાંતને અભિપ્રાયે જાણવું પણ એ કર્મચંદનો અભિપ્રાય નહીં. પ્રમત્તથી ખારમા લગે સાત ગુણઠાણે પૂર્વોક્ત છ ઉપયોગ મનઃપર્યાવ જ્ઞાને સહિત એટલે સાત ઉપયોગ હોય. અંતદ્વિક એટલે છેલ્લાં બે, સયોગી અને અયોગી ગુણઠાણાને વિષે કેવળજ્ઞાન નું ક. ૮

અને કેવળદર્શન એ એ ઉપયોગ હોય, શેષ ૧૦ છાન્નસ્થિક ઉપયોગ છે તે ઇહાં ન હોય. નહુંમિ ય છાઉમત્થિએ નાણે ઇતિ વચનાત્ ॥૪૮॥

સાસણુભાવે નાણું, વિઉવ્વગાહારગે ઉરલભિસ્સં; નેગિંદિસુ સાસણુ; નેહાહિગયં સુયમયંપિ ॥૪૯॥

સાસણુભાવે—સાસ્વાદનભાવે
નાણું— મતિ—શ્રુતજ્ઞાન
વિઉવ્વગાહારગે—વૈકિય અને
આહારક શરીરે.
ઉરલભિસ્સં—ઔદારિકમિશ્રયોગ
ન—નથી

એગિંદિસુ—એકેંદ્રિયને વિષે
સાસણુ—સાસ્વાદનપણું.
નેહાહિગયં—અહીં ગ્રહણ કર્યું નથી
સુયમયંપિ—સૂત્રને વિષે માન્યું
છે—પણ

અર્થ—સાસ્વાદનપણું છતે જ્ઞાન, વૈકિય અને આહારક શરીરે ઔદારિકમિશ્ર કાયયોગ અને એકેંદ્રિયને વિષે સાસ્વાદનપણું નથી; એ પ્રકારે સૂત્રને વિષે માનેલું છે, છતાં અહીં [કર્મચંથમાં] ગ્રહણ કર્યું નથી. ॥ ૪૯ ॥

વિવેચન:—હવે અહીંનાં સૂત્રને સંમત છે પણ કેટલાં એક જોલ કર્મચંથે નથી લીધા તે કહે છે. સિદ્ધાંતે સાસ્વાદન હોય ત્યાં જ્ઞાન કહ્યું છે, તે માટે એકેંદ્રિયાદિકને ઉપજતાં સાસ્વાદનપણું જ્ઞાની કહ્યા છે, તે કર્મચંથે જ્ઞાન ન કહ્યું. તેને અભિપ્રાય એ છે કે, જે સાસ્વાદન છે તે સમ્યક્ત્વથી પડતાં હોય, તે મિથ્યાત્વને સન્મુખ છે માટે મેલું સમ્યક્ત્વ છે, ત્યાં જ્ઞાન પણ મલીન છે; તે માટે અજ્ઞાન જ કહ્યું. તથા ‘પન્નવણા ભગવતી’ પ્રમુખે વૈકિય અને આહારકને પ્રારંભકાળે ઔદારિક

સાથે મિશ્રભાવે ઔદારિકમિશ્ર કહ્યું છે પણ તે કર્મત્રયે અંગીકાર ન કર્યું, તેનો એ હેતુ જે, ગુણપ્રત્યયિક લખ્ધને બલવત્તરપણે કરીને કરવા માટે તેનું પ્રાધાન્યપણું હોય તે માટે, અહીં વૈક્રિયાહારકનું પ્રાધાન્ય વિવક્ષ્યું તેથી ઔદારિકમિશ્ર યોગ ન ગ્રહ્યો પણ વૈક્રિયાહારકને પ્રારંભકાળે તથા પરિત્યાગકાળે વૈક્રિયમિશ્ર અને આહારકમિશ્રજ કહ્યા. તથા સિદ્ધાંતે એકેંદ્રિયમાંહે સાસ્વાદન ગુણઠાણું નથી એમ કહ્યું છે અને કર્મત્રયે એકેંદ્રિયમાં સાસ્વાદન કહ્યું છે; એનું કારણ કાંઈ જણાતું નથી. જે સિદ્ધાંતે સ્પષ્ટ ના કહી તે કર્મત્રયકારે કેમ આદરી એનું તત્ત્વ કેવળી જાણે.

વળી અહીં આ ગાથામાંહે નથી કહ્યું પણ 'ભગવતી પન્નવણા જીવાભિગમ' પ્રમુખ સિદ્ધાંતમાંહે વિભંગજ્ઞાનીને પણ અવધિદર્શન કહ્યું છે, તે માટે પહેલાથી માંડી બારમા ગુણઠાણા લગે અવધિદર્શન હોય અને અહીંઆં કર્મત્રયના મતે વિભંગજ્ઞાનીને અવધિદર્શન ન કહ્યું તે માટે ચોથા ગુણઠાણાથી ઉપરના ગુણઠાણેજ અવધિદર્શન હોય એમ કહ્યું છે. ॥ ૪૯ ॥

ગુણઠાણાને વિષે લેશ્યા

છસુ સંવા તેઉતિગં, ઇગિ છસુ સુકકા અનેગિ અદલેસાઃ
અંધરસ મિચ્છ અવિરઠ, કસાય જોગત્તિ ચઉહૈઉ. ૫૦

છસુ—છ ગુણઠાણાને વિષે
સંવા—સર્વ લેશ્યા હોય

તેઉતિગં—તેજે પદ્મ અને શુકલ
એ ત્રણ

ઈ[ગિ]-એક[અપ્રમત્ત]ને વિષે
 સુક્ષ્મા-શુક્લ લેશ્યા
 અન્નેગિ-અયોગી કેવળી
 અલ્લેસા-લેશ્યા રહિત હોય
 બંધસ્સ-બંધના

મિથ્યાત્વ-મિથ્યાત્વ
 અવિરત્તિ-અવિરતિ
 કપાય-કપાય
 યોગતિ-યોગ એમ
 ચરુહરુહ-ચાર હેતુ હોય છે.

અર્થ—[પહેલા] છ ગુણઠાણાને વિષે સર્વ લેશ્યા હોય;
 એક [અપ્રમત્ત] ગુણઠાણાને વિષે તેજે આદિત્રણ લેશ્યા હોય;
 છ [અપૂર્વકરણાદિ]ગુણઠાણાને વિષે શુક્લ લેશ્યા હોય અને
 અયોગી કેવળી લેશ્યારહિત છે. મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કપાય
 અને યોગ એમ ચાર હેતુ બંધના હોય છે. ॥૫૦॥

વિવેચન-છ ગુણઠાણાને વિષે છએ લેશ્યા હોય.
 અહીંયાં પ્રત્યેક લેશ્યાના અસંખ્યાતા લોકાકાશપ્રદેશ પ્રમાણ
 અધ્યવસાયસ્થાનક છે, તે માટે પ્રમત્તે પણ કૃષ્ણલેશ્યાના
 અધ્યવસાય હોય; તે વિરોધ નહીં. સાતમે અપ્રમત્તગુણઠાણે
 ૧ તેજે, ૨ પદ્મ અને ૩ શુક્લલેશ્યા હોય, આઠમાથી
 તેરમા લગે છ ગુણઠાણે એક શુક્લલેશ્યા હોય અને અયોગી
 ગુણઠાણે લેશ્યા ન હોય.

હવે કર્મબંધના હેતુ કહે છે—

કર્મ બંધવાના ૧ મિથ્યાત્વ, ૨ અવિરતિ ૩ કપાય અને
 ૪ યોગ એ ચાર મૂળ હેતુ છે. મદ્યવિષયાદિ પ્રમાદ તે પણ
 કર્મબંધના હેતુ છે પણ તે અવિરતિ અને યોગમાંહે આવ્યા
 માટે જુદા કહ્યા નથી ॥ ૫૭ ॥

અભિગહિઅમણુભિગહિઆભિનિવેસિયસંસઘય-
મણુભોગં;

પણુમિચ્છબારઅવિરઘ, મણુકરણુનિયમુછજિઅવહો

અભિગહિઅં-અભિગ્રહિક.

અણુભિગહિઅં-અનભિગ્રહિક.

અભિનિવેસિય-આભિનિવેશિક.

સંસઘયં-સાંશયિક.

અણુભોગં-અનાભોગ.

પણુમિચ્છ-એ પાંચ મિથ્યાત્વ.

બારઅવિરઘ-બાર અવિરતિ.

મણુ-મન.

કરણુ-ઈંદ્રિયોને.

અનિયમુ-અનિયમન [તાબામાં
રાખે નહિં તે].

છજિઅવહો-છકાયજીવનો વધ.

અર્થ—અભિગ્રહિક,અનભિગ્રહિક,આભિનિવેશિક,સાં-
શયિક અને અનાભોગ એ પાંચ મિથ્યાત્વ. મન અને ઈંદ્રિ-
યોનું છૂટાપણું અને છકાય જીવનો વધ એ બાર અવિરતિ, ૫૧

વિવેચન—૧ પોતે માનેહું એ જ દર્શન સારું ઈત્યાદિ
અભિગ્રહિક મિથ્યાત્વ, ૨ સર્વે દર્શન સારાં ઈત્યાદિ અનભિ-
ગ્રહિક મિથ્યાત્વ, ૩ પોતે ખોટું જાણું તો પણ ગોષ્ટામાહિલા-
દિકની જેમ પકડયો મત મૂકે નહીં તે આભિનિવેશિક
મિથ્યાત્વ, ૪ જિનપ્રણીત વચનને વિષે સંશય રાખે તે
સાંશયિક મિથ્યાત્વ, ૫ એકેંદ્રિયાદિકની પેઠે અબાણપણું તે
અનાભોગ મિથ્યાત્વ; એ પાંચ ભેદે મિથ્યાત્વ જાણવું.

હવે બાર ભેદે અવિરતિ કહે છે—પાંચ ઈંદ્રિય અને છદ્દું
મન એ છ પોતપોતાને વિષયે પ્રવર્તે તેનું અનિવારણ
[છૂટાપણું] અને પૃથ્વીકાયાદિ છ કાયજીવનો વધ એ બાર ભેદ
અવિરતિના જાણવા. ॥ ૫૧ ॥

નવ સોલકસાયા પનર, જ્ઞેગ ઈચ્છિ ઉત્તરા ઉ સગવનાઃ
 ઇગ ચઉ પણ તિગુણેસુ, ચઉતિદુઃખપચ્ચઓ બંધે

નવસોલકસાયા—નવ તથા સોળ
 [મળી પચીથ] કષાય.
 પનરજ્ઞેગ—પંદર યોગ.
 ઈચ્છિ ઉત્તરાઉ—એ પ્રકારે ઉત્તર
 ભેદ વળી.
 સગવના—સત્તાવન.
 ઇગ ચઉ પણ તિ—એક ચાર,

પાંચ, ત્રણ.
 ગુણેસુ—ગુણઠાણાને વિષે
 [અનુક્રમે.]
 ચઉ તિ દુ ઈગ—ચાર, ત્રણ,
 બે, એક.
 પચ્ચઓ બંધો—પ્રત્યયિક બંધ
 હોય.

અર્થ—નવ [નોકષાય] અને સોળ [કષાય] કષાયો,
 પંદર યોગ, એ પ્રકારે ઉત્તરભેદ વળી સત્તાવન થાય છે એક
 ચાર, પાંચ અને ત્રણ ગુણઠાણાને વિષે અનુક્રમે ચાર, ત્રણ,
 બે અને એક હેતુ પ્રત્યયિક બંધ હોય. ॥ પર ॥

વિવેચન—હાસ્યાદિક નવ નોકષાય અને સોળ કષાય,
 એવં રપ કષાય અને પૂર્વે; વર્ણવેલા પનર યોગ: એ
 સર્વ મળીને બંધના મૂળ હેતુના પછ ઉત્તરહેતુ જાણવા.

હવે ગુણઠાણે મૂળ ચાર હેતુ કહે છે—પહેલે મિથ્યાત્વ
 ગુણઠાણે ચારે હેતુ પ્રત્યયિક બંધ હોય; સાસ્વાદનાદિક ચાર
 ગુણઠાણે મિથ્યાત્વ ટાળીને ત્રણ પ્રત્યયિક બંધ હોય, અહીં આં
 મિથ્યાત્વ ટળ્યું છે તે માટે. પ્રમત્તાદિક પાંચ ગુણઠાણે કષાય
 અને યોગ એ બે પ્રત્યયિક બંધ હોય, અવિરતિ પણ ટળી
 છે તે માટે; તથા ઉપશાંતમોહાદિક ત્રણ ગુણઠાણે એક જ

યોગપ્રત્યયિક બંધ હોય, કષાય પણ ટળ્યા છે માટે; અને અયોગી તેા હેતુના અભાવે અબંધક હોય. ॥ ૫૨ ॥

૧૨૦ ઉત્તરપ્રકૃતિને વિષે મૂળ બંધહેતુ.

ચઉમિચ્છ મિચ્છઅવિરધ-પચ્ચઘઆ સાય સોલ
પણુતીસા; જોગવિણુતિપચ્ચઘઆ, -હારગજિણુવજ્જ-
સેસાઓ. ૫૩

ચઉ—ચાર પ્રત્યયિકી
મિચ્છ—મિથ્યાત્વ પ્રત્યયિકી
મિચ્છઅવિરધપચ્ચઘઆ—
મિથ્યાત્વ અને અવિરતિ
પ્રત્યયિકી
સાય—સાતા વેદનીય
સોલ—સોળ પ્રકૃતિ
પણુતીસા—પાંત્રીસ પ્રકૃતિ

જોગવિણુ—યોગવિના
તિ—ત્રણ [બંધહેતુ]
પચ્ચઘઆ—પ્રત્યયિકી હોય.
આહારગ—આહારકદ્વિક
જિણુ—જિનનામકર્મ
વજ્જ—વર્જને
સેસાઓ—શેષ પ્રકૃતિઓ

અર્થ—ચાર હેતુપ્રત્યયિકી સાતાવેદનીય, મિથ્યાત્વપ્રત્ય-
યિકી સોળ પ્રકૃતિ અને મિથ્યાત્વ તથા અવિરતિ પ્રત્યયિકી
પાંત્રીસ પ્રકૃતિ હોય. જોગ વિના ત્રણ બંધહેતુ પ્રત્યયિકી
આહારકદ્વિક અને જિનનામ વર્જને આકીની પ્રકૃતિ જાણવી.

વિવેચન—એક સાતા વેદનીય ચાર હેતુએ બંધાય,
મિથ્યાત્વથી સયોગી લગે બંધાય છે તે માટે, નરકત્રિક, જાતિ-
ચતુષ્ક, સ્થાવરચતુષ્ક, હુંડકસંસ્થાન, આતપનામકર્મ, છેવટ્કું
સંઘયણ, નપુંસકવેદ અને મિથ્યાત્વ, એ સોળ પ્રકૃતિ એક

મિથ્યાત્વ હેતુએજ બંધાય, એનો મિથ્યાત્વ ગુણકાણેજ બંધ છે. ઉપરના ગુણકાણે નથી તે માટે, તથા તિર્યંચત્રિક, થીણ-દ્વિત્રિક, દુર્ભંગત્રિક, અનંતાનુબંધી ચતુષ્ક, મધ્યાકૃતિચતુષ્ક, મધ્યસંઘયણ ચતુષ્ક, નીચગોત્ર, ઉદ્યોત નામકર્મ, અશુભ વિહાયોગતિ, સ્ત્રીવેદ એ પચીશ પ્રકૃતિ સાસ્વાદનને અંતે ટળે અને વજ્રઋષભનારાય સંઘયણ, મનુષ્યત્રિક, ખીબ ચાર ક્ષાય અને ઔદારિકદ્વિક એ દશ પ્રકૃતિ અવિરતિને અંતે ટળે; એવં ઉપ પ્રકૃતિ મિથ્યાત્વ અને અવિરતિ એ એ હેતુએ બંધાય; અવિરતિ ટળ્યે એનો બંધ ટળે તે માટે એ પર પ્રકૃતિ કહી શેષ ૬૮ રહી તે માંહેથી આહારકદ્વિક અને જિન નામકર્મ એ ત્રણ ટાળીને શેષ ૬૫ પ્રકૃતિ યોગ વિના મિથ્યાત્વ, અવિરતિ અને ક્ષાય એ ત્રણ હેતુએ બંધાય; મિથ્યાત્વથી સૂક્ષ્મસંપરાય લગે એનો યથાયોગ્ય બંધ છે, પછી કેવળ યોગ રહ્યો ત્યાં એનો બંધ નહીં તે માટે યોગ ટાળ્યો, આહારકદ્વિક અને જિનનામ એ ત્રણ પ્રકૃતિ તો એ ચાર હેતુ માંહિ કોઈ હેતુએ ન બંધાય, કારણ કે સમ્યક્ત્વ ગુણે કરીને તીર્થંકરનામ બંધાય, અને સંયમ ગુણે કરીને આહારકદ્વિક બંધાય, 'સમ્મત્તગુણનિમિત્તં તિત્થયરં સંજમેણ આહારં' ઇતિ વચનાત્. ॥ ૫૩ ॥

ગુણકાણાને વિષે ઉત્તર બંધહેતુ.

પણુપન્નપન્નાતિઅછહિઅચત્તગુણુચત્તચ્ચઉદ્દુગવીસા;
સોલસ દસ નવ નવ સત્ત, હેઉણો ન ઉ અબ્બેગિમ્મિ. ૫૪

પણપન્ન-પંચાવન

પન્ના-પચાસ.

તિઅછલ્હિઅચત્ત-તેંતાલીસ,
છેંતાલીશ.

ગુણચત્ત-ઓગણચાલીશ

છયઉદ્દુગવીસા-છવીશ, ચોવીશ
અને બાવીશ

સોલસ-સોલ

દસ-દશ

નવ નવ-નવ, નવ

સત્ત-સાત

હેઉણો-અંધહેતુઓ

ન ઉ-નથી વળી.

અજ્ઞેગિંમિ-અયોગી ગુણઠાણે.

અર્થ—અનુક્રમે પંચાવન, પચાસ, તેંતાલીશ, છેંતાલીશ ઓગણચાળીશ, છવીશ, ચોવીશ, બાવીશ, સોળ, દશ, નવ, નવ અને સાત ઉત્તર અંધહેતુઓ તેર ગુણઠાણાને વિષે જાણવા. અયોગી ગુણઠાણે વળી અંધહેતુ નથી. ॥ ૫૪ ॥

વિવેચન—મિથ્યાત્વે ૫૫ અંધહેતુ હોય, સાસ્વાદને ૫૦, મિશ્રે ૪૩, અવિરતિ સમ્યક્ત્વે ૪૬, દેશવિરતિ ગુણઠાણે ૩૯, પ્રમત્તે ૨૬, અપ્રમત્તે ૨૪, અપૂર્વકરણે ૨૨, અનિવૃત્તિબાદરે ૧૬, સૂક્ષ્મસંપરાયે ૧૦, ઉપશાંતમાંહે ૯, ક્ષીણમોહે ૯, અને સયોગીઓ ૭ અંધહેતુ હોય. અને અયોગી ગુણઠાણે હેતુ નહીં. અંધનો અભાવ છે માટે. ॥ ૫૪ ॥

પણપન્નમિચ્છિહારગદ્દુગૂણસાસાણિપન્નમિચ્છવિણા;
મીસદ્દુગકમ્મઅણુવિણુ, તિચત્ત મીસે આહ છયત્તા. ૫૫

પણપન્ન-પંચાવન

મિચ્છિ-મિથ્યાત્વ ગુણઠાણે

આહારગદ્દુગૂણ-આહારકદ્વિકે

હીન

સાસાણિ-સાસ્વાદને

પન્ન-પચાસ

મિશ્રવિણા—મિથ્યાત્વ વિના.
 મીસદુગ—મિશ્રદ્વિક (ઔદારિક-
 મિશ્ર, વૈક્રિયમિશ્ર).
 કર્મભ—કાર્મણ કાયયોગ
 અણુ—અનંતાનુબંધિ

વિણુ—વિના
 તિયત્ત—તેંતાલીશ
 મીસે—મિશ્ર ગુણઠાણે
 અહ—હવે
 છયત્તા—છેંતાલીશ

અર્થ—આહારકદ્વિક વિના ૫૫ અંધહેતુ મિથ્યાત્વ ગુણઠાણે હોય. સાસ્વાદને પાંચ મિથ્યાત્વ વિના ૫૦ અંધહેતુ હોય. મિશ્રદ્વિક [ઔદારિકમિશ્ર-વૈક્રિયમિશ્ર], કાર્મણકાય-યોગ, અનંતાનુબંધી કષાય [એ સાત] વિના ૪૩ અંધહેતુ મિશ્ર ગુણઠાણે હોય. પછી ૪૬ અંધહેતુ હોય. ॥ ૫૫ ॥

વિવેચન—મિથ્યાત્વ ગુણઠાણે આહારકદ્વિકનો ઉદય ન હોય તે માટે ૫૫ અંધહેતુ હોય. સાસ્વાદન ગુણઠાણે પાંચ મિથ્યાત્વ વિના ૫૦ અંધહેતુ હોય; પાંચ મિથ્યાત્વ તો મિથ્યાત્વ ગુણઠાણે રહ્યા તે માટે. આ ૫૦ અંધહેતુ માંહેથી ૧ ઔદારિકમિશ્ર, ૨ વૈક્રિયમિશ્ર, ૩ કાર્મણકાય-યોગ અને ચાર અનંતાનુબંધી કષાય, એ સાત વિના મિશ્ર ગુણઠાણે ૪૩ હેતુ હોય ૧ ઔદારિકમિશ્ર, ૨ વૈક્રિયમિશ્ર, ૩ કાર્મણ એ ત્રણ તો ઊપજતી વેળાએ અને ગત્યંતરાલે હોય પણ મિશ્ર ગુણઠાણે કેઈ જીવ મરે નહીં તે માટે ન હોય અને અનંતાનુબંધીનો ઉદય તો સાસ્વાદન લગેજ હોય, તે માટે પણ અહીં ન હોય. હવે છેંતાલીશ હોય. [ક્યાં હોય તે આગળની ગાથામાં કહે છે.] ॥ ૫૫ ॥

સદ્દુમ્મીસકમ્મઅજ્ઞએ, અવિરદ્ધ કમ્મુરલમ્મીસખિકસાએ, મુત્ત ગુણચત્ત દેસે, છવીસ સાહારદ્ધ પમત્તે ॥૫૬॥

સ—સહિત

દુમ્મીસ—એ મિશ્ર [ઔદારિકમિશ્ર, વૈક્રિયમિશ્ર].

કમ્મ—કાર્મણ્યયોગ

અજ્ઞએ—અવિરતિ ગુણઠાણે

અવિરદ્ધ—ત્રસકાયનું અવિરતિપાણું

કમ્મ—કાર્મણ્યયોગ

ઉરલમ્મીસ—ઔદારિક મિશ્ર

ખિકસાએ—ખીજ (અપ્રત્યાખ્યાનીય ચાર) કષાય

મુત્ત—મૂકીને

ગુણચત્ત—ઓગણચાલીશ

દેસે—દેશવિરતિ ગુણઠાણે

છવીસ—છવીસ

સાહારદ્ધ—આહારકદ્વિક સહિત

પમત્તે—પ્રમત્ત ગુણઠાણે

અર્થ—એ મિશ્રયોગ અને કાર્મણ કાયયોગ સહિત [૪૬ અંધ હેતુ] અવિરતિ ગુણઠાણે હોય. ત્રસકાયની અવિરતિ, કાર્મણ કાયયોગ, ઔદારિકમિશ્ર અને ખીજ [અપ્રત્યાખ્યાનીય] ચાર કષાય મૂકીને ૩૯ અંધહેતુ દેશવિરતિ ગુણઠાણે હોય. પ્રમત્ત ગુણઠાણે ૨૬ અંધહેતુ હોય; તે આહારકદ્વિક સહિત અને, ॥ ૫૬ ॥

વિવેચન — પૂર્વોક્ત ૪૩ હેતુને ૧ ઔદારિકમિશ્ર, ૨ વૈક્રિયમિશ્ર અને ૩ કાર્મણ એ ત્રણ સહિત કરતાં અવિરતિ ગુણઠાણે ૪૬ હેતુ હોય; એ ત્રણ હેતુ ગત્યંતરાલે હોય અને ગત્યંતરાલે પણ ચોથું ગુણઠાણું હોય તે માટે. તે મધ્યથી ૧ ત્રસકાયની અવિરતિ ૨ કાર્મણ ૩ ઔદારિકમિશ્ર અને અપ્રત્યાખ્યાનીય ચાર કષાય, એ સાત હેતુ ટાળીએ ત્યારે દેશવિરતિ ગુણ-

ઠાણે ૩૯ હેતુ હોય. પ્રમત્ત ગુણઠાણે ૨૬ બંધ હેતુ હોય, ત્યાં આહારકદ્વિકનો ઉદય હોય તે માટે તે બે સહિત કરીએ એટલે ॥ ૫૬ ॥

અવિરઘઘિગારતિકસાય, વજ્જઅપમત્તિમીસદુગરહિઆ;
અઉવીસ અપુવ્વે પુણ, દુવીસ અવિઉવિવઆહારે. ૫૭

અવિરઘ—અવિરતિ

ઘિગાર—અગિયાર

તિકસાય—ત્રીજા [પ્રત્યાખ્યાનીય]
ચાર કષાય,

વજ્જ—રહિત

અપમત્તિ—અપ્રમત્ત ગુણઠાણે,

મીસદુગ—મિશ્રદ્વિક

રહિઆ—રહિત

અઉવીસ—ચોવીશ

અપુવ્વે—અપૂર્વકરણે

પુણ—વળી

દુવીસ—ઠાવીશ

અવિઉવિવઆહારે—વૈક્રિય અને
આહારક વિના.

અર્થ—અગિયાર અવિરતિ તથા ત્રીજા [પ્રત્યાખ્યાનીય] ચાર કષાય રહિત [૨૬ હેતુ પ્રમત્તે] હોય અને અપ્રમત્ત ગુણઠાણે વળી વૈક્રિય મિશ્ર અને આહારક મિશ્ર વિના ૨૪ તથા અપૂર્વ કરણે વૈક્રિય અને આહારક વિના ૨૨ બંધ હેતુ હોય.

વિવેચન—૪૧ હેતુ થાય; તે માંહેથી ૧૧ અવિરતિ અને પ્રત્યાખ્યાનીય ચાર કષાય, એ ૧૫ હેતુ ટાળીએ ત્યારે પ્રમત્ત ગુણઠાણે ૨૬ હેતુ હોય. અપ્રમત્ત થકો વૈક્રિય—આહારકનો પ્રારંભ ન કરે તે માટે અપ્રમત્ત ૧ વૈક્રિયમિશ્ર અને ૨ આહારકમિશ્ર એ બે હેતુ ટાળીને ૨૪ હેતુ હોય, અપૂર્વકરણ ગુણઠાણે વૈક્રિય અને આહારક પણ ન હોય તે માટે ૨૨ હેતુ હોય. ૫૭

અછહાસસોલબાયરિ, સુહુમેદસવેઅસંજલણુતિવિણાઃ
ખીણુવસંતિ અલોભા, સજોગિ પુવ્વુત્ત સગ જોગા. ૫૮

અછહાસ—હાસ્યાદિક ૭ વિના
સોલ—સોલ
બાયરિ—બ્રાહ્મર સંપરાયે
સુહુમે—સૂક્ષ્મ સંપરાયે
દસ—દશ
વેઅ—વેદ ગ્રણ
સંજલણુતિ—સંજલન ગ્રણ

વિણા—વિના
ખીણુવસંતિ—ક્ષીણમોહ તથા
ઉપશાંતમોહ
અલોભા—લોભ વિના [નવ]
સજોગિ—સયોગી ગુણઠાણે
પુવ્વુત્ત—પૂર્વોક્ત
સગજોગા—સાત યોગ

અર્થ—હાસ્યષટ્ક વિના સોળ બંધહેતુ બ્રાહ્મર સંપરાયે
હોય. સૂક્ષ્મસંપરાયે ગ્રણ વેદ અને સંજલનત્રિક [હોધ,
માન, માયા] વિના દશ બંધહેતુ હોય. ક્ષીણમોહ તથા
ઉપશાંતમોહ ગુણઠાણે લોભ વિના નવ બંધહેતુ હોય.
સયોગીકેવળી ગુણઠાણે પૂર્વોક્ત સાત યોગ હોય. ॥ ૫૮ ॥

વિવેચન—પૂર્વોક્ત ૨૨ હેતુમાંહેથી હાસ્યાદિ ૭ વળને
૧૬ હેતુ અનિવૃત્તિબ્રાહ્મર ગુણઠાણે હોય. તે માંહેથી ગ્રણ વેદ
અને સંજલનત્રિક એ ૬ હેતુ ટાળીને સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણ-
ઠાણે ૧૦ હેતુ હોય. તે માંહેથી સંજલનને લોભ ટાળીને
ઉપશાંતમોહ તથા ક્ષીણમોહ એ બે ગુણઠાણે ૮ હેતુ હોય.
સયોગી ગુણઠાણે પહેલું તથા છેલ્લું મન, પહેલું તથા છેલ્લું
વચન, ઔદારિક કાયયોગ, ઔદારિકમિશ્ર કાયયોગ અને
કાર્મણ કાયયોગ એ સાત હેતુ હોય.

ઈહાં ચૌદ ગુણઠાણે ઉત્તર બંધહેતુ કહ્યા, તે સર્વ-

જીવ આશ્રયીને સમુચ્ચય પદે કહ્યા. પણ એકેક જીવ આશ્રયીને વિવક્ષીએ ત્યારે તેના ૪૭૧૩૦૧૦ ભાંગા થાય.

પ્રથમ મિથ્યાત્વ ગુણઠાણે ૩૪૭૭૬૦૦ ભાંગા થાય, તે આ પ્રમાણે મિથ્યાત્વ ગુણઠાણે આહારક દિક્ક વિના ૫૫ હેતુ સમુચ્ચયપદે કહ્યા. પણ એક જીવને તો જઘન્યથી ૧૦; મધ્યમથી ૧૧, ૧૨, ૧૩, ૧૪, ૧૫, ૧૬, ૧૭, અને ઉત્કૃષ્ટથી ૧૮ હેતુ, એમ નવ વિકલ્પ હોય, ત્યાં પાંચ મિથ્યાત્વમાંથી એક જીવને એક સમયે એકજ મિથ્યાત્વ હોય, પાંચ ઈદ્રિય મધ્યે એક ઈદ્રિયનો વિષય હોય અને મનની અવિરતિ તો યોગ મધ્યેજ ગણી છે માટે અહીંઆં ગણવી નહીં. તથા છકાય મધ્યે કોઈક જીવ કોઈ વારે એક કાયનો વધ કરે એટલે પૃથ્વીનોજ વધ કરે અથવા અપ્નો જ વધ કરે એવં છ કાયના ૬ ભાંગા થાય. કોઈક જીવ બે કાયનો વધ કરે. તેના દ્વિસંયોગી ૧૫ ભાંગા થાય. કોઈક જીવ ત્રણ કાયનો વધ કરે, તેના ત્રિસંયોગી ૨૦ ભાંગા થાય. એમ ચતુઃસંયોગી ૧૫ ભાંગા, પંચસંયોગી ૬ ભાંગા અને ષટ્સંયોગી એક ભાંગા થાય. જ્યાં જેટલી કાયનો વધ વિવક્ષીએ ત્યાં તેટલા ભાંગા સાથે પાંચ મિથ્યાત્વે ગુણીએ, તેને પાંચ ઈદ્રિયે ગુણીએ, તેને બે યુગલ સાથે ગુણીએ, તેને ત્રણ વેદે ગુણીએ, તેને ચાર કષાયે ગુણીએ, તેને વળી યોગ સાથે ગુણીએ એટલે જ્યાં જેટલા મિથ્યાત્વ વગેરે હોય તેટલા સાથે અનુક્રમે ગુણીએ ત્યારે ત્યાં તેટલા ભાંગા થાય. એ ભાંગા ઉપજવવાની વિધિ:—

મિથ્યાત્વે બંધાહેતુ ભાંગા.

હવે પ્રથમ મિથ્યાત્વે જઘન્યપદે ૧ એક કાયનો વધ, ૨ એક મિથ્યાત્વ, ૩ એક ઈંદ્રિય, ૪-૫ એક યુગલ, ૬ એક વેદ, ૭-૯ ત્રણ કષાય, તે દ્વાયોપશમિક સમ્યક્ત્વથી પડતો મિથ્યાત્વે આવે ત્યારે બંધાવલિકા અથવા સંક્રમાવલિકા લગે અનંતાનુબંધી ઉદયે ન હોય ત્યારે કષાયના ત્રણજ ભેદ હોય અને અનંતાનુબંધીના ઉદય વિના મિથ્યાત્વી મરે નહીં તેથી અપર્યાપ્તાવસ્થાભાવી ૧ કાર્મણ, ૨ ઔદારિક-મિશ્ર, ૩ વૈક્રિયમિશ્ર એ ત્રણ યોગ પણ ન હોય ત્યારે ૧૦ યોગ માંહેલો એક યોગ એ ૧૦ હેતુ હોય, માટે એક કાયના ભાંગા ૬, તેને પાંચ મિથ્યાત્વ સાથે ગુણતાં ૩૦ થયા. તેને પાંચ ઈંદ્રિય સાથે ગુણતાં ૧૫૦ થયા. તેને બે યુગલ સાથે ગુણતાં ૩૦૦ થયા. તેને ત્રણ વેદ સાથે ગુણતાં ૯૦૦ થયા. તેને ૪ કષાય સાથે ગુણતાં ૩૬૦૦ થયા. તેને દશ યોગ સાથે ગુણતાં ૩૬૦૦૦ થયા. એ દશ હેતુના ભાંગા થયા.

હવે એ દશ માંહે ભય ભેળવીએ ત્યારે ૧૧ હેતુ થાય, ત્યાં પણ એમજ ૩૬૦૦૦ ભાંગા થાય. અથવા કુચ્છા [જુગુપ્સા] ભેળવીએ તો પણ ૩૬૦૦૦ ભાંગા થાય અથવા બે કાયનો વધ વિવક્ષીએ તો પણ ૧૧ હેતુ થાય; ત્યાં કાયભાંગા ૧૫ સાથે પૂર્વોક્ત રીતિએ ગુણીએ ત્યારે ૬૦૦૦૦ ભાંગા થાય, તથા અનંતાનુબંધીનો ઉદય હોય ત્યારે ૪ કષાયે ૧૧ હેતુ હોય, ત્યાં યોગ ૧૩ છે તેથી ત્યાં ૧ભાંગા ૪૬૮૦૦

૧ ચાર કષાય સુધી ગુણતાં પૂર્વોક્ત રીતે ૩૬૦૦ ભાંગા થાય, તેને તેર યોગ સાથે ગુણતાં ૪૬૮૦૦ ભાંગા થાય.

થાય. એ ૧૧ હેતુના ૪ વિકલ્પ ભેગા કરીએ ત્યારે ૨૦૮૮૦૦
લાંગા થાય.

હવે પૂર્વોક્ત ૧૦ મધ્યે ભય અને કુચ્છા ભેગવીએ
ત્યારે ૧૨ હેતુ થાય, ત્યાં ૩૬૦૦૦ લાંગા થાય. તથા ભય
અને બે કાય લેખવીએ ત્યારે બે કાયના ૧૫ લાંગા સાથે
ગુણતાં ૬૦૦૦૦ લાંગા થાય, કુચ્છા અને બે કાય સાથે ૬૦૦૦૦
થાય. ત્રણકાય લેખવીએ ત્યારે ૨૦ લાંગા સાથે ગુણતાં ૧૨૦૦૦૦
થાય. અનંતાનુબંધીને ઉદય હોય ત્યારે અનંતાનુબંધી અને
ભય ભેગવીએ ત્યાં યોગ ૧૩ હોય; ત્યારે ૪૬૮૦૦ લાંગા
થાય. અનંતાનુબંધી અને કુચ્છા ભેગવતાં ૪૬૮૦૦ લાંગા
થાય. તથા અનંતાનુબંધી અને બે કાય લેખવતાં ૧૧૭૦૦૦
લાંગા થાય. એ ખાર હેતુના ૭ વિકલ્પે થઈને ૫૪૬૬૦૦
લાંગા થયા.

હવે પૂર્વોક્ત ૧૦ મધ્યે ભય તથા કુચ્છા ભેગવીએ
અને *બે કાય લેખવીએ ત્યારે ૧૩ હેતુ થાય, ત્યાં ૬૦૦૦૦
લાંગા થાય. ભય અને ત્રણ કાય લેખવીએ ત્યારે ૧૨૦૦૦૦
લાંગા થાય. કુચ્છા અને ત્રણ કાયે પણ ૧૨૦૦૦૦ લાંગા
થાય. ૪ કાય લેખવીએ ત્યારે ૬૦૦૦૦ લાંગા થાય તથા
અનંતાનુબંધીને ઉદયે ભય, કુચ્છા ભેગવીએ ત્યારે યોગ
૧૩ હોય, તેથી ૪૬૮૦૦ લાંગા થાય. અનંતાનુબંધી, ભય
અને બે કાય લેખવતાં ૧૧૭૦૦૦ લાંગા થાય; તેમજ અનં-

---

* એક કાય પ્રથમના દશ હેતુમાં ગણાયેલ છે. તેથી બે કાય
ગણાવી જોથી ફક્ત એક હેતુ વધ્યો એમ બધે સમજવું.

તાનુખંધી, કુચ્છા અને બે કાય લેખવતાં ૧૧૭૦૦૦ ભાંગા થાય. અનંતાનુખંધી અને ત્રણકાય લઈએ ત્યારે ૧૫૬૦૦૦ ભાંગા થાય. એ ૧૩ હેતુના આઠ વિકલ્પે થઈને ૮૫૬૮૦૦ ભાંગા થાય.

હવે પૂર્વોક્ત ૧૦ મધ્યે ભય તથા કુચ્છા લેખવીએ અને ત્રણ કાય લેખવીએ ત્યારે ૧૪ હેતુ થાય. ત્યાં ૧૨૦૦૦૦ ભાંગા થાય. ભય લેખવીને ૪ કાય લેખવીએ ત્યારે ૬૦૦૦૦ ભાંગા થાય. કુચ્છા લેખવીને ચાર કાય લેખવીએ ત્યારે ૬૦૦૦૦ ભાંગા થાય. પાંચ કાય ગણીએ ત્યારે ૩૬૦૦૦ ભાંગા થાય. અનંતાનુખંધીને ઉદ્યે ભય-કુચ્છા અને બે કાય ગણીએ ત્યારે યોગ ૧૩ હોય, ત્યારે ૧૧૭૦૦૦ ભાંગા થાય. અનંતાનુખંધી, ભય અને ત્રણ કાય ગણતાં ૧૫૬૦૦૦ ભાંગા થાય. અનંતાનુખંધી, કુચ્છા અને ત્રણ કાય લેખવીએ ત્યારે ૧૫૬૦૦૦ ભાંગા થાય તથા અનંતાનુખંધી અને ચાર કાય ગણીએ ત્યારે ૧૧૭૦૦૦ ભાંગા થાય. એ ચૌદ હેતુના આઠ વિકલ્પે થઈને ૮૮૨૦૦૦ ભાંગા થાય.

હવે પૂર્વોક્ત ૧૦ મધ્યે ભય, કુચ્છા લેખવીએ અને ૪ કાય ગણીએ એટલે ૧૫ હેતુ હોય; ત્યાં ૬૦૦૦૦ ભાંગા થાય, ભય અને ૫ કાયના ૩૬૦૦૦ ભાંગા થાય. કુચ્છા અને ૫ કાયના ૩૬૦૦૦ ભાંગા થાય અને છ કાય લેખવીએ ત્યારે ૬૦૦૦ ભાંગા થાય. અનંતાનુખંધીને ઉદ્યે યોગ ૧૩ હોય તેથી અનંતાનુખંધી ભય અને કુચ્છા લેખવીએ અને ત્રણ કાય ગણીએ ત્યારે ૧૫૬૦૦૦ ભાંગા થાય. અનંતાનુખંધી તથા ભય લેખવીએ અને ૪ કાય ગણીએ ત્યારે

૧૧૭૦૦૦ ભાંગા થાય. અનંતાનુબંધી, કુચ્છા અને ૪ કાય લેખવીએ ત્યારે ૧૧૭૦૦૦ ભાંગા થાય. અનંતાનુબંધી અને ૫ કાય ગણીએ ત્યારે ૪૬૮૦૦ ભાંગા થાય. એ ૧૫ હેતુના આઠ વિકલ્પે થઈને ૬૦૪૮૦૦ ભાંગા થાય.

હવે પૂર્વોક્ત ૧૦ મધ્યે ભય, કુચ્છા અને ૫ કાય લેખવીએ એટલે ૧૬ હેતુ થાય, ત્યાં ૩૬૦૦૦ ભાંગા થાય. ભય અને છ કાયના ૬૦૦૦ ભાંગા થાય. કુચ્છા અને છ કાયના ૬૦૦૦ ભાંગા થાય. અનંતાનુબંધીને ઉદ્યે યોગ ૧૩ હોય તેથી અનંતાનુબંધી, ભય, કુચ્છા અને ૪ કાય ગણીએ ત્યાં ૧૧૭૦૦૦ ભાંગા થાય. અનંતાનુબંધી, ભય અને ૫ કાય ગણીએ ત્યારે ૪૬૮૦૦ ભાંગા થાય. અનંતાનુબંધી, કુચ્છા અને ૫ કાય લેખવીએ, ત્યારે ૪૬૮૦૦ ભાંગા થાય, અનંતાનુબંધી અને ૬ કાય લેખવીએ ત્યારે ૭૮૦૦ ભાંગા થાય. એ સોળ હેતુના ૭ વિકલ્પે થઈને ૨૬૬૪૦૦ ભાંગા થયા.

હવે પૂર્વોક્ત ૧૦ મધ્યે ભય, કુચ્છા અને છ કાય લઈએ ત્યારે ૧૭ હેતુ હોય, ત્યાં ૬૦૦૦ ભાંગા થાય, અનંતાનુબંધીને ઉદ્યે ભય-કુચ્છા અને ૫ કાય ગણીએ ત્યારે ૪૬૮૦૦ ભાંગા થાય. અનંતાનુબંધી, ભય અને કાય ૬ હોય, ત્યાં ૭૮૦૦ ભાંગા થાય. અનંતાનુબંધી, કુચ્છા અને ૬ કાય હોય, ત્યાં ૭૮૦૦ ભાંગા થાય એ ૧૭ હેતુના ચાર વિકલ્પે થઈને ૬૮૪૦૦ ભાંગા થયા.

હવે ૬ કાય, ૧ મિથ્યાત્વ, ૧ ઇન્દ્રિય, ૪ કષાય, ૨

યુગલ [હાસ્યાદિ.], ૧ વેદ, ૧ યોગ, ભય અને કુચ્છા,
એ ૧૮ હેતુના ૭૮૦૦ ભાંગા થાય. એવં મિથ્યાત્વ ગુણકાણે
૧૦ થી ૧૮ હેતુના ૯ વિકલ્પે થઈને ૩૪૭૭૬૦૦ ભાંગા થાય.

૯
હવે ખીજા સાસ્વાદન ગુણકાણે ૩૮૩૦૪૦ ભાંગા
ઉપજે, તે આ પ્રમાણે—પાંચ મિથ્યાત્વ ટાળતાં સાસ્વાદન
ગુણકાણે સર્વ જીવ આશ્રયીને ૫૦ હેતુ કહ્યા પણ એક
જીવને તો જઘન્ય ૧૦. મધ્યમ ૧૧, ૧૨, ૧૩, ૧૪, ૧૫,
૧૬ અને ઉત્કૃષ્ટા ૧૭ હેતુ એક સમયે હોય, એ આઠ
વિકલ્પ હોય. અનંતાનુબંધીનો ઉદય અવશ્ય હોય, મિથ્યાત્વ
પાંચે ન હોય. જઘન્યપદે કાય ૧ નો વધ, ઈંદ્રિય ૧, કષાય
૪, હાસ્યાદિયુગલ ૨. વેદ ૧ અને યોગ ૧૩ માંહેલો એક;
એ દશ હેતુ હોય. એક કાયાના ભાંગા ૬ તેને પાંચ ઈંદ્રિય
સાથે ગુણતાં ૩૦ થાય, તેને ચાર કષાય સાથે ગુણતાં ૧૨૦
થાય, તેને બે યુગલ સાથે ગુણીએ ત્યારે ૨૪૦ થાય, તેને
૩ વેદ સાથે ગુણીએ ત્યારે ૭૨૦ થાય, તેને ૧૩ યોગ
સાથે ગુણીએ ત્યારે ૯૩૬૦ થાય, સાસ્વાદનમાં નપુંસકવેદે
વૈકિંચમિશ્ર યોગ ન હોય, કેમકે સાસ્વાદની નારકીમાં ન
ઉપજે, તે માટે ૯૩૬૦ માંથી ૨૪૦ ભાંગા ઓછા કરીએ
ત્યારે ૯૧૨૦ ભાંગા ૧૦ હેતુના થાય, તે ૧૦ હેતુ માંહે
ભય ભેળવીએ ત્યારે ૧૧ હેતુ થાય, ત્યાં પણ ૯૧૨૦ ભાંગા
થાય. એમ દશ હેતુમાં કુચ્છા ભેળવીએ ત્યારે પણ ૧૧
હેતુના ૯૧૨૦ ભાંગા થાય. તથા કાય ૨ લઈએ ત્યારે ત્યાં
ભાંગા ૨૨૮૦૦ થાય. એમ ૧૧ હેતુના ત્રણ વિકલ્પે
૪૧૦૪૦ ભાંગા થાય.

હવે પૂર્વોક્ત ૧૦ હેતુ માંહે ભય અને કુચ્છા ભેળ-
વીએ ત્યારે ૧૨ હેતુ થાય, ત્યારે ૯૧૨૦ ભાંગા થાય. ભય
અને કાય ૨ લઈએ ત્યારે ભાંગા ૨૨૮૦૦ થાય. કુચ્છા
અને કાય ૨ લઈએ ત્યારે ૨૨૮૦૦ ભાંગા થાય. ક્ષત્ર ૩
કાય લેતાં ૩૦૪૦૦ ભાંગા થાય એ ૧૨ હેતુના ૪ વિકલ્પે
૮૫૧૨૦ ભાંગા થયા.

હવે પૂર્વોક્ત ૧૦ હેતુ માંહે ભય અને કુચ્છા ભેળવીએ
અને કાય ૨ લઈએ ત્યારે ૧૩ હેતુ થાય, ત્યાં ૨૨૮૦૦
ભાંગા થાય, ભય અને કાય ૩ લઈએ ત્યારે ૩૦૪૦૦ ભાંગા
થાય. કુચ્છા અને કાય ૩ લઈએ ત્યારે ૩૦૪૦૦ ભાંગા
થાય. ક્ષત્ર ૪ કાયજ લઈએ ત્યારે ૨૨૮૦૦ ભાંગા થાય. એ
૪ વિકલ્પે ૧૩ હેતુના ૧૦૬૪૦૦ ભાંગા થયા.

હવે પૂર્વોક્ત ૧૦ હેતુ માંહે ભય, કુચ્છા અને કાય
૩ ભેળવીએ ત્યારે ૧૪ હેતુ થાય. ત્યાં ૩૦૪૦૦ ભાંગા
થાય. ભય અને કાય ૪ લઈએ ત્યારે ૨૨૮૦૦ ભાંગા થાય.
કુચ્છા અને કાય ૪ લઈએ ત્યારે ૨૨૮૦૦ ભાંગા થાય.
ક્ષત્ર ૫ કાય જ લઈએ ત્યારે ૯૧૨૦ ભાંગા થાય. એ
૪ વિકલ્પે ૧૪ હેતુના ૮૫૧૨૦ ભાંગા થયા.

હવે પૂર્વોક્ત ૧૦ હેતુ માંહે ભય, કુચ્છા અને કાય
૪ ભેળવીએ ત્યારે ૧૫ હેતુ થાય, ત્યાં ૨૨૮૦૦ ભાંગા
થાય. ભય અને ૫ કાય લઈએ ત્યારે ૯૧૨૦ ભાંગા થાય.
કુચ્છા અને પાંચ કાય લઈએ ત્યારે ૯૧૨૦ ભાંગા થાય.

ક્રંત છ કાય લઈએ ત્યારે ૧૫૨૦ ભાંગા થાય. એમ ૧૫ હેતુના ૪ વિકલ્પે ૪૨૫૬૦ ભાંગા થાય.

હવે પૂર્વોક્ત ૧૦ હેતુ માંહે ભય, કુચ્છા અને ૫ કાય લેખવીએ ત્યારે ૧૬ હેતુ થાય, ત્યાં ૯૧૨૦ ભાંગા થાય, ભય અને ૬ કાય લેખવીએ ત્યારે ૧૫૨૦ ભાંગા થાય, કુચ્છા અને છ કાય લેખવીએ ત્યારે ૧૫૨૦ ભાંગા થાય. એવાં ૩ વિકલ્પે ૧૬ હેતુના ૧૨૧૬૦ ભાંગા થયા,

હવે છ કાય, ૧ ઈંદ્રિય, ૪ કષાય, ૨ યુગલ. ૧ વેદ, ૧ ભય, ૧ કુચ્છા. ૧ યોગ. એ ૧૭ હેતુના ૧૫૨૦ ભાંગા થાય. એ પ્રકારે સાસ્વાદન ગુણકાણે આઠ વિકલ્પે થઈને ૩૮૩૦૪૦ ભાંગા થયા.

હવે મિશ્ર ગુણકાણે ૩૦૨૪૦૦ ભાંગા હોય, તે આ પ્રમાણે—મિશ્રે ૪૩ હેતુ કહ્યા તે ૪ અનંતાનુબંધી, ઔદારિક મિશ્ર, વૈકિયમિશ્ર અને કાર્મણ એ ૭ હેતુ સાસ્વાદન કરતાં ઝોછા હોય એટલે ૪૩ હેતુ હોય. એક જીવને તેા જઘન્યથી ૯, મધ્યમ ૧૦, ૧૧, ૧૨, ૧૩, ૧૪, ૧૫ અને ઉત્કૃષ્ટ ૧૬ હેતુ હોય, ત્યાં જઘન્યથી ૧ કાષ, ૧ ઈંદ્રિય, ૩ કષાય, ૨ હાસ્યાદિ, ૧ વેદ અને યોગ ૧૦ માંહેલો ૧, એ નવ હેતુ હોય, એક કાયના ભાંગા ૬ તેને પાંચ ઈંદ્રિય સાથે ગુણતાં ૩૦ થાય, તેને ૪ કષાય સાથે ગુણતાં ૧૨૦ થાય; તેને બે યુગલ સાથે ગુણતાં ૨૪૦ થાય, તેને ૩ વેદ સાથે ગુણતાં ૭૨૦ થાય. તેને ૧૦ યોગ સાથે ગુણતાં ૭૨૦૦ ભાંગા ૯ હેતુના થાય. તે નવમાં ભય લેખવીએ ત્યારે ૭૨૦૦

ભાંગા થાય. કુચ્છા ભેળવીએ ત્યારે ૭૨૦૦ ભાંગા થાય. અને ૨ કાય લઈએ ત્યારે ૧૮૦૦૦ ભાંગા થાય, એ દશ હેતુના ૩ વિકલ્પે ૩૨૪૦૦ ભાંગા થયા.

પૂર્વોક્તિ ૯ માંહે ભય અને કુચ્છા ભેળવીએ ત્યારે ૧૧ હેતુ થાય, ત્યારે ૭૨૦૦ ભાંગા થાય. ભય અને કાય બે લઈએ ત્યારે ૧૮૦૦૦ ભાંગા થાય, કુચ્છા અને બે કાય લઈએ ત્યારે ૧૮૦૦૦ ભાંગા થાય. ત્રણ કાયજ લઈએ ત્યારે ૨૪૦૦૦ ભાંગા થાય. એ ૧૧ હેતુના ૪ વિકલ્પે ૬૭૨૦૦ ભાંગા થયા.

હવે પૂર્વોક્તિ ૯ માંહે ભય, કુચ્છા અને ૨ કાય લઈએ ત્યારે ૧૨ હેતુના ૧૮૦૦૦ ભાંગા થાય. ભય અને ૩ કાય લઈએ ત્યારે ૨૪૦૦૦ ભાંગા થાય. કુચ્છા અને ૩ કાય લઈએ ત્યારે ૨૪૦૦૦ ભાંગા થાય. કાય ૪ લઈએ ત્યારે ૧૮૦૦૦ ભાંગા થાય. એ ૧૨ હેતુના ચાર વિકલ્પે ૮૪૦૦૦ ભાંગા થયા.

પૂર્વોક્તિ ૯ માંહે ભય-કુચ્છા અને કાય ૩ લઈએ ત્યારે ૧૩ હેતુના ૨૪૦૦૦ ભાંગા થાય. ભય અને કાય ૪ લઈએ ત્યારે ૧૮૦૦૦ ભાંગા; કુચ્છા અને કાય ૪ લઈએ ત્યારે ૧૮૦૦૦ ભાંગા થાય. પાંચ કાયજ લઈએ ત્યારે ૭૨૦૦ ભાંગા; એ ૧૩ હેતુના ૪ વિકલ્પે ૬૭૨૦૦ ભાંગા થયા.

હવે પૂર્વોક્તિ ૯ માંહે ભય, કુચ્છા અને કાય ૪ ભેળવીએ ત્યારે ૧૪ હેતુના ૧૮૦૦૦ ભાંગા થાય. ભય અને

૫ કાય લઈએ ત્યારે ૭૨૦૦ ભાંગા, કુચ્છા અને ૫ કાષ્ઠ લઈએ ત્યારે ૫૭૭ ૭૨૦૦ ભાંગા, છ કાયજ લઈએ ત્યારે ૧૨૦૦ ભાંગા; એ ૪ વિકલ્પે ૧૪ હેતુના ૩૩૬૦૦ ભાંગા થયા.

હવે પૂર્વોક્ત ૯ માંહે ભય, કુચ્છા અને પાંચ કાય લેખવીએ ત્યારે ૧૫ હેતુના ૭૨૦૦ ભાંગા થાય. ભય અને છ કાય લઈએ ત્યારે ૧૨૦૦ ભાંગા. કુચ્છા અને ૬ કાય લઈએ ત્યારે ૧૨૦૦ ભાંગા. એ ૧૫ હેતુના ૩ વિકલ્પે ૯૬૦૦ ભાંગા થયા. ૬ કાય, ૧ ઈંદ્રિય, ૩ કષાય, ૨ હાસ્યાદિ, ૧ વેદ, ૧ યોગ, ભય અને કુચ્છા; એ પ્રકારે ૧૬ હેતુના ૧૨૦૦ ભાંગા થાય. એ આઠ વિકલ્પે થઈને મિશ્ર ગુણઠાણે ૩૦૨૪૦૦ ભાંગા થયા.

હવે ચોથે અવિરતિ ગુણઠાણે ૩૮૩૦૪૦ ભાંગા ઉપજે તે આ પ્રમાણે—અવિરતિ ગુણઠાણે યોગ તેર હોય તેથી ૪૬ હેતુ હોય. એક જીવને જઘન્ય ૯, મધ્યમ ૧૦ ૧૧, ૧૨, ૧૩, ૧૪, ૧૫ અને ઉત્કૃષ્ટા ૧૬ હેતુ હોય, ત્યાં જઘન્યથી ૧ કાય, ૧ ઈંદ્રિય, ૩ કષાય, ૨ હાસ્યાદિ, ૧ વેદ અને ૧ યોગ; એ નવ હેતુ હોય. અહીંયાં સર્વત્ર ભાંગા સાસ્વાદનની પેઠેજ કહેવા. સાસ્વાદને જેમ નપુંસકવેદે વૈક્રિયમિશ્ર ન હોય, તેમ અહીંયાં અવિરતિ નપુંસકવેદીને ઔદારિકમિશ્ર યોગ ન હોય; સમ્યગ્દિષ્ટ જીવ નપુંસક નર—તિર્યંચમાં ન જાય તે માટે. અહિંયાં કોઈ કહે છે જે સ્ત્રીવેદીને પ્રાયે અપર્યાપ્તા અવસ્થાએ ચોથું ગુણઠાણું ન હોય તે માટે સ્ત્રીવેદીને ચોથે ગુણઠાણે ૧ ઔદારિકમિશ્ર, ૨ વૈક્રિયમિશ્ર

અને ૩ કાર્મ્મણ એ ત્રણ યોગ ન હોય; ત્યારે તેના ભાંગા પણ ઓછા થાય. નવ હેતુના ૮૪૦૦, દશ હેતુના ૩૭૮૦૦ અગ્યાર હેતુના ૭૮૪૦૦, બાર હેતુના ૯૮૦૦૦, તેર હેતુના ૭૮૪૦૦, ચૌદ હેતુના ૩૯૨૦૦, પંદર હેતુના ૧૧૨૦૦ અને સોળ હેતુના ૧૪૦૦ ભાંગા થાય, એ સર્વ મળીને ૩૫૨૮૦૦ ભાંગા થયા. પણ એ મત બહુ સમ્મત નથી; જે માટે પ્રાહ્લી, સુંદરી, શ્રીમલ્લિકીનાથ, રાજમતી વગેરે અનુત્તર વિમાનથી અહીંયાં સ્ત્રીવેદે અવતર્યા તેને અપર્યાપ્તપણે યોથું ગુણઠાણું કેમ નહિ હોય? તે માટે એ વિચારવા યોગ્ય છે, તત્ત્વ તો બહુશ્રુત જાણે.

હવે પાંચમે દેશવિરતિ ગુણઠાણે ૧૬૩૬૮૦ ભાંગા ઉપજે, તે આ પ્રમાણે—અવિરતિ ગુણઠાણે ૪૬ હેતુ હતા તે માંહેથી ૪ અપ્રત્યાખ્યાનીય કષાય, ૧ ત્રસકાયની અવિરતિ, ઔદારિકમિશ્ર અને કાર્મ્મણ; એ ૭ હેતુ ટાળતાં શેષ હેતુ દેશવિરતિ ગુણઠાણે હોય, ત્રસથી વિરમ્યા માટે એક કાયના ૫ ભાંગા, ૧૦ દ્વિસંયોગી, ૧૦ ત્રિસંયોગી, ૫ ચતુસંયોગી અને ૧ પંચસંયોગી એ પ્રકારે ભાંગા જાણવા. અહીંયાં એક જીવ આશ્રયી જઘન્યથી ૮, મધ્યમ ૯, ૧૦, ૧૧, ૧૨, ૧૩ અને ઉત્કૃષ્ટા ૧૪ હેતુ હોય, એમ સાત વિકલ્પ છે. ત્યાં જઘન્યથી ૧ કાય, ૧ ઈંદ્રિય, ૨ કષાય, ૨ હાસ્થાદિ, ૧ વેદ અને યોગ ૧૧ માંહેલો ૧; એ આઠ હેતુ હોય. ત્યાં ૧ કાયના ભાંગા ૫, તેને પાંચ ઈંદ્રિય સાથે ગુણતાં ૨૫ થાય, તેને ૪ કષાયે ગુણતાં ૧૦૦ થાય, તેને બે યુગલ સાથે ગુણતાં ૨૦૦ થાય, તેને ૩ વેદ સાથે ગુણતાં ૬૦૦ થાય; તેને ૧૧ યોગ સાથે ગુણતાં ૬૬૦૦ ભાંગા આઠ હેતુના થાય.

તે આઠ હેતુમાં ભય ભેળવીએ ત્યારે ૬૬૦૦ ભાંગા, કુચ્છા ભેળવીએ ત્યારે ૬૬૦૦ ભાંગા અને કાય ૨ લઈએ ત્યારે ૧૩૨૦૦ ભાંગા થાય. એ નવ હેતુના ૩ વિકલ્પે થઈને ૨૬૪૦૦ ભાંગા થાય.

પૂર્વોક્ત આઠ હેતુમાંહે ભય અને કુચ્છા ભેળવીએ ત્યારે ૬૬૦૦ ભાંગા, ભય અને કાય ૨ લઈએ ત્યારે ૧૩૨૦૦ ભાંગા; કુચ્છા અને ૨ કાય લઈએ ત્યારે ૧૩૨૦૦ ભાંગા અને ૩ કાયજ લઈએ ત્યારે ૧૩૨૦૦ ભાંગા થાય. એ દશ હેતુના ૪ વિકલ્પે થઈને ૪૬૨૦૦ ભાંગા થયા.

હવે પૂર્વોક્ત ૮ માંહે ભય, કુચ્છા અને ૨ કાય લઈએ ત્યારે ૧૩૨૦૦ ભાંગા, ભય અને ૩ કાય લઈએ ત્યારે ૧૩૨૦૦ ભાંગા, કુચ્છા અને ૩ કાય લઈએ ત્યારે ૧૩૨૦૦ ભાંગા અને ચાર કાયજ લઈએ ત્યારે ૬૬૦૦ ભાંગા થાય એ ૧૧ હેતુના ૪ વિકલ્પે થઈને ૪૬૨૦૦ ભાંગા થયા.

પૂર્વોક્ત ૮ માંહે ભય, કુચ્છા અને ૩ કાય લઈએ ત્યારે ૧૩૨૦૦ ભાંગા, ભય અને ૪ કાય લઈએ ત્યારે ૬૬૦૦ ભાંગા, કુચ્છા અને ૪ કાય લઈએ ત્યારે ૬૬૦૦ ભાંગા અને પાંચ કાયજ લઈએ ત્યારે ૧૩૨૦ ભાંગા થાય. એ બાર હેતુના ૪ વિકલ્પે થઈને ૨૭૭૨૦ ભાંગા થયા.

પૂર્વોક્ત ૮ માંહે ભય-કુચ્છા અને ચાર કાય લઈએ ત્યારે ૬૬૦૦ ભાંગા, ભય અને પાંચ કાય લઈએ ત્યારે ૧૩૨૦ અને કુચ્છા અને ૫ કાય લઈએ ત્યારે ૧૩૨૦ ભાંગા થાય. એ તેર હેતુના ૩ વિકલ્પે થઈને ૯૨૪૦ ભાંગા થયા. પૂર્વોક્ત ૮ માંહે

ભય, કુચ્છા અને ૫ કાય લઈ એ ત્યારે ૧૪ હેતુ થયા તેના ૧૩૨૦ ભાંગા થાય. એ પ્રકારે પાંચમે ગુણઠાણે સાત વિકલ્પે થઈને ૧૬૩૬૮૦ ભાંગા થયા.

હવે છૂટ પ્રમત્તગુણઠાણે ૧૧૮૪ ભાંગા ઉપજે, તે આ પ્રમાણે—અહીંયાં પાંચમા ગુણઠાણે ૩૬ હેતુ છે તે માંહેથી ૧૧ અવિરતિ અને ૪ પ્રત્યાખ્યાનીય કષાય એ ૧૫ ટાળીએ અને આહારકદ્ધિકનો ઉદય થયો તેને સહિત કરીએ એટલે ૨૬ હેતુ હોય. એક જીવને ૫, ૬, ૭ હેતુ હોય. જઘન્યથી ૧ કષાય, ૨ હાસ્યાદિ, ૧ વેદ, ૧ યોગ, એવાં ૫ હેતુ હોય. કષાય ૪ને યુગલ બે સાથે ગુણતાં ૮. તેને ૩ વેદ સાથે ગુણતાં ૨૪, તેને ૧૩ યોગ સાથે ગુણતાં ૩૧૨ થાય; પણ સ્ત્રીવેદીને આહારકદ્ધિક ન હોય તેથી તેના ૧૬ ઓછા કરીએ ત્યારે પાંચ હેતુના ૨૬૬ ભાંગા થાય. ભય ભેળવીએ ત્યારે ૨૬૬, કુચ્છા ભેળવીએ ત્યારે ૨૬૬; એ છ હેતુના બે વિકલ્પે ૫૬૨ ભાંગા થાય. ભય અને કુચ્છા ભેળવીએ ત્યારે સાત હેતુના ૨૬૬ ભાંગા થાય. એમ ત્રણ વિકલ્પે થઈને ૧૧૮૪ ભાંગા પ્રમત્ત ગુણઠાણે હોય.

હવે સાતમે અપ્રમત્ત ગુણઠાણે ૧૦૨૪ ભાંગા હોય, તે આ પ્રમાણે—અહીંયાં અવિરતિ એકે ન હોય, ઔદારિકમિશ્ર, વૈક્રિયમિશ્ર, આહારકમિશ્ર, અને કામ્મર્ણ એ ચાર પણ ન હોય, તેથી યોગ ૧૧, સંજવલનના કષાય ૪ અને નવ નોકષાય એ ૨૪ હેતુ હોય. એક જીવને ૫, ૬, ૭, હેતુ હોય. તેના ભાંગા પ્રમત્તની જેમ ગણવા પણ સ્ત્રીવેદીને આહારક વિના ૧૦ યોગ

હેતુ હોય. તેથી એક યોગના ૧૬૦ ભાંગા ઝોછા કરીએ ત્યારે ત્રણ વિકલ્પે ૧૦૨૪ ભાંગા અપ્રમત્ત ગુણઠાણે થાય.

હવે અપૂર્વકરણ ગુણઠાણે ૮૬૪ ભાંગા ઉપજે—તે આ પ્રમાણે પૂર્વોક્ત સાતમે ગુણઠાણે ૨૪ હેતુ કહ્યા, તેમાંથી આહારક કાયયોગ તથા વૈક્રિયકાયયોગ ટાળતાં ૨૨ હેતુ હોય. એક જીવને ૫, ૬, ૭, હેતુ હોય. ૧ કષાય; ૨ હાસ્યાદિ, ૧ યોગ, ૧ વેદ, એ પાંચ હેતુ હોય; ત્યાં ૪ કષાયને બે યુગલ સાથે ગુણતાં ૮, તેને ૯ યોગ સાથે ગુણતાં ૭૨, તેને ત્રણ વેદ સાથે ગુણતાં ૨૧૬ ભાંગા થાય. ભય ભેળવીએ ત્યારે ૨૧૬, કુચ્છા ભેળવીએ ત્યારે ૨૧૬ અને ભય—કુચ્છા બે ભેળવીએ ત્યારે ૨૧૬ ભાંગા થાય. એ પ્રમાણે સર્વ મળી ૮૬૪ ભાંગા થયા.

હવે અનિવૃત્તિબાહર ગુણઠાણે ૧૪૪ ભાંગા ઉપજે. તે આ પ્રમાણે—પૂર્વોક્ત આઠમે ગુણઠાણે ૨૨ હેતુ કહ્યા છે તે માંહેથી હાસ્યષટ્ક ટાળીએ ત્યારે સોળા હેતુ હોય. એક જીવને ૨, ૩, હેતુ હોય, ૪ કષાયને ૯ યોગ સાથે ગુણતાં ૩૬ ભાંગા થાય અને વેદોદય હોય ત્યારે ત્રણ વેદે ગુણતાં ૧૦૮ ભાંગા થયા. બંને મળીને ૧૪૪ ભાંગા થયા.

સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણઠાણે ૯ ભાંગા ઉપજે તે આ પ્રમાણે—નવમે ગુણઠાણે ૧૬ હેતુ કહ્યા છે તેમાંથી ત્રણ વેદ અને સંજ્વલન ત્રિક બાહ જતાં લોભ અને ૯ યોગ બાકી રહે. તેથી ૯ યોગને ૧ કષાયે ગુણતાં ૯ ભાંગા થાય.

ઉપશાંતમોહ ગુણઠાણે ૪ મનના, ૪ વચનના અને ઔદ્ધારિક કાયયોગ, એ ૯ યોગજ હોય, એક જીવને એકજ યોગ.

હોય તેથી ભાંગા ૯ હોય.

બારમે ક્ષીણમોહ ગુણઠાણે પણ પૂર્વોક્ત ૯ ભાંગા હોય.

પૂર્વોક્ત સયોગી ગુણઠાણે પહેલું-છેલ્લું મન, વચન એ ૪, ઔદારિકદ્રિક અને ૧ કાર્મણ કાય એ ૭ યોગ હોય, તેના ભાંગા ૭ બાણવા.

અયોગી ગુણઠાણે હેતુ ન હોય. એ સર્વ મળીને ચૌદ ગુણઠાણે ૪૭૧૩૦૧૦ ભાંગા થયા.

આ પ્રમાણે કર્મબંધના મૂળહેતુ તથા ઉત્તરહેતુ અને ઉત્તરહેતુના ભાંગા કહ્યા. ॥ ૫૮ ॥

ગુણઠાણાને વિષે મૂળ પ્રકૃતિબંધ

અપ્રમત્તાં સાત્ક, મીશ્રઅપુલ્વખાયરા સત્ત;
બંધ ઇસ્સુદુમો એગમુવરિમાબંધગાળેગી. ૫૯.

અપ્રમત્તાં—અપ્રમત ગુણઠાણા

પર્યંત

સત્ક—સાત, આઠ કર્મ

મીશ્ર—મિશ્ર ગુણઠાણાવાળા

અપુલ્વ—અપૂર્વકરણ ગુણઠાણા
વાળા

ખાયરા—આદરસંપરાય ગુણઠાણા
વાળા

સત્ત—સાત કર્મ

બંધ—બંધે.

ઇ—ઇ કર્મ

સ્સુદુમો—સૂક્ષ્મસંપરાયવાળા

એગ—એક કર્મ

ઉવરિમા—ઉપરના (૧૧-૧૨-૧૩)
ગુણઠાણાવાળા

અબંધગા—અબંધક

અળેગી—અયોગી ગુણઠાણા

વાળા

અર્થ—અપ્રમત્ત ગુણઠાણા પર્યંત સાત કે આઠ કર્મબંધે.
મિશ્ર, અપૂર્વકરણ અને આદર સંપરાય ગુણઠાણાવાળા
સાત કર્મ બંધે; સૂક્ષ્મ સંપરાયવાળા ઇ બંધે; ઉપરના
[૧૧-૧૨-૧૩] ગુણઠાણાવાળા એક કર્મ બંધે અને અયોગી—
ગુણઠાણાવાળા અબંધક છે. ॥ ૫૯ ॥

વિવેચન—મિથ્યાત્વથી માંડીને અપ્રમત્ત લગે સાત અથવા
આઠ કર્મ બંધે; આયુર્બંધ કાળે આઠ, અન્યથા સાત કર્મ
સદા સર્વ જીવ બંધે. મિશ્ર, અપૂર્વકરણ અને અનિવૃત્તિઆદર
એ ૩ ગુણઠાણે સાત કર્મ બંધે, અહીંયાં ૩ ગુણઠાણે આયુષ્ય
ન બંધાય તે માટે સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણઠાણે મોહનીય અને આયુ
એ બે વર્ણને ૬ કર્મ બંધે. ઉપશાંતમોહ, ક્ષીણમોહ અને
સયોગી એ ત્રણ ગુણઠાણાવાળા જીવ એક સાતા વેદનીયજ

ગુણઠાણે ઉત્તર બંધહેતુના એક જીવ આશ્રયી વિકલ્પના ભાંગાનું ચંત્ર

ગુણસ્થાને	બંધહેતુ	બંધ હેતુના વિકલ્પ	બંધ હેતુના સ્થાનક	સર્વ વિકલ્પ * ના ભાંગ	જે જે બંધ હેતુના			
					૧૯ હેતુના	૧૦ હેતુના	૧૧ હેતુના	
મિશ્યાત્વે	૫૫	૯	૧૦-૧૧	૩૪૭૭૬૦૦	૦	૦	૩૬૦૦૦	૨૦૮૮૦૦
			૧૨-૧૩					
			૧૪-૧૫					
			૧૬-૧૭					
			૧૮					
સામ્વાદને	૫૦	૯	૧૦-૧૧	૩૮૩૦૪૦	૦	૦	૯૧૨૦	૪૧૦૪૦
			૧૨-૧૩					
			૧૪-૧૫					
			૧૬-૧૭					
મિશ્ર	૪૩	૯	૯-૧૦	૩૦૨૪૦૦	૦	૭૨૦૦	૩૨૪૦૦	૬૭૨૦૦
			૧૧-૧૨					
			૧૩-૧૪					
			૧૫-૧૬					
અવિરતે	૪૬	૯	૯-૧૦	૩૮૩૦૪૦	૦	૯૧૨૦	૪૧૦૪૦	૮૫૧૨૦
			૧૧-૧૨					
			૧૩-૧૪					
			૧૫-૧૬					
દેશવિરતે	૩૯	૭	૯-૯	૧૬૩૬૮૦	૦૦૬૬	૨૬૪૦૦	૪૬૨૦૦	૪૬૨૦૦
			૧૦-૧૧					
			૧૨-૧૩					
			૧૪					

*સર્વ વિકલ્પના બધા ગુણસ્થાને મળીને કુલ ૪૭૧૩૦૧૦ ભાંગ! થાય છે.

જે સ્થાનકે જેટલા ભાંગા છે તેની સંખ્યા.

૧૨ હેતુના	૧૩ હેતુના	૧૪ હેતુના	૧૫ હેતુના	૧૬ હેતુના	૧૭ હેતુના	૧૮ હેતુના
૫૪૬૬૦૦	૮૫૬૮૦૦	૮૮૨૦૦૦	૬૦૪૮૦૦	૨૬૬૪૦૦	૬૮૪૦૦	૭૮૦૦
૮૫૧૨૦	૧૦૬૪૦૦	૮૫૧૨૦	૪૨૫૬૦	૧૨૧૬૦	૧૫૨૦	૦
૮૪૦૦૦	૬૭૨૦૦	૩૩૬૦૦	૮૬૦૦	૧૨૦૦	૦	૦
૦૬૪૦૦	૮૫૧૨૦	૪૨૫૬૦	૧૨૧૬૦	૧૫૨૦	૦	૦
૨૭૭૨૦	૮૨૪૦	૧૩૨૦	૦	૦	૦	૦

પ્રશ્ન ૧૪૨-૧૪૩ ના કોષ્ટકનું અવસંધાન

૧૪૨

ગુણસ્થાને	ઓષ્ઠેતુ	વિકલ્પ	સ્થાનક	સર્વવિકલ્પના ભાગા	૨ હેતુ	૩ હેતુ	૫ હેતુ	૬ હેતુ	૭ હેતુ
પ્રમત્તે	૨૬	૩	૫-૬-૭	૧૧૮૪	૦	૦	૨૮૬	૫૮૨	૨૮૬
અપ્રમત્તે	૨૪	૩	૫-૬-૭	૧૦૨૪	૦	૦	૨૫૬	૫૧૨	૨૫૬
અપૂર્વકસ્ટે	૨૨	૩	૫-૬-૭	૮૬૪	૦	૦	૨૧૬	૪૩૨	૨૧૬
અનિવૃત્તિ	૧૬	૨	૨-૩	૧૪૪	૩૬	૧૦૮	૦	૦	૦
સૂક્ષ્મસંપરાથે	૧૦	૧	૨	૯	૦	૦	૦	૦	૦
ઉપચાંતમોહ	૯	૧	૧	૯	૦	૦	૦	૦	૦
ક્ષીણમોહ	૯	૧	૧	૯	૦	૦	૦	૦	૦
સયોગી	૭	૧	૧	૭	૦	૦	૦	૦	૦

બાંધે, અયોગી ગુણઠાણે અબંધક હોવાથી કોઈ જીવ કર્મ ન બાંધે ॥૫૯॥

ગુણઠાણે ઉદય અને સત્તા.

આસુહુમંસંતુદયે,અકૃવ મોહવિજી સત્ત ખીણુંમિઃ
ચઉ ચરિમદુગે અકૃ ઉ, સંતે ઉવસંતિ સત્તુદયે. ૬૦

આસુહુમં—સૂક્ષ્મસંપરાય
ગુણઠાણા લગે
સંતુદયે—સત્તા તથા ઉદયમાં
અકૃવિ—આઠે કર્મ પ્રકૃતિ
મોહવિજી—મોહનીય વિના
સત્ત—સાત કર્મ પ્રકૃતિ
ખીણુંમિ—ક્ષીણમોહ

ચઉ—ચાર કર્મ પ્રકૃતિ
ચરિમદુગે—છેલ્લા બે ગુણઠાણે
અકૃ ઉ—આઠ વળી
સંતે—સત્તામાં
ઉવસંતિ—ઉપશાંતમોહ
સત્તુદયે—સાત પ્રકૃતિ ઉદયે

અર્થ—સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણઠાણા સુધી સત્તા અને ઉદયને વિષે આઠે કર્મ પ્રકૃતિઓ હોય; મોહનીય કર્મ વિના સાત કર્મ પ્રકૃતિ ક્ષીણમોહ ગુણસ્થાને [સત્તા અને ઉદયમાં] હોય છેલ્લા બે ગુણઠાણે ચાર કર્મ પ્રકૃતિ [સત્તા અને ઉદયમાં] હોય અને ઉપશાંતમોહ ગુણઠાણે વળી આઠ કર્મ પ્રકૃતિ સત્તામાં અને સાત પ્રકૃતિ ઉદયમાં હોય ॥ ૬૦ ॥

વિવેચન—મિથ્યાત્વથી માંડીને સૂક્ષ્મસંપરાય લગે આઠે કર્મ પ્રકૃતિ ઉદયે અને સત્તાએ હોય. ખારમે ક્ષીણમોહ ગુણઠાણે મોહનીય વળને સાત કર્મ પ્રકૃતિ ઉદયે અને સત્તાએ હોય. સયોગી અને અયોગી એ બે ગુણઠાણે ૪ કર્મ પ્રકૃતિ ઉદયે અને સત્તાએ હોય. અચારમે ઉપશાંતમોહ ગુણઠાણે આઠની સત્તા અને ઉદયે મોહનીય વળને સાત કર્મ પ્રકૃતિ હોય ॥૬૦॥

તુ. ક. ૧૦

ગુણઠાણે મૂળ પ્રકૃતિની ઉદ્ધરણા

ઉદ્ધરંતિ પમત્તાંતા, સગઠ મીસઠ વેઅઆઉ વિણા;
છગ અપમત્તાઈ તઓ, છ પંચ સુહુમો પણવસંતો. ૬૧

ઉદ્ધરંતિ—ઉદ્ધરણા કરે છે.

પમત્તાંતા—પ્રમત્ત ગુણઠાણા
સુધીના

સગઠ—સાત, આઠ

મીસઠ—મિશ્રદષ્ટિ આઠને

વેઅ—વેદનીય કર્મ

આઉ—આયુ કર્મ

વિણા—વિના

છગ—છ કર્મને

અપમત્તાઈ—અપ્રમત્તાદિ ત્રણ
ગુણઠાણાવાળા

તઓ—તે પછી

છપંચ -છ અથવા પાંચ કર્મને

સુહુમો—સૂક્ષ્મસંપરાયવાળો

પણ—પાંચ

ઉવસંતો ઉપશાંતમેહવાળો

અર્થ—પ્રમત્ત ગુણસ્થાન સુધીના જીવો સાત અથવા આઠ કર્મની ઉદ્ધરણા કરે છે. મિશ્રદષ્ટિ ગુણઠાણાવાળા આઠ કર્મની ઉદ્ધરણા કરે, વેદનીય અને આયુ વિના છ કર્મની ઉદ્ધરણા અપ્રમત્તાદિ ત્રણ ગુણઠાણાવાળા કરે, તે પછી સૂક્ષ્મ સંપરાયવાળા છ અથવા પાંચ કર્મની ઉદ્ધરણા કરે અને ઉપશાંતમેહવાળા પાંચ કર્મની ઉદ્ધરણા કરે છે. ॥૬૧॥

વિવેચન—મિથ્યાત્વથી માંડીને પ્રમત્ત ગુણઠાણા લગે સાત કે આઠ કર્મ ઉદ્ધરે; આયુની છેલ્લી આવલિકાએ આયુની ઉદ્ધરણા ન હોય તેથી સાત ઉદ્ધરે. અન્યથા, સદાય આઠ ઉદ્ધરે. મિશ્રે મરે નહીં તેથી ત્યાં આઠ ઉદ્ધરે. વેદનીય અને આયુ એ એ વર્ણને અપ્રમત્તાદિક ત્રણ એટલે ૭, ૮, ૯, ગુણઠાણે ૬ કર્મ ઉદ્ધરે. સૂક્ષ્મસંપરાયે છ કે પાંચ ઉદ્ધરે, આવલિકા થાકતી હોય ત્યાં લગે ૬ ઉદ્ધરે અને આવલિકા એક શેષ રહે ત્યારે

મોહનીયની ઉદ્દીરણા મટે ત્યારે ૫ ઉદ્દીરે, ઉપશાંતમોહે વેદનીય,
મોહનીય અને આચુ ટાળીને શેષ ૫ કર્મ ઉદ્દીરે ॥૬૧॥

ગુણઠાણે અદપખહુત્વ.

પણુ દો ખીણુદુ જોગી, જુદીરગુ અજોગીથોવ ઉવસંતા;
સંખગુણુ ખીણુ સુહુમા-નિઅટ્ટિઅપુવ સમ અહિઆ.

પણુ દો—પાંચ તથા બે
ખીણુ—ક્ષીણમોહવાળો
દુ—[એજ] બે કર્મને
જોગી—સયોગી
અજુદીરગુ—અનુદીરક
અજોગી—અયોગી કેવળી
થોવ—થોડા
ઉવસંતા—ઉપશાંતમોહવાળા

સંખગુણુ—સંખ્યાતગુણા
ખીણુ—ક્ષીણમોહવાળા
સુહુમ—સૂક્ષ્મસંપરાયવાળા
અનિઅટ્ટિ—અનિવૃત્તિબાદરવાળા
અપુવ—અપૂર્વ કરણવાળા
સમ—સરખા
અહિઆ—વિશેષાધિક

અર્થ—ક્ષીણમોહવાળા પાંચ અથવા બે કર્મને ઉદ્દીરે,
સયોગી કેવળી બે કર્મને ઉદ્દીરે અને અયોગી કેવળી અનુદી-
રક હોય. ઉપશાંતમોહ ગુણસ્થાને વર્તવાવાળા જીવો સર્વથી
થોડા હોય; ક્ષીણમોહવાળા સંખ્યાતગુણા હોય, સૂક્ષ્મસં-
પરાય, અનિવૃત્તિબાદરસંપરાય અને અપૂર્વકરણુ ગુણઠાણુ
વાળા (માંહોમાંહે) સરખા હોય અને [ક્ષીણમોહથી]
વિશેષાધિક હોય. ॥ ૬૨ ॥

વિવેચન—ક્ષીણમોહે પાંચ ઉદ્દીરે અને એક આવલિકા
થાકતે જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય અને અંતરાય એ ૩ ની
ઉદ્દીરણા મટે ત્યારે નામ અને ગોત્ર એ બે કર્મ ઉદ્દીરે. સયોગી
ગુણઠાણે નામ અને ગોત્ર એ બે કર્મ ઉદ્દીરે અને અયોગી ગુણ-

ઠાણે અનુદરક હોય. 'અહીં' સર્વકર્મની ઉદય-સત્તાની સ્થિતિ એક આવલિકા થાકતી [શિષ] હોય, ત્યારે ઉદીરણા ટળે એ પરમાર્થ છે.

હવે ૧૪ ગુણઠાણાનું અલ્પબહુત્વ કહે છે—સર્વથકી થોડા ઉપશાંતમોહ ગુણઠાણી હોય; વિવક્ષિત કાળે ઉત્કૃષ્ટા પડિવજતા ૫૪ પામીએ તે માટે. તે થકી ક્ષીણમોહ ગુણઠાણી સંખ્યાત-ગુણા હોય, વિવક્ષિત સમયે પડિવજતા ઉત્કૃષ્ટ એકસો આઠ પામીએ અને પૂર્વપ્રતિપન્ન શતપૃથક્ત્વ પામીએ તે માટે. એ ઉત્કૃષ્ટ પદે અલ્પબહુત્વ જાણવું, અન્યથા ક્ષીણમોહ થોડા અને ઉપશાંતમોહ ઘણા એમ પણ હોય. તે થકી સૂક્ષ્મસંપરાય, અનિવૃત્તિબાદર અને અપૂર્વકરણ એ ૩ ગુણઠાણાવાળા પરસ્પર [માંહોમાંહે] સરખા અને ક્ષીણમોહથી વિશેષાધિક હોય; વિવક્ષિત સમયે પડિવજતા ઉત્કૃષ્ટા ઔપશમિક ૫૪ અને ક્ષપક ૧૦૮, એ પ્રકારે ૧૬૨ પામીએ અને પૂર્વપ્રતિપન્ન શતપૃથક્ત્વ પામીએ તે માટે. એ પાંચ ગુણઠાણાવાળા કોઈવાર કહ્યાથી થોડા પણ હોય અને કોઈ વાર ન પણ હોય. એ અલ્પબહુત્વ ઉત્કૃષ્ટપદે જાણવું. ॥૬૨॥

જોગિ અપમત્ત ઇઅરે, સંખગુણા દેસસાસણા મીસા;
અવિરઘ અજોગિમિરઘા, અસંખચઉરેા દુવેણુંતા ૬૩.

જોગિ—સયોગી ગુણઠાણાવાળા
અપમત્ત—અપ્રમત્ત ગુણઠાણાવાળા

ઇઅરે—ઈતર—પ્રમત્ત મુલકણા-
વાળા

૧. અહીં એટલે ઉદીરણા અધિકારમાં.

સંખગુણા—સંખ્યાતગુણા
 દેસ—દેશવિરતિવાળા
 સાસણા—સાસ્વાદનવાળા
 મીસા—મિશ્ર ગુણઠાણાવાળા
 અવિરત—અવિરતિ

અયોગી—અયોગી કેવળી
 મિચ્છા—મિથ્યાદષ્ટિ
 અસંખ—અસંખ્યાતગુણા
 ચઉરો—ચાર
 દુવેણંતા—એ અનંતા

અર્થ—સયોગી, અપ્રમત્ત અને પ્રમત્ત ગુણઠાણાવાળા સંખ્યાતગુણા હોય; દેશવિરતિ, સાસ્વાદન, મિશ્ર અને અવિરતિ એ ચાર ગુણઠાણાવાળા અસંખ્યાતગુણા હોય; અયોગી કેવળી અને મિથ્યાદષ્ટિ એ એ અનંત (ગુણા) હોય. ॥ ૬૩ ॥

વિવેચન :—તે થકી સયોગી કેવળી સંખ્યાતગુણા, કોટિ પૃથક્ત્વ સદાય પામીએ તે માટે; તે થકી અપ્રમત્ત સંયત સંખ્યાતગુણા, કોટિશત પૃથક્ત્વ સદાય પામીએ તે માટે. તે થકી પ્રમત્ત સંયત સંખ્યાતગુણા, કોટિસહસ્ર પૃથક્ત્વ હોય તે માટે. તે થકી દેશવિરતિ અસંખ્યાતગુણા, તિર્યંચમાંહે અસંખ્યાત હોય તે માટે. તે થકી સાસ્વાદની અસંખ્યાતગુણા, ચારે ગતિમાં હોય તે માટે. તે થકી મિશ્ર ગુણઠાણી અસંખ્યાતગુણા; સાસ્વાદન થકી મિશ્રનો કાળ ઘણો છે તે માટે. એ સાસ્વાદની અને મિશ્ર ગુણઠાણા વાળા કોઈવારે કહ્યાથી થોડા પણ હોય, કોઈકવારે હોય પણ નહિ. તે થકી અવિરતિ સમ્યગ્દષ્ટિ અસંખ્યાતગુણા, ચારે ગતિને વિષે સદાય હોય તે માટે. તે થકી અયોગી કેવળી અનંતગુણા, સિદ્ધ અનંતા છે તે માટે. તે થકી મિથ્યાદષ્ટિ અનંતગુણા, સિદ્ધથી સંસારી જીવ અનંતગુણા છે. અને તેમાં મિથ્યાત્વી ઘણા છે તે માટે. એ પ્રમાણે ૧૪ ગુણઠાણે વર્ત્તા જીવ આશ્રયી અલ્પબહુત્વ જાણવું, તે

પ્રાયઃ ઉત્કૃષ્ટપણા આશ્રયી જાણવું. સદાય નિશ્ચય ન હોય, કોઈ વારે વિપરીતપણે પણ હોય. જે માટે ૧, ૪, ૫, ૬, ૭ ૧૩, એ છ ગુણઠાણે વર્તતા જીવ તો સદાય ઘણા પામીએ અને શેષ ૮ ગુણઠાણે તો જીવ કોઈવારે પામીએ અને કોઈવારે ન પામીએ, શૂન્ય પણ હોય. જઘન્યથી ૧, ૨ હોય અને ઉત્કૃષ્ટ કહ્યા તેટલા હોય. તે માટે એ અહ્વખહુત્વનો તંત નથી. જ્યારે પૂર્વોક્ત છ ગુણઠાણેજ સર્વ જીવ હોય અને શેષ ૮ ગુણઠાણે કોઈ જીવ ન હોય ત્યારે તેનો અસંયોગી એક ભાંગો થાય જ્યારે પૂર્વોક્ત ૬ અને એક અન્ય ગુણઠાણે જીવ હોય ત્યારે તેના એક સંયોગી ૮ ભાંગા ઉપજે, એમ દ્વિસંયોગે ભાંગા ૨૮, ત્રિસંયોગે ભાંગા ૫૬. ચતુઃસંયોગે ભાંગા ૭૦, પંચસંયોગે ભાંગા ૫૬, ૬૬ સંયોગે ભાંગા ૨૮, સપ્ત સંયોગે ભાંગા ૮ અને સર્વ ગુણઠાણે વર્તના જીવ હોય ત્યારે અષ્ટસંયોગે ભાંગો ૧ હોય, એવં સર્વ મળીને ૨૫૬ ભાંગા હોય. અહીં ભાંગાઓ- માંહે અયોગી તે ભવસ્થ લેવા, સિદ્ધ તો સદાયે છે જ તે માટે નહીં. એકત્વ-ખહુત્વે વળી એના ઘણા ભાંગા થાય, તે સાથેના ચંત્રથી જાણવા. એ ગુણઠાણાનાં દ્વાર કહ્યાં. ૥૬૩ા

गुणस्थानेषु लघुलेखादीनां यंत्रकम्

१४ गुणस्थाने विधे.	लघु लेख.	योग.	उपयोग	वैश्या	मूण बंधितु.	उत्तर बंधितु.	मिथ्याव.	अविरत.	कषाय.	योग.	बंध प्रकृति.	उदय प्रकृति.	उदरणा प्रकृति.	सत्ता प्रकृ.	अल्पप्रकृत्य.	अल्पयोगानुक्रम.
१ मिथ्यात्वे	१४	१३	५	६	४५५	५१२	२५१३	७-८	८-७-८	८	अनंत	गुण	१४			
२ सास्वाद्ये	७	१३	५	६	३५०	०	१२२५१३	७-८	८-७-८	८	असं	गुण	१८			
३ मिश्रे	१	१०	६	६	३४३	०	१२२११०	७	८	८	असं	गुण	१९			
४ अविरते	२	१३	६	६	३४६	०	१२२११३	७-८	८-७-८	८	असं	गुण	१९			
५ द्येशविरते	१	११	६	६	३३६	०	१११७११	७-८	८-७-८	८	असं	गुण	६			
६ प्रमत्त संयते	१	१३	७	६	२२६	०	०१३१३	७-८	८-७-८	८	संप्र्यात	गुण	८			
७ अप्रमत्त संयते	१	११	७	३	२२४	०	०१३११	७-८	८	६	८	संप्र्यात	गुण	७		
८ अपूर्वक	१	८	७	१	२२२	०	०१३	८	७	८	६	८	गुण	५		
९ अनिवृत्त बाधे	१	८	७	१	२१६	०	०	७	८	७	८	६	८	गुण	४	
१० सूक्ष्म संप्रयाये	१	८	७	१	२१०	०	०	१	८	६	८	६-५	८	विशेषाधिक	३	
११ उपशान्त मोक्षे	१	८	७	१	१	८	०	०	८	१	७	५	८	सर्वथाविडा	१	
१२ क्षीणमोक्षे	१	८	७	१	१	८	०	०	८	१	७	५-२	७	सं	गुण	२
१३ सयोगी केवली	१	७	२	१	१	७	०	०	७	१	४	२	४	संप्र्यात	गुण	६
१४ अयोगी केवली	१	०	२	०	०	०	०	०	०	०	४	०	४	अनंत	गुण	१३

*સાસ્વાદન, મિત્ર, અપૂર્વકરણ, અનિવૃત્તિ, સૂક્ષ્મસંપરાય.
ઉપશાંતમોહ, ક્ષીણમોહ અને અયોગી એ આઠ ગુણસ્થાને
નિપજતા એક જીવ આશ્રયી અને એક-અનેક આશ્રયી
ભાંગાની સંખ્યાનું કોષ્ટક.

અસંયોગી	એક જીવ આશ્રયી ભાંગા	એક જીવ આશ્ર- યીના દરેક ભાંગાએ નીપ- જતા એક અનેક આશ્રયી ભાંગા	એક-અનેક આશ્રયી કુલ ભાંગા.
અસંયોગી	૧	૧	૧
એક સંયોગી	૮	૨	૧૬
દ્વિસંયોગી	૨૮	૪	૧૧૨
ત્રિસંયોગી	૫૬	૮	૪૪૮
ચતુઃસંયોગી	૭૦	૧૬	૧૧૨૦
પંચ સંયોગી	૫૬	૩૨	૧૭૯૨
ષટ્સંયોગી	૨૮	૬૪	૧૭૯૨
સપ્તસંયોગી	૮	૧૨૮	૧૦૨૪
અષ્ટસંયોગી	૧	૨૫૬	૨૫૬
કુલ ભાંગા.	૨૫૬	૫૧૧	૬૫૬૧

* આ આઠ ગુણહાણના સંયોગી ભાંગા કરવામાં સંક્ષેપને માટે

દ્વિસંયોગી ભાંગા ૨૮

૧-૨	૧-૭	૨-૬	૩-૬	૪-૭	૬-૭
૧-૩	૧-૮	૨-૭	૩-૭	૪-૮	૬-૮
૧-૪	૨-૩	૨-૮	૩-૮	૫-૬	૭-૮
૧-૫	૨-૪	૩-૪	૪-૫	૫-૭	
૧-૬	૨-૫	૩-૫	૪-૬	૫-૮	

ત્રિસંયોગી ભાંગા ૫૬

૧-૨-૩	૧-૪-૬	૨-૩-૬	૨-૬-૮	૩-૭-૮
૧-૨-૪	૧-૪-૭	૨-૩-૭	૨-૭-૮	૪-૫-૬
૧-૨-૫	૧-૪-૮	૨-૩-૮	૩-૪-૫	૪-૫-૭
૧-૨-૬	૧-૫-૬	૨-૪-૫	૩-૪-૬	૪-૫-૮
૧-૨-૭	૧-૫-૭	૨-૪-૬	૩-૪-૭	૪-૬-૭
૧-૨-૮	૧-૫-૮	૨-૪-૭	૩-૪-૮	૪-૬-૮
૧-૩-૪	૧-૬-૭	૨-૪-૮	૩-૫-૬	૪-૭-૮
૧-૩-૫	૧-૬-૮	૨-૫-૬	૩-૫-૭	૫-૬-૭
૧-૩-૬	૧-૭-૮	૨-૫-૭	૩-૫-૮	૫-૬-૮
૧-૩-૭	૨-૩-૪	૨-૫-૮	૩-૬-૭	૫-૭-૮
૧-૩-૮	૨-૩-૫	૨-૬-૭	૩-૬-૮	૬-૭-૮
૧-૪-૫				

તેની ૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭ અને ૮, એવી સંજ્ઞા રાખવામાં આવી છે. આ આઠ ગુણકાણે ક્યારેક કોઈ જીવ હોય અને ક્યારેક ન પણ હોય, ક્યારેક એક ગુણકાણે હોય અને ક્યારેક એકથી વધારે ગુણકાણે હોય; તેથી તેના ૨૫૬ ભાંગા થયા. વળી તે ૨૫૬ ભાંગામાં કોઈ ભાંગે એક જીવ હોય અને કોઈ ભાંગે અનેક જીવ હોય તેથી તેના એક-અનેક જીવ આશ્રયી ૬૫૬૦ ભાંગે જીવ વર્તે છે. આ આઠ સિવાય બાકીના છ ગુણકાણે કાયમ અનેક જીવો હોય જ તેથી તેના ભાંગા પડ્યા નથી. એક જીવ આશ્રયી દ્વિસંયોગી આદિ ભાંગાની સંખ્યા જે ઉપર જણાવી છે તે ભાંગા આ સાથે જૂદા જૂદા કોષ્ટકોમાં બતાવ્યા છે, તથા તે દરેક ભાંગા દીઠ એક-અનેક જીવ આશ્રયી જેટલા-જેટલા ભાંગા પડે તે પણ બતાવેલ છે. આ આઠ ગુણકાણે કોઈ જીવ ન હોય તેના અસંયોગી એક ભાંગા જણાવ્યો છે.

ચતુઃસંયોગી ભાંગા ૭૦

૧-૨-૩-૪	૧-૨-૭-૮	૧-૪-૬-૭	૨-૩-૨-૭	૩-૪-૫-૭
૧-૨-૩-૫	૧-૩-૪-૫	૧-૪-૬-૮	૨-૩-૬-૮	૩-૪-૫-૮
૧-૨-૩-૬	૧-૩-૪-૬	૧-૪-૭-૮	૨-૩-૭-૮	૩-૪-૬-૭
૧-૨-૩-૭	૧-૩-૪-૭	૧-૫-૬-૭	૨-૪-૫-૬	૩-૪-૬-૮
૧-૨-૩-૮	૧-૩-૪-૮	૧-૫-૬-૮	૨-૪-૫-૭	૩-૪-૭-૮
૧-૨-૪-૫	૧-૩-૫-૬	૧-૫-૭-૮	૨-૪-૫-૮	૩-૫-૬-૭
૧-૨-૪-૬	૧-૩-૫-૭	૧-૬-૭-૮	૨-૪-૬-૭	૩-૫-૬-૮
૧-૨-૪-૭	૧-૩-૫-૮	૨-૩-૪-૫	૨-૪-૬-૮	૩-૫-૭-૮
૧-૨-૪-૮	૧-૩-૬-૭	૨-૩-૪-૬	૨-૪-૭-૮	૩-૬-૭-૮
૧-૨-૫-૬	૧-૩-૬-૮	૨-૩-૪-૭	૨-૫-૬-૭	૪-૫-૬-૭
૧-૨-૫-૭	૧-૩-૭-૮	૨-૩-૪-૮	૨-૫-૬-૮	૪-૫-૬-૮
૧-૨-૫-૮	૧-૪-૫-૬	૨-૩-૫-૬	૨-૫-૭-૮	૪-૫-૭-૮
૧-૨-૬-૭	૧-૪-૫-૭	૨-૩-૫-૭	૨-૬-૭-૮	૪-૬-૭-૮
૧-૨-૬-૮	૧-૪-૫-૮	૨-૩-૫-૮	૩-૪-૫-૬	૫-૬-૭-૮

પાંચસંયોગી ભાંગા ૫૬.

૧-૨-૩-૪-૫	૧-૨-૪-૬-૮	૧-૩-૫-૭-૮	૨-૩-૫-૬-૮
૧-૨-૩-૪-૬	૧-૨-૪-૭-૮	૧-૩-૬-૭-૮	૨-૩-૫-૭-૮
૧-૨-૩-૪-૭	૧-૨-૫-૬-૭	૧-૪-૫-૬-૭	૨-૩-૬-૭-૮
૧-૨-૩-૪-૮	૧-૨-૫-૬-૮	૧-૪-૫-૬-૮	૨-૪-૫-૬-૭
૧-૨-૩-૫-૬	૧-૨-૫-૭-૮	૧-૪-૫-૭-૮	૨-૪-૫-૬-૮
૧-૨-૩-૫-૭	૧-૨-૬-૭-૮	૧-૪-૬-૭-૮	૨-૪-૫-૭-૮
૧-૨-૩-૫-૮	૧-૩-૪-૫-૬	૧-૫-૬-૭-૮	૨-૪-૬-૭-૮
૧-૨-૩-૬-૭	૧-૩-૪-૫-૭	૨-૩-૪-૫-૬	૨-૫-૬-૭-૮
૧-૨-૩-૬-૮	૧-૩-૪-૫-૮	૨-૩-૪-૫-૭	૩-૪-૫-૬-૭
૧-૨-૩-૭-૮	૧-૩-૪-૬-૭	૨-૩-૪-૫-૮	૩-૪-૫-૬-૮
૧-૨-૪-૫-૬	૧-૩-૪-૬-૮	૨-૩-૪-૬-૭	૩-૪-૫-૭-૮
૧-૨-૪-૫-૭	૧-૩-૪-૭-૮	૨-૩-૪-૬-૮	૩-૪-૬-૭-૮
૧-૨-૪-૫-૮	૧-૩-૫-૬-૭	૨-૩-૪-૭-૮	૩-૫-૬-૭-૮
૧-૨-૪-૬-૭	૧-૩-૫-૬-૮	૨-૩-૫-૬-૭	૪-૫-૬-૭-૮

ષ્ટસંયોગી ભાંગા ૨૮.

૧-૨-૩-૪-૫-૬	૧-૨-૩-૫-૬-૮	૧-૨-૫-૬-૭-૮	૨-૩-૪-૫-૬-૭
૧-૨-૩-૪-૫-૭	૧-૨-૩-૫-૭-૮	૧-૩-૪-૫-૬-૭	૨-૩-૪-૫-૬-૮
૧-૨-૩-૪-૫-૮	૧-૨-૩-૬-૭-૮	૧-૩-૪-૫-૬-૮	૨-૩-૪-૫-૭-૮
૧-૨-૩-૪-૬-૭	૧-૨-૪-૫-૬-૭	૧-૩-૪-૫-૭-૮	૨-૩-૪-૬-૭-૮
૧-૨-૩-૪-૬-૮	૧-૨-૪-૫-૬-૮	૧-૩-૪-૬-૭-૮	૨-૩-૫-૬-૭-૮
૧-૨-૩-૪-૭-૮	૧-૨-૪-૫-૭-૮	૧-૩-૫-૬-૭-૮	૨-૪-૫-૬-૭-૮
૧-૨-૩-૫-૬-૭	૧-૨-૪-૬-૭-૮	૧-૪-૫-૬-૭-૮	૩-૪-૫-૬-૭-૮

સપ્તસંયોગી ભાંગા ૮.

૧-૨-૩-૪-૫-૬-૭	૧-૨-૩-૫-૬-૭-૮
૧-૨-૩-૪-૫-૬-૮	૧-૨-૪-૫-૬-૭-૮
૧-૨-૩-૪-૫-૭-૮	૧-૨-૪-૫-૬-૭-૮
૧-૨-૩-૪-૬-૭-૮	૨-૩-૪-૫-૬-૭-૮

અષ્ટસંયોગી ભાંગા ૧.

૧-૨-૩-૪-૫-૬-૭-૮

એકાનેક આશ્રયી દ્વિસંયોગી વગેરે ભાંગાનાં કોષ્ટકો.
 +દ્વિસંયોગી   ત્રિસંયોગી   ચતુઃસંયોગી
 (૪)   (૮)   (૧૬)

૧-૧	૧-૧-૧	૩-૧-૧	૧-૧-૧-૧
૧-૩	૧-૧-૩	૩-૧-૩	૧-૧-૧-૩
૩-૧	૧-૩-૧	૩-૩-૧	૧-૧-૩-૧
૩-૩	૧-૩-૩	૩-૩-૩	૧-૧-૩-૩

+ એક જીવ આશ્રયી દ્વિસંયોગી ૨૮ ભાંગા છે, તે દરેક ભાંગાના ચાર ચાર ભાંગા આ કોષ્ટકમાં જણાવ્યા મુજબ એક-અનેક જીવ આશ્રયીના થાય છે. આ પ્રમાણે ત્રિસંયોગી વગેરેમાં પણ સમજી લેવું. આ કોષ્ટકોમાં અનેકને સ્થાને ત્રણ મૂકવામાં આવ્યા છે.

૧-૩-૧-૧	પંચસંયોગી	૩-૧-૩-૧-૧
૧-૩-૧-૩	(૩૨)	૩-૧-૩-૧-૩
૧-૩-૩-૧	૧-૧-૧-૧-૧	૧-૩-૧-૩-૧
૧-૩-૩-૩	૧-૧-૧-૧-૩	૧-૩-૧-૩-૩
૩-૧-૧-૧	૧-૧-૧-૩-૧	૩-૧-૩-૩-૧
૩-૧-૧-૩	૧-૧-૧-૩-૩	૩-૩-૧-૧-૩
૩-૧-૩-૧	૧-૧-૩-૧-૧	૩-૩-૧-૩-૧
૩-૧-૩-૩	૧-૧-૩-૧-૩	૩-૩-૧-૩-૩
૩-૩-૧-૧	૧-૧-૩-૩-૧	૩-૧-૧-૧-૧
૩-૩-૧-૩	૧-૧-૩-૩-૩	૩-૧-૧-૧-૩
૩-૩-૩-૧	૧-૩-૧-૧-૧	૩-૩-૩-૧-૧
૩-૩-૩-૩	૧-૩-૧-૧-૩	૩-૩-૩-૩-૧
	૧-૩-૧-૧-૩	૩-૧-૧-૩-૩
		૩-૩-૩-૩-૩

ભાંગાની સંખ્યા વધારે હોવાથી પંચસંયોગી સુધીના ભાંગા બતાવ્યા છે. ૫૮ સંયોગી વગેરે ભાંગા ઉપજવી કાઢવા તે આ પ્રમાણે- ૫૮ સંયોગી ભાંગા ૬૪ છે તેમાં પહેલી લાઈનમાં ૩૨ એકડા ૩૨ ત્રગડા મૂકવા, બીજામાં, ૧૬ એકડા ૧૬ ત્રગડા અનુક્રમે મૂકવા, ત્રીજામાં ૮ એકડા આઠ ત્રગડા ક્રમે લેવા, ચોથીમાં ચાર એકડા ચાર ત્રગડા અનુક્રમે લેવા, પાંચમીમાં બે એકડા બે ત્રગડા અનુક્રમે લેવા અને છઠ્ઠી લાઈનમાં એક એકડો એક ત્રગડો અનુક્રમે મૂકવો; એટલે ૫૮ સંયોગી ૬૪ ભાંગા થશે. એ પ્રમાણે સપ્તસંયોગી ૧૨૮ ભાંગામાં પહેલી લાઈનમાં ૬૪ એકડા ૬૪ ત્રગડા અને પછીની લાઈનોમાં અરધા અરધા એકડા અને ત્રગડા અનુક્રમે મૂકવા. અષ્ટ સંયોગી ૨૫૬ ભાંગામાં પહેલી લાઈનમાં ૧૨૮ એકડા ૧૨૮ ત્રગડા અને પાછલી લાઈનોમાં અરધા અરધા એકડા અને અરધા અરધા ત્રગડા અનુક્રમે મૂકવા.

પાંચ ભાવનું વર્ણન.

ઉવસમખયમીસોદય,-પરિણામા દુનવદ્ધાર ઇગવીસાઃ
તિઅભેઅ સન્નિવાઈઅ, સમ્મં ચરણું પઠમભાવે. ૬૪

ઉવસમ—ઓપશમિકભાવ	અને ત્રણ ભેદો.
ખય—ક્ષાયિક	સન્નિવાઈઅ—સાન્નિપાતિક
મીસ—મિશ્ર [ક્ષાયોપશમિક] ભાવ	સમ્મં—સમ્યકત્વ
ઉદય—ઓદયિક ભાવ	ચરણું—ચારિત્ર
પરિણામા—પારિણામિક ભાવ	પઠમભાવે—પ્રથમ ઓપશમિક
દુનવદ્ધારઇગવીસાતિઅભેઅ—એ	ભાવમાં
નવ, અઠાર, એકવીશ	

અર્થ—ઓપશમિક, ક્ષાયિક, ક્ષાયોપશમિક. ઓદયિક અને પારિણામિક એ પાંચ ભાવના [અનુક્રમે] બે, નવ, અઠાર, એકવીશ અને ત્રણભેદો છે. છઠ્ઠો સાન્નિપાતિક ભાવ છે. સમ્યકત્વ અને ચારિત્ર એ પ્રથમ ભાવને વિષે જાણવા. ॥ ૬૪ ॥

વિવેચન—૧ ઓપશમિક ભાવ, ૨ ક્ષાયિક ભાવ, ૩ મિશ્ર તે ક્ષાયોપશમિક ભાવ, ૪ ઓદયિકભાવ અને ૫ પારિણામિક ભાવ, હવે એ પાંચ ભાવના ઉત્તર ભેદ કહે છે— ઓપશમિક બે ભેદે, ક્ષાયિક નવ ભેદે, ક્ષાયોપશમિક અઠાર ભેદે, ઓદયિક ૨૧ ભેદે અને પારિણામિક ૩ ભેદે; એ પ્રકારે ૫૩ ભેદ જાણવા. જ્યાં ૨, ૩, ૪, ૫, ભાવ ભેગા થાય, તે સાન્નિપાતિક ભાવ જાણવો. હવે પહેલે ઓપશમિક ભાવે ૧ ઉપશમ સમ્યકત્વ અને ૨ ઉપશમ ચારિત્ર એ બે ભેદ હોય. પ્રથમ સમ્યકત્વ પ્રાપ્તિ વેળાએ તથા ઉપશમશ્રેણિએ સાત પ્રકૃતિનો ઉપશમ હોય તે ઉપશમ ભાવ કહીએ. ॥૬૪॥

બીએ કેવલજુઅલ સમ્મં દાણાઈલલ્હિ પણુ ચરણું,
તથએ સેસુવઓગા, પણુલક્ષી સમ્મવિરઈ દુગા ॥ ૬૫ ॥

બીએ—બીજ ક્ષાયિક ભાવમાં
કેવલજુઅલ—કેવલયુગલ [જ્ઞાન
તથા દર્શન]

સમ્મ—સમ્યકત્વ
દાણાઈ—દાનાદિ
લલ્હિપણુ—લબ્ધિ પાંચ
ચરણું—ચારિત્ર

તથએ—ત્રીજ ક્ષાયોપશમિક ભાવે
સેસુવઓગા—બાકીના દશ ઉપ-
યોગો

પણુલક્ષી—પાંચ લબ્ધિ
સમ્મ—ક્ષાયોપશમિક સમ્યકત્વ
વિરઈદુગા—વિરતિદ્વિક [દેશવિરતિ
સર્વાવિરતિ]

અર્થ:—બીજ[ક્ષાયિક]ભાવમાં કેવળદ્વિક, સમ્યકત્વ,
દાનાદિ પાંચ લબ્ધિ અને ચારિત્ર [એ નવ ભેદ] જાણવા.
ત્રીજ [ક્ષાયોપશમિક] ભાવને વિષે બાકીના [દશ] ઉપયોગ,
પાંચ લબ્ધિ, સમ્યકત્વ, વિરતિદ્વિક; ॥ ૬૫ ॥

વિવેચન—બીજે ક્ષાયિકભાવે કેવળયુગલ એટલે ૧ કેવળ-
જ્ઞાન, ૨ કેવળદર્શન, ૩ ક્ષાયિક સમ્યકત્વ અને ૧ દાન,
૨ લાભ, ૩ ભોગ. ૪ ઉપભોગ અને ૫ વીર્ય; એ પાંચની પૂર્ણ
લબ્ધિ અને ક્ષાયિક ચારિત્ર; એ નવ ભેદ હોય. કર્મના
અત્યંત ક્ષયે ઉપજે તે માટે ક્ષાયિકભાવ કહીએ. હવે ત્રીજે
ક્ષાયોપશમિક ભાવે કેવળદ્વિક ટાળીને શેષ ઉપયોગ તે ૪ જ્ઞાન,
૩ અજ્ઞાન અને ૩ દર્શન એ દશ ઉપયોગ, દાનાદિક પાંચ
લબ્ધિ, ક્ષાયોપશમ સમ્યકત્વ, દેશવિરતિ અને સર્વાવિરતિ
ચારિત્ર એ ૧૮ ભેદ હોય. કર્મના ક્ષયોપશમને વિચિત્રપણે
કરીને કોઈને ઉપજે તે માટે ક્ષાયોપશમિક ભાવ કહીએ.
॥ ૬૫ ॥

અન્નાણુમસિદ્ધતા, -સંજમલેસાકસાયગર્ઘવેયા;
મિચ્છં તુરિએ ભવ્વા-ભવત્તજિઅત્ત પરિણામે. ૧૬૬ ॥

અર્થ—અજ્ઞાન, અસિદ્ધત્વ, અસંયમ, છ લેશ્યા, ચારં ક્ષાય, ચારંગતિ, ત્રણ વેદ અને મિથ્યાત્વ [એ ૨૧ લેહા] ચોથા [ઔદયિક] ભાવને વિષે જાણવા. ભવ્યત્વ, અભવ્યત્વ અને જીવત્વ [એ ત્રણ લેહ] પારિણામિકભાવને વિષે હોય છે. ॥ ૬૬ ॥

અન્નાણુ—અજ્ઞાન
અસિદ્ધત્ત—અસિદ્ધત્વ
અસંજમ—અસંયમ
લેસા—લેશ્યા [છ]
કસાય—ક્ષાય [ચાર]
ગર્ઘ—ગતિ [ચાર]

વેચ્યા—વેદ [ત્રણ]
મિચ્છં—મિથ્યાત્વ
તુરિએ—ચોથા ઔદયિકભાવમાં
ભવ્વાભવત્ત-ભવ્યત્વ, અભવ્યત્વ
જિઅત્ત—જીવત્વ
પરિણામે—પારિણામિક ભાવમાં

વિવેચન—અજ્ઞાનપણું, અસિદ્ધપણું, અસંયમ તે અવિ-
રતિપણું, ૬ લેશ્યા, ૪ ક્ષાય, ૪ ગતિ, ત્રણ વેદ અને મિથ્યાત્વ
એ એકવીશ લેહ ઔદયિક ભાવના જાણવા. આઠ કર્મના
ઉદયથકી એ હોય, ઉપલક્ષણથકી નિદ્રાપચક, સાતા, અસાતા
અને હાસ્થાદિક, પણ ઔદયિક ભાવે જાણવા. અહીંયાં ૨૧લેહ
કહ્યા, તે શાસ્ત્રના અનુસારે જાણવા હવે ૧ ભવ્યપણું.
૨ અભવ્યપણું અને ૩ જીવપણું એ ત્રણ પારિણામિક ભાવના
લેહ છે, એ સદાય એમ જ પરિણમે; ભવ્ય તે અભવ્ય ન થાય,
અભવ્ય તે ભવ્ય ન થાય, જીવ તે અજીવ ન થાય અને
અજીવ તે જીવ ન થાય તે માટે. ॥ ૬૬ ॥

ચઉચઉગધસુમીસગ, પરિણામુદ્યએહિંચઉસખધએહિં;
ઉવસમજુએહિંવા ચઉ, કેવલિપરિણામુદ્યખધએ. ૬૭

ચઉ—ચાર લેદ
ચઉગધસુ—ચાર ગતિઆશ્રયી
મીસગ—મિશ્ર ભાવે
પરિણામુદ્યએહિં—પારિણામિક
તથા ઔદયિક ભાવે
ચઉ—ચાર લેદ
સખધએહિં—ક્ષાયિક ભાવે સહિત

ઉવસમજુએહિં—ઉપશમસમકિત
યુક્ત
વા—અથવા
ચઉ—ચાર લેદ
કેવલિ—કેવલજ્ઞાની
પરિણામુદ્યખધએ—પારિણામિક
ઔદયિક અને ક્ષાયિકભાવમાં

અર્થ—ક્ષાયોપશમિક, પારિણામિક અને ઔદયિકભાવ વડે
[ત્રિસંયોગી સાંનિપાતિક ભાવના] ચાર ગતિ આશ્રયી ચાર
લેદ હોય. ક્ષાયિક ભાવ સહિત[ચતુઃસંયોગી સાંનિપાતિક
ભાવના] ચાર લેદ જાણવા. અથવા ઔપશમિક ભાવે સહિત
[ચતુઃસંયોગી સાંનિપાતિક ભાવના] ચાર લેદ હોય પારિ-
ણામિક, ઔદયિક અને ક્ષાયિક ભાવ વડે થયેલા ત્રિસંયોગી
સાંનિપાતિક ભાવને વિષે કેવળી હોય. ॥ ૬૭ ॥

વિવેચન—હવે ઔપશમિકાદિક પાંચ ભાવના દ્વિસંયોગી
૧૦, ત્રિસંયોગી ૧૦, ચતુઃસંયોગી ૫ અને પંચસંયોગી ૧,
એ ૨૬ લેદ સાંનિપાતિકના થાય. તેમાંના ૬ લેદ જીવને વિષે
હોય, શેષ ૨૦નો તે સંભવ ન હોય. હવે જે ૬નો સંભવ
છે તે માંહેલા ત્રણના ૪ ગતિ આશ્રયી ૧૨ લેદ અને ત્રણ
બીજા, એવં ૧૫ લેદ હોય તે કહે છે—૪ ગતિને વિષે ક્ષાયો-
પશમિક, પારિણામિક અને ઔદયિક ભાવે કરીને ત્રિક સંયોગી

હોય, ત્યાં ક્ષાયોપશમિકે ઈં દ્રિયાદિક, પારિણામિકે જીવત્વાદિક, ઔદયિકે ગત્યાદિક; એ પ્રકારે ચાર ગતિને વિષે હોય તેથી ૪ ભેદ તથા તેજ ત્રણ ભાવ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ સહિત હોય ત્યારે ચતુઃસંયોગી સાન્નિપાતિક ભાવ થાય. તે પણ ચાર ગતિમાં હોવાથી ૪ ભેદ હોય અથવા તેજ ત્રણ ભાવ ઉપશમ સમ્યક્ત્વ સહિત હોય ત્યારે પણ ચતુઃસંયોગી સાન્નિપાતિક ભાવ હોય, તે પણ ચાર ગતિમાં હોવાથી ૪ ભેદ હોય. એ પ્રકારે ૧૨ ભેદ થયા. તથા પારિણામિક ભાવે જીવપણું, ઔદયિકે મનુષ્યગતિ, ક્ષાયિકભાવે જ્ઞાનાદિક એ ત્રિસંયોગી સાન્નિપાતિક ભાવ ભવસ્થ કેવળીને હોય ॥ ૬૭ ॥

ખયપરિણામિ સિદ્ધા, નરાણુ પણુજ્જેગુવસમસેદીએ;
ધમ્મ પનર સન્નિવાધમ્, ભેઆ વીસં અસંભવિણો. ૬૮

ખય-ક્ષાયિક ભાવે
પરિણામિ-પારિણામિકભાવે
સિદ્ધા-સિદ્ધના જીવો
નરાણુ-મનુષ્યને
પણુજ્જેગ-પાંચ સંયોગિક
[સાન્નિપાતિક]

ઉવસમસેદીએ-ઉપશમશ્રેણિએ
ધમ્મ પનર-એ પંદર
સન્નિવાધમ્-સાન્નિપાતિક
ભેઆ-ભેદો
વીસં-વીસ ભેદ
અસંભવિણો-અસંભવી, શૂન્ય.

અર્થ—ક્ષાયિક અને પારિણામિકભાવરૂપ દ્વિકસંયોગી સાન્નિપાતિક ભાવે સિદ્ધો વર્ને છે. મનુષ્યોને પંચસંયોગી સાન્નિપાતિક ભાવ ઉપશમશ્રેણિને વિષે હોય છે. એ પ્રકારે પંદર સાન્નિપાતિક ભેદો સંભવી જણવા અને બાકીના ૨૦ ભેદો અસંભવી જણવા. ॥ ૬૮ ॥

૧. ક. ૧૧

વિવેચન—ક્ષાયિક ભાવે જ્ઞાન, દર્શન તથા સમ્યક્ત્વ અને પારિણામિક ભાવે જીવપણું એ દ્વિસંયોગી સાન્નિપાતિક ભાવ સિદ્ધને છે. તથા ૧ ઔપશમિકે ચારિત્ર, ૨ ક્ષાયિકે સમ્યક્ત્વ, ૩ ક્ષાયોપશમિકે ઇન્દ્રિય, ૪ ઔદયિકે મનુષ્યગતિ અને ૫ પારિણામિકે જીવપણું એ પંચસંયોગી સાન્નિપાતિકભાવ ઉપશમશ્રેણિએ વર્તતા મનુષ્યને હોય. એટલે એક દ્વિસંયોગી, બે ત્રિકસંયોગી, બે ચતુસંયોગી; અને એક પંચસંયોગી, એવં ૬ મૂળ લેહ હોય અને તે સાન્નિપાતિક ભાવના ભાંગાનું યંત્ર.

૧	ઉપશમ, ક્ષાયિક.	૧૪	ઉપ, મિશ્ર૦, ઔદ૦
૨	ઉપ૦, મિશ્ર [ક્ષાયોપશમિક]	૧૫	ઉપ, મિશ્ર૦, પારિણામિક.
૩	ઉપશમ, ઔદયિક	૧૬	ઉપ૦, ઔદ૦, પારિ૦
૪	ઉપશમ, પારિણામિક.	૧૭	ક્ષ૦, મિશ્ર, ઔદ૦
૫	ક્ષાયિક, મિશ્ર.	૧૮	ક્ષ૦, મિશ્ર, પારિ૦.
૬	ક્ષ૦, ઔદયિક.	૧૯	ક્ષ૦, ઔદ૦, પારિ૦ ^૨
૭	ક્ષ૦, પારિણામિક ^૧	૨૦	મિશ્ર, ઔદ૦, પારિ ^૩
૮	મિશ્ર. ઔદયિક	૨૧	ઉપ૦, ક્ષ૦, મિશ્ર, ઔદ૦.
૯	મિશ્ર. પારિણામિક	૨૨	ઉપ૦, ક્ષ૦, મિશ્ર, પારિ૦
૧૦	ઔદ૦ પારિણામિક	૨૩	ઉપ૦, ક્ષ૦, ઔદ૦, પારિ૦
૧૧	ઉપ૦, ક્ષાયિક, મિશ્ર.	૨૪	ઉપ૦, મિશ્ર, ઔદ૦, પારિ ^૪ ૦
૧૨	ઉપ૦, ક્ષ૦, ઔદ૦	૨૫	ક્ષ૦ મિશ્ર, ઔદ૦, પારિ ^૫ ૦
૧૩	ઉપ૦, ક્ષ૦, પારિણામિક.	૨૬	ઉપ૦ક્ષ૦મિશ્ર.ઔદ૦પારિ ^૬ ૦.

૧ આ ભાંગો સિદ્ધને હોય.

૨ આ ભાંગો કેવળીને હોય.

૩-૪-૫ આ ત્રણ ભાંગો ચારે ગતિના જીવને હોય.

૬ આ ભાંગો ઉપશમશ્રેણિએ ચઢેલા મનુષ્યને હોય.

માંહેલા ૩ ભાવ ચાર ગતિએ વિવક્ષ્યા એટલે ૧૫ લેહ સાંનિપાતિક ભાવના થયા, તે જીવ માંહે સંભવે અને શેષ ૨૦ સાંનિપાતિક ભાવ રહ્યા તે જીવ માંહે ન હોય તે માટે અસંભવી છે. ॥ ૬૮ ॥

આઠ કર્મને વિષે ભાવો.

મોહે વ સમો, મીસો ચઉઘાઈસુ અદ્ઠકમ્મસુ અ સેસા;
ધમ્માઈ પારિણામિઅ, -ભાવે ખંધા ઉદ્ઘએ વિ
॥ ૬૯ ॥

મોહે વ—મોહનીયને વિષેજ
સમો—ઉપશમ [હોય]
મીસો—ક્ષયોપશમ.
ચઉઘાઈસુ—ચાર ઘાતિકર્મનેવિષે
અદ્ઠકમ્મસુ—આઠ કર્મને વિષે
અ—વળી
સેસા—શેષ રહ્યા તે—ઓદયિક.
ક્ષાયિક અને પારિણામિક ભાવ

ધમ્માઈ—ધર્માસ્તિકાયાદિ પાંચ
દ્રવ્ય
પારિણામિઅભાવે—પારિણામિક
ભાવે
ખંધા—સ્કંધો
ઉદ્ઘએ વિ—ઓદયિક ભાવે પણ
હોય.

અર્થ—મોહનીય કર્મનોજ ઉપશમ થાય, ચાર ઘાતિ કર્મને વિષે ક્ષયોપશમ થાય અને આઠ કર્મને વિષે આકીના [ઓદયિક, ક્ષાયિક અને પારિણામિક] ભાવો હોય. ધર્માસ્તિકાયાદિ [પાંચ અજીવ દ્રવ્યો] પારિણામિક ભાવે હોય. સ્કંધો [અનંત પરમાણુવાળા] ઓદયિક ભાવે પણ હોય.
॥ ૬૯ ॥

વિવેચન—ઔપશમિક ભાવ મોહનીય કર્મને વિષેજ હોય, અન્યત્ર નહીં; મોહનીયને ઉપશમેજ ઔપશમિક કહેવાય. ક્ષયોપશમિક ભાવ ચાર ઘાતિકર્મને વિષે હોય, જ્ઞાનાવરણીય

દર્શનાવરણીય, મોહનીય અને અંતરાય, એનોજ ક્ષયોપશમ કહેવાય અને શેષ ત્રણ ક્ષાયિક, ઔદયિક અને પારિણામિક ભાવ આઠે કર્મને વિષે હોય. ધર્માસ્તિકાયાદિ પાંચ અજીવ દ્રવ્ય પોતપોતાને ભાવેજ પરિણમ્યાં છે પણ પરભાવે પરિણમતાં નથી તે માટે પારિણામિક ભાવે છે અને પુદ્ગલના દ્વિપ્રદેશી, ત્રિપ્રદેશી ચાવત્ અનંતપ્રદેશી સ્કંધ, કર્મવર્ગણાદિક એ સર્વ ઔદયિક ભાવે હોય; સ્કંધપણું છાંડે, ઘટે, વધે તે માટે. ॥ ૬૬ ॥

ગુણઠાણાને વિષે ભાવો.

સમ્માદ્યદ્યદ્વિતિગચઉ, ભાવાચઉ પાણુવસામગુવસંતે;
ચઉ ખીણુપુવ્વે તિન્નિ, સેસગુણુઠાણુગેગનિએ ૭૦.

સમ્માદ્ય—અવિરતિ સમ્યક્ત્વાદિ
ચઉસુ—ચાર ગુણઠાણાને વિષે
તિગ ચઉ ભાવા—ત્રણ અથવા
ચાર ભાવ [હોય]
ચઉ પણુ— ચાર કે પાંચ
ઉવસામગ—નવમે તથા દશમે
ગુણુઠાણુ

ઉવસંતે—ઉપશાંતમોહ
ચઉ—ચાર ભાવ
ખીણુ—ક્ષીણુમોહ
અપુવ્વે—અપૂર્વકરણુ
તિન્નિ—ત્રણ ભાવ
સેસગુણુઠાણુગે—શેષ પાંચગુણુઠાણુ
એગનિએ—એક જીવને વિષે

અર્થ—અવિરતિ સમ્યક્દષ્ટિ આદિ ચાર ગુણુઠાણાને વિષે ત્રણ અથવા ચાર ભાવો હોય. ચાર અથવા પાંચ ભાવ ઉપશમક [નવમું, દશમું] અને ઉપશાંતમોહ ગુણુઠાણાને વિષે હોય, ક્ષીણુમોહ અને અપૂર્વકરણુ ગુણુઠાણાને વિષે ચાર ભાવ હોય અને બાકીના ગુણુઠાણાને વિષે ત્રણ ભાવ હોય, આ પ્રકારે કહેલા ભાવો એક જીવને વિષે ભણવા. ॥ ૭૦ ॥

વિવેચન—એક જીવને સમ્યક્ત્વાદિ [૪-૫-૬-૭] ચાર ગુણઠાણે ૩ અથવા ૪ ભાવ હોય. ૧ પારિણામિક ભાવે જીવત્વ, ૨ ઔદયિકે ગત્યાદિ, ૩ ક્ષાયોપશમિક ભાવે ઇન્દ્રિય અને સમ્યક્ત્વ પણ ક્ષાયોપશમિકે જ હોય ત્યારે ત્રણ ભાવ હોય અને ઔપશમિક અથવા ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ હોય ત્યારે ૪ ભાવ હોય અને સર્વ જીવ આશ્રયી તે પાંચ ભાવ હોય.

ઉપશમક તે ૯-૧૦ મું અને ઉપશાંત તે ૧૧ મું એ ત્રણ ગુણઠાણે ચાર અથવા પાંચ ભાવ હોય. ૧ પારિણામિકે જીવત્વ, ૨ ઔદયિકે ગત્યાદિ, ૩ ક્ષાયોપશમિકે ઇન્દ્રિય અને ૪ ઔપશમિકે સમ્યક્ત્વ અને ચારિત્ર એ ચાર ભાવ હોય અને ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ તથા ઔપશમિક ચારિત્ર હોય ત્યારે પાંચ ભાવ હોય. ક્ષીણમોહ ગુણઠાણે ત્રણ ભાવ પૂર્વવત્ અને ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ અને ચારિત્ર, એ ચાર ભાવ હોય. અપૂર્વકરણ ગુણઠાણે ત્રણ ભાવ પૂર્વવત્ અને ઔપશમિક અથવા ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ એ ચાર ભાવ હોય. શેષ પાંચ [૧-૨-૩-૧૩-૧૪] ગુણઠાણે ત્રણ ત્રણ ભાવ હોય.

ત્યાં ૧-૨-૩ ગુણઠાણે ૧ ઔદયિક, ૨ પારિણામિક અને ૩ ક્ષાયોપશમિક એ ત્રણ હોય અને સચોટી તથા અચોટી એ બે ગુણઠાણે ૧ ઔદયિક, ૨ પારિણામિક અને ૩ ક્ષાયિક એ ત્રણ ભાવ હોય, એ પ્રમાણે એક જીવ આશ્રયી ગુણઠાણે ભાવ કહ્યા. અનેક જીવો આશ્રયી તે પાંચે ભાવો હોય ॥ ૭૦ ॥

ગુણસ્થાનેષુ ઔપશમિકાદિભાવાનાં*યંત્રકમ.

ગુણકાણાનાં નામ	એકજીવે ભાવા:પ	સર્વજીવેષુ ભાવા:પ	ઔપશમિક ૨	શાયિક ૯	શાયોપશમિક ૧૮	ઔદયિક ૨૧	પારિણમિક ૩	કુલ ઉત્તર ભેદ ૩
૧ મિથ્યાત્વે	૩	૩	૦	૦	૧૦	૨૧	૩	૩૪
૨ સાસ્વાદને	૩	૩	૦	૦	૧૦	૨૦	૨	૩૨
૩ મિત્રો	૩	૩	૦	૦	૧૨	૧૯	૨	૩૩
૪ અવિરતિ સમ૦	૩-૪	૫	૧	૧	૧૨	૧૯	૨	૩૫
૫ દેશવિરતે	૩-૪	૫	૧	૧	૧૩	૧૭	૨	૩૪
૬ પ્રમત્ત સંયતે	૩-૪	૫	૧	૧	૧૪	૧૫	૨	૩૩
૭ અપ્રમત્ત સંયતે	૩-૪	૫	૧	૧	૧૪	૧૨	૨	૩૦
૮ અપૂર્વ કરણે	૪	૫	૨	૧	૧૩	૧૦	૨	૨૮
૯ અનિવૃત્તિબાદરે	૪-૫	૫	૨	૧	૧૩	૧૦	૨	૨૮
૧૦ સૂક્ષ્મસંપરાયે	૪-૫	૫	૨	૧	૧૩	૪	૨	૨૨
૧૧ ઉપશાંતમોહે	૪-૫	૫	૨	૧	૧૨	૩	૨	૨૦
૧૨ ક્ષીણમોહે	૪	૪	૦	૨	૧૨	૩	૨	૧૯
૧૩ સયોગી કે૦	૩	૩	૦	૯	૦	૩	૧	૧૩
૧૪ અયોગી કે૦	૩	૩	૦	૯	૦	૨	૧	૧૨

* આ યંત્રમાં ગુણસ્થાનકે ભાવોના ઉત્તર ભેદ બતાવ્યા છે તે સર્વજીવ આશયી જણવા.

સંખ્યાતાદિના ભેદો.

સંખિજ્જેગમસંખં, પરિત્તનુત્તનિયપયનુયંતિવિહં
એવમાણુંતંપિ તિહા, જહત્તમજ્જુક્કસા સઠ્વે ॥૭૧॥

સંખિજ્જેગં—સંખ્યાતુ એક
અસંખં—અસંખ્યાતુ
પરિત્ત—પ્રત્યેક અસંખ્યાતુ
નુત્ત—યુક્ત અસંખ્યાતુ
નિયપયનુઅં—પોતાનાપદયુક્ત
[અસંખ્યાત અસંખ્યાતું]
તિવિહં—ત્રણ પ્રકારે

એવં—એ રીતે
આણુંતં પિ—અનંતુ પણ
તિહા—ત્રણ પ્રકારે
જહત્ત—જઘન્ય
મજ્જ—મધ્યમ
ઉક્કસા—ઉત્કૃષ્ટ
સઠ્વે—સર્વે [સાતે]

અર્થ :-સંખ્યાતુ એક હોય; અસંખ્યાતુ પરિત્ત, યુક્ત અને નિજપદયુક્ત એમ ત્રણ પ્રકારે હોય; એ રીતે અનંતુ પણ ત્રણ પ્રકારે જાણવું. એ સર્વે [સાતે ભેદો] જઘન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ ભેદવાળા છે. ॥ ૭૧ ॥

વિવેચન—હવે સંખ્યાતાદિકનો વિચાર કહે છે—મૂળ ભેદની અપેક્ષાએ સંખ્યાતુ એકજ હોય, અસંખ્યાતુ ત્રણ ભેદે હોય. તે આ પ્રમાણે—૧ પરિત્ત અસંખ્યાતુ, ૨ યુક્ત અસંખ્યાતુ અને ૩ નિજપદયુક્ત એટલે અસંખ્યાત અસંખ્યાતુ; એવી રીતે અનંતુ પણ ત્રણ ભેદે હોય, તે આ પ્રમાણે—૧ પરિત્તાનંતુ, ૨ યુક્તાનંતુ અને ૩ અનંતાનંતુ; એવં સાત ભેદ થયા. તે દરેક જઘન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ એમ ત્રણ ભેદે હોય. તેથી સાતને ત્રણે ગુણતાં એકવીશ ભેદ હોય ॥ ૭૧ ॥

સંખ્યાતાદિના ૨૧ લેહો.

૧	જઘન્ય સંખ્યાતુ	૧૨	ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત અસંખ્યાતુ
૨	મધ્યમ સંખ્યાતુ	૧૩	જઘન્ય પરિત્ત અનંતુ
૩	ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતુ	૧૪	મધ્યમ પરિત્ત અનંતુ
૪	જઘન્ય પરિત્ત અસંખ્યાતુ	૧૫	ઉત્કૃષ્ટ પરિત્ત અનંતુ
૫	મધ્યમ પરિત્ત અસં	૧૬	જઘન્ય યુક્ત અનંતુ
૬	ઉત્કૃષ્ટ પરિત્ત અસં	૧૭	મધ્યમ યુક્ત અનંતુ
૭	જઘન્ય યુક્ત અસં	૧૮	ઉત્કૃષ્ટ યુક્ત અનંતુ
૮	મધ્યમ યુક્ત અસં	૧૯	જઘન્ય અનંતાનંતુ
૯	ઉત્કૃષ્ટ યુક્ત અસં	૨૦	મધ્યમ અનંતાનંતુ
૧૦	જઘન્ય અસંખ્યાત અસંખ્યાતુ	૨૧	ઉત્કૃષ્ટ અનંતાનંતુ
૧૧	મધ્યમ અસંખ્યાત અસંખ્યાતુ		

સંખ્યાતાદિનું સ્વરૂપ.

લહુ સંખિજ્જં દુચિચચ, અએ પરં મજિજમં તુ
જા ગુરુચ્ચં;

જંબુદ્વીપપ્રમાણુય, ચઉપદ્ધપદ્ધવણાઈ ઈમં ॥૭૨॥

લહુસંખિજ્જં-જઘન્ય સંખ્યાતુ

દુચિચચ-મેજ

અએ પરં-એ ઉપરાંત

મજિજમં તુ-મધ્યમ સંખ્યાતુવળી

જા ગુરુચ્ચં-યાવત્ ઉત્કૃષ્ટા સુધી

જંબુદ્વીપપ્રમાણુય-જંબુદ્વીપ
પ્રમાણના

ચઉપદ્ધ-ચાર પાલાની

પદ્ધવણાઈ-પ્રપણાએ કરીને

ઈમં-આ-ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતુ કહીયું

અર્થ :- જઘન્ય સંખ્યાતુ મેજ હોય. એ[એ] ઉપરાંત
યાવત્ ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતા સુધી મધ્યમ સંખ્યાતુ જાણવું.
જંબુદ્વીપ પ્રમાણના ચાર પાલાની પ્રપણાએ કરીને આ
ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતુ વક્ષ્યમાણ સ્વરૂપે જાણવું. ॥ ૭૨ ॥

વિવેચન—હવે સંખ્યાતાદિકનેા વિચાર કહે છે એક તે સંખ્યા રહિત છે—એકની સંખ્યા હોય નહીં માટે યેને જઘન્ય સંખ્યાતુ કહીએ. યે ઉપરાંત ત્રણ થકી માંડીને જ્યાં લગે ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતુ ન થાય, ત્યાં લગે સર્વ મધ્યમ સંખ્યાતુ કહીએ. હવે ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતુ તો જંખૂ-દ્વીપ જેવડા ચાર પાલાની પ્રરૂપણાએ કરીને જાણવું, તે પ્રરૂપણા કહે છે. ॥ ૭૨ ॥

પદ્માણુવદ્વિઅસલાગ-પાડસલાગ મહાસલાગક્રૂખા;
જેઅણુસહસોગાઠા,સવેઈઅંતા સસિહભરિઆ. ૭૩

પદ્મા—ખાલા

અણુવદ્વિઠય—અનવસ્થિત [ખાલા]

સલાગ—શલાકા [ખાલા]

પડિસલાગ—પ્રતિશલાકા.

મહાસલાગક્રૂખા—મહાશલાકા
નામના

જેઅણુસહસ—હજાર જેજન

ઓગાઠા—ઊંડા

સવેઈઅંતા—વેદિકાના અંત
સહિત

સસિહ—શિખા [ટોચ] સુધી

ભરિઆ—ભરેલા [કરવા]

અર્થ—અનવસ્થિત, શલાકા, પ્રતિશલાકા અને મહાશલાકા નામના પાલા કલ્પીએ. એક હજાર થોજન ઊંડા અને વેદિકાના અંતસહિત [એવા તે પાલા] શિખા સુધી [સરસવે કરી] ભરેલા કરવા—ભરવા. ॥ ૭૩ ॥

વિવેચન—અસતકલ્પનાએ ૪ પાલા કલ્પીએ તેનાં નામ ૧ અનવસ્થિત, ૨ શલાકા, ૩ પ્રતિશલાકા અને ૪ મહાશલાકા. તે ચારે પાલા જંખૂદ્વીપ જેવડા લાખ જેજન

લાંબા-પહોળા વૃત્તાકારે અને રત્નપ્રભાનો ખરકાંડ એક હબ્બર યોજનનો છે. એટલા ઊંડા, ૮ યોજન ઉંચી જગતી અને તે ઉપર એ ગાઉ ઉંચી પદ્મવર વેદિકા છે, તેટલા ઉંચા હોય. ત્યાં પહેલો પાલો સરસવે કરીને શિખા સહિત ભરીએ. ॥ ૭૩ ॥

તો દીવુદહિસુ ઇક્રિક્ર, સરિસવં ખિવિઅનિદ્વિએ પઢમે;
પઢમં વતદં તંચિય, પુણુ ભરિએ તંમિ તહ ખીણુ ૭૪.

તો-તે પછી

દીવુદહિસુ-દ્વીપ-સમુદ્રને વિષે

ઈક્રિક્રિક્ર-એક એક

સરિસવં-સરસવને

ખિવિઅ-નાખીને

નિદ્વિએ પઢમે-પહેલો ખાલી

થયે છે

પઢમં વ-પહેલા પાલાની પેઠે

તદં તંચિય-તે [અવસ્થિત ખાલી

થયો હોય તે દ્વીપ]ના અંત

સુધી નિશ્ચય.

પુણુ ભરિએ-વળી ભરીએ

તંમિ-તે પાલો.

તહ-તેમજ

ખીણુ-ખાલી થયે છે.

અર્થ—તે પછી (તે પાલો ઉપાડીને) દ્વીપ-સમુદ્રને વિષે એક એક સરસવ નાખીને પહેલો પાલો ખાલી થયે છે, તે (અવસ્થિત પાલો ખાલી થયો હોય તે દ્વીપ) ના અંત જેવડા પાલો નિશ્ચયે પહેલા પાલાની પેઠે વળી (સરસવે) ભરીએ; તે પછુ તેવીજ રીતે (ખાકીના દ્વીપ-સમુદ્રે એક એક નાખતાં) ખાલી થયે છે—॥ ૭૪ ॥

વિવેચન:—ત્યારપછી. તે ભરેલ પાલો ઉપાડીને તે માંહિથી એકેક સરસવ દરેક દ્વીપ અને સમુદ્રને વિષે મૂકીએ.

તે મૂકતાં પહેલો પાલો જ્યારે ખાલી થાય ત્યારે બીજા શલાકામાં સરસવ નાખીએ નહીં, કારણ કે તે પહેલો પાલો તે શલાકા જેવડો જ છે—અનવસ્થિત નથી પણ અવસ્થિત છે, તે માટે, બીજા વાર જે પાલો કલ્પીએ તે અનવસ્થિત કહીએ. તે આ પ્રમાણે—જ્યાં તે પહેલો પાલો ખાલી થયો તે દ્વીપ અથવા સમુદ્ર જેવડો પાલો કલ્પીએ, તે અનવસ્થિત જાણવો. તે વળી શિખા સહિત સરસવે ભરીએ, પછી તે અનવસ્થિત પાલાને ઉપાડીને દ્વીપ-સમુદ્રે એકેક સરસવ મૂકતાં પૂર્વની પેઠે ખાલી થાય ત્યારે—॥ ૭૪ ॥

ખિરપઈસલાગપદલે-ગુસરિસવો ઇચ્છ સલાગખવણેણું;
પુણ્ણો બીએ: અ તઓ, પુવંપિવતંમિઉદ્ધરિએ ૭૫.

ખિરપઈ—નાખીએ.

સલાગપદલે—શલાકાપાલાને વિષે.

એગુ સરિસવો—એક સરસવ.

ઈચ્છ—એ પ્રકારે.

સલાગ—શલાકા [માં સરસવ].

ખવણેણું—નાખવાવડે.

પુણ્ણો—પૂર્ણ.

બીએ—બીજા પાલો.

તઓ—તે વાર પછી.

પુવંપિવ—પૂર્વની પેઠે.

તમિમ—તેને.

ઉદ્ધરિએ—લેતાં.

અર્થ—શલાકાપાલાને વિષે એક સરસવ નાખીએ; એ પ્રકારે શલાકા (માં સાક્ષી સરસવ) નાખવા વડે બીજા પાલો પૂર્ણ થાય. તે પછી પૂર્વની પેઠે તેને લઈને. ॥ ૭૫ ॥

વિવેચન :—એક અનેરો સરસવનો દાણો શલાકા પાલા માંહે મૂકીએ. વળી તે [જે દ્વીપ કે સમુદ્ર પાલો

ખાલી થયો તે] દ્વીપ કે સમુદ્રના અંત લગે તેટલી ભૂમિ ખણીને તેવડો અનવસ્થિત પાલો કરીએ—કલ્પીએ.

એમ અનવસ્થિત પાલો જેમ જેમ ખાલી થતા જાય તેમ તેમ શલાકા માંહે એક-એક સરસવ મૂકતા જઈએ અને તે તે દ્વીપ સમુદ્ર પર્યાંત ભૂમિ ખણીને અનવસ્થિત કલ્પતા જઈએ, એમ વારંવાર કરીએ. એમ વારંવાર કરતાં જ્યારે ખીજે શલાકા પાલો ભરાય ત્યારે પૂર્વની પેરે [અનવસ્થિતની પેરે] શલાકા પાલો ઉપાડીને ત્યાંથી આગળના દ્વીપ-સમુદ્રે એકેક સરસવ મૂકીએ. ॥ ૭૫ ॥

ખીણે સલાગ તઈએ, એવં પઠમેહિં ખીઅયં ભરસુ;
તેહિં તઈઅં તેહિય, તુરિઅં જા કિર કુડા ચઉરો, ૭૬

ખીણે-શલાકા પાલો ખાલી-
થયે છતે.

સલાગ-શલાકા.

તઈએ-ત્રીજમાં.

એવં-એ રીતે.

પઠમેહિં-પહેલા વડે.

ખીઅયં-ખીજે શલાકા.

ભરસુ-ભરવો.

તેહિં તઈઅં-તે વડે ત્રીજે.

તેહિય તુરિઅં-તે વડે વળી
ચોથો

જા-યાવત્.

કિર-નિશ્ચયે.

કુડા-સ્ફુટ [શિખા સહિત ભરેલા.]

ચઉરો-ચાર [પાલા હોય].

અર્થ —તે ખાલી થયે છતે ત્રીજા પાલામાં શલાકા [સરસવ] નાંખીએ. એ રીતે પહેલા વડે ખીજે પાલો ભરવો. તે [ખીજા] વડે ત્રીજે અને તે [ત્રીજા] વડે ચોથો પાલો ભરવો. યાવત્ નિશ્ચયે શિખા સહિત ભરેલા ચારે પાલા હોય.

વિવેચન :-એમ કરતાં કરતાં શલાકા પાલો ખાલી થાય, ત્યારે ત્રીજા પ્રતિશલાકા પાલામાં અનેરો એક સરસવ મૂકીએ. વળી ત્યાં અનવસ્થિત કલ્પીએ, એમ એ (રીતે) પહેલા અનવસ્થિત પાલાએ કરીને ખીંજે શલાકા પાલો ભરીએ, તે શલાકા પાલે કરીને ત્રીજે પ્રતિશલાકા પાલો ભરીએ, અને તે પ્રતિશલાકા પાલે કરીને ચોથો મહાશલાકા ભરીએ. તે મહાશલાકા ભર્યા પછી પ્રતિશલાકા ભરીએ. તે પછી શલાકા ભરીએ અને તે ત્રણે જ્યાં ભરાઈ રહ્યા તે દ્વીપ કે સમુદ્ર જેટલી ભૂમિ ખણીને તેવડો અનવસ્થિત પાલો કલ્પીને તેને સરસવે ભરીએ એટલે ચારે પાલા પૂર્ણ ભરાણા. ॥ ૭૬ ॥

**પદમતિપલ્લવદ્ધરિઆ. દીવુદ્ધી પલ્લવઉસરિસવા યઃ
સવો વિ એગરાસી, રૂવૂણો પરમસંખિજ્જ' ૭૭**

પદમતિપલ્લવ—પહેલા ત્રણ પાલે
કરી

ઉદ્ધરિઆ—ઉદ્ધર્યા

દીવુદ્ધી—દ્વીપ તથા સમુદ્ર

પલ્લવઉ—ચાર પાલાના

સરિસવા—સરસવો

સવોવિ એગરાસી—સર્વે એક
રાશિ—સમૂહ

રૂવૂણો—એકરૂપે ઊણા [ત]

પરમસંખિજ્જ'—ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતું.

અર્થ—પહેલા ત્રણ પાલાવડે ઉદ્ધરેલા દ્વીપસમુદ્ર [ના સરસવ] અને ચાર પાલાના સરસવ, એ સર્વનો એકરાશી તે એક રૂપે ઊણા ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતુ થાય. ॥૭૭॥

વિવેચન :-હવે પહેલા ૩ પાલાવડે ઉદ્ધર્યા જે દ્વીપ સમુદ્ર તેના સરસવ અને ચાર પાલા ભર્યા છે તેના સર-

સવ એ સર્વ રાશી [સરસવનો સમૂહ] એકત્ર કરીએ, તેમાંથી એક સરસવ જિણો કરીએ તે ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતુ કહીએ. ॥૭૭॥

૩વજુઅંતુ પરિતા, -સંખંલહુ અરસ રાસિઅભ્યાસે;
જુતાસંખિજજંલહુ, આવલિઆસમયપરિમાણુ ॥૭૮॥

૩વ-[એક] ૩૫

જુઅં તુ-યુક્ત વળી

પરિતા-પ્રત્યેક

અસંખં-અસંખ્યાતુ

લહુ-જઘન્ય

અરસ-એનો

રાસિઅભ્યાસે-રાશિ-અભ્યાસ

કરતાં

જુતાસંખિજજં લહુ-જઘન્ય

યુક્ત અસંખ્યાતુ થાય

આવલિઆ-આવલિકાના

સમય-સમયનું

પરિમાણુ-પ્રમાણ

અર્થ-ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતુ એકરૂપયુક્ત તે વળી પરિતા
અસંખ્યાતુ લઘુ જાણવું. એનો રાશિઅભ્યાસ કરતાં યુક્ત
અસંખ્યાતુ જઘન્ય થાય, તે આવલિકાના સમયનું પરિમાણ
જાણવું. ॥ ૭૮ ॥

વિવેચન :-અને તે એક સરસવ યુક્ત કરીએ તે
જઘન્ય પરિતા અસંખ્યાતુ થાય, એ પહેલું અસંખ્યાતુ.
એ જઘન્ય પરિતા અસંખ્યાતુ એકાદિકે યુક્ત કરતાં જ્યાં સુધી
ઉત્કૃષ્ટ ન થાય ત્યાં સુધી સર્વ મધ્યમ પરિતા અસંખ્યાતુ કહીએ
અને એ જ જઘન્ય પરિતા અસંખ્યાતાની રાશિનો અભ્યાસ
કરીએ તે જઘન્ય યુક્ત અસંખ્યાતુ થાય. અભ્યાસ એટલે
તે રાશિમાં જેટલા સરસવ હોય તેટલા (તેટલી સંખ્યાના)
અને તેવડા (રાશી જેવડા) ઢગલા કરીએ, તે કરીને તેને
પરસ્પર માંહોમાંહે ગુણીએ તે અભ્યાસ કહેવાય. અહીં

અસત્કલ્પનાએ તે ઢગલાના સરસવ પાંચ કલ્પીએ, ત્યારે પાંચ પાંચ સરસવના પાંચ ઢગલા કરીએ, તેને પરસ્પર ગુણીએ એટલે પહેલો ખીજ સાથે ગુણતાં ૨૫ થાય, તેને ત્રીજ સાથે ગુણતાં ૧૨૫ થાય તેને ચોથા સાથે ગુણતાં ૬૨૫ થાય અને તેને પાંચમા સાથે ગુણતાં ૩૧૨૫ થાય. એ અભ્યાસ નામા ગણિત જાણવું. એ જઘન્ય યુક્ત અસંખ્યાતુ તે આવલિકાના સમયનું પરિમાણ છે. એક આવલિકાના એટલા સમય હોય.

ખિતિચઉપચમગુણુણે, કમા સગાસંખપઠમચઉસતાઃ
ણુતા તે રૂવજુઆ, મજઝા રૂવૂણુ ગુરુ પરછા ૥૭૬ા

ખિ-ખીજ

તિ-ત્રીજ

ચઉ-ચોથા

પંચમ-પાંચમાનો

ગુણુણે-રાશિઅભ્યાસ કરતાં

કમા-અનુક્રમે

સગાસંખ-સાતમું અસંખ્યાતુ

[જઘન્ય અસંખ્યાત અસંખ્યાતુ]

પઠમ-[જઘન્ય પ્રત્યેક]

અનંતુ

ચઉ-(જઘન્યયુક્ત)

અનંતુ

સતાણંતા-સાતમું અનંતુ

(જઘન્ય અનંતાનંતુ)

તે રૂવજુઆ-તે એકરૂપ સહિત

મજઝા-મધ્યમ થાય

રૂવૂણુ-એકરૂપ ઊણું કરતાં

ગુરુપરછા-પાછલું ઉત્કૃષ્ટ થાય.

અર્થ:-[મૂળભેદની અપેક્ષાએ] ખીજ, ત્રીજ, ચોથા અને પાંચમાનો રાશિ-અભ્યાસ કરતાં, અનુક્રમે સાતમું અસંખ્યાતુ, પહેલું, ચોથું અને સાતમું અનંતુ થાય. તેને

એકરૂપ સહિત કરતાં મધ્યમ, અને એકરૂપ ઊણું કરતાં પાછળનું ઉત્કૃષ્ટ થાય ॥૭૯॥

વિવેચન—તે જઘન્યયુક્ત અસંખ્યાતાનો ખીજી, ત્રીજી ચોથી અને પાંચમી વાર અભ્યાસ કરતાં અનુક્રમે સાતમું અસંખ્યાતું તથા પહેલું, ચોથું, અને સાતમું અનંતુ થાય, તે આ પ્રમાણે—જઘન્ય યુક્ત અસંખ્યાતાની રાશિનો અભ્યાસ કરીએ ત્યારે જઘન્ય અસંખ્યાત—અસંખ્યાતુ થાય. તેનો વળી અભ્યાસ કરીએ તે પહેલું જઘન્ય પરિત્ત અનંતુ થાય, તેનો વળી અભ્યાસ કરીએ તે ચોથું જઘન્યયુક્ત અનંતુ થાય, તેનો વળી અભ્યાસ કરીએ તે જઘન્ય અનંતાનંતુ સાતમું થાય. ત્રણ અસંખ્યાતા અને ત્રણ અનંતા એ છ જઘન્યને એકાદિકે યુક્ત કરતાં જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટા ન થાય ત્યાં સુધી એ ૬ મધ્યમ કહીએ અને એ ૬ એકે ઊણાં કરીએ ત્યારે પાછલાં ઉત્કૃષ્ટ થાય અને ઉત્કૃષ્ટું અનંતાનંતુ તો નથી. “ઉક્રકોસયં અણું—તાણુંતયં નતિ” ઇતિ અનુયોગદ્વારસૂત્રવચનાત ॥૭૯॥

ધઅ સુત્તતં અન્ને, વગ્ગિઅમિક્કસિ ચઉત્થયમસંખં;
હોધ અસંખાસંખં, લહુ રૂવળુઅં તુ તં મજ્જં. ૮૦

ધય સુત્તતં—એ સૂત્રોક્ત
અન્ને—શ્રીજ આચાર્ય
વગ્ગિઅં—વર્ગ કરતાં
ધિક્કસિ—એકવાર
ચઉત્થયં—ચોથા
અસંખં—અસંખ્યાતાને

હોધ—હોય.
અસંખાસંખં લહુ—જઘન્ય
અસંખ્યાતાસંખ્યાતુ
રૂવળુઅં—એકરૂપ યુક્ત
તુ તં—તો તે
મજ્જં—મધ્યમઅસંખ્યાતાસંખ્યાતુ

અર્થ:—એ પ્રકારે સૂત્રોક્ત જાણવું. અન્ય આચાર્ય કહે છે કે-ચોથા અસંખ્યાતાને એકવાર વર્ગ કરતાં જઘન્ય અસંખ્યાત-અસંખ્યાતું થાય. તે એકરૂપ યુક્ત કરતાં વર્ણી મધ્યમ અસંખ્યાત-અસંખ્યાતું થાય. ॥ ૮૦ ॥

વિવેચન:—એ અનુયોગદ્વાર સૂત્રોક્ત વિધિ કહ્યો—સૂત્રમાં એ રીતે કહ્યું છે. અનેરા આચાર્ય વર્ણી આ પ્રકારે કહે છે, તે પ્રકારાંતર કહીએ છીએ. ચોથું જઘન્ય યુક્ત અસંખ્યાતું એકજ વાર વર્ગીએ “તદ્ગુણા વર્ગ:” ધતિ વચનાત એટલે જઘન્ય યુક્ત અસંખ્યાતાનો જે રાશિ તેને તેજ રાશી સાથે ગુણીએ. જેમ પાંચને પાંચે ગુણતાં ૨૫ થાય, તે જઘન્ય અસંખ્યાતઅસંખ્યાતું સાતમું થાય. તે રૂપાદિકે (એકાદિકે) યુક્ત કરતાં જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ ન થાય, ત્યાં સુધી મધ્યમ અસંખ્યાત-અસંખ્યાતું આઠમું કહીએ ॥ ૮૦ ॥

૩વૂણુમાધમં ગુરુ, તિવગ્ગિઉં તત્થિમે દસકખેવે;
લોગાગાસપએસા, ધમ્માધમ્મેગ્ગિઅદેસા ॥૮૧॥

૩વૂણુ—એકરૂપ હીન

આધમં—પહેલું

ગુરુ—ઉત્કૃષ્ટ

તિવગ્ગિઉં—ગણવેળા વર્ગ કરીને

તત્થિમે—તેમાં આ

દસ—દશ [વસ્તુ]

કખેવે—નાંખીએ

લોગાગાસ—લોકાકાશના

પએસા—પ્રદેશ

ધમ્મા—ધર્માસ્તિકાયના

અધમ્મા—અધર્માસ્તિકાયના,

એગ્ગિઅ—એક જીવના

દેસા—પ્રદેશો

૧. અનુયોગદ્વાર સૂત્રમાં કહેલું છે.

વૃ. ક. ૧૨

અર્થ—તે [જઘન્ય અસંખ્યાતાસંખ્યાતું.] એકરૂપ હીન કરતાં પહેલાનું ઉત્કૃષ્ટ [યુક્ત અસંખ્યાતું] થાય. તેને ત્રણ વખત વર્ગ કરીને તેમાં આ દશ વસ્તુ નાખીએ. લોકાકાશના પ્રદેશો, ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, અને એક જીવના પ્રદેશ. ॥ ૮૧ ॥

વિવેચન—જઘન્ય અસંખ્યાત—અસંખ્યાતું એકરૂપે ઊણુ કરીએ ત્યારે પાછલું છદ્દું ઉત્કૃષ્ટ યુક્ત અસંખ્યાતું થાય. હવે તે જઘન્ય અસંખ્યાતઅસંખ્યાતું ત્રણવાર વર્ગીએ તદ્-ગુણો વર્ગાઃ એ રીતે ત્રણવાર વર્ગ કરીને તે રાશિમાંહે આ દશ ક્ષેપક ભેગવીએ. તે દશનાં નામ કહે છે. ૨ લોકાકાશના પ્રદેશ, ૨ ધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશ, ૩ અધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશ, ૪ એક જીવના પ્રદેશ ॥ ૮૧ ॥

ઠિઠખંધઞ્જઞવસાયા, અણુભાગા ભેગછેઅપલિભાગા;
દુણ્હ ય સમાણા સમયા, પત્તેઅ નિગોઅએ ખિવસુ,
॥ ૮૨ ॥

ઠિઠખંધ—સ્થિતિખંધના
અઞ્જઞવસાયા—અધ્યવસાય
અણુભાગા—અનુભાગખંધના
સ્થાનો
ભેગ—યોગ [મન, વચન, કા-
યાની શક્તિ]ના
છેઅપલિભાગા—છેદપ્રતિભાગ
[નિર્વિભાજ્ય ભાગ]

દુણ્હ—એ [ના]
સમાણુ—કાળ [ઉત્સર્પિણી,
અવસર્પિણી] ના
સમયા—સમયો
પત્તેઅ—પ્રત્યેક શરીરવળા જીવો
નિગોઅએ—નિગોદો [સૂક્ષ્મ
બાદર અનંતકાયનાં શરીરો]
ખિવસુ—નાખો—ક્ષેપવો,

અર્થ—સ્થિતિબંધનાં અધ્યવસાયસ્થાનો, અનુભાગ[રસ]
બંધનાં અધ્યવસાયસ્થાનો યોગના નિર્વિલાજ્ય ભાગો;
ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણીના સમયે, પ્રત્યે શરીરવાળા જીવો
અને નિગોદો [એ દશ] નાખીએ. ॥ ૮૨ ॥

વિવેચન:—૫ સ્થિતિબંધનાં અધ્યવસાયસ્થાનો, ૬ અનુ-
ભાગબંધનાં અધ્યવસાયસ્થાનો, ૭ યોગ તે મન, વચન, કાયાનું
વીર્ય તેના છેદપ્રતિભાગ તે સૂક્ષ્મ નિર્વિલાજ્ય ભાગ, ૮
ઉત્સર્પિણી—અવસર્પિણી એ એ કાળના સમય, ૯ પ્રત્યેકજીવનાં
શરીર અને ૧૦ નિગોદ—સાધારણ વનસ્પતિકાયાનાં શરીર.
એ દશ ભેળવીએ અને પછી. ॥ ૮૨ ॥

પુણુ તંમિ તિવગ્ગિઅએ, પરિત્તાણુંત લહુ
તસ્સ રાસીણું;
અભ્યાસે લહુ જુત્તા,—ણુંતં અભવ્વજિઅમાણું

॥ ૮૩ ॥

પુણુ તંમિ—વળી તે રાશિને
તિવગ્ગિઅએ—ત્રણ વખત વર્ગ
કરતાં
પરિત્તાણુંત લહુ—જઘન્ય પ્રત્યે—
કાનંતુ
તસ્સ—તે

રાસીણું અભ્યાસે—રાશિનો
અભ્યાસ કરતાં
લહુ—લઘુ, જઘન્ય
જુત્તાણુંત—યુક્તાનંતું
અભવ્વ—અભવ્ય
જિઅમાણું—જીવનું માન

અર્થ—ફરી વળી તે [રાશિ] ને ત્રણ વખત વર્ગ કરતાં
જઘન્ય પરિત્ત અનંતું થાય. તેની રાશિનો અભ્યાસ કરતાં
જઘન્ય યુક્ત અનંતું થાય, તે અભવ્ય જીવનું પરિમાણ
જાણવું. ॥ ૮૩ ॥

વિવેચન :-વળી તે રાશિ ત્રણવાર વર્ગીએ ત્યારે તે પહેલું જઘન્ય પરિત્ત અનંતું થાય. તેમાંથી એક ઓછા કરીએ ત્યારે ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાતઅસંખ્યાતું થાય. તે જઘન્ય પરિત્ત અનંતાની રાશિને અભ્યાસ પૂર્વે જે રીતે કહ્યો છે તેમ કરીએ ત્યારે ચોથું જઘન્ય યુક્ત અનંતું થાય; એ અભવ્ય જીવનું માન જાણવું. અર્થાત્ અભવ્ય જીવ એટલા છે. ॥૮૩॥

તવ્યગ્ને પુણ જાયઠ, જ્ઞાંતાજ્ઞાંત લહુ તં ચ તિક્ષ્ણુતો;
વગ્ગસુ તહવિ ન તં હોઘ, જ્ઞાંતખેવે ખિવસુ છ ધમે ॥૮૪॥

તવ્યગ્ને—તેનો વર્ગ કરતાં

પુણ—વળી

જાયઠ—થાય.

જ્ઞાંતાજ્ઞાંતલહુ—જઘન્યઅનંતાનંતું

તં ચ—તેને વળી.

તિક્ષ્ણુતો—ત્રણવાર.

વગ્ગસુ—વર્ગીએ,

તહવિ—તો પણ

ન તં હોઘ—ન તે [ઉત્કૃષ્ટ અનં-
તાનંતું] હોય,

જ્ઞાંત—અનંતા.

ખેવે—ક્ષેપવવાનાં.

ખિવસુ—ભેળવો.

છ ધમે—આ [કલીથું તે] છ.

અર્થ—તે [જઘન્ય યુક્તાનંત] નો વળી વર્ગ કરતાં જઘન્ય અનંતાનંતું થાય. તેને વળી ત્રણ વખત વર્ગ કરીએ તોપણ તે [ઉત્કૃષ્ટ અનંતાનંતું] ન થાય. તેમાં કહીશું તે અનંતાં ક્ષેપવવાનાં ભેળવો. ॥ ૮૪ ॥

વિવેચન:-તે જઘન્ય યુક્ત અનંતાનો વર્ગ કર્યે થકે વળી સાતમું જઘન્ય અનંતાનંતું થાય. તે જઘન્ય અનંતા-
નંતાની રાશિને ત્રણ વાર વર્ગીએ તો પણ ઉત્કૃષ્ટ અનંતા-

નંતું ન થાય, ત્યારે તેમાં છ અનંતા ક્ષેપક ભેગવીએ, તે કહે છે.

સિદ્ધા નિગોઅજીવા, વણુસ્સાઈ કાલ પુગ્ગલા ચેવ;
સવ્વમલોગનહં પુણુ, તિવગ્ગિઉં કેવલદુગંમિ ॥૮૫॥

સિદ્ધા—સિદ્ધના જીવો.

નિગોઅજીવા—નિગોદના જીવો.

વણુસ્સાઈ—વનસ્પતિકાય,

કાલ—ત્રણિકાળ [ના સમય]

પુગ્ગલા—પુદ્ગલપરમાણુ.

સવ્વં—સર્વ.

અલોગનહં—અલોકાકાશ.

પુણુ—વળી.

તિવગ્ગિઉં—ત્રણ વખત વર્ગ કરીને

કેવલદુગંમિ—કેવળદ્વિકના પર્યાય.

અર્થ—સિદ્ધો, નિગોદ જીવો, વનસ્પતિ જીવો, કાળ [અતીત, અનાગત અને વર્તમાન] ના સમયો, પુદ્ગલ પરમાણુઓ, સર્વઅલોકાકાશના પ્રદેશો [એ નાંખીને] વળી ત્રણ વાર વર્ગ કરીને [તેમાં] કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શનના પર્યાયો. ॥ ૮૫ ॥

વિવેચન:—૧ સિદ્ધના જીવ, ૨ નિગોદિયા જીવ, ૩ વનસ્પતિ કાયના જીવ, ૪ સર્વ અતીત-અનાગત કાળના સમય, ૫ સર્વ પુદ્ગલ પરમાણુ નિષ્ચે વળી ૬ સર્વ અલોકાકાશના પ્રદેશ, એ છ ભેગવીને વળી ત્રણવાર વર્ગિએ ત્યાર પછી કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શનના પર્યાય ભેગવીએ, જેય પર્યાય અનંતા માટે જ્ઞાનના પર્યાય અનંતા છે, એ છ અનંત કહ્યાં તે થકી પણ તે (કેવળદ્વિકના પર્યાય) અનંતગુણા છે. ॥૮૫॥

ખિત્તેણુંતાણુંતં, હવેઈ જિહં તુ વવહરઈ મજ્ઝં;
 ઇઅ સુહુમત્યવિચારો, લિહિઓ દેવિંદ્રસૂરીહિં ॥૮૬॥

ખિત્તો—ક્ષેપવે થકે,

[અ] ણુંતાણુંતં—અનંતાનંતું.

હવેઈ—હોય,

જિહં—ઉત્કૃષ્ટું.

વવહરઈ—વ્યવહારમાં.

મજ્ઝં—મધ્યમ અનંતું.

ઇય—એ પ્રકારે.

સુહુમત્ય—સૂક્ષ્મ અર્થનો,

વિચારો—વિચાર.

લિહિઓ—લખ્યો.

દેવિંદ્રસૂરીહિં—શ્રીદેવેન્દ્રસૂરિએ.

અર્થ—ક્ષેપવે છતે ઉત્કૃષ્ટ અનંતાનંતું થાય, પણ મધ્યમ અનંતાનંતું વ્યવહારમાં આવે. એ પ્રકારે સૂક્ષ્મ અર્થનો વિચાર શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિએ લખ્યો. ॥ ૮૬ ॥

વિવેચન—તે લેખ્યે થકે ઉત્કૃષ્ટ અનંતાનંતું નવમું થાય, પણ મધ્યમ અનંતાનંતું જ વ્યવહારમાં પ્રવર્તે છે. લોકાલોકમાંહે જેટલા પદાર્થ છે તે સર્વ મધ્યમ અનંતાનંતે જ છે. ઉત્કૃષ્ટ અનંતાનંતું કહ્યું પણ નિષ્પ્રયોજન છે, તે માટે જ સિદ્ધાંતે ના કહી. એ સૂક્ષ્મ અર્થનો વિચાર તપાગન્ધાધિરાજ શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિજી મ. એ લખ્યો અર્થાત્ પૂર્વગ્રંથને અનુસારે પુસ્તકન્યાસ કર્યો.

આ ૮૬ ગાથાનો છે. તે માટે ૫૩શીતિક એવું નામ લખ્યું.

૫૩શીતિનામા ચતુર્થ કર્મગ્રંથ સમાપ્ત.

ॐ अर्हं नमः

बन्धस्वामित्वनामा तृतीयः कर्मग्रन्थः

विषय :- आ कर्मग्रंथમાં માર્ગણાઓમાં ગુણસ્થાનકના અવતાર કરીને બન્ધસ્વામિત્વનું વર્ણન કરેલ છે. એટલે કે કયી કયી માર્ગણાઓમાં કેટલા-કેટલા ગુણસ્થાનકોનો સંભવ છે, અને પ્રત્યેક માર્ગણાવર્તી જીવોની સામાન્યરૂપથી તથા ગુણસ્થાનકના વિભાગ અનુસાર કર્મ-બંધન સમ્બન્ધિ કેટલી યોગ્યતા છે તેનું વર્ણન કરેલ છે.

માર્ગણા-ગુણસ્થાનનું પરસ્પર અનંતર

માર્ગણા :- સંસારમાં જીવો અનંત છે. દરેક જીવોનું બાહ્ય અને અભ્યંતર-જીવન જુદું જુદું હોય છે. શરીરનો આકાર ઈન્દ્રિય, રંગ, રૂપ, ચાલ, વિચારશક્તિ, મનોબલ, એ દરેક વિષયોમાં જીવો એકબીજાથી ભિન્ન છે. આ ભેદનો વિસ્તાર કર્મજન્ય :-ઔદયિક, ઔપશમિક, ક્ષાયોપશમિક અને ક્ષાયિક ભાવોને લઈને તથા સહજ પાણિણમિક ભાવને લઈ હોય છે. આ અનંત ભિન્નતાઓને જ્ઞાનિ-ઓએ ચૌદ વિભાગમાં વિભાજિત કરેલ છે, અને એ ચૌદ વિભાગમાં અવતંતર ભેદો દર થાય છે. જીવોના બાહ્ય અને અભ્યંતર જીવનના આ વિભાગોને માર્ગણા કહેવામાં આવે છે,

ગુણસ્થાન :- મોહ અને અજ્ઞાનની પ્રગાઢતમ અવસ્થાને જ્ઞાનિઓ જીવની નીચલી અવસ્થા કહે છે. અને મોહરહિત સમ્પૂર્ણ જ્ઞાનિ અવસ્થાને જીવોની ઉચ્ચતમ અવસ્થા અથવા મોક્ષ કહે છે.

નીચતમ અવસ્થામાંથી ધીમે ધીમે મોહના પરણોને દૂર કરતો જીવ આગળ વધે છે, અને આત્માના સ્વાભાવિક જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર આદિ ગુણોને વિકસાવે છે. આ વિકાસમાર્ગમાં જીવ અનેક અવસ્થા-

ઓમાંથી પસાર થાય છે. વિકાસ માર્ગની આ ક્રમિક અવસ્થાઓને ગુણસ્થાનક કહેવામાં આવે છે. આ ક્રમિક અસંખ્યાતી અવસ્થાઓને જ્ઞાનિઓએ ૧૪ ભાગમાં વિભાજિત કરેલ છે. આ ચૌદ વિભાગને જૈનશાસ્ત્રમાં ગુણસ્થાનક કહેવામાં આવે છે.

માર્ગણા અને ગુણસ્થાનકોનું પરસ્પર અન્તર :

માર્ગણાનો વિચાર કર્મ—અવસ્થાના તરતમ ભાવનો વિચાર નથી, પરંતુ શારીરિક, માનસિક અને આધ્યાત્મિક ભિન્નતાઓથી જીવો ઘેરાયેલા છે. અને તેનો વિચાર માર્ગણા દ્વારા થાય છે. જ્યારે ગુણસ્થાનકો કર્મ—પટલોના તરતમ ભાવને અને યોગોની પ્રવૃત્તિ—નિવૃત્તિને જણાવે છે.

માર્ગણાઓ જીવના વિકાસક્રમને બતાવતી નથી. પણ એનાં સ્વાભાવિક—વૈભાવિક રૂપોનું અનેક પ્રકારથી પૃથક્કરણ કરે છે. જ્યારે ગુણસ્થાનકો જીવના વિકાસક્રમને બતાવે છે. અને વિકાસની ક્રમિક અવસ્થાઓનું વર્ગીકરણ છે. માર્ગણાઓ સહભાવી છે. અને ગુણસ્થાનકો ક્રમભાવી છે. એટલે કે એકજ જીવમાં ચૌદે માર્ગણાઓ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. જ્યારે ગુણસ્થાનકો એક જીવમાં એકજ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. પૂર્વ પૂર્વ ગુણસ્થાનકોને છોડીને ઉત્તરોત્તર ગુણસ્થાનક પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. અને આધ્યાત્મિક વિકાસ વધારી શકાય છે, પરંતુ પૂર્વ પૂર્વ માર્ગણાઓને છોડીને ઉત્તરોત્તર માર્ગણાઓ પ્રાપ્ત કરી શકાતી નથી. તેમજ તેથી આધ્યાત્મિક વિકાસની સિદ્ધિ થઈ શકતી નથી. તેરમા ગુણસ્થાનકે પહોંચેલ એટલે કે કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરેલ જીવમાં કપાય સીવાય સર્વે માર્ગણાઓ હોય છે. પરંતુ ગુણસ્થાનક તો માત્ર એક તેરમું જ હોય છે. અન્તિમ અવસ્થા પ્રાપ્ત જીવમાં પણ ત્રણ-ચાર માર્ગણાઓ છોડીને બધી માર્ગણાઓ હોય છે, જ્યારે ગુણસ્થાનકોમાં ફક્ત ૧૪મું જ હોય છે. આ પ્રકારે માર્ગણા અને ગુણસ્થાનકોમાં પરસ્પર અન્તર છે,

ગાથા ૩-૪ થી :- આ ગાથાઓમાં સંકેત દ્વારા સંક્ષેપથી બોધ થવા માટે ૫૫ પ્રકૃતિઓનો સંગ્રહ કરેલ છે. એટલે અમુકથી અમુક સુધી એમ આગલી ગાથાઓમાં જણાવશે પણ પ્રકૃતિઓ ગણાવશે નહીં. જેમકે “સુર એકોનવિંશતિ” એટલે દેવદ્વિકથી માંડી આતપ નામકર્મ સુધીની ઓગણીશ પ્રકૃતિઓ લેવી.

ગાથા ૫ “નારકીને ભવસ્વભાવેજ એ ઓગણીશનો બંધ ન હોય” દેવદ્વિક વગેરે ઓગણીશ મધ્યે સુરદ્વિક, વૈક્રિયદ્વિક, દેવાયુ, નરકગતિ, નરકાનુપૂર્વી અને નરકાયુ એ આઠ પ્રકૃતિ દેવતા અને નારકી પ્રાયોગ્ય છે. અને નારકી મરીને દેવ કે નરકગતિમાં ઉત્પન્ન થાય નહીં માટે તેનો બંધ ન હોય, તથા સૂક્ષ્મ નામ, અપર્યાપ્તનામ, અને સાધારણ નામ એ ત્રણ પ્રકૃતિ પણ ન બાંધે, કેમકે સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય, અપર્યાપ્તા તિર્યચ તથા અપર્યાપ્તા મનુષ્ય અને સાધારણ વનસ્પતિકાયને વિષે નારકી મરીને ઉપજે નહીં.

એકેન્દ્રિય જાતિ, સ્થાવરનામ અને આતપનામ એ ત્રણ એકેન્દ્રિય પ્રાયોગ્ય છે અને વિકલેન્દ્રિયત્રિક એ વિકલેન્દ્રિય પ્રાયોગ્ય છે. નારકી એકેન્દ્રિય અને વિકલેન્દ્રિયમાં ઉત્પન્ન થાય નહીં, માટે એ છ પ્રકૃતિ ન બાંધે. આહારકદ્વિક ચારિત્રના અભાવે બાંધે નહીં.

મિથ્યાત્વ ગુણઠાણે તીર્થંકર નામનો બંધ ન હોય” જિનનામનો બંધ સમ્યક્ત્વ પ્રાયોગ્ય છે. અને મિથ્યાત્વ ગુણઠાણે સમ્યક્ત્વ નથી માટે જિનનામ પણ ન બાંધે.

“એ વિના છન્નુ (૯૬ નો) બંધ હોય” કારણ કે નરકત્રિક, જાતિચતુષ્ક, સ્થાવરચતુષ્ક, હુંડક સંસ્થાન, આતપનામ, છેવટું સંઘયણ, નપુંસકવેદ અને મિથ્યાત્વ મોહનીય એ સોળ પ્રકૃતિનો બંધ મિથ્યાત્વ નિમિત્તક છે. તેમાં નરકત્રિક, સૂક્ષ્મત્રિક, વિકલત્રિક, એકેન્દ્રિય જાતિ, સ્થાવરનામ અને આતપ નામ એ બાર પ્રકૃતિઓને

નારકો ભવપ્રત્યયે બાંધતા નથી તેથી “સુરાદિ” માં ગ્રહણ કરી ઓઘબંધમાંથીજ કાઢી નાખી છે. બાકી રહેલી નપુંસકવેદ, મિથ્યાત્વ મોહનીય, હુંડક સંસ્થાન અને છેવટું સંઘયણ—એ ચાર પ્રકૃતિઓ મિથ્યાત્વનિમિત્તક બંધાય છે, અને સાસ્વાદન ગુણસ્થાનકે મિથ્યાત્વને ઉદય નથી માટે ત્યાં બંધાતી નથી. તે સિવાય ૯૬ પ્રકૃતિઓ બંધાય છે.

ગાથા ૬ કૃી :- “મિશ્રગુણકાણે સિનેર બાંધે” અનંતાનુબન્ધિ ચતુષ્ક, મધ્યસંસ્થાન ચતુષ્ક, મધ્ય સંહનન ચતુષ્ક. અશુભ વિહાયોગતિ, નીચગોત્ર, સ્ત્રીવેદ, દીર્ઘાગ્ય, દુઃસ્વર, અનાદેય, થીણુચ્છિત્રિક, ઉદ્યોત અને તિર્થચત્રિક — આ પચીસ પ્રકૃતિઓ અનંતાનુબંધી કષાયના ઉદયથી બંધાય છે. અને મિશ્રગુણસ્થાનકે તેનો ઉદય ન હોવાથી આ ૨૫ પ્રકૃતિઓનો બીજા સાસ્વાદન ગુણસ્થાનકે અંતઃથાય છે તથા મિશ્રગુણસ્થાનકે વર્તતા કોઈપણ જીવ આયુષ્યને બંધ કરતો નથી. તેથી અહીં મનુષ્ય આયુષ્યનો પણ બંધ નથી. એટલે ૯૬ માંથી ૨૬ પ્રકૃતિઓ ઓછી કરતાં મિશ્રગુણસ્થાનકે નારકો ૭૦ બાંધે છે.

‘અવિરતિ...ત્યારે’ અવિરતિ ગુણકાણે વર્તતા કેટલાક નારકો સમ્યક્ત્વ નિમિત્તો જિનનામકર્મ બાંધે છે. અને મનુષ્યનો પણ બંધ કરે છે.

“પંકપ્રભાદિનો આવ્યો તીર્થંકર ન થાય” પંકપ્રભા, ધૂમપ્રભા અને તમઃપ્રભાને વિષે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્તિ છતાં પણ ક્ષેત્રના માહાત્મ્યે કરીને તથા પ્રકારના અધ્યવસાયનો અભાવ હોવાથી તીર્થંકર નામકર્મનો બંધ ન થાય. કેમકે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે “પ્રથમ નરકનો આવેલ ચક્રવર્તિ થાય. બીજી સુધીનો આવેલ વાસુદેવ થાય, ત્રીજી સુધીનો આવેલ તીર્થંકર થાય, ચોથી સુધીનો આવેલ કેવલી થાય, પાંચમી સુધીનો આવેલ યતિ થાય, છઠ્ઠી સુધીનો આવેલ દેશવિરતિ થાય,

સાતમી સુધીનો આવેલ મત્સ્યાદિક સમ્યક્ત્વ પામે પણ દેશવિરતિપણું ન પામે” તે માટે પંકપ્રભાદિકથી આવેલ નારકજીવ તીર્થંકરપણું ન પામે.

ગાથા ૭ “મિથ્યાવે ૯૬ નો બંધ હોય” મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનકે મનુષ્યદિક અને ઉચ્ચગોત્ર એ ત્રણ પ્રકૃતિઓ તથાવિધ વિશુદ્ધિને અભાવે ન બાંધે, કારણ કે સાતમી નરકના નારકીને ઉત્કૃષ્ટ પુણ્ય-પ્રકૃતિ આ જ છે. અને તેથી એ તો ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધ અધ્યવસાયે બંધાય અને ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધ અધ્યવસાયસ્થાનક સાતમી નારકીમાં ગ્રીન્ને—ચોથે ગુણસ્થાનકે છે. માટે મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનકે બંધાય નહીં.

“એ પાંચ વર્જને ૯૧ નો બંધ હોય” આ ગુણસ્થાનકે યોગ્ય અધ્યવસાયના અભાવે તિર્થંચાયુનો બંધ થતો નથી. અને નપુંસકચતુષ્ક મિથ્યાત્વના ઉદયે બંધાય છે, સાસ્વાદને મિથ્યાત્વનો ઉદય નથી એટલે બંધાતું નથી. માટે એ પાંચ વર્જને ૯૧ નો બંધ હોય.

ગાથા ૮ “મનુષ્યદિક અને ઉચ્ચગોત્ર એ ત્રણ ભિન્નવીએ” આદ્મા ગુણસ્થાનકમાં છઠ્ઠા ભાગ સુધીમાં દરેક જીવો દરેક સમયે કોઈ ને કોઈ ગતિ લાયક અવશ્ય બંધ કરે છે. નરકગતિ લાયક પ્રથમ ગુણસ્થાનક સુધી, તિર્થંચગતિ લાયક પ્રથમનાં બે ગુણસ્થાનક પર્યન્ત, દેવગતિ લાયક આઠમાના છઠ્ઠા ભાગ પર્યન્ત, અને મનુષ્યગતિ લાયક ચોથા ગુણસ્થાનક પર્યન્ત બંધ થાય છે, નારકીઓ નરક અને દેવગતિ લાયક બંધ કરતા નથી. એટલેજ ગ્રીન્ને—ચોથે ગુણસ્થાને સાતમી નરકના નારકીઓ મનુષ્યગતિ લાયક બંધ કરે છે. સાતમી નરકના જીવો આયુષ્યનો બંધ પ્રથમ ગુણસ્થાનકે જ કરે છે. અન્યગુણસ્થાને તદ્યોગ્ય અધ્યવસાયના અભાવે બંધ કરતા નથી. પહેલા તથા બીજે ગુણસ્થાનકે સાતમી નારકના જીવોને મનુષ્યગતિ પ્રાયોગ્ય બંધને લાયક પરિણામ જ થતા નથી તેથી તેને મનુષ્યપ્રાયોગ્ય બંધ થતો નથી.

“મનુષ્યદ્વિક ભવાન્તરે ઉદય આવે” સાતમી નારકીનો જીવ મનુષ્ય આયુષ્ય બાંધતો નથી. અને તેના અભાવમાં ત્રીજો-ચોથો ગુણસ્થાનકે મનુષ્યદ્વિક બાંધે છે. એટલે કે મનુષ્યદ્વિકનો મનુષ્ય આયુષ્ય સાથે પ્રતિબન્ધ નથી. મનુષ્ય આયુષ્ય સિવાય પણ ૩-૪ ગુણસ્થાનકે મનુષ્યદ્વિક બંધાય છે તે ભવાન્તરમાં ઉદય આવે છે.

ગાથા ૬ “એકસો એક બંધાય” નરકત્રિક, જાતિચતુષ્ક સ્થાવરચતુષ્ક, હુંડક સંસ્થાન, છેવટું સંઘયણ, આતપનામ, નપું-સકવેદ અને મિથ્યાત્વ એ સોળ પ્રકૃતિ મિથ્યાત્વના ઉદયે બંધાય છે. અહીં તેનો ઉદય ન હોવાથી આ સિવાય ૧૦૧ બંધાય.

“દેવાયુ...મિશ્રગુણઠાણે બાંધે” સમ્મામિચ્છદિદ્દી આસવંધં પિ ન કરેઈ” મિશ્રદ્રષ્ટિગુણસ્થાનકે તદ્યોગ્ય અધ્યવસાયનો અભાવ હોવાથી આયુષ્ય બંધ કરતો નથી. આ વચનથી અહીં દેવ-આયુષ્ય અને મનુષ્ય આયુષ્યનો અબંધ છે. તથા અનંતાનુબન્ધિચતુષ્ક આદિ રૂપ પ્રકૃતિઓનો બન્ધ અનંતાનુબન્ધિ ક્ષાય નિમિત્તક હોવાથી સાસ્વત્તને જ બંધાય છે. અહીં બંધાતી નથી, તથા નરત્રિક, ઔદારિકદ્વિક અને પ્રથમ સંઘયણ એ છ પ્રકૃતિઓ મનુષ્ય પ્રાયોગ્ય છે. અને મનુષ્ય તથા તિર્યંચો ત્રીજા ગુણસ્થાનકથી ચવિરત સમ્યગ્દષ્ટિની જેમ દેવપ્રાયોગ્ય બાંધે છે, માટે મનુષ્ય પ્રાયોગ્ય એ છ પ્રકૃતિઓ અહીં બંધાતી નથી.

“દેશચિરતિ ગુણઠાણે છાસઠ બાંધે,” અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ ચાર ક્ષાયનો બંધ પાંચમે ગુણઠાણે અને તેથી આગળ નથી તેનું કારણ એ છે કે તે તે પ્રકારના ક્ષાયનો ઉદય તે તે પ્રકારના ક્ષાયના બન્ધનું કારણ છે, અહીં અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ ક્ષાયોનો ઉદય નથી માટે અહીં તે પણ બંધાતા નથી. આ ક્ષાયનો ઉદય પહેલા ચાર ગુણસ્થાનક સુધી હોય છે. માટે ત્યાં સુધીજ બંધાય છે.

ગાથા ૧૦ “ઓષ્ઠે ૧૨૦ બાંધે.” કારણ કે તેઓને વિશિષ્ટ ચારિત્રનિમિત્તક આહારકટ્ટિકનો અને સમ્યક્ત્વ નિમિત્તક જિનનામકર્મનો બંધ સંભવે છે.

મિથ્યાત્વે ૧૧૭. જિનનામકર્મ અને આહારકટ્ટિક રહિત ૧૧૭. સાસ્વાદને ૧૦૧. નરકાદિ સોળ પ્રકૃતિઓ રહિત કરતાં ૧૧૭માંથી સોળ જતાં ૧૦૧.

“મિશ્રે ૬૯” દેવાયુ અને અનન્તાનુબંધ્યાદિક ૩૧ બાદ કરતાં ૬૯ પ્રકૃતિઓ બાંધે

“પણ...૭૧ બાંધે” દેવાયુ અને જિન—નામ કર્મ સહિત કરતાં ૭૧ બાંધે

કર્મસ્તવમાં કહેલ બંધાધિકાર કરતાં પચાસ મનુષ્ય—તિર્યંચોને ત્રીજા—ચોથા ગુણસ્થાનકે આ પ્રમાણે વિશેષતા છે:—કર્મસ્તવમાં મિશ્રગુણસ્થાનકે ૭૪નો બંધ અને અવિરત સમ્યગ્દષ્ટિ ગુણસ્થાનકે ૭૭નો બંધ કહ્યો છે. પરંતુ તિર્યંચોને મિશ્ર ગુણસ્થાનકે મનુષ્યદિક, ઔદારિકદિક, વજ્રપ્લબનારાચ સંઘયણ એ પાંચ પ્રકૃતિઓનો અબંધ હોવાથી ૬૯ પ્રકૃતિઓ બાંધે છે. અને અવિરત સમ્યગ્દષ્ટિ ગુણસ્થાનકે દેવાયુ સહિત ૭૦. મનુષ્યો મિશ્રે ૬૯ અને અવિરત સમ્યગ્દષ્ટિ ગુણસ્થાનકે જિનનામ અને દેવાયુ સહિત ૭૧ બાંધે. આ ૭૧ પ્રકૃતિઓમાં મનુષ્યદિક—ઔદારિકદિક—વજ્રપ્લબનારાચ સંઘયણ અને મનુષ્ય આયુષ્ય એ છ પ્રકૃતિઓ સહિત કરતાં કર્મસ્તવમાં સામાન્ય બંધાધિકારમાં કહેલ ૭૭ પ્રકૃતિઓ મલી રહેશે.

“પાંચમે ૬૭” બીજા અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ ચાર કષાયો ૭૧ માંથી બાદ કરતાં ૬૭ પ્રકૃતિઓ રહે છે. વળી કર્મસ્તવમાં દેશવિરતિ ગુણસ્થાનકે ૬૭ કહી છે. તે તિર્યંચોને જિનનામ રહિત હોવાથી તેએ ૬૬ બાંધે.

પ્રમત્તાદિ ગુણસ્થાનકે કર્મસ્તવની જોમ બંધ કહેવો. કારણ કે મનુષ્ય સિવાય બીજા જીવોને તે ગુણસ્થાનકો હોતાં નથી.

“જિનાદિક નરકત્રિક લગે અગ્યાર” જિનનામ, દેવદ્વિક, વૈકિયદ્વિક, આહારકદ્વિક, દેવાયુષ અને નરકત્રિક એ જિનનામાદિ અગ્યાર પ્રકૃતિઓ ૧૨૦માંથી બાદ કરતાં ૧૦૯ પ્રકૃતિઓ અપર્યાપ્ત તિર્થંચ અને મનુષ્યો ઓઘે તથા મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનકે બાંધે. તેને એક મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનક જ છે. મિથ્યાદષ્ટિ હોવાથી જિનનામ અને આહારકદ્વિક ન બાંધે. મરીને દેવગતિમાં જતા નથી માટે દેવત્રિક અને વૈકિયદ્વિક ન બાંધે. નરકગતિમાં ન ઉપજે માટે નરકત્રિક ન બાંધે, અહીં મનુષ્ય અને તિર્થંચ લબ્ધિઅપર્યાપ્ત ગ્રહણ કરવા.

ગાથા ૧૧ “નારકીની પેરે દેવતાને બંધ કહેવો” જોમ નારકો મરીને નરકગતિ અને દેવગતિમાં ઉપજતા નથી તેમ દેવો મરીને એ બન્ને ગતિમાં ઉત્પન્ન થતા નથી. તેથી દેવત્રિક, નરકત્રિક અને વૈકિયદ્વિક એ આઠ પ્રકૃતિઓ ન બાંધે; અને સર્વવિરતિના અભાવે આહારકદ્વિક પણ ન બાંધે. તથા દેવો મરીને સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય અને વિકલેન્દ્રિયમાં ન ઉપજે તેથી સૂક્ષ્મત્રિક અને વિકલત્રિક એ છ પ્રકૃતિઓ ન બંધાય. એમ કુલ સોળ પ્રકૃતિઓ ઓઘબંધમાંથી જય એટલે ઓઘે ૧૦૪ પ્રકૃતિઓ બાંધે. દેવતા બાહર એકેન્દ્રિયમાં ઉત્પન્ન થાય છે માટે એકેન્દ્રિય, સ્થાવર અને આતપ એ ત્રણ પ્રકૃતિ નારકી કરતાં વધારે બાંધે.

“મિથ્યાત્વે ૧૦૩” જિનનામ રહિત.

“સાસ્વાદને ૯૬” એકેન્દ્રિય જાતિ આદિ સાત પ્રકૃતિઓ મિથ્યાત્વને ઉદયે બંધાય છે માટે તેનો બંધવિરછેદ થતાં ૯૬.

“મિશ્રે ૭૦” અનન્તાનુબન્ધિ આદિ ૨૬ પ્રકૃતિઓનો બંધવિરછેદ જતાં ૯૬માંથી તે બાદ કરતાં ૭૦.

“સમ્યક્ત્વે ૭૨” જિન-નામ અને મનુષ્યાયુષ મેળવતાં ૭૨ થાય.

“જ્યોતિષઃથી હીન કહેવો” એ ત્રણ નિકાયના દેવોમાંથી નીકળી તીર્થંકર ન થાય, કારણકે જિન-નામની સત્તાવાળો જીવ ભવનપતિ, વ્યંતર અને જ્યોતિષમાં ઉપજે નહીં. વળી આ ત્રણ નિકાયના જીવો અવધિજ્ઞાન સહિત પરભવમાં જતા નથી અને તીર્થંકર તો અવધિજ્ઞાન સહિત જ પરભવમાં જઈને ઉપજે છે. તેથી આ ત્રણ નિકાયના જીવોને તીર્થંકર નામકર્મનો બંધ ન હોય.

ગાથા ૧૨ “તેથી ઓઘે ૧૦૧” રત્નપ્રભા નારકીના નારકો ઓઘે તથા ગુણસ્થાનકને વિષે જેટલી પ્રકૃતિઓ બાંધે છે તેટલી સનન્કુમાર, માહેન્દ્ર, બ્રહ્મ, લાન્તક શુક અને સહસ્રાર દેવલોકના દેવો બાંધે છે. કારણ કે એ દેવો ત્યાંથી ચ્યવીને એકેન્દ્રિયમાં ઉપજતા નથી, તેથી એકેન્દ્રિય આયોગ્ય એકેન્દ્રિયજાતિ, સ્થાવરનામ અને આતપનામ એ ત્રણ પ્રકૃતિઓનો બંધ કરે નહીં. તેથી ઓઘે “૧૦૧” બંધાય.

“મિથ્યાત્વે ૧૦૦” જિનનામ સહિત,

“સાસ્વાદને ૯૬” નપુંસકચતુષ્ક વિના,

“મિશ્રે ૭૦” અનન્તાનુબંધી આદિ ૨૬ વિના.

“સમ્યક્ત્વે ૭૨” જિનનામ અને મનુષ્યાયુષ સહિત. “આન-તાદિ” આનત, પ્રાણત, આરણ, અચ્યુત, નવ શ્રોવેચક અને પાંચ અનુત્તરવાસી દેવોને ઉદ્યોતનામ અને તિર્થંચત્રિક એ ચાર પ્રકૃતિઓ ન બંધાય. કારણ કે ત્યાંથી ચ્યવીને મનુષ્યમાં જ ઉપજે પણ તિર્થંચમાં ન ઉપજે તેથી તિર્થંચ યોગ્ય એ ચાર પ્રકૃતિઓ ન બંધાય. એટલે ૧૨૦ પ્રકૃતિઓમાંથી સુરદિકાદિ ઓગણીશ અને ઉદ્યોતાદિ ચાર ન્યૂન કરતાં સત્તાણું પ્રકૃતિઓનો ઓઘબંધ હોય છે.

“૧૦૯ પ્રકૃતિ” ઈન્દ્રિયમાર્ગણાએ એકેન્દ્રિય, બેઈન્દ્રિય, તેઈન્દ્રિય

અને ચૌરિન્દ્રિય તથા કાયમાર્ગણામાં પૃથ્વીકાય, અષ્ટકાય, વનસ્પતિ-કાય માર્ગણાએ લબ્ધિ અપર્યાપ્ત પાંચેન્દ્રિય તિર્થંચની પેઠે અંધ કહેવો. આ સાતે માર્ગણાવાળા જીવોને સમ્યક્ત્વ અને ચારિત્ર નથી તેમજ દેવગતિ કે નરકગતિમાં ઉપજે નહીં તેથી જિનનામ, દેવત્રિક, નરકત્રિક, લૈક્યદ્વિક અને આહારકદિક એ અગ્યાર પ્રકૃતિ બાધે નહિ તેથી ઓધે અને મિથ્યાત્વે ૧૦૯ પ્રકૃતિઓ બાધે.

ગાથા ૧૩ “સાસ્વાદન ગુણકાણુ” ભવનપતિથી ઇશાન દેવલોક સુધીના દેવો મિથ્યાત્વ નિમિત્તક એકેન્દ્રિય પ્રાયોગ્ય આયુષ્ય બાંધી પછીથી સમ્યક્ત્વ પામી મરણ સમયે સમ્યક્ત્વ વમી પૃથ્વી, અપૂર્ણ અને વનસ્પતિમાં ઉપજે છે, તેને શરીરપર્યાપ્તિ પુરી કર્યા પહેલાં સાસ્વાદન હોય ત્યારે તે ૯૬ પ્રકૃતિઓ બાધે.

“૯૬ બાધે” સૂક્ષ્મ-ત્રિક, વિકલ-ત્રિક, એકેન્દ્રિય જાતિ. સ્થાવરનામ, આતપ નામ, નપુંસકવેદ, મિથ્યાત્વ મોહનીય, હુંડક સંસ્થાન અને છેવટું સંઘયણુ એ તેર પ્રકૃતિઓ મિથ્યાત્વ સિવાય ન અંધાય તેથી તે બાદ કરતાં છન્નું પ્રકૃતિઓ બાધે.

“એ બે મત જાણવા” અહીં કેટલાક આચાર્યો તિર્થંચ આયુષ્ય અને મનુષ્ય આયુષ્ય સિવાય ૯૪ પ્રકૃતિઓ બાધે એમ કહે છે. આ પ્રમાણે બે મત છે.

આ મતભેદ પ્રાચીન બંધસ્વામિત્વમાં પણ છે. તેની ગાથાએક નીચે પ્રમાણે છે.

સાળા વંધહિ સોલસ, નિરતિગહીણા ય મોતું છન્નવર્ઘે ।

ઓષેણં વીસુત્તર—સયં ચ પંચિદિયા બન્ધે ॥ ૨૩ ॥

ઈગ—વિગલિંદીસાળા, તણુપજ્જત્તિ ન જંતિ જં તેણ ।

નર—તિરિયાઉ—અબંધા, મયંતરેણં તુ ચડણઉં ॥ ૨૪ ॥

૯૬ પ્રકૃતિનો બંધ ચંદ્રસૂરિ વગેરે આચાર્યો માને છે. આ વિષયમાં સમજવાનું કે એકેન્દ્રિય જીવનું જઘન્ય આયુષ્ય પણ ૨૫૬ આવલિકાથી ઓછું હોતું નથી. આગામી ભવનું આયુષ્ય આ ભવના અયુષ્યના બે ભાગ ગયા પછી ત્રીજા ભાગે બંધાય છે, એટલે આગામી ભવનું આયુષ્ય ૧૭૧ મી આવલિકાએ બંધાય, અને સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વનો કાળ છ આવલિકા—એ પહેલાં પુરો થઈ જાય છે, સાસ્વાદન અવસ્થામાં પહેલી ત્રણ પર્યાપ્તિ પૂર્ણ થઈ જાય એ પ્રમાણે માની લેવામાં આવે તો પણ આયુષ્યબંધનો સંભવ માની શકાય નહીં. વળી આગળ ઔદારિકમિશ્ર માર્ગણાએ ૯૪ પ્રકૃતિઓનો બંધ કહેલ છે એટલે ૯૪ ના બંધનો મત યુક્તિયુક્ત જણાય છે.

પ્રથમ મતે શરીરપર્યાપ્તિ પુરી થયા પછી પણ સાસ્વાદન રહે, અને તે વખતે આયુષ્ય બાંધે ત્યારે છન્નુ પ્રકૃતિ બાંધે. આશય એવો જણાય છે કે છ આવલિકાએ અન્તર્મૂર્હૂર્ત મધ્યમ થઈ જાય. એટલે શરીરપર્યાપ્તિ છ આવલિકાએ પૂર્ણ થાય ત્યાર પછી આયુષ્યનો બંધ થાય એમ જણાય છે. પરન્તુ ટબામાં આપેલી દલીલ પ્રમાણે ૯૪ વાળો મત યુક્તિયુક્ત જણાય છે, તત્ત્વ કેવલિગમ્ય.

ગાથા ૧૪ કર્મસ્તવે—પંચેન્દ્રિય માર્ગણા અને ત્રસકાય માર્ગણામાં સામાન્ય રૂપે જ્યાં જેટલાં ગુણસ્થાનકોનો સંભવ હોય ત્યાં તેટલાં ગુણસ્થાનોને આશ્રયી કર્મસ્તવમાં કહેલ બંધાધિકાર પ્રમાણે બંધ જણવો.

ગાથા ૧૪ ગતિત્રસઃ—તેઉકાય અને વાઉકાય એ બંને સ્થાવરનામકર્મના ઉદયથી લઙ્ગિસ્થાવર છે તો પણ ગતિસાધર્મ્યે કરીને તેને ગતિત્રસ કહ્યા છે તેઓ ઊંચું અને તીરછું ગમન કરે છે.

“એકસો પાંચનો બંધ” હોય—તેઉકાય અને વાયુકાયના જીવો દેવ, મનુષ્ય અને નારકીમાં ઉત્પન્ન થાય નહીં તેથી તત્પ્રાયોગ્ય એ તુ. ક. ૧૩

પંદર પ્રકૃતિઓ બાંધે નહિ તેઉકાય અને વાયુકાય, તિર્થચગતિમાં ઉત્પન્ન થાય અને ત્યાં ભવપ્રત્યયે ન્હીય યોગનોજ ઉદય હોય માટે તેઓ ઉચ્ચયોગ ન બાંધે, તેઓને સાસ્વાદન ન હોય, કેમકે સમ્યક્ત્વ વમતો કોઈ જીવ તેમાં આવીને ઉપજે નહિ.

“કર્મસ્તવનીપેરે”-એ આઠ યોગમાર્ગણાએ ૧૨ ગુણુસ્થાનક હોય ત્યાં કર્મસ્તવની પેઠે બન્ધ જાણવો તથા સત્ય-મનોયોગ અને અસ-ન્યામૃષા એ બે મનતા અને એજ બે વચનના એ ચાર યોગ તેરમા ગુણુસ્થાનકે હોય ત્યાં એક સાતા વેદનીય બંધાય.

અહીં મળવચજોગે ઓહુ ડરલે નરભંગુ આ ગાથામાં વચન-યોગ અને ઔદારિક એ બંને સામાન્યપદ છે. તે પાણુ નરભંગુ શબ્દના સાન્નિધ્યથી વચનયોગનું તાત્પર્ય મનોયોગ સહિત વચન-યોગમાં અને ઔદારિકનું તાત્પર્ય મનોયોગ સહિત ઔદારિક કાય-યોગમાં રાખી બન્ધસ્વામિત્વનો વિચાર કરેલ છે, વચનયોગથી કેવળ વચનયોગ અને કાયયોગથી કેવળ કાયયોગ ગ્રહણ કરવામાં આવે તો તેનું બન્ધસ્વામિત્વ વિકલેન્દ્રિય અને એકેન્દ્રિયના સમાન હોય, એ પ્રમાણે ઔદારિક કાયયોગે બંધનો વિચાર કલ્પો.

જીવ પ્રથમ સમયે કેવલ કાર્મણુ યોગવડે આહાર ગ્રહણ કરે ત્યાર પછી ઔદારિક યોગની શરૂઆત થાય છે. તે શરીર પર્યાપ્તિ બનતાં સુધી કાર્મણુ સાથે મિશ્ર હોય છે. અને કેવલિ સમુદ્ઘાત અવસ્થામાં બીજા, છઠ્ઠા અને સાતમા સમયે કાર્મણુ સાથે ઔદારિક મિશ્રયોગ હોય છે.

વિશિષ્ટ ચરિત્રને અભાવે આહારકલ્પિક ન બાંધે. સુરાયુ અને નરકર્ત્રિક એ ચાર પ્રકૃતિઓ સર્વ પર્યાપ્તિ પૂર્ણ કર્યા સિવાય ન બંધાય તેથી એ છ ન બાંધે. અને કેવલિ સમુદ્ઘાત અવસ્થામાં તો કેવલ સાતાવેદનીયજ બંધાય છે.

સાસ્વાદન ગુણુકાણે શ્વેતરાણુનો બંધ હોય:-સાસ્વાદન ગુણુ-
કાણે નરાયુષ અને ત્રિયંશ આયુષ્ય ન બંધાય. કારણ કે સાસ્વાદનભાવે
વર્તતા શરીરપર્યાપ્તિ પૂર્ણ ન કરે, મિથ્યાત્વનો ઉદય ન હોવાથી તન્નિ-
મિત્તક સુક્ષ્મત્રિકાદિ ૧૩ પ્રકૃતિઓ ન બાંધે.

મિશ્ર ગુણુસ્થાનકે વર્તે તો જીવ કાળ ન કરે તે ક્યાંઈ પણ ઊપજે
પણ નહિ, માટે અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં મિશ્રગુણુસ્થાનક ન હોય.

ગાથા ૧૬

“સમ્યક્ત્વ ગુણુકાણે ૭૫ બાંધે” અહિં સિદ્ધાન્તના મતે
વૈક્ય લબ્ધિ અને આહારક લબ્ધિ પ્રયુજતા ઔદારિકમિશ્ર કાયયોગ
માન્યો છે પણ તે અહિં વિવક્ષ્યો નથી, કારણ કે કર્મગ્રંથકાર તેમ
માનતા નથી. તેથી દેશવિરતિ અને પ્રમત્ત ગુણુકાણુનો બંધ કહ્યો
નથી.

તિહાં પહેલા ગુણુકાણુ:-ઔદારિકમિશ્રાયોગી પહેલે ગુણુકાણુ જે
આયુનો બંધ શી રીતે કરે, એ વગેરે લાંબી શંકા કરી છે. તેનો
ઉત્તર:-આ શંકા શિલાંકાર્યાના મતને અનુસરીને કરેલ છે, કેમકે
તેઓ શરીરપર્યાપ્તિ પૂર્ણ થાય ત્યાં સુધી ઔદારિક મિશ્રાયોગ માને છે.
અને પૂર્ણ થયા બાદ ઔદારિક યોગ માને છે. તેના મતે આ શંકા
સંભવી શકે છે. પરંતુ કર્મગ્રંથકારના મતે શરીરની પૂર્ણતા સ્વયોગ્ય
સર્વ પર્યાપ્તિ પૂરી થયા પછી થાય છે. એટલે ત્યાં સુધી ઔદારિક
મિશ્રાયોગ હોય છે. તે એ બાબત દેવેન્દ્રસૂરિએ ક્રોધા કર્મગ્રંથની
તણુપ્રજ્ઞેસુ સરસ્વમન્ને એ ગાથાની ટીકામાં લખ્યું છે કે, જ્યાંસુધી
ઈન્દ્રિયાદિક યોગ પર્યાપ્તિ પૂર્ણ ન થાય ત્યાં સુધી ઔદારિકમિશ્રાયોગ
જાણવો. અને શરીર પર્યાપ્તિ પૂરી થયા પછી ઔદારિક કાયયોગ હોય
તે તો શ્રીજ્ઞ અશ્વારેણિા મત છે. એટલે અહિં બન્ને આયુષ્યનો
બંધ ઘટી શકે છે.

એ સંદેહ ટીકાકારે પણ વિવક્ષ્યો નથી:—અ શંકાના સમાધાનમાં સમજવાનું કે યથા:સોમસૂરિકૃત બાહ્યબોધમાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે કે—
—અણચરવીસાઙ્ગમાં આદિ પદ છે, તેનો અર્થ અનંતાનુબંધી આદિ ૨૪ એમ ન કરતાં આદિ શબ્દથી બીજી પાંચ પ્રકૃતિઓ લઈને (કારણ કે મનુષ્યઆયુ અને તિર્યાગાયુ પૂર્વે ટાળ્યા છે) ૨૯ પ્રકૃતિઓ લેવી, આ પ્રમાણે અર્થ કરવાથી શંકા રહેશે નહીં, કારણ કે ૯૪માંથી ૨૬ પ્રકૃતિઓ ઓછી કરી બાકી રહેલ ૬૫માં જિનપંચક મેલવવાથી ૭૦ પ્રકૃતિઓ થાય છે. વળી ગાથામાં ૭૫ પ્રકૃતિઓ લેવી એવો કોઈ ઉલ્લેખ નથી.

ઔદારિક મિશ્રકાયયોગના સ્વામિ તિર્યાંચ અને મનુષ્ય છે અને ચોથા ગુણસ્થાનકે તેને ૭૦ અને ૭૧ પ્રકૃતિનો બંધ કહ્યો છે, તે પણ ઔદારિકમિશ્ર કાયયોગમાં ચોથે ગુણઠાણે ૭૧ પ્રકૃતિઓનો બંધ માનવાને બદલે ૭૦ પ્રકૃતિઓનો બંધ એટલા માટે માન્યો છે કે આ યોગ અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં હોય છે. અને અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં તિર્યાંચ અથવા મનુષ્ય દેવાયુનો બંધ કરતા નથી. માટે આયુષ્ય ગણવામાં આવે નહીં. આ પ્રમાણે ૭૦ નો બંધ સંભવે છે. પછી તો બહુશ્રુત કહે તે પ્રમાણ.

ઔદારિકમિશ્રની પેરે બંધ કહેવો.

ઓષ્ઠ મૂલ બંધમાં ૧૨૦ માંથી આહારકષ્ટક, તિર્યાંચ આયુષ્ય, અને નરાયુષ એ આઠ બાદ કરતાં ૧૧૨. મિથ્યાન્વે જિનપંચક વિના ૧૦૭, સૂક્ષ્માદિ ૧૩ બાદ કરતાં સાસ્વાદને ૯૪. તેમાંથી અનંતાનુ-બંધી આદિ ૨૪ ઓછી કરી જિનપંચક ઉમેરતાં સમ્યક્ત્વે ૭૫ બંધ. ઉપરના ટીકામાં શંકા કરેલી છે તેનો અહીં અવકાશ નથી. કારણ કે કાર્મણકાયયોગ ચારે ગતિમાં હોય છે. એટલે દેવ—નારક એ પાંચ પ્રકૃતિઓ બાંધે છે.

ઓધની પેરે ૬૩.

આહારક કાયયોગ અને આહારકમિશ્ર કાયયોગ એ બે માર્ગો જાહેર
 હોય છે. ત્યાં આહારકયોગે પ્રમત્ત અને અપ્રમત્ત એ બે
 ગુણસ્થાનક હોય છે. શૌંદ પૂર્વધર જ્યારે આહારક શરીર કરે ત્યારે
 લબ્ધિનો ઉપયોગ કરતા હોવાથી પ્રમાદયુક્ત હોય છે. ત્યારે છટ્ટું
 ગુણસ્થાનક હોય. તે વખતે આહારક શરીરનો પ્રારંભ કરતાં તે
 ઔદારિક સાથે મિશ્ર હોય છે. એટલે આહારકમિશ્ર અને આહારક
 એ બે યોગે છટ્ટું ગુણસ્થાનક હોય. પછી વિશુદ્ધિના બળથી સાતમે
 આવે ત્યારે આહારક યોગજ હોય. એટલે આહારક યોગે ૬-૭ એ
 બે ગુણસ્થાનક અને આહારકમિશ્રે છટ્ટું ગુણસ્થાનક હોય. ત્યાં
 છટ્ટું ૬૩ બાંધે. તેમાંથી શોક, અરતિ, અસ્થિરદ્વિક, અયશ અને
 અસાતા વેદનીય એ છ પ્રકૃતિ કાઢતાં સાતમે સત્તાવન પ્રકૃતિઓનો બંધ
 હોય. અને દેવાયુનો બંધ ન કરે તો ૫૬ બાંધે. પંચસંગ્રહ સપ્તતિકાની
 ગાથા ૧૪૯ માં કહેલ છે કે આહારકયોગી અને આહારકમિશ્રયોગી
 અનુક્રમે ૫૭ અને ૬૩ પ્રકૃતિઓ બાંધે. એટલે આહારકયોગી છટ્ટું
 ગુણસ્થાને ૬૩ અને સાતમે ૫૭ બાંધે. અને આહારકમિશ્રયોગી છટ્ટું
 ગુણસ્થાને ૬૩ બાંધે. પરંતુ સપ્તતિકાની ટીકામાં આહારકદ્વિકના બંધ
 સહિત ૫૯નો બંધ સાતમે માન્યો છે.

ગાથા ૧૭.

વૈક્રિય કાયયોગે દેવતાની પેરે બંધ કહેવો :-

અહીં દેવ અને નારકોને સ્વાભાવિક ભવપ્રત્યય વૈક્રિય શરીરની
 વિવક્ષા છે. તેથી તેને પ્રથમનાં ચાર ગુણસ્થાનક હોય. જે લબ્ધિ-
 પ્રત્યય વૈક્રિયયોગની વિવક્ષા હોય તો મનુષ્ય-નિર્ચયની અપેક્ષાએ
 અધિક ગુણસ્થાનક લાભે તેની વિવક્ષા નથી.

અણુ વેદે પ્રથમનાં નવ ગુણસ્થાનક હોય. ઓથે ૧૨૦

મિથ્યાત્વે ૧૧૭ સાસ્વાદને ૧૦૧. મિશ્રે ૯૪. ચેષ્ઠે ગુણઠાણે ૭૭.
દેશવિસ્તિએ ૬૭, પ્રમત્તા ગુણઠાણે ૬૩. અપ્રમત્તા ગુણઠાણે ૫૮/૫૮.
અપૂર્વ કરણે ૫૮-૫૬-૨૬. બાદર સંપરાયે ૨૨-૨૧.

ગાથા ૧૮

અજ્ઞાનત્રણને બે અથવા ત્રણ,

ત્રીજા ગુણસ્થાનકે રહેલ જીવની દષ્ટિ સર્વથા શુદ્ધ યા સર્વથા
અશુદ્ધ હોતી નથી. પરન્તુ કંઈક શુદ્ધ અને કંઈક અશુદ્ધ એવી મિશ્ર
હોય છે. જ્યારે તેમાં શુદ્ધતા વધારે અને અશુદ્ધતા ઓછી હોય
ત્યારે જ્ઞાની ગણાય. અને જ્યારે તેમાં અશુદ્ધિ વધારે અને શુદ્ધિ
ઓછી હોય ત્યારે અજ્ઞાની ગણાય. પહેલી અપેક્ષાએ બે ગુણઠાણું
સુધી અજ્ઞાન અને બીજી અપેક્ષાએ ત્રણ ગુણઠાણું સુધી અજ્ઞાન ગણાય.

ને વિશે બાર ગુણસ્થાનક હોય:—ચક્ષુદર્શન અને અચક્ષુ-
દર્શન એ ક્ષાયોપશમિક ભાવમાં આવે છે. અને ક્ષાયોપશમિકભાવ
બાર ગુણસ્થાનક સુધીજ હોય. એટલે બાર ગુણસ્થાનક હોય.

ગાથા ૨૦

ઉવસામગસેઠીગયસ્સ:—ઉપશમશ્રેણીને પ્રાપ્ત થયેલ જીવને ઔપ-
શમિક સમ્યક્ત્વ હોય. અથવા જોણે ત્રણ પુંજ કર્યા નથી અને જોણું
મિથ્યાત્વ અપાવ્યું નથી એવો જીવ ઉપશમ સમ્યક્ત્વ પામે.

શ્રેણીગત ઉપશમ સમ્યક્ત્વી જીવ મરણ પામી શકે છે.

તત્રોચ્ચતે

વેણ્ઠ સંતકમ્મં સ્વઓવસમિણ્ણુ નાણુભાવંમિ ।

ઉવસંતકસાઓ પુણ, વેણ્ઠ ન સંતકમ્મ વિ ॥

ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વી મિથ્યાત્વ મોહનીયના પ્રદેશોદયને અનુ-
ભવે છે. રસોદયને અનુભવતો નથી. અને ઉપશમ સમ્યક્ત્વી પ્રદેશોદયને

પણ અનુભવતો નથી, ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વમાં સમ્યક્ત્વ મોહનીયનદં પુદ્ગલો હાથ છે માટે તેને વેદક પણ કહેવામાં આવે છે.

ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વનું સ્વરૂપ

તથા ચ:-

સ્ત્રીણે દંસણમોહે, તિવિહંમિ વિ ભવનિયાણભૂયંમિ ।

નિપ્પચ્ચવાયમઝલં, સમ્મત્તં સ્વાહ્યં હોહ ॥ ૧ ॥

સંસારના કારણભૂત ત્રણે પ્રકારના ઈર્શનમોહનીયનો ક્ષય થયે છતે વિદન વિનાનું અનુપમેય ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થાય છે.

તંમિ ય તહ્યચઉત્થે, ભવંમિ સિજ્ઝંતિ સ્વહ્ય-સમ્મત્તે ।

મુરનિરયજુયલિસુ ગઈ, ઈમં તુ જિણકાલિયનરાણાં ॥ ૨ ॥

તે ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થયે છતે ત્રીજે કે ચોથે ભવે મોક્ષમાં જાય છે. ત્રણ ભવ કરનાર ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વી મરીને વૈમાનિક દેવતામાં કે ત્રીજી નરક સુધી જાય છે. અને ચાર ભવ કરનાર ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વી અસંખ્યાતા વર્ષના આયુષવાળા મનુષ્ય-તિર્યંચમાં જાય છે. અને તે ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ જે કાળમાં તીર્થંકરો થતા યા વિચરતા હોય તે કાળમાં ઉત્પન્ન થયેલાને થાય છે. જેમ આ અવસર્પિણીમાં શ્રી ઋષભદેવના વિહારથી જંબૂસ્વામીની કેવલોત્પત્તિ સુધીનો કાળ ૨.

બદ્ધાઝયાણ એવં, સિજ્ઝંતિ ઉ તંભંવે અબદ્ધાઝ ।

પટ્ટવગો ઉ મણુસ્સો નિટ્ટવગો ચઉસુ વિ ગઈસુ ॥ ૩ ॥

બદ્ધાયુષક એ રીતે ત્રણ કે ચાર [કવચિત્ પાંચ પણ] ભવ કરે છે. અને અબદ્ધાયુ તેજ ભવે મોક્ષમાં જાય છે. ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિની શરૂઆત કરનાર સંખ્યાત વર્ષના આયુષવાળા મનુષ્ય જ હોય છે. અને પૂર્ણ કરનાર ચારે ગતિવાળા જીવ હોય છે.

ગુણઠાણા ૧૧ હોય :—

શંકા :—ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વને પાંચમા અને છઠ્ઠા ગુણઠાણે દેવાયુનો બંધ કહ્યો છે, પરંતુ તે શી રીતે ઘટે? કારણ કે અબદ્ધાયુ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વની તદ્ભવ મોક્ષે જાય છે એટલે આયુ બાંધતો નથી. અને અબદ્ધાયુ હોય તો આયુ બાંધ્યું છે માટે બાંધવું નથી.

ઉત્તર :—અહીં કોઈ એમ કહે છે કે “ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વનો પ્રસ્થાપક [પ્રારંભ કરનાર] મનુષ્ય હોય, અને નિષ્ઠાપક ચારે ગતિના જીવો હોય, ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરનાર મનુષ્ય મિથ્યાત્વ મોહનીય અને મિશ્ર મોહનીયનો તદ્દન ક્ષય કરે અને સમ્યક્ત્વ મોહનીયને ક્ષય કરતાં માત્ર તેના અન્તર્મુદૂર્ત્તમાં વેદવા લાયક પુદ્ગલો બાકી હોય ત્યારે મરણ પામી ચારે ગતિમાં ઉપજે અને ત્યાં ઉત્પન્ન થઈ સમ્યક્ત્વ મોહનીયનાં પુદ્ગલો ભોગવી ક્ષય કરે, તે ક્ષાયિક નિષ્ઠાપક કહેવાય છે, તે ચારે ગતિમાં પ્રાપ્ત થાય. તેથી દેશવિરતિ ગુણઠાણે મનુષ્ય અને તિર્થંચ ક્ષાયિક સમ્યક્દષ્ટિ સુરાયુષનો બંધ કરે” પરંતુ તે ખરું નથી. કારણ કે ક્ષાયિક નિષ્ઠાપક અસંખ્ય વર્ષના આયુષવાળા મનુષ્ય અને તિર્થંચ હોય. અને તેને દેશવિરતિ ગુણસ્થાનક ન હોય, પરંતુ ક્ષાયિક સમ્યક્દષ્ટિને નીચે પ્રમાણે કવચિત્ પાંચ ભવો પણ થાય છે. અને તે અપેક્ષાએ સુરાયુષનો બંધ સંભવે છે.

પાંચમા આરાના અંતે થનારા દુષ્પસહસ્રૂરિ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વની છે. તેઓ દેવાયુ બાંધી મનુષ્ય થઈ મોક્ષે જશે. તેઓનું ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ આ જન્મનું નથી; કારણ કે પાંચમા આરામાં ઉત્પન્ન થયેલાને ક્ષાયિક જ થવું નથી. વળી પૂર્વ જન્મનું પણ નથી. કારણ કે જો દેવ કે નરકમાંથી આવ્યા હોય તો ક્ષાયિક ઉત્પન્ન થવું નથી. ક્ષાયિક-સમ્યક્ત્વનો ઉત્પાદક સાંખ્યાતા વર્ષના આયુષવાળો, પ્રથમ સંધ્યણી, જે કાળમાં તીર્થંકરો થઈ શકતા હોય તે કાળમાં ઉત્પન્ન થયેલ

મનુષ્ય હોય માટે, તેમ મનુષ્ય કે તિર્યચગતિમાંથી પણ સીધા આવ્યા નથી, કારણ કે સંખ્યાત વર્ષના આયુવાળાને મનુષ્ય-તિર્યચનું આયુ બાંધ્યા પછી ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ ઉત્પન્ન થતું નથી દુષ્પસહસુરિ દેવ-ગતિમાંથી મનુષ્યગતિમાં આવ્યા છે. એમનું ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ દેવભવથી પહેલાંના ભવનું છે. દેવાયુ બાંધ્યા પછી ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કર્યું છે એટલે એક મનુષ્યનો ભવ. બીજો દેવનો ભવ. પછી મનુષ્યનો, પછી દેવનો અને પછી મનુષ્ય થઈ મોક્ષે જશે. આવી રીતે ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વી કોઈકને પાંચ ભવ પણ થાય છે. એ વાત આ ગાથાથી સૂચિત થાય છે. શ્રી કૃષ્ણને પણ આ રીતે પાંચ ભવ થવાના છે. જે ભવમાં ક્ષાયિક ઉત્પન્ન થાય છે, તેજ ભવમાં અબદ્ધ આયુષ્ક હોય તો મોક્ષે જાય છે. પણ જેને ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પૂર્વ જન્મનું હોય અને જે તે એવા ક્ષેત્ર કે કાળમાં ઉત્પન્ન થયો હોય કે જ્યાં અનુકુળ સામગ્રી ન હોય તો તે મનુષ્ય દેવાયુનો બંધ કરી દેવગતિમાં જઈ ત્યાંથી મનુષ્ય થઈ મોક્ષે જાય છે.

ગાથા ૨૧.

એટલે ચોથા ગુણઠાણે.

ઓષે ૭૭ આહારકટ્ટિક વિના અવિરતિ સમ્યગ્દષ્ટિએ ૭૫. અપ્રત્યાખ્યાનાવરણીય કપાય ૪, ઔદારિકટ્ટિક, પ્રથમ સંઘયાણ અને મનુષ્યટ્ટિક વિના દેશવિરતિએ ૬૬. ત્રીજા પ્રત્યાખ્યાનાવરણીયકપાય ૪ વિના પ્રમત્તે ૬૨. અપ્રમત્તે ૫૮ આઠમે ૫૮-૫૬-૨૬ નવમે ગુણ-સ્થાનકે ૨૨-૨૧-૨૦-૧૯-૧૮. સૂક્ષ્મસંપરાયે ૧૭, ઉપશાન્તમોલે. ૧

ગાથા ૨૨.

પહેલી ત્રણ અશુભ વેશ્યાવંતને આહારકટ્ટિક વિના ૨૧૮ પ્રકૃતિઓનો ઓષે બંધ જાણવો આ બે પ્રકૃતિઓ અપ્રમત્ત ગુણઠાણે અંધાય છે. અને ત્યાં શુભ વેશ્યાઓ હોય તેથી. અશુભ વેશ્યાઓ

છ ગુણસ્થાન સુધી જ હોય છે. યોગાન્તર્ગત કૃષ્ણાદિદ્રવ્યના સંબંધથી આત્માને જે શુભાશુભ પરિણામ તે લેશ્યા. કષાયો તેમાં સહચારી છે કષાયની જેમ જેમ તીવ્રતા તેમ તેમ લેશ્યાઓ અશુભ—અશુભતર હોય છે અને કષાયોની જેમ જેમ મન્દતા થાય તેમ તેમ લેશ્યાઓ વિશુદ્ધ—વિશુદ્ધતર થાય છે. જેમકે અનંતાનુબંધીના તીવ્રતમ ઉદયે કૃષ્ણ લેશ્યા હોય અને મન્દ ઉદયે શુકલલેશ્યા હોય છે. કેટલીક જગ્યાએ દેવો અને નારકોને શરીરના વર્ણરૂપ લેશ્યાઓ મानी છે. કેમકે તેમની લેશ્યાઓ અવસ્થિત હોય છે. સાતમી નરકે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્તિ માનેલ છે. ત્યાં દ્રવ્ય કૃષ્ણલેશ્યાજ હોય છે. અને સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ શુભ લેશ્યાએ જ થાય છે. તો કૃષ્ણ લેશ્યાએ વર્તવાવાળા જીવને સમ્યક્ત્વ શી રીતે થાય ? માટે દ્રવ્ય લેશ્યા શરીરના વર્ણરૂપ અને ભાવ લેશ્યા ભિન્ન હોય એમ સમજાયા છે. અને તેથી સાતમી નારકીના નારકો સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્તિ વખતે વિશુદ્ધ એવી ભાવ લેશ્યાએ હોય પણ દ્રવ્યથી તો કૃષ્ણ લેશ્યા હોય. એટલે પ્રતિબંધરૂપ તેજે લેશ્યા સરખી થાય. એ રીતે અભવ્યને પણ શુકલલેશ્યા દ્રવ્યથી હોય. તાત્પર્ય એ છે કે દેવો અને નારકોને લેશ્યાઓ અવસ્થિત હોય છે. પણ તે શરીરના વર્ણરૂપ દ્રવ્ય લેશ્યાઓ હોય છે. અને ભાવપરા—વૃત્તિએ તે લેશ્યાઓ તે તે લેશ્યાઓ સરખી થાય છે.

મનુષ્ય અને તિર્યંચ દેવાયુષ ન બાંધ :-

આ વસ્તુ કર્મગ્રંથકાર અને સિદ્ધાન્તકારનો મતભેદ જણાવે છે. કારણ કે કર્મગ્રંથકાર એવા ગુણસ્થાનકે સુરાયુનો બંધ માને છે તે પ્રાચીન બંધસ્વામિત્વની નીચેની ગાથા ઉપરથી જણાઈ આવે છે.

**સુરનરઆસહિઆ અવિરયસમ્માઝ હૌંતિ નાયવ્વા ।
તિત્થયરેણ જુયા તહ, તેઝલેસે પરં વોચ્છં ॥ ૪૨ ॥**

આધી સ્પષ્ટ થાય છે કે કર્મગ્રંથકારો મનુષ્ય-આયુષ્યની જમ દેવાયુનો બંધ પણ થોથે બુલ્લસ્થાનકે માને છે.

જ્યારે સિદ્ધાન્તકારો નીચેના સિદ્ધાન્તના પાઠોને અનુસરીને દેવાયુનો બંધ માનતા નથી.

કળ્હલેસ્સાણં મંતે ! જીવા કિરિયાવાદી કિં
 ણેરહ્યાયં પકરેતિ પુચ્છા ? ગોયમા ! ણો ણેરહ્યાયં પકરેતિ,
 ણો તિરિસ્વજોણિયાઝયં પકરેતિ; મણુસ્સાઝયં પકરેતિ,
 ણો દેવાઝયં પકરેતિ । અકિરિયા અણ્ણાણિ ય ચત્તારિવિ
 આઝયં પકરેતિ । એવં ણીલલેસ્સાવિ કાઝલેસ્સાવિ ।

કળ્હલેસ્સાણં મંતે ? કિરિયાવાદી પંચિદિય-તિરિ-
 સ્વજોણિયા કિં ણેરહ્યાયં પકરેતિ પુચ્છા ? ગોયમા ! ણો
 ણેરહ્યાયં પકરેતિ, ણો તિરિસ્વજોણિયાઝયં પકરેતિ, ણો
 મણુસ્સાઝયં પકરેતિ, ણો દેવાઝયં પકરેતિ । અકિરિયાવાદી
 અણાણિયવાદી વેણહવાદી ચઝવ્વિહંપિ પકરેતિ । જહા
 કળ્હલેસ્સા એવં ણીલલેસ્સાવિ કાઝલેસ્સાવિ

[મગ. સ્વં ૩ શં ૩૦ ઝ ૧]

અર્થ :- કૃષ્ણ વેશ્યાવાળા સમ્યગ્દષ્ટિ જીવો શું નારકનું આયુષ્ય
 બાંધે ઈત્યાદિ પ્રશ્ન. હે ગૌતમ ! નારકનું આયુષ્ય ન બાંધે, તિર્થચરનું
 આયુષ્ય ન બાંધે, દેવાયુ ન બાંધે પણ મનુષ્યનું આયુષ્ય બાંધે. અને
 મિથ્યાદષ્ટિ ચારે આયુષ્ય બાંધે. આ પ્રમાણે, નીલ અને કાપોત વેશ્યા
 માટે પણ સમજવું. હે ભગવાન ! કૃષ્ણ વેશ્યાવાળા સમ્યગ્દષ્ટિ
 પંચેન્દ્રિય તિર્થચો શું નારકીનું આયુષ્ય બાંધે ? ઈત્યાદિ પ્રશ્ન. હે,

ગૌતમ ! તેઓ નારકનું આયુષ્ય ન બાંધે, મનુષ્ય આયુષ્ય ન બાંધે. તિર્યંચનું આયુષ્ય ન બાંધે, દેવતાનું આયુષ્ય ન બાંધે. અને મિથ્યા-દષ્ટિઓ ચારે આયુષ્ય બાંધે. એ પ્રમાણે નીલ અને કાપોત લેશ્યા માટે સમજવું.

વળી સિદ્ધાંતમાં કલ્પું છે કે જે લેશ્યાએ આયુષ્ય બાંધે તે લેશ્યાએ મરણ પામી પૂર્વભવની લેશ્યા સહિત દેવોમાં ઉપજે. અને સમ્યગ્દષ્ટિ મનુષ્ય કે તિર્યંચ વૈમાનિક સિવાય બીજા દેવનું આયુષ્ય બાંધતો નથી. એટલે ટબાકાર જીવવિજ્યજી મહારાજે ઉપરોક્ત શંકા કરી છે. પણ આ મતભેદ હોય તેમ જણાય છે, આગળ પણ સૈદ્ધાંતિક અને કાર્મગ્રંથિક મતભેદો આવે છે આનું કોઈ સમાધાન થઈ શકતું નથી, માટે ટબાકારે બહુક્રુતગમ્ય કહેલ છે તે યોગ્ય જ છે. અને શાસ્ત્રો ઉપરની શ્રદ્ધા અવિચળ રાખનાર છે.

ચોથા કર્મગ્રંથમાં પ્રથમ ત્રણ લેશ્યાએ છ ગુણઠાણા માનેલ છે. તે આહારકટ્ટિકના નિષેધ ઉપરથી અહીં પણ જણાઈ આવે છે. (ગા. ૨૩ પદમતિલેસ્સાસુ છ)

ગાથા ૨૩

તેજ્જેલેશ્યાવંત—ઈત્યાદિ.

તેજ્જેલેશ્યાએ પ્રથમ ગુણુસ્થાનકથી લઈને સાત ગુણુસ્થાનકો હોય છે. ઓષ્ઠબંધમાંથી જે પ્રકૃતિઓ કાઢી નાંખી છે. તે નવ પ્રકૃતિઓ અગુમ લેશ્યાએ બંધાય છે. વળી એ નવ પ્રકૃતિઓ તેજ્જેલેશ્યાવાળો જીવ નારક સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય અને વિક્ષેન્દ્રિયમાં ઉપજતો નથી માટે પણ ન બાંધે.

શુક્લ લેશ્યાવંત બાંધે

શુક્લ લેશ્યાએ ૧ થી ૧૩ ગુણુસ્થાનક હોય છે. આનતાદિ દેવલોકમાં કેવળ શુક્લલેશ્યા હોય છે, તેઓ તિર્યંચમાં ઉપજતા

નથી, માટે તિર્યંકિક, તિર્યંચ આયુષ્ય અને ઉદ્યોતનામ એ ચાર પ્રકૃતિ તિર્યંચ પ્રાયોગ્ય હોવાથી બંધ નહી. અને શુકલવેશ્યાવાળો જીવ જ્યાં નરક તિર્યંચમાં આ બાર પ્રકૃતિના ઉદય છે. ત્યાં ઉપજી નહીં માટે એ પણ ન બંધિ. અહીં દેવદ્વિક અને વૈકિયદ્વિકનો બંધ મનુષ્ય-તિર્યંચની અપેક્ષાએ અને મનુષ્યદ્વિકનો બંધ દેવતાની અપેક્ષાએ જાણવો.

બહુશ્રુતગમ્ય છે.

તત્પર્યાભાષ્યમાં કહ્યું છે કે પીત-પદ્મ-શુકલલેશ્યાદ્વિ-ત્રિ-શેષેષુ [અ. ૪ સૂ. ૨૩] શેષેષુ લાન્તકાદિષુ આસર્વાર્થસિદ્ધાચ્છુકલેશ્યાઃ તથા સંગ્રહણીમાં કવ્વતિય પમ્હલેસા લંતાઈસુ સુક્લેસ હુતિ સુરાઃ તથા (૧૭૪) પ્રથમના બે દેવલોકમાં તેજેવેશ્યા, પછીના ત્રણ દેવલોકમાં પદ્મવેશ્યા અને લાન્તકથી માંડી સર્વાર્થસિદ્ધ પર્યન્ત શુકલવેશ્યા હોય છે, તેા હવે પ્રશ્ન એ થાય છે કે લાન્તકથી માંડી સહસ્ત્રાર સુધીના શુકલવેશ્યાવાળા દેવો તિર્યંચમાં પણ જાય છે તેા તત્પ્રાયોગ્ય ઉદ્યોત-ચતુષ્ક કેમ ન બંધિ? આગળ પણ આનતાદિ દેવલોકના બંધસ્વામિત્વ પ્રસંગે “આણયાઈ સ્વજોયચરહિઆ” આનતાદિ દેવો ઉદ્યોતચતુષ્ક સિવાય બંધ કરે છે એમ કહેવ છે. સહસ્ત્રાર સુધીના દેવો ઉદ્યોત-ચતુષ્કનો બંધ કરે છે. અને અહિં શુકલવેશ્યા માર્ગણાએ બંધનો નિપેધ કર્યો એ પરસ્પર સંગત થઈ શકતું નથી. આ પણ કાર્મગ્રંથિક અને સૈદ્ધાન્તિક મતભેદ હોય તેમ જાણાય છે. છતાં એમ સમાધાન થઈ શકે કે શુકલવેશ્યાએ જે બંધસ્વામિત્વ કહ્યું છે તે વિશુદ્ધ શુકલ-વેશ્યાની અપેક્ષાએ હોય. પરમ શુકલવેશ્યા આનતાદિ દેવોને હોય છે. તેઓ તિર્યંચમાં ઉત્પન્ન થતા નથી. એટલે ઉદ્યોતચતુષ્ક બંધિ નહિ. પછી તેા તત્ત્વ બહુશ્રુતગમ્ય છે.

પદ્મ લેશ્યાવંત

પદ્મ લેશ્યાએ એકથી સાત ગુણસ્થાનક હોય છે. પદ્મલેશ્યા અને તેજેલેશ્યામાં એટલું અધિક સમજવું કે પદ્મલેશ્યાવાળેદ

નારકાદિ નવ પ્રકૃતિઓ ઉપરાંત એકેન્દ્રિય, સ્થાવર અને આત્મ એ પ્રકૃતિઓ બાંધતો નથી. કારણ કે પદ્મ લેશ્યાવાળો નારકાદિમાં તેમજ એકેન્દ્રિયમાં ઉપજતો નથી. માટે બાંધતો નથી અને તેજ લેશ્યાવાળો એકેન્દ્રિયમાં ઉપજે છે માટે ઉક્ત ત્રણ પ્રકૃતિઓ બાંધે છે.
ગાથા ૨૪.

દ્રવ્યચિત્તં... મહેતૂ દ્રવ્યચિત્ત વિના ભાવચિત્ત ન હોય, અસંજીને નથી હોતું તેમ. કેવળીને ભાવચિત્ત વિના પણ દ્રવ્યચિત્ત હોય છે. એટલે કે કેવળીને મનિજ્ઞાનાવસ્થીય કર્મના ક્ષયોપશ્ચમજન્ય મનન-ચરિણામ રૂપ ભાવ મન નથી. પણ અનુત્તર વિમાનના દેવોએ પૂછેલા પ્રશ્નોના ઉત્તર દ્રવ્ય મનથી આપે છે. એટલે ભાવ મન સિવાય દ્રવ્ય મન હોય છે, અને તે મન ચૌદ ગુણસ્થાનક સુધી હોય છે. સિદ્ધાન્તમાં તેને નોસંજી-નોઅસંજી કહ્યા છે. ભાવમનની અપેક્ષાએ બાર ગુણસ્થાનક હોય. અહીં દ્રવ્ય મનની અપેક્ષાએ સંજી ગણી ૧૪ ગુણસ્થાનક કહેવ છે.

અસંજીને બે જ ગુણુઠાણું હોય

અસંજી એકેન્દ્રિયથી માંડીને પંચેન્દ્રિય પર્યાંતના અસંજી જીવોને વિષે કોઈક સમ્યક્ત્વ વ્યવહાર અવતરે તેથી કરણ અપર્યાપ્તાવસ્થાએ સાસ્વાદન ગુણુઠાણું હોય તેથી અસંજીને સાસ્વાદન ગુણસ્થાનકે સંજીની જેમ ૧૦૧ પ્રકૃતિઓનો બંધ હોય એમ જણાવ્યું.

અહીં એક વસ્તુ વિચારવા જેવી જણાય છે કે અસંજીને અપર્યાપ્તાવસ્થાએ કાર્મણ તથા ઔદારિકમિશ્ર યોગ હોય. અને તે યોગમાં સાસ્વાદન ગુણસ્થાનકે ૮૪ કે ૮૬ પ્રકૃતિઓનો બંધ કહ્યો છે, તો તેને સુચરિત્રક અને વૈકલ્યદ્વિક એ યાંત્ર પ્રકૃતિઓનું બંધ-સ્વમિત્વ શ્રી રીતે હોય? એટલે સંજીને બંધાતી ૧૦૧ પ્રકૃતિઓમાંથી

ઉક્ત પાંચ પ્રકૃતિઓનો બંધ અસંહીને ઘટી શકતો નથી. કારણ કે આગમી અવસ્થાએ સાસ્વાદન ગુણસ્થાનકે દેવ પ્રાયોગ્ય પ્રકૃતિઓનો બંધ કોઈ જીવ કરતો નથી.

અણહારીને વિષે.

અણહારીને અયોગીકેવળી સહિત પાંચ ગુણકાણાં હોય. છતાં અહીં કાર્મણની પેઠે ચાર કલાં તે બંધ આશ્રયી સમજવું. કેમકે અયોગી અબંધક છે. વિગ્રહગતિમાં ભવધારણીય શરીરના અભાવે અણહારી હોય તે અપેક્ષાએ પહેલું, બીજું અને ચોથું ગુણસ્થાનક હોય અને કેવલિ સમુદ્ઘાત કરે ત્યારે ત્રીજો, ચોથો અને પાંચમે સમયે અણહારી હોય તે અપેક્ષાએ તેરમું જણવું. અહીં આ બંધસ્વામિત્વ કહેવાનું છે અને ૧૪મું અબંધક છે એટલે ગણિત નથી.

ત્યાં ઓઘે આહારકદ્રિક, દેવાયુષ, નરકત્રિક, મનુષ્યાયુષ અને અને તિર્યંચાયુષ એ આઠ બાદ કરતાં ૧૧૨, તેમાંથી જિનનામ, દેવદ્રિક અને વૈદિક્યદ્રિક બાદ કરતાં મિથ્યાત્વે ૧૦૭. તેમાંથી સૂક્ષ્મત્રિક, વિકલત્રિક, એકેંદ્રિય જાતિ, સ્થાવરનામ, આતપનામ, નપુંસકવેદ, મિથ્યાત્વમોહનીય, હુંડકસંસ્થાન અને છેવટું સંઘયણ એ તેર બાદ કરતાં ૯૪ સાસ્વાદને બાંધે. તેમાંથી અનંતાનુબંધી આદિ ૨૪ બાદ કરી જિન-પંચક મેળવતાં ૭૫ પ્રકૃતિઓ ચોથે ગુણસ્થાનકે બંધાય. સયોગીએ એક શાતાવેદનીય બાંધે.

ગાથા ૨૫.

અહીં કૃષ્ણાદિ ત્રણ લેશ્યાએ ચાર ગુણસ્થાનક કલાં છે તે પ્રાચીન બંધસ્વામિત્વ અને પંચસંગ્રહની અપેક્ષાએ કલાં હોય તેમ જણાવ છે. કારણકે ચોથા કર્મગ્રંથમાં ગ્રંથકાર સ્વયં છ ગુણકાણાં કહેવાનાં છે. આની ચતુર્થા એમ છે કે ત્રણ લેશ્યાએ વર્તમાન જીવ પ્રથમનાં ચાર ગુણસ્થાનક પ્રાપ્ત કરે, પણ તે દેશવિરતિ કે સર્વવિરતિ પામી શકે

નહીં. તે અપેક્ષાએ ચાર ગુણસ્થાનક કહેવ છે, બાકી શુભલેશ્યાએ દેશ વિરતિ કે સર્વવિરતિ પામ્યા પછી કોઈ જીવ મંદ પરિણામી થાય ત્યારે કૃષ્ણાદિ ત્રણ અશુભ લેશ્યાઓ આવે તેથી દેશવિરતિ કે સર્વ વિરતિનો ભંગ થતો નથી. તે અપેક્ષાએ ચોથા કર્મગ્રંથમાં છ ગુણસ્થાનક, કહેવ છે.

એ પ્રમાણે બંધસ્વામિત્વ ઉપરનું વિશિષ્ટ લખાણ પૂર્ણ થયું

ઉદયસ્વામિત્વ

ત્રીજા કર્મગ્રંથમાં માર્ગણાસ્થાનને વિષે ગુણસ્થાનકોને આશ્રયી બંધસ્વામિત્વનો વિચાર કર્યો. પરંતુ ઉદયસ્વામિત્વનો વિચાર કર્યો નથી માટે તે ઉપયોગી હોવાથી અહિં ઉદયસ્વામિત્વનો વિચાર કરવો પ્રસ્તુત છે.

૧ નરકગતિ, આ માર્ગણાએ મિથ્યાત્વથી માંડી અવિરતિ સમ્યગ્દષ્ટિ ગુણસ્થાનક સુધી ચાર ગુણસ્થાનક હોય છે. ત્યાં જ્ઞાનાવરણ પાંચ, દર્શનાવરણ ચાર, અન્તરાય પાંચ, મિથ્યાત્વમોહનીય, તેજસનામ, કાર્મણનામ, વર્ણાદિચતુષ્ક, અગુરુલ્લુનામ, નિર્માણનામ, સ્થિરનામ, અસ્થિરનામ, શુભનામ અને અશુભનામ એ સત્યાવીશ પ્રકૃતિઓ ધ્રુવોદયી-પોતપોતાની ઉદયભૂમિકા પર્યન્ત અવશ્ય ઉદય વતી હોય છે. તેમાં મિથ્યાત્વમોહનીયની ઉદયભૂમિ પ્રથમ ગુણસ્થાનક છે અને ત્યાં તે ધ્રુવોદયી છે. પાંચ જ્ઞાનાવરણીય, ચાર દર્શનાવરણીય અને પાંચ અન્તરાય એ ચૌદ પ્રકૃતિઓનો ઉદય બારમા ગુણસ્થાનક સુધી અને બાકીની બાર પ્રકૃતિઓનો ઉદય તેરમા ગુણસ્થાનક સુધી સર્વ જીવોને હોવાથી તે ધ્રુવોદયી છે. એ સત્યાવીશ ધ્રુવોદયી પ્રકૃતિઓ, નિદ્રા, પ્રચલા, વેદનીય ૨, નીચગોત્ર, નરકત્રિક, પંચેન્દ્રિયજાતિ, વૈકિંચદ્રિક, હુંડકસંસ્થાન, અશુભવિહાણોગતિ, પરાધાત, ઉચ્છ્વાસનામ, ઉપધાત, ત્રસચતુષ્ક, દુર્ભંગ, દુઃસ્વર, અનાદેય, અયથ,

સોળ ક્ષાય, હાસ્યાદિષટ્ક, નપુંસકવેદ, સમ્યક્ત્વમોહનીય ને મિશ્રમોહનીય એ છોતેર પ્રકૃતિઓ ઓઘે સામાન્યતઃ નારકોને ઉદયમાં હોય છે તેમાં સ્ત્યાનર્હિત્રિકનો ઉદય વૈક્રિયશરીરી દેવો અને નારકોને પંચસંગ્રહ અને કર્મપ્રકૃતિને મતે હોતો નથી. કહ્યું છે કે—“અસંખ્ય વર્ષના આયુષવાળા મનુષ્ય, તિર્યંચ, વૈક્રિય શરીરવાળા, આહારક શરીરવાળા અને અપ્રમત્ત સાધુ સિવાય બાકીનાને સ્ત્યાનર્હિત્રિકનો ઉદય અને ઉદીરણા હોય છે.”^૧

હવે ઓઘે ઉદયવતી ૭૬ પ્રકૃતિઓમાંથી સમ્યક્ત્વમોહનીય અને મિશ્રમોહનીય બાદ કરતાં મિથ્યાત્વગુણસ્થાનકે ૭૪ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય છે. નરકાનુપૂર્વી અને મિથ્યાત્વ મોહનીય સિવાય ૭૨ પ્રકૃતિઓ સાસ્વાદન ગુણસ્થાનકે હોય છે, તેમાંથી અનન્તાનુમ્બિધચનુષ્ક બાદ કરતાં અને મિશ્ર મોહનીય સહિત કરતાં મિશ્ર ગુણસ્થાનકે ૬૯ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય છે. તેમાંથી મિશ્રમોહનીય બાદ કરતાં અને સમ્યક્ત્વમોહનીય તથા નરકાનુપૂર્વીનો પ્રક્ષેપ કરતાં અવિરતસમ્યગ્-દષ્ટિગુણસ્થાનકે સિત્તેર પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય છે.

૨ તિર્યંચગતિ. આ માર્ગણામાં પાંચ ગુણસ્થાનક છે. અહિં દેવત્રિક, નરકત્રિક, વૈક્રિયદ્વિક, મનુષ્યત્રિક, ઉચ્ચગોત્ર, આહારકદ્વિક અને જિનનામ એ પંદર પ્રકૃતિઓનો ઉદય હોતો નથી. માટે ઉદયવતી ૧૨૨ પ્રકૃતિઓમાંથી એ પંદર પ્રકૃતિઓ બાદ કરતાં ઓઘે ૧૦૭ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય છે. તિર્યંચોને ભવધારણીય વૈક્રિયશરીર હોતું નથી,

૧ જુઓ કર્મપ્રકૃતિ ઉદીરણાકરણ ગા. ૧૯

“સંખ્યાતા વર્ષના આયુષવાળા કર્મભૂમિજ મનુષ્ય અને તિર્યંચને ઈન્દ્રિયપર્યાપ્ત પૂરી થયા પછી સ્ત્યાનર્હિત્રિક ઉદયમાં આવવા યોગ્ય છે. તેમાં પણ આહારક લબ્ધિવાળાને અને વૈક્રિયલબ્ધિવાળાને તેનો ઉદય હોતો નથી.” જુઓ—ગોમટસાર કર્મકાંડ ગા. ૨૮૫.

૧. ક. ૧૪

ચરન્તુ લબ્ધિપ્રત્યય વૈક્રિયશરીર હોય છે, તે અપેક્ષાએ વૈક્રિયદ્વિક સહિત કરતાં ૧૦૯ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય છે. પૂર્વોક્ત એક્સો સાત પ્રકૃતિઓમાંથી સમ્યક્ત્વ અને મિશ્રમોહનીય—એ બે પ્રકૃતિઓ બાદ કરતાં મિથ્યાત્વગુણસ્થાનકે ૧૦૫ પ્રકૃતિઓ હોય છે, સૂક્ષ્મ, અપર્યાપ્ત, સાધારણ, આતપનામ અને મિથ્યાત્વમોહનીય એ પાંચ પ્રકૃતિઓ સિવાય સાસ્વાદને સો પ્રકૃતિઓ હોય છે. તેમાં અનન્તાનુ-બન્ધિયતુષ્ક, સ્થાવરનામ, એકેન્દ્રિયાદિજાતિયતુષ્ક અને તિર્થંચાનુપૂર્વી—એ દશ પ્રકૃતિઓ બાદ કરતાં અને મિશ્રમોહનીય સહિત કરતાં મિશ્રગુણસ્થાનકે એકાણું પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય છે. તેમાંથી મિશ્ર-મોહનીય હીન કરતાં અને સમ્યક્ત્વમોહનીય અને તિર્થંચાનુપૂર્વી—એ બે પ્રકૃતિઓ જોડતાં અવિરતિસમ્યગ્દષ્ટિ ગુણસ્થાનકે ૯૨ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય છે; અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ ચાર, દુર્ભંગ, અનાદેય, અયથ અને તિર્થંચાનુપૂર્વી—એ આઠ પ્રકૃતિઓ સિવાય દેશવિરતિ ગુણસ્થા-નકે ૮૪ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય છે, અહિં સર્વત્ર લબ્ધિપ્રત્યય વૈક્રિય શરીરની વિવક્ષા કરી નથી, એટલે એ બે પ્રકૃતિઓ બધે ઓછી જાણવી.

૩ મનુષ્યગતિ. અહિં ચૌદ ગુણસ્થાનકો હોય છે. દેવત્રિક, નરકત્રિક, વૈક્રિયદ્વિક, જાતિયતુષ્ક, તિર્થંચત્રિક, ઉદ્યોત, સ્થાવર, સૂક્ષ્મ, સાધારણ અને આતપ—એ વીશ પ્રકૃતિઓનો ઉદય મનુષ્યને ભવપ્રત્યયે હોતો નથી. માટે તેને બાદ કરતાં ઓધે ૧૦૨ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય છે. પરંતુ લબ્ધિનિમિત્તક વૈક્રિય શરીરની અપેક્ષાએ ઉત્તરવૈક્રિયશરીર કરતાં વૈક્રિયદ્વિક અને ઉદ્યોત નામનો ઉદય હોવાથી તે ત્રણ પ્રકૃતિઓ સહિત ૧૦૫ પ્રકૃતિઓ સામાન્યતઃ ઉદયમાં હોય છે. તેમાં મિથ્યાત્વગુણસ્થાનકે આહારકદ્વિક, જિનનામ, સમ્યક્ત્વ અને મિશ્રમોહનીય એ પાંચ પ્રકૃતિઓનો ઉદય નહિ હોવાથી તેને બાદ કરતાં ૯૭ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય છે. અપર્યાપ્તનામ અને

મિથ્યાત્વમોહનીય—એ બે પ્રકૃતિઓ સિવાય સાસ્વાદન ગુણસ્થાનકે ૯૫ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય છે. તેમાંથી અનન્તાનુબન્ધિયતુષ્ક અને મનુષ્યાનુ-પૂર્વી—એ પાંચ પ્રકૃતિઓ બાદ કરતાં અને મિશ્રમોહનીય સહિત કરતાં મિશ્રાગુણસ્થાનકે ૯૧ પ્રકૃતિઓ હોય છે, તેમાંથી મિશ્રમોહનીય ન્યૂન કરતાં અને સમ્યક્ત્વ અને મનુષ્યાનુપૂર્વી મેળવતાં અવિરતિસમ્યગ્દષ્ટિગુણસ્થાનકે ૯૨ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય છે. અપ્રત્યાખ્યાનાવરણચતુષ્ક, મનુષ્યાનુ-પૂર્વી, દુર્ભંગ, અનાદેય, અયથ અને નીચગોત્ર—એ નવ પ્રકૃતિઓ સિવાય દેશવિરતિગુણસ્થાનકે ૮૩ પ્રકૃતિઓ હોય, કારણકે દેશવિરતિ હોવાથી અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ ચતુષ્ક અને દુર્ભંગાદિ પ્રકૃતિઓનો ઉદય મનુષ્યને હોતો નથી. સર્વવિરતિ હોવાથી પ્રત્યાખ્યાનાવરણચ-તુષ્ક ન્યૂન કરતાં આહારકદ્વિક સહિત કરતાં પ્રમત્તગુણસ્થાનકે એકાશી પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં *હોય, સ્ત્યાનર્દિત્રિક અને આહારકદ્વિક—એ પાંચ પ્રકૃતિઓ સિવાય અપ્રમત્તગુણસ્થાનકે છાંતેર પ્રકૃતિઓ હોય. સમ્યક્ત્વ-મોહનીય અને છેલ્લા ત્રણ સંઘયણ—એ ચાર પ્રકૃતિઓ બાદ કરતાં અપૂર્વકરણે બહોતેર પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય. હાસ્યાદિષટ્ક સિવાય અનિવૃત્તિ ગુણસ્થાનકે ૬૬ પ્રકૃતિઓ હોય. વેદત્રિક અને સંજવલનત્રિક એ છ પ્રકૃતિઓ સિવાય સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણસ્થાનકે સાઠ પ્રકૃતિઓ હોય. સંજવલન લોભ વિના ઉપયાન્તમોહ ગુણસ્થાનકે ઓગણસાઠ પ્રકૃતિઓ હોય છે. ઋષભનારાય અને નારાય એ બે પ્રકૃતિઓ સિવાય ક્ષીણમોહ ગુણસ્થાનકના દ્વિચરમ સમયે ૫૭ પ્રકૃતિઓ હોય. નિદ્રા અને પ્રયલા વિના ક્ષીણમોહના છેલ્લા સમયે ૫૫ પ્રકૃતિઓ હોય. જ્ઞાનાવરણ પાંચ, દર્શનાવરણ ચાર અને અંતરાય પાંચ—એ ચૌદ પ્રકૃતિઓ સિવાય સયોગીકેવલીગુણસ્થાનકે ૪૨ પ્રકૃતિઓ હોય,

* અહીં પ્રમત્તગુણસ્થાનકે યતિને ઉત્તર વૈક્રિયશરીર કરતાં ઉદ્યોત નામના ઉદયનો સંભવ છે. પરંતુ ભવપ્રત્યયશરીરનિમિત્તક ઉદ્યોત-નામની વિવક્ષા હોવાથી અહીં દોષ નથી.

કારણકે અહિં જિનનામનો ઉદય હોય છે, ઔદારિકદ્વિક વિહાયોગતિ-
દ્વિક, અસ્થિર, અશુભ, પ્રત્યેક, સ્થિર, શુભ, સંસ્થાનષટ્ક, અગુરૂલ્લુચયુષ્ક,
વર્ણ્યુષ્ક, નિર્માણ, તેજસ, કાર્મણ, વજ્રશ્વભનારાચસંહનન, દુઃસ્વર,
સુસ્વર, સાતાવેદનીય અને અસાતાવેદનીયમાંથી એક—એ ત્રીશ પ્રકૃતિઓ
વિના અયોગીકેવલીગુણસ્થાનકે બાર પ્રકૃતિઓનો ઉદય હોય, સુભગ,
આદેય, યથ, વેદનીય, ગ્રાસ, બાદર. પર્યામ, પંચેન્દ્રિયજાતિ, મનુષ્યદ્વિક,
જિનનામ અને ઉચ્ચગોત્ર એ બાર પ્રકૃતિઓ અયોગિગુણસ્થાનકના
છેલ્લે સમયે ઉદયમાંથી વિચ્છિન્ન થાય.

૪ દેવગતિ આ માર્ગણાએ ચાર ગુણસ્થાન હોય છે.
નરકત્રિક, તિર્થચત્રિક, મનુષ્યત્રિક, જાતિયુષ્ક, ઔદારિકદ્વિક, આહાર-
કદ્વિક, સંઘયણષટ્ક, ન્યગ્રેધપરિમંડલાદિ પાંચ સંસ્થાન, અશુભવિહા-
યોગતિ, આતપ, ઉદ્યોત જિનનામ, સ્થાવરચુષ્ક, દુઃસ્વર, નપુંસકવેદ
અને નીચગોત્ર—એ ઓગણચાલીશ પ્રકૃતિઓ સિવાય ઓઘે સામાન્ય
દેવોને ૮૩ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય, અહિં ઉત્તરવૈકિય શરીર કરતાં
દેવોને ઉદ્યોતનામના ઉદયનો સંભવ છે, પરંતુ ભવપ્રત્યયશરીર નિમિત્ત
ઉદ્યોતનો ઉદય વિવક્ષિત હોવાથી દોષ નથી, તથા પાંચસંગ્રહને મતે
સ્થાનચ્છિંત્રિકનો ઉદય દેવોને નહિ હોવાથી તે બાદ કરતાં ૮૦ પ્રકૃતિઓ
ઉદયમાં હોય, સમ્યકત્વમોહનીય અને મિશ્રામોહનીય સિવાય મિથ્યાત્વગુણ-
સ્થાનકે ૭૮ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય. મિથ્યાત્વમોહનીય સિવાય સાસ્વાદને
૭૭ પ્રકૃતિઓ હોય. અનન્તાનુબન્ધિયુષ્ક અને દેવાનુપૂર્વી—એ પાંચ
પ્રકૃતિઓ સિવાય અને મિશ્રામોહનીય મેળવતાં મિશ્રાગુણસ્થાનકે ૭૩
પ્રકૃતિઓ હોય. મિશ્રામોહનીય બાદ કરતાં અને સમ્યકત્વમોહનીય
અને દેવાનુપૂર્વી,—એ બે પ્રકૃતિઓ સહિત કરતાં અવિરતસમ્યગ્દષ્ટિ
ગુણસ્થાનકે ૭૪ પ્રકૃતિઓ હોય.

૫ એકન્દ્રિયજાતિ એકેન્દ્રિય માર્ગણામાં પ્રથમના બે ગુણસ્થાનક
હોય છે. વૈકિયાષ્ટક. મનુષ્યત્રિક, ઉચ્ચગોત્ર, સ્ત્રીવેદ, પુરૂષવેદ.

દ્વીન્દ્ર્યાદિજ્ઞતિયતુષ્ક, આહારકદ્ધિક, ઔદારિકઅંગોપાંગ, છ સંઘયણ, પાંચ સંસ્થાન, વિહાયોગતિદ્ધિક, જિનનામ, ત્રસનામ, દુઃસ્વર, સુસ્વર, સમ્યકત્વમોહનીય, મિશ્રમોહનીય, સુભગનામ, આદેયનામ એ બેતાલીશ પ્રકૃતિઓ વિના ઓઘે અને મિથ્યાત્વે ૮૦ પ્રકૃતિઓ હોય, અને તેમાં વાયુકાયને વૈક્રિયશરીરનામનો ઉદય હોવાથી તેને આશ્રયી એકેન્દ્રિય માર્ગણાએ ૮૧ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય. સૂક્ષ્મત્રિક, આતપનામ, ઉદ્યોતનામ, મિથ્યાત્વમોહનીય, પરાઘાતનામ અને શ્વાસોચ્છવાસનામ એ આઠ પ્રકૃતિઓ સિવાય સાસ્વાદન ગુણસ્થાનકે ૭૨ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય, કારણ કે સાસ્વાદન ગુણસ્થાનક એકેન્દ્રિય પૃથિવી. અપ્ અને વનસ્પતિને અપર્યાપ્તાવસ્થામાં શરીરપર્યાપ્તિ પૂરી થયા પૂર્વે હોય છે અને આતપનામ, પરાઘાતનામ, ઉદ્યોતનામ, અને ઉચ્છવાસનામનો ઉદય શરીરપર્યાપ્તિ અને શ્વાસોચ્છવાસ પર્યાપ્તિ પૂરી થયા પછી થાય છે. ઔપશમિકસમ્યકત્વ વમતો સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય લબ્ધિઅપર્યાપ્ત અને સાધારણ વનસ્પતિમાં ઉપજતો નથી માટે ત્યાં તેને સૂક્ષ્મત્રિક ઉદયમાં નથી.

૬ દ્વીન્દ્રિયજાતિ. એકેન્દ્રિયની પેઠે બેઈન્દ્રિયને પણ બે ગુણસ્થાનક હોય છે, કારણ કે ઔપશમિક સમ્યકત્વ વમતો મનુષ્ય અને તિર્યંચ લબ્ધિ પર્યાપ્ત બેઈન્દ્રિયાદિમાં ઉપજે છે તેથી તેઓમાં વૈક્રિયાષ્ટક, મનુષ્યત્રિક, ઉચ્ચગોત્ર, સ્ત્રીવેદ, પુત્રવેદ, બેઈન્દ્રિય સિવાય એકેન્દ્રિયાદિજ્ઞતિયતુષ્ક, આહારકદ્ધિક, પ્રથમના પાંચ સંઘયણ, પાંચ સંસ્થાન, શુભવિહાયોગતિ, જિનનામ, સ્થાવર, સૂક્ષ્મ, સાધારણ, આતપ, સુભગ, આદેય, સમ્યકત્વમોહનીય, મિશ્રમોહનીય એ ચાલીશ પ્રકૃતિઓનો ઉદય હોતો નથી; તેથી ઓઘે અને મિથ્યાત્વગુણસ્થાનકે ૮૨ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય છે. તેમાંથી અપર્યાપ્તનામ, ઉદ્યોત, મિથ્યાત્વ, પરાઘાત, અશુભવિહાયોગતિ, ઉચ્છવાસ, સુસ્વર, દુઃસ્વર, એ આઠ પ્રકૃતિઓ વિના સાસ્વાદન ગુણસ્થાનકે ૭૪ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં

હોય, કારણ કે મિથ્યાત્વ મોહનીયનો ઉદય તો ત્યાં ન હોય, અને તે સિવાયની બાકીની પ્રકૃતિઓનો ઉદય શરીરપર્યાપ્ત પૂરી થયા પછી જ હોય છે. અને સાસ્વાદન તો શરીરપર્યાપ્ત પૂરી થયા પૂર્વે જ હોય છે.

૭-૮ ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય જાતિ આ બંને માર્ગણાએ પણ બેઈન્દ્રિયની પેઠે બે ગુણસ્થાનક હોય છે. અને ઉદયસ્વામિત્વ પણ તેની પેઠે જાણવું. પણ બેઈન્દ્રિયને સ્થાને ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય કહેવા.

૧ પચ્ચેન્દ્રિયજાતિ અહીં ચૌદ ગુણસ્થાનકો હોય છે. જતિચતુષ્ક, સ્થાવર, સૂક્ષ્મ, સાધારણ અને આતપ એ આઠ પ્રકૃતિ વિના એણે ૧૧૪ પ્રકૃતિઓ હોય, તેમાંથી આહારકલ્પિક, જિનનામ, સમ્યક્ત્વ અને મિશ્રમોહનીય એ પાંચ પ્રકૃતિઓ બાદ કરતાં મિથ્યાત્વગુણસ્થાનકે ૧૦૯ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય. મિથ્યાત્વમોહનીય, અપર્યાપ્ત અને નરકાનુપૂર્વી— એ ત્રણ પ્રકૃતિઓ સિવાય સાસ્વાદન ગુણસ્થાનકે ૧૦૬ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય. અનન્તાનુબન્ધિચતુષ્ક અને આનુપૂર્વીત્રિક એ સાત પ્રકૃતિઓ વિના અને મિશ્રમોહનીય મેળવતાં મિત્રાગુણસ્થાનકે સો પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય. મિશ્રગુણસ્થાનકે સો પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય. મિશ્રમોહનીય બાદ કરતાં અને ચાર આનુપૂર્વી તથા સમ્યક્ત્વમોહનીય યુક્ત કરતાં અવિરતિગુણસ્થાનકે ૧૦૪ પ્રકૃતિઓ હોય. અપ્રત્યાખ્યાના-વરણચતુષ્ક, વૈક્રિયાષ્ટક, નરાનુપૂર્વી, તિર્યાચાનુપૂર્વી, દુર્ભંગ, અનાદેય, અને અયથ—એ સત્તર પ્રકૃતિઓ વિના દૈશવિરતિ ગુણસ્થાનકે ૮૭ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય અને છઠ્ઠા ગુણસ્થાનકથી માંડી ચૌદમા ગુણસ્થાનક સુધી મનુષ્યગતિની પેઠે ૮૧-૭૬-૭૨-૬૬-૬૦-૫૯-૫૭-૪૨ અને ૧૨ પ્રકૃતિઓનું ઉદયસ્વામિત્વ જાણવું.

૧૦ ટૃથિવીકાય. આ માર્ગણાએ એકેન્દ્રિયની પેઠે બે ગુણસ્થાનક જાણવાં. ત્યાં એકેન્દ્રિય માર્ગણામાં કહેલી ૪૨ પ્રકૃતિઓ અને સાધારણ

નામ સિવાય ઓઘે અને મિથ્યાત્વગુણસ્થાનકે ૭૯ પ્રકૃતિઓનો ઉદય હોય. સૂક્ષ્મ, અપર્યાપ્ત, આતપ, ઉદ્યોત, મિથ્યાત્વ, પરાઘાત અને શ્વાસોચ્છવાસ—એ સાત પ્રકૃતિઓ વિના સાસ્વાદન ગુણસ્થાનકે બહોંતર પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય. સાસ્વાદન કરણાપર્યાપ્ત એવું પૃથિવીકાયાદિને હોય, પણ લબ્ધિઅપર્યાપ્તને ન હોય.

૧૧ અપ્કાય પૃથ્વીકાયની પેઠે અહિં પણ બે ગુણસ્થાનકો હોય છે. પૃથિવીકાય માર્ગણામાં કહેલી ૪૩ પ્રકૃતિઓ અને આતપનામ સિવાય ઓઘે અને મિથ્યાત્વે ૯૮ પ્રકૃતિઓ હોય છે. તેમાં સૂક્ષ્મ, અપર્યાપ્ત, ઉદ્યોત, મિથ્યાત્વ, પરાઘાત અને ઉચ્છવાસ—એ છ પ્રકૃતિઓ સિવાય સાસ્વાદન ગુણસ્થાનકે ૭૨ પ્રકૃતિઓ હોય છે. કારણ કે સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય અને લબ્ધિઅપર્યાપ્તમાં સમ્યક્ત્વ વમનો કોઈ જીવ ઉપજતો નથી. તેથી સાસ્વાદન ગુણસ્થાનકે સૂક્ષ્મ અને અપર્યાપ્ત નામનો ઉદય હોતો નથી. શરીર પર્યાપ્ત પૂરી થયા પછી ઉદ્યોતનામ અને પરાઘાત નામનો ઉદય થાય છે. શ્વાસોચ્છવાસપર્યાપ્ત પૂર્ણ થયા પછી શ્વાસોચ્છવાસ નામનો ઉદય થાય છે; અને મિથ્યાત્વમાહનો અહિં ઉદય હોતો નથી.

૧૨ તેજસ્કાય. અહિં એકજ ગુણસ્થાનક હોય છે. અપ્કાય માર્ગણામાં કહેલી ૪૪ પ્રકૃતિઓ, ઉદ્યોત અને યશનામ—એ છંતાલીશ પ્રકૃતિઓ સિવાય ઓઘે અને મિથ્યાત્વગુણસ્થાનકે છોંતેર પ્રકૃતિઓ હોય.

૧૩ વાયુકાય. અહિં એકજ મિથ્યાત્વગુણસ્થાનક હોય છે. અને ત્યાં ઉપર પ્રમાણે છોંતેર પ્રકૃતિઓ અને વૈકિયશરીરનામ સહિત ૭૭ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય.

૧૪ વનસ્પતિકાય આ માર્ગણાએ બે ગુણસ્થાનક હોય. એકે દ્વિય-માર્ગણામાં કહેલી ૪૨ પ્રકૃતિઓ અને આતપનામ વિના ઓઘે, મિથ્યાત્વ-ગુણસ્થાનકે ૭૯ અને સાસ્વાદન ગુણસ્થાનકે ૭૨ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય.

૧૫ ત્રસકાય. અહિં ચૌદ ગુણસ્થાનકો હોય. ત્યાં સ્થાવર, સૂક્ષ્મ, સાધારણ, આતપ અને એકેન્દ્રિય જાતિ—એ પાંચ પ્રકૃતિઓ સિવાય

ઓઘે ૧૧૭, આહારકદ્વિક, જિનનામ, સમ્યકત્વમોહનીય અને મિશ્ર-મોહનીય—એ પાંચ પ્રકૃતિઓ વિના મિથ્યાત્વગુણસ્થાનકે ૧૧૨ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય, તેમાંથી મિથ્યાત્વ, અપર્યાપ્ત અને નરકાનુપૂર્વી એ ત્રણ પ્રકૃતિઓ બાદ કરતાં સાસ્વાદન ગુણસ્થાનકે ૧૦૯ પ્રકૃતિઓ હોય ત્યાં અનન્તાનુબન્ધિયતુષ્ક, વિકલેન્દ્રિયત્રિક અને આનુપૂર્વીત્રિક એ દશ પ્રકૃતિઓનો ઉદયવિચ્છેદ થાય અને મિશ્રમોહનીય મેળવીએ ત્યારે મિશ્રગુણસ્થાનકે સો પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય. આનુપૂર્વીચતુષ્ક અને સમ્યકત્વ મોહનીય એ પાંચ પ્રકૃતિઓ મેળવતાં અને મિશ્રમોહનીય બાદ કરતાં અવિરતિસમ્યગ્દષ્ટિ ગુણસ્થાનકે ૧૦૪ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય. દેશવિરતિઆદિ ગુણસ્થાનકે સામાન્ય ઉદયાધિકારમાં કહેલો ૮૭-૮૧-૭૬-૭૨-૬૬-૬૦-૫૯-૫૭-૪૨ અને ૧૨ પ્રકૃતિઓનો ઉદય જાણવો.

૧૬ મનોયોગ. અહિં તેર ગુણસ્થાનક હોય છે. સ્થાવરચતુષ્ક, જાતિચતુષ્ક, આતપ અને આનુપૂર્વીચતુષ્ક—એ તેર પ્રકૃતિઓ સિવાય ઓઘે ૧૦૯ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય. આહારકદ્વિક, જિનનામ, સમ્યકત્વ અને મિશ્ર—એ પાંચ પ્રકૃતિઓ વિના મિથ્યાત્વગુણસ્થાનકે ૧૦૪ પ્રકૃતિઓ, મિથ્યાત્વ વિના સાસ્વાદને ૧૦૩, અનન્તાનુબન્ધિયતુષ્ક બાદ કરતાં અને મિશ્રમોહનીય મેળવતાં મિશ્રગુણસ્થાનકે સો; મિશ્રમોહનીય ન્યૂન કરતાં અને સમ્યકત્વમોહનીય સહિત કરતાં અવિરતિ સમ્યગ્દષ્ટિ-ગુણસ્થાનકે સો; અપ્રત્યાખ્યાનાવરણચતુષ્ક, વૈકિયટ્ટિક, દેવગતિ, દેવાયુષ, નરકગતિ, નરકાયુષ, દુર્ભંગ, અનાદેય અને અયશ એ તેર પ્રકૃતિઓ સિવાય દેશવિરતિગુણસ્થાનકે ૮૭ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય. બાકીના ગુણસ્થાનકે મનુષ્યગતિ માર્ગણાની પેઠે જાણવા.

૧૭ વચનયોગ. અહિં તેર ગુણસ્થાનક હોય છે. સ્થાવરચતુષ્ક. એકેન્દ્રિયજાતિ, આતપ અને આનુપૂર્વી ચતુષ્ક એ દશ પ્રકૃતિઓ સિવાય ઓઘે ૧૧૨, આહારકદ્વિક, જિનનામ, સમ્યકત્વ અને મિશ્ર એ પાંચ

પ્રકૃતિઓ વિના મિથ્યાત્વગુણસ્થાનકે ૧૦૭, મિથ્યાત્વમોહનીય અને વિકલ્પેન્દ્રિયત્રિક એ ચાર પ્રકૃતિઓ સિવાય સાસ્વાદનગુણસ્થાનકે ૧૦૩ પ્રકૃતિઓ હોય છે. યદ્યપિ વિકલ્પેન્દ્રિયને વચનયોગ હોય છે. પરંતુ તે ભાષાપર્યાપ્તિ પૂર્ણ થયા પછી જ હોય છે અને સાસ્વાદન તો શરીરપર્યાપ્તિ પૂરી થયા પહેલાં હોય છે એટલે કે આ માર્ગણાએ સાસ્વાદને વચનયોગ હોતો નથી, તેથી વિકલ્પેન્દ્રિયત્રિક કાઢી નાખ્યું છે. તેમાંથી અનન્તાનુબન્ધિયતુષ્ક બાદ કરતાં અને મિશ્રમોહનીય મેળવતાં મિશ્ર ગુણસ્થાનકે સો પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય. અવિરતિથી આરંભી બીજા ગુણસ્થાનોને વિષે મનોયોગ માર્ગણાની પેઠે જાણવું.

૧૮ કાયયોગ. આ માર્ગણાએ તેર ગુણસ્થાનક હોય છે. ત્યાં ઓઘે ૧૨૨, મિથ્યાત્વગુણસ્થાનકે ૧૧૭, સાસ્વાદને ૧૧૧ ઈત્યાદિ સામાન્ય ઉદયાધિકારમાં રહેલી પ્રકૃતિઓનો ઉદય જાણવો.

૧૯ પુરુષવેદ. અહિં નવ ગુણસ્થાનકો હોય છે. નરકત્રિક, જાતિયતુષ્ક, સ્થાવર, સૂક્ષ્મ, સાધારણ, આતપ, જિનનામ, સ્ત્રીવેદ અને નપુંસકવેદ એ ચૌદ પ્રકૃતિઓ સિવાય ઓઘે ૧૦૮ પ્રકૃતિઓનો ઉદય હોય છે. તેમાંથી આહારકટ્ટિક, સમ્યક્ત્વ અને મિશ્ર—એ ચાર પ્રકૃતિ વિના મિથ્યાત્વે ૧૦૪ પ્રકૃતિઓ, મિથ્યાત્વ અને અપર્યાપ્ત નામ—એ બે પ્રકૃતિ વિના સાસ્વાદને ૧૦૨, તેમાંથી અનન્તાનુબન્ધિયતુષ્ક અને આનુપૂર્વીત્રિક—એ સાત પ્રકૃતિ બાદ કરતાં અને મિશ્રમોહનીય સહિત કરતાં મિશ્રગુણસ્થાનકે ૯૬ પ્રકૃતિઓ, તેમાંથી મિશ્રમોહનીય કાઢી સમ્યક્ત્વ અને આનુપૂર્વીત્રિક—એ ચાર પ્રકૃતિઓનો પ્રક્ષેપ કરીએ એટલે અવિરતિસમ્યગ્દષ્ટિ ગુણસ્થાનકે ૯૯ પ્રકૃતિઓ હોય. આનુપૂર્વીત્રિક, અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ ચતુષ્ક, દેવગતિ, દેવાયુષ, વૈકિંચદિક, દુર્ભંગ, અનાદેય અને અયથ—એ ચૌદ પ્રકૃતિઓ વિના દેશવિરતિગુણસ્થાનકે ૮૫ પ્રકૃતિઓ હોય. પ્રત્યાખ્યાનાવરણચતુષ્ક, તિર્યચગતિ, તિર્યચાયુષ, ઉદ્યોત અને નીચગોત્ર—એ આઠ પ્રકૃતિ

ન્યૂન કરીએ અને આહારકદ્ધિક મેળવીએ એટલે પ્રમત્તગુણસ્થાનકે ૭૯ પ્રકૃતિઓ હોય. તેમાંથી સ્થાનર્હિત્રિક અને આહારકદ્ધિક—એ પાંચ પ્રકૃતિઓ સિવાય અપ્રમત્તગુણસ્થાનકે ૭૪ પ્રકૃતિઓ, સમ્યક્ત્વમોહનીય અને છેલ્લાં ત્રણ સંઘયણ—એ ચાર પ્રકૃતિઓ વિના અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનકે ૭૦ પ્રકૃતિઓ હોય અને હાસ્યાદિ છ પ્રકૃતિ વિના અનિવૃત્તિગુણસ્થાનકે ૬૪ પ્રકૃતિઓ હોય.

૨૦ સ્ત્રીવેદ, અહિં પુરુષવેદની પેઠે નવ ગુણસ્થાનક હોય અને ત્યાં ઓઘે અને પ્રમત્તે આહારકદ્ધિક વિના તથા ચોથે ગુણસ્થાનકે આનુપૂર્વીત્રિક સિવાય બાકીની પ્રકૃતિઓનો ઉદય જાણવો. કારણ કે પ્રાયઃ સ્ત્રીવેદીને પરભવમાં જતાં ચતુર્થગુણસ્થાનક ન હોય, તેથી આનુપૂર્વીત્રિકનો ઉદય ન હોય, અને સ્ત્રી ચતુર્દશપૂર્વધર ન હોય તેથી તેને આહારકદ્ધિકનો પણ ઉદય ન હોય. માટે ઓઘે તથા નવ ગુણસ્થાનકે અનુક્રમે ૧૦૬—૧૦૪—૧૦૨—૯૬—૯૬—૮૫—૭૭—૭૪—૭૦ અને ૬૪ એ પ્રમાણે ઉદય જાણવો.

૨૧ નપુંસકવેદ અહિં પણ નવ ગુણસ્થાનક હોય. ત્યાં દેવત્રિક, જિનનામ, સ્ત્રીવેદ અને પુરુષવેદ—એ છ પ્રકૃતિ વિના ઓઘે ૧૧૬, આહારકદ્ધિક, સમ્યક્ત્વ મોહનીય અને મિશ્રમોહનીય—એ ચાર પ્રકૃતિ વિના મિથ્યાત્વગુણસ્થાનકે ૧૧૨ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય તેમાંથી સૂક્ષ્મત્રિક, આતપ, મિથ્યાત્વ, નરકાનુપૂર્વી અને મનુષ્યાનુપૂર્વી—એ સાત પ્રકૃતિ ન્યૂન કરતાં સાસ્વાદનગુણસ્થાનકે ૧૦૫ પ્રકૃતિઓ હોય. અનન્તાનુબંધિચતુષ્ક, તિર્થયાનુપૂર્વી, સ્થાવર અને જાતિચતુષ્ક એ દશ પ્રકૃતિઓ બાદ કરતાં અને મિશ્રમોહનીય મેળવતાં મિશ્રગુણસ્થાનકે ૯૬ પ્રકૃતિઓ, નરકાનુપૂર્વી અને સમ્યક્ત્વમોહનીય સિવાય અવિરતિ-સમ્યગદષ્ટિ ગુણસ્થાનકે ૯૭ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય, તેમાંથી અપ્રત્યા-ખ્યાનાવરણચતુષ્ક, નરકત્રિક, વૈક્રિયદ્ધિક, દુર્ભંગ, અનાદેય અને અયથ— એ બાર પ્રકૃતિઓ વિના દેશવિરતિગુણસ્થાનકે ૮૫ પ્રકૃતિઓ હોય.

તિર્યંચગતિ, તિર્યંચાયુષ, નીચગોત્ર, ઉદ્યોત અને પ્રત્યાખ્યાનાવરણચતુષ્ક-
-એ આઠ પ્રકૃતિઓ બાદ કરતાં અને આહારકદ્ધિક મેળવતાં ૭૯
પ્રકૃતિઓ પ્રમત્તગુણસ્થાનકે હોય. સ્ત્યાનર્હિત્રિક, આહારકદ્ધિક—એ પાંચ
પ્રકૃતિઓ સિવાય અપ્રમત્ત ગુણસ્થાનકે ૭૪ પ્રકૃતિઓ, સમ્યકત્વ
મોહનીય અને છેલ્લાં ત્રણ સંઘયણ એ ચાર પ્રકૃતિઓ વિના અપૂર્વ-
કરણગુણસ્થાનકે ૭૦ પ્રકૃતિઓ. અને હાસ્યાદિષટ્ક વિના અનિવૃત્તિ
ગુણસ્થાનકે ૬૪ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય.

૨૨ ક્રોધ. અહિં નવ ગુણસ્થાનકો હોય છે. ત્યાં માન ૪,
માયા ૪, લોભ ૪ અને જિનનામ—એ તેર પ્રકૃતિ વિના ઓઘો ૧૦૯,
સમ્યકત્વ, મિશ્ર અને આહારકદ્ધિક એ ચાર પ્રકૃતિ વિના મિથ્યાત્વ-
ગુણસ્થાનકે ૧૦૫, સૂક્ષ્મત્રિક, આતપ, મિથ્યાત્વ અને નરકાનુપૂર્વી એ
છ પ્રકૃતિ વિના સાસ્વાદને ૯૯ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય. અનન્તાનુ-
બન્ધિ ક્રોધ, સ્યાવર, જાતિચતુષ્ક અને આનુપૂર્વીત્રિક એ નવ પ્રકૃતિ
બાદ કરતાં અને મિશ્ર મેળવતાં મિશ્રગુણસ્થાનકે ૯૧ પ્રકૃતિઓ, તેમાંથી
મિશ્રમોહનીય બાદ કરતાં સમ્યકત્વમોહનીય અને આનુપૂર્વીચતુષ્ક
મેળવતાં અવિરતિગુણસ્થાનકે ૯૫ પ્રકૃતિઓ, તેમાંથી પ્રત્યાખ્યાના-
વરણ ક્રોધ, આનુપૂર્વીચતુષ્ક, દેવગતિ, દેવાયુષ, નરકગતિ, નરકાયુષ,
વૈકિયદ્ધિક, દુર્ભાગ, અનાદેય અને અયશ—એ ચૌદ પ્રકૃતિઓ વિના
દેશવિરતિગુણસ્થાનકે ૮૧ પ્રકૃતિઓ હોય. તિર્યંચગતિ, તિર્યંચઆયુષ,
ઉદ્યોત, નીચગોત્ર અને પ્રત્યાખ્યાનાવરણ ક્રોધ એ પાંચ પ્રકૃતિઓ
કાઢતાં અને આહારકદ્ધિક મેળવતાં પ્રમત્તે ૭૮ પ્રકૃતિઓ હોય, સ્ત્યા-
નર્હિત્રિક અને આહારકદ્ધિક એ પાંચ પ્રકૃતિઓ બાદ કરતાં અપ્રમત્ત-
ગુણસ્થાનકે ૭૩ પ્રકૃતિઓ, સમ્યકત્વ—મોહનીય અને અન્ત્ય ત્રણ
સંઘનન એ ચાર પ્રકૃતિઓ વિના અપૂર્વકરણગુણસ્થાનકે ૬૯ અને
હાસ્યાદિષટ્ક વિના અનિવૃત્તિ ગુણસ્થાનકે ૬૩ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં
હોય છે.

૨૩-૨૪-૨૫ માન, માયા અને લોભ. અહિં ઉદયસ્વામિત્વ પૂર્વવત્ કહેવું. પરંતુ માન અને માયાકષાયમાર્ગણાએ નવ ગુણસ્થાનક હોય છે. અને લોભમાર્ગણાએ દશ ગુણસ્થાનક હોય છે. તેમજ પોતાના સિવાય અન્ય ત્રણ કષાયની બાર પ્રકૃતિઓ વર્જવી. જ્યેષ્ઠકે માન-માર્ગણાએ બાકીના ત્રણ કષાયના અનન્તાનુબન્ધ્યાદિ બાર ભેદ અને જિનનામ એ તેર પ્રકૃતિ સિવાય ઓઘે ૧૦૮ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય છે. એવી રીતે બીજા કષાયો માટે પણ સમજવું. લોભમાર્ગણાએ દશમા ગુણસ્થાનકે ત્રણ વેદ ન્યૂન કરતાં સાઠ પ્રકૃતિઓ હોય.

૨૬-૨૭ મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન. અહિં ચોથાથી બારમા સુધી નવ ગુણસ્થાનક હોય છે. સ્થાવરચતુષ્ક, જાતિચતુષ્ક, આતપ, અનંતાનુબંધિચતુષ્ક, જિનનામ, મિથ્યાત્વ અને મિશ્ર એ સોળ પ્રકૃતિઓ વિના ઓઘે ૧૦૬ પ્રકૃતિઓ, આહારકદ્ધિક સિવાય અવિરતિગુણસ્થાનકે ૧૦૪ અને દેશવિરતિ આદિ ગુણસ્થાનકે સામાન્ય ઉદયાધિકાર પ્રમાણે ૮૭-૮૧-૭૬-૭૨-૬૬-૬૦-૫૮ અને ૫૭ નું ઉદયસ્વામિત્વ જાણવું.

૨૮ અવધિજ્ઞાન. ઉપર પ્રમાણે ઉદયસ્વામિત્વ જાણવું. પરંતુ એટલો વિશેષ છે કે પૂર્વેકત સોળ પ્રકૃતિ અને તિર્થંચાનુપૂર્વી સિવાય ઓઘે ૧૦૫ પ્રકૃતિઓ હોય છે. ૧ પ્રજ્ઞાપના સૂત્રની ટીકાનુસારે

૧ ‘સર્વત્ર ચ તિર્યક્ષૂત્પદ્યમાનોઽવિગ્રહેણોત્પદ્યતે, વિગ્રહે વિભંગસ્ય તિર્યક્ષુ મનુષ્યેષુ ચ નિષેઘાત્’ । ચદ્વક્ષ્યતિ-‘વિભંગનાળી પંચિન્દિયતિરિક્ષ્વજોણિયા મણુસા આહારગા, ણો અણાહારગા” इति प्रज्ञा० प० १८ प० ३९१ ॥

અર્થ:—વિભંગજ્ઞાની તિર્થંચોમાં અવિગ્રહ-જ્ઞાનગતિથી ઉત્પન્ન થાય છે. કારણ કે વિગ્રહગતિમાં વિભંગનો તિર્થંચ અને મનુષ્યોમાં નિષેધ છે. સૂત્રમાં કહેવામાં આવશે કે “વિભંગજ્ઞાની પંચેન્દ્રિય તિર્થંચ અને મનુષ્યો આહારક હોય છે. અનાહારી હોતા નથી.”

અવધિજ્ઞાનીને તિર્થયાનુપૂર્વીનો ઉદય ન હોય તેમ જણાય છે. આહારકટ્ટિક વિના અવિરતસમ્યગ્દષ્ટિ ગુણસ્થાનકે ૧૦૩ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય. બાકીના ગુણસ્થાનકે મતિજ્ઞાનીની પેઠે જણવું. અવધિજ્ઞાન કે વિભંગજ્ઞાન સહિત વક્કગતિએ તિર્થયાગતિમાં ન ઉપજે. માટે તિર્થયાનુપૂર્વીનો નિષેધ કર્યો છે. પણ ઋજુગતિની અપેક્ષાએ તિર્થયાગતિમાં ઉપજે છે, પરંતુ તે વખતે તેને આનુપૂર્વીનો ઉદય હોતો નથી.

૨૯ મનઃપર્યવ. આ માર્ગણાએ પ્રમત્તાગુણસ્થાનકથી માંડી બારમા સુધી સાત ગુણસ્થાનક હોય છે. માટે ત્યાં ઓઘે ૮૧ અને પ્રમત્તાદિ ગુણસ્થાનકે ૮૧-૭૬-૭૨-૬૬-૬૦-૫૮ અને ૫૭ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં જણવી.

૩૦ કેવલજ્ઞાન. આ માર્ગણાએ તેરમું અને ચૌદમું એ બે ગુણસ્થાનક હોય ત્યાં સામાન્યતઃ ૪૨ અને બાર પ્રકૃતિઓ અનુક્રમે જણવી,

૩૧-૩૨ મતિઅજ્ઞાન અને શ્રુતઅજ્ઞાન અહિં પ્રથમનાં ત્રણ ગુણસ્થાનક જણવાં. આહારકટ્ટિક, જિનનામ અને સમ્યક્ત્વ મોહનીય વિના ઓઘે અને મિથ્યાત્વગુણસ્થાનકે ૧૧૮, સાસ્વાદન ગુણસ્થાનકે ૧૧૧. અને મિશ્રગુણસ્થાનકે ૧૦૦ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય.

૩૩ વિભંગજ્ઞાન. અહિં પણ પૂર્વની પેઠે ત્રણ ગુણસ્થાનક જણવાં. આહારકટ્ટિક, જિનનામ, સમ્યક્ત્વ, સ્થાવરચતુષ્ક, જાતિચતુષ્ક, આતપ, મનુષ્યાનુપૂર્વી અને તિર્થયાનુપૂર્વી એ પંદર પ્રકૃતિઓ સિવાય ઓઘે ૧૦૭ પ્રકૃતિઓ હોય છે. મનુષ્ય અને તિર્થયામાં વિગ્રહગતિએ વિભંગજ્ઞાન સહિત ન ઉપજે, ઋજુગતિએ ઉપજે, માટે અહિં મનુષ્યાનુપૂર્વી અને તિર્થયાનુપૂર્વીનો નિષેધ કર્યો છે. મિથ્યાત્વગુણસ્થાનકે મિશ્રમોહનીય સિવાય ૧૦૬ પ્રકૃતિઓ, સાસ્વાદને મિથ્યાત્વ અને નરકાનુપૂર્વી વિના ૧૦૪ પ્રકૃતિઓ. અનંતાનુબંધી ચતુષ્ક અને દેવાનુપૂર્વી ન્યૂન કરતાં અને મિશ્રમોહનીય મેળવતાં મિશ્રગુણસ્થાનકે ૧૦૦ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય.

૩૪-૩૫ સામાયિક અને છેદોપસ્થાપનીય. આ બન્ને ચારિત્રો પ્રમત્તાથી આરંભી ચાર ગુણસ્થાનકો હોય છે. ત્યાં સામાન્ય ૮૧-૭૬-૬૬ અને ૬૬ પ્રકૃતિઓનું ઉદયસ્વામિત્વ જાણવું.

૩૬ પરિહારવિશુદ્ધિ. અહીં છટ્ટું અને સાતમું એ બે ગુણસ્થાનક હોય છે, ત્યાં પૂર્વોક્ત ૮૧ પ્રકૃતિઓમાંથી આહારકદ્ધિક. સ્ત્રીવેદ, પ્રથમસંહનન સિવાય બાકીનાં પાંચ સંહનન—એ આઠ પ્રકૃતિઓ વિના ઓઘે અને પ્રમત્તો ૭૩ પ્રકૃતિઓ હોય છે. પરિહાર-વિશુદ્ધિ ચારિત્રવાળા ચતુર્દશપૂર્વધર ન હોય, તેમજ સ્ત્રીને પરિહાર-વિશુદ્ધિ ચારિત્ર ન હોય અને વજ્રઋષભનારાયસંઘયણવાળાને જ પરિહારવિશુદ્ધિ ચારિત્ર હોય માટે અહિં પૂર્વોક્ત આઠ પ્રકૃતિઓના ઉદયનો નિષેધ કર્યો છે. સ્થાનર્હિત્રિક સિવાય અપ્રમત્તગુણસ્થાનક ૭૦ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય.

૩૭ સૂક્ષ્મસંપરાય. અહિં એક દશમું સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણસ્થાનક હોય છે. ત્યાં ઓઘે—સામાન્યે ૬૦ પ્રકૃતિઓનો ઉદય જાણવો.

૩૮ યથાહ્યાત. અહિં છેલ્લાં ૧૧, ૧૨, ૧૩ અને ૧૪ એ ચાર ગુણસ્થાનક હોય છે, ત્યાં જિનનામ સહિત ઓઘે ૬૦, જિનનામ વિના ઉપશાન્તમોહે ૫૨, ઋષભનારાય અને નારાય—એ બે સંઘયણ સિવાય ક્ષીણમોહના દ્વિચરમ સમયે ૫૭, નિદ્રાદિક વિના છેલ્લા સમયે ૫૫, સયોગિકેવલિગુણસ્થાનકે ૪૨ અને અયોગિકેવલિગુણસ્થાનકે ૧૨ પ્રકૃતિઓનો ઉદય હોય છે.

૩૯ વૈશવિરત્તિ. અહિં પાંચમું એક જ ગુણસ્થાનક હોય છે. અને ત્યાં સામાન્ય ૮૭ પ્રકૃતિઓનો ઉદય જાણવો.

૪૦ અવિરત્તિ. આ માર્ગણાએ પ્રથમનાં ચાર ગુણસ્થાનક હોય છે. ત્યાં જિનનામ અને આહારકદ્ધિક એ ત્રણ પ્રકૃતિ સિવાય ઓઘે ૧૧૮, સમ્યક્ત્વ અને મિશ્રમોહનીય એ બે પ્રકૃતિ વિના મિથ્યાત્વે

૧૧૭, સૂક્ષ્મત્રિક, આતપ, મિથ્યાત્વ અને નરકાનુપૂર્વી એ છ પ્રકૃતિઓ વિના સાસ્વાદને ૧૧૧, અનન્તાનુબન્ધિયતુષ્ક, સ્થાવર, જાતિયતુષ્ક અને આનુપૂર્વીત્રિક—એ બાર પ્રકૃતિઓ બાદ કરતાં અને મિશ્રમોહનીય મેળવતાં મિશ્રગુણસ્થાનકે ૧૦૦ પ્રકૃતિઓ હોય છે, ત્યાં આનુપૂર્વીયતુષ્ક, અને સમ્યક્ત્વમોહનીય એ પાંચ પ્રકૃતિઓ મેળવતાં અને મિશ્રમોહનીય બાદ કરતાં અવિરતિ ગુણસ્થાનકે ૧૦૪ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય છે.

૪૧ ચક્ષુદર્શન અહિં બાર ગુણસ્થાનક હોય છે. એકેન્દ્રિયા—દિગ્જાતિત્રિક, સ્થાવરચતુષ્ક, જિનનામ, આતપ અને આનુપૂર્વીયતુષ્ક—એ તેર પ્રકૃતિ વિના એઘે ૧૦૯, આહારકદ્વિક, સમ્યક્ત્વ અને મિશ્ર—એ ચાર પ્રકૃતિ વિના મિથ્યાત્વે ૧૦૫, મિથ્યાત્વ વિના સાસ્વાદને ૧૦૪, અનન્તાનુબન્ધિયતુષ્ક અને ચરિન્દ્રિયજાતિ એ પાંચ પ્રકૃતિ વિના અને મિશ્રમોહનીય સહિત કરતાં મિશ્રગુણસ્થાનકે ૧૦૦ મિશ્રમોહનીય બાદ કરતાં અને સમ્યક્ત્વમોહનીયનો પ્રક્ષેપ કરતાં અવિરતિ-ગુણસ્થાનકે ૧૦૦, અપ્રત્યાખ્યાનાવરણચતુષ્ક, વૈક્રિયદ્વિક, દુર્ભંગ, અનાદેય, અયથ, દેવગતિ, દેવાયુષઃ નરકગતિ અને નરકાયુષ—એ તેર પ્રકૃતિ વિના દેશવિરતિગુણસ્થાનકે ૮૭ પ્રકૃતિઓ હોય બાકીના ગુણસ્થાનકે સામાન્ય ઉદયસ્વામિત્વ જાણવું,

૪૨ અચક્ષુદર્શન. આ માર્ગેણાએ પણ બાર ગુણસ્થાનક હોય છે, ત્યાં જિનનામ વિના એઘે ૧૨૧, આહારકદ્વિક, સમ્યક્ત્વ અને મિશ્ર—એ ચાર પ્રકૃતિ વિના મિથ્યાત્વગુણસ્થાનકે ૧૧૭ પ્રકૃતિઓ હોય. બાકીના ગુણસ્થાનકે અનુક્રમે ૧૧૭-૧૦૦-૧૦૪-૮૭-૭૬-૭૨-૬૬-૬૦-૪૯ અને ૫૭ એ એ પ્રમાણે સામાન્ય ઉદયસ્વામિત્વ જાણવું.

૪૩ અવધિદર્શન. અહિં ચોથાથી આરંભી બારમા સુધી નવ ગુણસ્થાનક હોય. સિદ્ધાન્તને મતે વિભંજજ્ઞાનીને પણ અવધિદર્શન

કહ્યું છે તેથી તેના મતે પ્રથમનાં ત્રણ ગુણસ્થાનક પણ હોય પરંતુ કર્મગ્રંથના મતે વિભંગજ્ઞાનીને પણ અવધિદર્શન હોતું નથી તેથી અવધિજ્ઞાનીની પેઠે ઓઘે ૧૦૬, અવિરતિગુણસ્થાનકે આહારકદિક વિના ૧૦૪ પ્રકૃતિઓ હોય. અહિં પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રના અનુસારે તિર્થયાનુપૂર્વીના ઉદય સહિત ઓઘે ૧૦૬ પ્રકૃતિઓ જણાવી. આગળના ગુણસ્થાનકે સામાન્ય ઉદયસ્વામિત્વ જણાવું.

૪૪ કેવલદર્શન અહિં છેલ્લાં બે ગુણસ્થાનક હોય છે. અને ત્યાં ૪૨ અને બાર પ્રકૃતિઓનો અનુક્રમે ઉદય જણાવો,

૪૫-૪૬-૪૭ કૃષ્ણ, નીલ અને કાપોતલેશ્યા. અહિં પૂર્વ-પ્રતિપત્તની અપેક્ષાએ પ્રથમથી માંડીને છ ગુણસ્થાનક હોય છે, તે જિનનામ વિના ઓઘે ૧૨૧ પ્રકૃતિઓ હોય. પરંતુ પ્રતિપદમાનની અપેક્ષાએ પ્રથમનાં ચાર ગુણસ્થાનક હોય છે. તે અપેક્ષાએ આહારક, દ્વિક વિના ઓઘે ૧૧૮ પ્રકૃતિઓ હોય. અને મિથ્યાત્વાદિ ગુણસ્થાનકે અનુક્રમે ૧૧૭, ૧૧૧, ૧૦૦, ૧૦૪. ૮૭ અને ૮૧ પ્રકૃતિઓનો ઉદય જણાવો.

૪૮ તેજોલેશ્યા. અહિં પ્રથમથી માંડી અપ્રમત્ત સુધી સાત ગુણસ્થાનકો હોય છે. ત્યાં સૂક્ષ્મત્રિક, વિકલત્રિક, નરકત્રિક, આતપ-નામ અને જિનનામ એ અગિયાર પ્રકૃતિ વિના ઓઘે ૧૧૧, આહારકદિક, સમ્યક્ત્વ અને મિશ્રમોહનીય સિવાય મિથ્યાત્વગુણસ્થાનકે ૧૦૭ મિથ્યાત્વ વિના સાસ્વાદને ૧૦૬, અનંતાનુબંધિયનુષ્ક, સ્થાવરનામ, એકેન્દ્રિય અને આનુપૂર્વીત્રિક-એ નવ પ્રકૃતિ સિવાય અને મિશ્ર-મોહનીય સહિત કરતાં મિશ્રગુણસ્થાનકે ૯૮, આનુપૂર્વીત્રિક અને સમ્યક્ત્વમોહનીયનો પ્રક્ષેપ કરતાં અને મિશ્રમોહનીય બાદ કરતાં અવિરતિ સમ્યગ્દષ્ટિ ગુણસ્થાનકે ૧૦૧, અપ્રત્યાખ્યાનાવરણનુષ્ક, આનુપૂર્વીત્રિક, વૈકલ્યદિક, દેવગતિ, દેવાયુષ, દુર્ભંગનામ, અનાદેય

અને અયથ — એ ચૌદ પ્રકૃતિ વિના દેશવિરતિ ગુણસ્થાનકે ૮૭, પ્રમત્ત-ગુણસ્થાનકે ૮૧ અને અપ્રમત્તે ૭૬ પ્રકૃતિઓ હોય છે.

૪૯ પદ્મલેખ્યા. અહિં સાત ગુણસ્થાનકો હોય છે, ત્યાં સ્થાવરચતુષ્ક, જાતિચતુષ્ક, નરકત્રિક, જિનનામ અને આતપ—એ તેર પ્રકૃતિ વિના ઓઘે ૧૦૯ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય છે. સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર અને બ્રહ્મલોકના દેવોને પદ્મલેખ્યા હોય છે અને તેઓ મરીને એકેન્દ્રિયમાં જતા નથી. નરકમાં તે પ્રથમની ત્રણ જ લેશ્યાઓ હોય છે, અને જિનનામનો ઉદય શુક્રલેશ્યાવાળાને જ હોય છે. માટે સ્થાવરચતુષ્કાદિ તેર પ્રકૃતિઓનું વર્જન કર્યું છે. આહારકદ્વિક, સમ્યક્ત્વમોહનીય અને મિશ્રમોહનીય—એ ચાર પ્રકૃતિ વિના મિથ્યાત્વ-ગુણસ્થાનકે ૧૦૫, મિથ્યાત્વમોહનીય સિવાય સાસ્વાદને ૧૦૪. અનન્તાનુબન્ધિચતુષ્ક અને આનુપૂર્વીત્રિક—એ સાત પ્રકૃતિ ન્યૂન કરતાં અને મિશ્રમોહનીય મેળવતાં ૯૮ પ્રકૃતિઓ મિશ્રગુણસ્થાનકે હોય. તેમાંથી મિશ્રમોહનીય બાદ કરીએ અને આનુપૂર્વીત્રિક અને સમ્યક્ત્વમોહનીય મેળવીએ એટલે ૧૦૧ પ્રકૃતિઓ અવિરતિગુણસ્થાનકે હોય તેમાંથી અપ્રત્યાખ્યાનાવરણચતુષ્ક, આનુપૂર્વીત્રિક. દેવગતિ. દેવાયુષ, વૈક્રિયદ્વિક, દુર્ભંગ, અનાદેય અને અયથ—એ ચૌદ પ્રકૃતિઓ વિના દેશવિરતિ-ગુણસ્થાનકે ૮૭, પ્રમત્તે ૮૧ અને અપ્રમત્તે ૭૬ પ્રકૃતિઓ હોય.

૫૦ શુક્લેખ્યા. અહિં તેર ગુણસ્થાનક છે. ત્યાં સ્થાવરચતુષ્ક, જાતિચતુષ્ક, નરકત્રિક, અને આતપનામ—એ બાર પ્રકૃતિ વિના ઓઘે ૧૧૦ પ્રકૃતિઓ હોય. આહારકદ્વિક, સમ્યક્ત્વ, મિશ્ર અને જિનનામ—એ પાંચ પ્રકૃતિ વિના મિથ્યાત્વે ૧૦૫ પ્રકૃતિઓ હોય. મિથ્યાત્વ વિના સાસ્વાદને ૧૦૪, તેમાંથી અનન્તાનુબન્ધિચતુષ્ક અને આનુપૂર્વીત્રિક કાઢીએ અને મિશ્રમોહનીય મેળવીએ એટલે મિશ્રગુણસ્થાનકે ૯૮, અવિરતિગુણસ્થાનકે ૧૦૧ અને દેશવિરતિએ ૮૭ પ્રકૃતિઓ હોય છે. આગળના ગુણસ્થાનકે સામાન્ય ઉદયસ્વામિત્વ જણવું.

નૃ. ક. ૧૫.

૫૧ મઘ્ય. અહીં ચૌદ ગુણસ્થાનકો હોય છે અને ત્યાં સામાન્ય ઉદયસ્વામિત્વ જાણવું.

૫૨ અમઘ્ય અહીં માત્ર ચહેલું જ ગુણસ્થાનક હોય છે, ત્યાં સમ્યક્ત્વ, મિશ્ર, જિનનામ અને આહારકદ્ધિક—એ પાંચ પ્રકૃતિ વિના ઓઘે અને મિથ્યાત્વે ૧૧૭ પ્રકૃતિઓ હોય.

૫૩ ઉપશમસમ્યક્ત્વ. આ માર્ગણાએ ચોથાથી આરંભી અગિઆરમા સુધી આઠ ગુણસ્થાનક હોય છે. સ્થાવરચતુષ્ક, જાતિચતુષ્ક અનન્તાનુબન્ધિચતુષ્ક, સમ્યક્ત્વમોહનીય, મિશ્રમોહનીય, મિથ્યાત્વમોહનીય, જિનનામ, આહારકદ્ધિક, આતપનામ અને આનુપૂર્વીચતુષ્ક—એ ત્રેવીશ પ્રકૃતિ વિના ઓઘે અને અવિરતિગુણસ્થાનકે ૯૯ પ્રકૃતિઓ હોય છે, અન્ય આચાર્યના મતે ઉપશમસમ્યગ્દષ્ટિ આયુષ્ય પૂર્ણ થવાથી મરીને અનુસ્તર સુર તરીકે ઊપજે તે વખતે તેને અવિરતિગુણસ્થાનકે દેવાનુપૂર્વીનો ઉદય હોય, તે અપેક્ષાએ ઓઘે અને અવિરતિ ગુણસ્થાનકે ૧૦૦ પ્રકૃતિઓ હોય, અપ્રત્યાખ્યાનાવરણચતુષ્ક, દેવગતિ, દેવાનુપૂર્વી. દેવાયુષ, નરકગતિ, નરકાયુષ, વૈકલ્યદ્ધિક, દુર્ભંગ, અનાદેય અને અયથ— એ ચૌદ પ્રકૃતિ વિના દેશવિરતિગુણસ્થાનકે ૮૬ પ્રકૃતિઓ હોય. તિર્યંચગતિ, તિર્યંચાયુષ, નીચગોત્ર, ઉદ્યોત અને પ્રત્યાખ્યાન વચ્ચે ચતુષ્ક—એ આઠ પ્રકૃતિ વિના પ્રમત્ત ગુણસ્થાનકે ૭૮, સ્ત્યાનર્હિત્રિક વિના અપ્રમત્ત ગુણસ્થાનકે ૭૫, અને છેલ્લાં ત્રણ સંઘયણ વિના અપૂર્વ કરણે ૭૨ પ્રકૃતિઓ હોય છે. ત્યાર પછી આગળના ગુણસ્થાનકે અનુક્રમે ૬૬, ૬૦, ૫૯, પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય.

૫૪ ક્ષાયિકસમ્યક્ત્વ. અહીં ચોથાથી ચૌદમા સુધી અગિયાર ગુણસ્થાનક હોય. ત્યાં જાતિચતુષ્ક, સ્થાવરચતુષ્ક, અનન્તાનુબન્ધિચતુષ્ક આતપ, સમ્યક્ત્વ, મિશ્ર, મિથ્યાત્વ અને ઋષભનારાયાદિ પાંચ સંઘયણ—એ એકવીશ પ્રકૃતિ વિના ઓઘે ૧૦૧ આહારકદ્ધિક અને જિનનામ—એ ત્રણ પ્રકૃતિ વિના અવિરતિગુણસ્થાનકે ૯૮.

અપ્રત્યાખ્યાનાવરણચતુષ્ક, વૈક્રિયાષ્ટક, નરાનુપૂર્વી, તિર્યંચત્રિક, નીચગોત્ર, દુર્ભંગ, અનાદેય, અચથ અને ઉદ્યોત—એ એકવીથ પ્રકૃતિ વિના દેશવિરતિગુણસ્થાનકે ૭૭ પ્રકૃતિઓ હોય. ક્ષાયિકસમ્યગ્દષ્ટિને પાંચમા ગુણસ્થાનકે નીચગોત્રનો. ઉદય નથી, કારણ કે પાંચમા ગુણસ્થાનકથી મનુષ્યને ઉચ્ચગોત્રનો ઉદય હોય છે, અને તે ગુણસ્થાનકે વર્ત્તો ક્ષાયિક સમ્યગ્દષ્ટિ મનુષ્ય જ હોય છે. તેથી અહિં નીચગોત્રના ઉદયનું વર્જન કર્યું. યદ્યપિ ક્ષાયિક સમ્યગ્દષ્ટિને વજ્રશ્ચલનારાય સંઘયણ સિવાય બીજા પાંચ સંઘયણના ઉદયનો નિબેધ કર્યો છે, પરંતુ ભવિષ્યમાં થનારા ક્ષાયિક સમ્યગ્દષ્ટિ દુષ્પસહસૂરિને ક્યું સંઘયણ માનવું? માટે આ વાત વિચારણીય છે. પ્રત્યાખ્યાનાવરણ-ચતુષ્ક કાઢી આહારકટ્ટિક મેળવતાં પ્રમત્તગુણસ્થાનકે ૭૫ પ્રકૃતિઓ હોય. સ્ત્યાનર્હિત્રિક અને આહારકટ્ટિક—એ પાંચ પ્રકૃતિ વિના અપ્રમત્ત ગુણસ્થાનકે ૭૦, અપૂર્વકરણે ૭૦, હાસ્યાદિ છ પ્રકૃતિ વિના અનિવૃત્તિ ગુણસ્થાનકે ૬૪, વેદત્રિક અને સંજવલનત્રિક—એ છ પ્રકૃતિ વિના સૂક્ષ્મસંપરાયે ૫૮, સંજવલન લોભ વિના ઉપશાન્તમોહે ૫૭ ક્ષીણમોહના દ્વિચરમ સમય સુધી ૫૭, નિદ્રા અને પ્રયલા વિના છેલ્લા સમયે ૫૫, સયોગિકેવલિગુણસ્થાનકે ૪૨ અને અયોગિગુણસ્થાનકે ૧૨ પ્રકૃતિઓ ઉદયમાં હોય છે.

૫૫ ક્ષાયોપશમિકસમ્યક્ત્વ. અહિં ચોથાથી સાતમા સુધી ચાર ગુણસ્થાનક છે. મિથ્યાત્વ, મિશ્ર, જ્ઞાનનામ, જાતિ ચતુષ્ક, સ્થાવર ચતુષ્ક, આતપ અને અનન્તાનુબન્ધિચતુષ્ક—એ સોળ પ્રકૃતિ વિના ઓઘે ૧૦૬, આહારકટ્ટિક વિના અવિરતિગુણસ્થાનકે ૧૦૪. દેશવિરતિગુણસ્થાનકે ૮૭. પ્રમત્તે ૮૧, અને અપ્રમત્તે ૭૬ પ્રકૃતિઓનો ઉદય જણવો.

૫૬ મિશ્રસમ્યક્ત્વ અહિં એક ત્રીજું મિશ્રગુણસ્થાનક હોય. અને ત્યાં સો પ્રકૃતિઓનો ઉદય હોય.

૫૭ સાસ્વાદન અહિં એક બીજું સાસ્વાદન ગુણસ્થાનક હોય છે અને ત્યાં ૧૧૧ પ્રકૃતિઓનો ઉદય હોય.

૫૮ મિથ્યાત્વ અહિં પ્રથમ ગુણસ્થાનક હોય અને ત્યાં આહારક દ્વિક જિનનામ, સમ્યક્ત્વ અને મિશ્ર—એ પાંચ પ્રકૃતિ વિના ૧૧૭ પ્રકૃતિઓ હોય.

૫૯ સંજ્ઞી અહિં ચૌદ ગુણસ્થાનક હોય. દ્રવ્યમનના સંબંધથી કેવલજ્ઞાનીને સંજ્ઞી કહ્યા છે માટે તેને ચૌદ ગુણસ્થાનક હોય, પરંતુ જે મતિજ્ઞાનાવરણના ક્ષયોપશમજન્ય મનનપરિણામરૂપ ભાવમનના સંબંધથી સંજ્ઞી કહીએ તો આ માર્ગણાએ બાર ગુણસ્થાનક હોય. ત્યાં સ્થાવર, સૂક્ષ્મ, સાધારણ, આતપ અને જાતિરાતુષ્ક—એ આઠ પ્રકૃતિ વિના ઓઘે ૧૧૪ પ્રકૃતિઓ હોય, પરંતુ જે ભાવમનના સંબંધથી સંજ્ઞી કહીએ તો સંજ્ઞીમાર્ગણાએ જિનનામનો ઉદય ન હોય તેથી તેને બાદ કરતાં ઓઘે ૧૧૩ પ્રકૃતિઓ હોય. આહારકદ્વિક, સમ્યક્ત્વ અને મિશ્ર—એ ચાર પ્રકૃતિ વિના મિથ્યાત્વે ૧૦૯, અપયાતિનામ, મિથ્યાત્વ અને નરકાનુપૂર્વી એ ત્રણ પ્રકૃતિ વિના સાસ્વાદને ૧૦૬ પ્રકૃતિઓ હોય. અને અનન્તાનુબંધિરાતુષ્ક અને આનુપૂર્વીત્રિક—એ સાત પ્રકૃતિ સિવાય અને મિશ્રમોહનીય મેળવતાં મિશ્રગુણસ્થાનકે સો પ્રકૃતિઓ હોય. અને અવિરત્યાદિગુણસ્થાનકે સામાન્ય ઉદયસ્વામિન્વ જાણવું.

૬૦ અસંજ્ઞી અહીં પ્રથમનાં બે ગુણસ્થાનકો હોય છે ત્યાં વૈક્રિયાષ્ટક, જિનનામ, આહારકદ્વિક, સમ્યક્ત્વ, મિશ્ર, ઉચ્ચગોત્ર, સ્ત્રીવેદ અને પુરુષવેદ—એ સોળ પ્રકૃતિ વિના ઓઘે અને મિથ્યાત્વે ૧૦૬ પ્રકૃતિઓ હોય, તેમાંથી સૂક્ષ્મત્રિક. આતપ, ઉદ્યોત, મનુષ્યત્રિક. મિથ્યાત્વ, પરાધાત, ઉચ્છવાસ, સુસ્વર, દુઃસ્વર, શુભવિહાયોગતિ અને અશુભવિહાયોગતિ—એ પંદર પ્રકૃતિ વિના સાસ્વાદને ૯૧ પ્રકૃતિઓ હોય છે. સમતિમાં ઉદયસ્થાનકમાં અસંજ્ઞીને આશ્રયી છ સંઘયણ અને છ સંસ્થાનોના ભાંગા કર્યા છે તેથી તેને છ સંઘયણ અને છ સંસ્થાનની

પ્રકૃતિઓ તેમજ સુભગ, આદેય, અને શુભવિહારોગતિનો ઉદય પણ હોય છે.

૬૧ આહારક. અહિં તેર ગુણસ્થાનક હોય. આનુપૂર્વીચતુષ્ક વિના ઓઘે ૧૧૮ આહારકદ્વિક, જિનનામ, સમ્યક્ત્વમોહનીય અને મિશ્રમોહનીય—એ પાંચ પ્રકૃતિ વિના મિથ્યાત્વગુણસ્થાનકે ૧૧૩, સૂક્ષ્મત્રિક, આતપ અને મિથ્યાત્વ—એ પાંચ પ્રકૃતિ સિવાય સાસ્વાદને ૧૦૮, તેમાંથી અનંતાનુબન્ધિચતુષ્ક, સ્થાવરનામ અને જાતિચતુષ્ક—એ નવ પ્રકૃતિ બાદ કરતાં અને મિશ્રમોહનીય મેળવતાં મિશ્રાગુણસ્થાનકે ૧૦૦, તેમાંથી મિશ્રમોહનીય કાઢી સમ્યક્ત્વ મોહનીયનો પ્રક્ષેપ કરતાં અવિરતિગુણસ્થાનકે ૧૦૦, અપ્રત્યાખ્યાનાવરણચતુષ્ક, વૈકિયદ્વિક, દેવગતિ, નરકગતિ, દેવાયુષ, દુર્ભંગ, નરકાયુષ અનાદેય અને અયશ—એ તેર પ્રકૃતિ વિના દેશવિરતિગુણસ્થાનકે ૮૭ પ્રકૃતિઓ હોય. આગળના ગુણસ્થાનકે સામાન્ય ઉદયસ્વામિત્વ જાણવું.

૬૨ અનાહારક. આ માર્ગણાએ ૧-૨-૪-૧૩ અને ૧૪મું એ પાંચ ગુણસ્થાનક હોય છે. ત્યાં ઔદારિકદ્વિક, વૈકિયદ્વિક, આહારકદ્વિક, સંહનનષટ્ક, સંસ્થાનષટ્ક, વિહારોગતિદ્વિક, ઉપધાત, પરાધાત, ઉચ્છવાસ, આતપ, ઉદ્યોત, પ્રત્યેક, સાધારણ સુસ્વર, દુઃસ્વર, મિશ્રમોહનીય અને નિદ્રાપંચક—એ પાંચીથ પ્રકૃતિ વિના ઓઘે ૮૭, જિનનામ અને સમ્યક્ત્વ મોહનીય એ બે પ્રકૃતિ વિના મિથ્યાત્વે ૮૫, સૂક્ષ્મ, આચાર્યમ, મિથ્યાત્વ અને નરકત્રિક એ છ પ્રકૃતિ સિવાય સાસ્વાદને ૭૯ પ્રકૃતિઓ હોય છે. મિશ્રાગુણસ્થાનકે કોઈ અનાહારક ન હોય. અનંતાનુબન્ધિચતુષ્ક, સ્થાવર અને જાતિચતુષ્ક—એ નવ પ્રકૃતિ વિના અને સમ્યક્ત્વમોહનીય અને નરકત્રિક—એ ચાર પ્રકૃતિઓ મેળવતાં અવિરતિગુણસ્થાનકે ૭૪ પ્રકૃતિઓ હોય. વર્ણાદિચતુષ્ક, તેજસ, કાર્મણ, અગુરુલઘુ, નિર્માણ, સ્થિર, અસ્થિર, શુભ, અશુભ, મનુષ્યગતિ, પંચેન્દ્રિયજાતિ જિનનામ, ત્રસત્રિક, સુભગ, આદેય, યશ,

મનુષ્યાયુષ, વેદનીયાદ્વિક, અને ઉચ્ચગોત્ર-એ પચીશ પ્રકૃતિઓ તેરમા સયોગી ગુણસ્થાનકે કેવલિસમુદ્ઘાત કરતાં ત્રીજા, ચોથા અને પાંચમા સમયે ઉદયમાં હોય. ત્રસત્રિક, મનુષ્યાગતિ, મનુષ્યાયુષ, ઉચ્ચગોત્ર, જિનનામ, સાતા કે અસાતામાંથી એક વેદનીય સુભગ, આદેય, યશ અને પંચેન્દ્રિયજાતિ—એ બાર પ્રકૃતિઓ ચૌદમા ગુણસ્થાનકે ઉદયમાં હોય, અહિં સર્વ ત્ર ઉદયમાં ઉત્તરવૈકિયની વિવક્ષા કરી નથી. સિદ્ધાન્તમાં પૃથિવી, અપ્ અને વનસ્પતિને સાસ્વાદન કહ્યું નથી સાસ્વાદનીને મતિ—શ્રુતજ્ઞાની કહ્યા છે. વિભંગજ્ઞાનીને અવધિદર્શન કહ્યું છે અને વૈકિયમિત્રો અને આહારકમિશ્રો ઔદારિકમિશ્ર કહ્યું છે, પણ તે કર્મગ્રન્થમાં વિવક્ષિત નથી.

ઉદયસ્વામિત્વ સમાપ્ત.

ઉદીરણાસ્વામિત્વ.

ઉદયસમયથી આરંભી એક આવલિકા સુધીના કાળને ઉદયા-વાલિકા કહે છે. ઉદયાવલિકાપ્રવિષ્ટ કર્મ પુદ્ગલને કોઈપણ કરણ લાગુ પડતું નથી, ઉદયાવલિકાની બહાર રહેલા કર્મ પુદ્ગલને ઉદયાવલિકાગત કર્મ પુદ્ગલ સાથે મેળવી ભોગવવાં તેને ઉદીરણા કહે છે. જે જાતના કર્મનો ઉદય હોય તે જાતના કર્મની જ ઉદીરણા થાય છે. એટલે આમાન્ય રીતે જે માર્ગણામાં જે ગુણસ્થાનકે જેટલી કર્મ પ્રકૃતિઓનો ઉદય હોય છે, તે માર્ગણામાં તે ગુણસ્થાનકે તેટલી પ્રકૃતિઓની ઉદીરણા પણ હોય છે જ્યાં સુધી તેનો ઉદય ચાલુ રહે છે ત્યાં સુધી તેની ઉદીરણા પણ હોય છે, પણ તેમાં એટલો વિશેષ છે કે જે કર્મ-પ્રકૃતિને ભોગવતાં તેનાં સત્તામાં માત્ર એક આવલિકા કાળમાં ભોગવવા યોગ્ય કર્મ પુદ્ગલો બાકી રહે ત્યારે તેની ઉદીરણા થતી નથી. અર્થાત્ ઉદયાવલિકાપ્રવિષ્ટ કર્મ ઉદીરણા યોગ્ય રહતું નથી. તથા શરીરપર્યામિ

પૂર્ણ થયા પછી જ્યાં સુધી ઈન્દ્રિયપર્યામિ પૂરી ન થાય ત્યાં સુધી પાંચ નિદ્રાની ઉદીરણા થતી નથી તેનો કેવળ ઉદય જ પ્રવર્તે છે. છઠ્ઠા ગુણસ્થાનકથી આગળ મનુષ્યાયુષ, સાતા અને અસાતા વેદનીય કર્મની તદ્યોગ્ય અધ્યવસાયના અભાવે ઉદીરણા થતી નથી, કેવળ ઉદય જ હોય છે, તથા ચૌદમા ગુણસ્થાનકે યોગના અભાવે કોઈપણ પ્રકૃતિની ઉદીરણા હોતી નથી, કેવળ ઉદય જ પ્રવર્તે છે.

उदीरणास्वामित्व समाप्त

सत्तास्वामित्व

આવશ્યક અને ઉપયોગી હોવાથી ઉદયસ્વામિત્વની પેઠે ૬૨ ઉત્તર માર્ગાસ્થાનને આશ્રયી ગુણસ્થાનકને વિષે ઉત્તર પ્રકૃતિઓની સત્તાનું કથન કરવું પ્રસ્તુત છે. અહિં સત્તાધિકારમાં ૧૪૮ પ્રકૃતિઓ વિવક્ષિત છે.

૧-૨ નરકગતિ અને દેવગતિ. આ બન્ને માર્ગાઓ અનુક્રમે દેવાયુષ અને નરકાયુષ સિવાય ૧૪૭ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય કારણ કે નરકગતિમાં દેવાયુષની સત્તા ન હોય અને દેવગતિમાં નરકાયુષની સત્તા ન હોય, મિથ્યાત્વગુણસ્થાનકે દેવગતિમાં જિનનામની સત્તા ન હોય પણ નરકગતિમાં હોય માટે દેવગતિમાં મિથ્યાત્વગુણસ્થાનકે ૧૪૬ અને નરકગતિમાં ૧૪૭ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય. બીજા અને ત્રીજા ગુણસ્થાનકે જિનનામકર્મ સિવાય ૧૪૬ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય. અવિરતિ-ગુણસ્થાનકે ક્ષાયિક સમ્યગ્દષ્ટિને અનન્તાનુબન્ધિ ચતુષ્ક, સમ્યક્ત્વ-મોહનીય, મિશ્રમોહનીય, મિથ્યાત્વ મોહનીય અને બે આયુષ—એ નવ પ્રકૃતિ વિના ૧૩૯ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય. ઔપશમિક અને ક્ષાયોપશમિક સમ્યગ્દષ્ટિને એક આયુષ સિવાય ૧૪૭ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય છે. કારણ કે નારકને દેવાયુષ અને દેવાને નારકાયુષ સત્તામાં ન હોય, ક્ષાયિક સમ્યગ્દષ્ટિને તિર્યાચાયુષ પણ સત્તામાં ન હોય.

૩ મનુષ્યગતિ અહિં ઓઘે અને મિથ્યાત્વે ૧૪૮ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય છે. બીજે અને ત્રીજે ગુણસ્થાનકે જિનનામ સિવાય ૧૪૭ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય છે.

અવિરતસમ્યગ્દષ્ટિ ગુણસ્થાનકે ક્ષાયિક સમ્યગ્દષ્ટિ (અચરમ શરીરી) ચારિત્રમોહના ઉપશમકને તિર્થંચાયુષ, નરકાયુષ, અનંતાનુબન્ધિચતુષ્ક અને દર્શનમોહનીયત્રિક એ નવ પ્રકૃતિઓ વિના ૧૩૯ પ્રકૃતિઓ સત્તામાં હોય છે. અને ચરમ શરીરી ચારિત્રમોહના ઉપશમક ઉપશમસમ્યગ્દષ્ટિને અનંતાનુબન્ધિચતુષ્કની વિસંયોજના કર્યા બાદ ત્રણ આયુષ સિવાય એકસો એકતાલીશ પ્રકૃતિઓ સત્તામાં હોય. ક્ષાયોપશમિકસમ્યગ્દષ્ટિ જે ભવિષ્યમાં ક્ષપકશ્રોણિનો પ્રારંભ કરશે એવા ચરમશરીરીને નરકાયુષ, તિર્થંચાયુષ, અને દેવાયુષ—એ ત્રણે પ્રકૃતિ સિવાય એકસો પીસ્તાળીશની સત્તા હોય છે અને અનંતાનુબન્ધિચતુષ્ક તથા દર્શનમોહનીયત્રિક—એ સાત પ્રકૃતિનો ક્ષય કર્યા પછી એકસો આડત્રીસ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય છે. ભવિષ્યમાં ઉપશમશ્રોણિના પ્રારંભક ઉપશમસમ્યગ્દષ્ટિ (અચરમ શરીરીને) નરક અને તિર્થંચાયુષ સિવાય ૧૪૬ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય છે. અને અનંતાનુબન્ધિચતુષ્કની વિસંયોજના કર્યા પછી ૧૪૨ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય છે.

દેશવિરતિ, પ્રમત્ત અને અપ્રમત્ત—એ ત્રણ ગુણસ્થાનકે ઉપશમશ્રોણિ અને ક્ષપકશ્રોણિને આશ્રયી ચોથા ગુણસ્થાનક પ્રમાણે સત્તા હોય.

અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનકે ચારિત્રમોહના ઉપશમક. ઉપશમસમ્યગ્દષ્ટિને આશ્રયી અનંતાનુબન્ધિચતુષ્ક, તિર્થંચાયુષ અને નરકાયુષ—એ છ પ્રકૃતિ વિના એકસો બેંતાળીશ પ્રકૃતિઓ સત્તામાં હોય. ચારિત્રમોહના ઉપશમક ક્ષાયિક સમ્યગ્દષ્ટિને આશ્રયી દર્શનસંપતક, નરકાયુષ અને તિર્થંચાયુષ વિના ૧૩૯ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય. અને ક્ષપકશ્રોણિને આશ્રયી પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે એકસો આડત્રીશ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય છે.

અનિવૃત્ત્યાદિ ગુણસ્થાનકે બીજા કર્મગ્રન્થમાં કહેલા સત્તાધિકાર પ્રમાણે અહિં જણી લેવું.

૪ તિર્યંચગતિ. અહિં ઓઘે તથા મિથ્યાત્વ, સાસ્વાદન અને મિશ્રગુણસ્થાનકે જિનનામ સિવાય ૧૪૭ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય છે. અવિરતિગુણસ્થાનકે ક્ષાયિક સમ્યગ્દષ્ટિને દર્શનસમક, નરકાયુષ અને મનુષ્યાયુષ સિવાય ૧૩૮. અને ઉપશમ સમ્યગ્દષ્ટિ તથા ક્ષાયોપશમિક સમ્યગ્દષ્ટિને જિનનામ સિવાય એકસો સુડતાલીસ પ્રકૃતિઓની હોય છે.

દેશવિરતિ ગુણસ્થાનકે ઔપશમિક અને ક્ષાયોપશમિક સમ્યગ્દષ્ટિને જિનનામ સિવાય ૧૪૭ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય છે, ક્ષાયિક સમ્યગ્દષ્ટિ તિર્યંચો અસંખ્યાત વર્ષના આયુષવાળા જ હોય છે. અને તેમને દેશવિરતિ ગુણસ્થાનક હોતું નથી.

૫-૮ એકેન્દ્રિય અને ત્રિકલેન્દ્રિય. ઓઘે, મિથ્યાત્વે અને સાસ્વાદન ગુણસ્થાનકે જિનનામ, દેવાયુષ અને નરકાયુષ સિવાય એકસો પીસ્તાળીસ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય છે, પરંતુ સાસ્વાદન ગુણસ્થાનકે આયુષ્યનો બન્ધ ન થાય એ અપેક્ષાએ મનુષ્યાયુષ સિવાય ૧૪૪ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય છે.

૯ પંચેન્દ્રિય. આ માર્ગણાએ મનુષ્ય પ્રમાણે સત્તા જણવી.

૧૦-૧૨ પૃથિવીકાય, અપ્કાય અને વનસ્પતિકાય. આ ત્રણ માર્ગણાએ એકેન્દ્રિયમાર્ગણા પ્રમાણે સત્તા જણવી.

૧૩-૧૪ તેજસ્કાય અને વાયુકાય. અહિં ઓઘે અને મિથ્યાત્વગુણસ્થાનકે જિનનામ, દેવાયુષ, મનુષ્યાયુષ અને નરકાયુષ એ ચાર પ્રકૃતિ વિના ૧૪૪ પ્રકૃતિઓ સત્તામાં હોય.

૧૫ ત્રસકાય. અહિં મનુષ્યગતિ માર્ગણા પ્રમાણે સત્તા જણવી.

૧૬-૧૮ મનોયોગ, વચનયોગ અને કાયયોગ. આ ત્રણ માર્ગણાએ મનુષ્યની પેઠે તેર ગુણસ્થાનક સુધી સત્તાસ્વામિત્વ જણવું.

૨૧-૨૪ ત્રણ વેદ, ક્રોધ, માન અને માયા. આ છ માર્ગણાએ મનુષ્યગતિ માર્ગણા પેઠે નવ ગુણસ્થાનક સુધી સત્તા જાણવી,

૨૫ લોભ. અહિં મનુષ્યની પેઠે દશ ગુણસ્થાનક સુધી સત્તા જાણવી.

૨૬-૨૮ મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અધિજ્ઞાન. આ ત્રણ માર્ગણાએ મનુષ્યગતિમાર્ગણા પ્રમાણે ચોથાથી માંડી બારમા ગુણસ્થાનક સુધી સત્તાસ્વામિત્વ જાણવું.

૨૯ મનઃપર્યવજ્ઞાન, અહિં ઓઘે તિર્થંચાયુષ અને નરકાયુષ સિવાય ૧૪૬ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય, અને તેને છઠ્ઠા ગુણસ્થાનકથી આરંભી બારમા ગુણસ્થાનક સુધી મનુષ્યગતિમાર્ગણા પ્રમાણે સત્તાસ્વામિત્વ જાણવું.

૩૦ કેવલજ્ઞાન અહિં મનુષ્યગતિની પેઠે છેલ્લાં બે ગુણસ્થાનકે સત્તાસ્વામિત્વ જાણવું.

૩૧ ૩૩ મત્યજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાન અને વિભંગજ્ઞાન ત્રણ અજ્ઞાન માર્ગણાએ ઓઘે અને મિથ્યાત્વે ૧૪૮ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય. બીજા અને ત્રીજા ગુણસ્થાનકે જિનનામ સિવાય ૧૪૭ ની સત્તા હોય.

૩૪-૩૫ સામાયિક અને હેદોપસ્થાપનીય. આ બે માર્ગણાએ ઓઘે ૧૪૮ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય. અને તેને છઠ્ઠા ગુણસ્થાનકથી આરંભી નવમા ગુણસ્થાનક સુધી મનઃપર્યવજ્ઞાન માર્ગણાની પેઠે સત્તાસ્વામિત્વ જાણવું.

૩૬ પરિહારવિશુદ્ધિ. અહિં છઠ્ઠા અને સાતમા ગુણસ્થાનકે ઉપર પ્રમાણે સત્તાસ્વામિત્વ જાણવું.

૩૭ સૂક્ષ્મસંપરાય. અહિં ઓઘે તિર્થંચાયુષ અને નરકાયુષ. સિવાય ૧૪૬ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય છે. અથવા અનન્તાનુબન્ધિચતુષ્કની વિસંયોજના કરનારને અનન્તાનુબન્ધિચતુષ્ક, તિર્થંચાયુષ અને નરકાયુષ એ છ પ્રકૃતિ વિના ૧૪૨ ની સત્તા હોય.

૩૮ યથાહ્યાત. અહિં અગિયારમાથી માંડી ચૌદમા ગુણસ્થાનક સુધી સત્તાસ્વામિત્વ મનુષ્યગતિમાર્ગણાની પેઠે જાણવું.

૩૯ દેશવિરતિ. અહિં ઓઘે ૧૪૮ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય. તેને એક પાંચમું ગુણસ્થાનક હોય છે. અને ત્યાં મનુષ્યગતિની પેઠે સત્તાસ્વામિત્વ જાણવું.

૪૦ અવિરતિ. અહિં પ્રથમથી ચાર ગુણસ્થાનક સુધી સત્તાસ્વામિત્વ મનુષ્યગતિની પેઠે જાણવું.

૪૧-૪૨ ચક્ષુદર્શન અને અચક્ષુદર્શન. આ બન્ને માર્ગણાએ પ્રથમથી બાર ગુણસ્થાનક સુધી સત્તાસ્વામિત્વ મનુષ્યગતિની પેઠે જાણવું.

૪૩ અવધિદર્શન. અહિં અવધિજ્ઞાન પ્રમાણે સત્તાસ્વામિત્વ જાણવું.

૪૪ કેવલદર્શન. કેવલજ્ઞાન માર્ગણા પ્રમાણે સત્તાસ્વામિત્વ જાણવું.

૪૫-૪૭ કૃષ્ણ, નીલ અને કાપોતલેહ્યા. આ ત્રણ માર્ગણાએ પ્રથમથી માંડી છઠ્ઠા ગુણસ્થાનક સુધી મનુષ્યગતિ પ્રમાણે સત્તાસ્વામિત્વ જાણવું.

૪૮-૪૯ તેજોલેહ્યા અને પદ્મલેહ્યા. પ્રથમથી સાતમા ગુણસ્થાનક સુધી મનુષ્યગતિની પેઠે સત્તાસ્વામિત્વ જાણવું.

૪૦ શુક્લ લેહ્યા. પ્રથમથી માંડી ૧૩ મા ગુણસ્થાનક સુધી મનુષ્યગતિની પેઠે સત્તા જાણવી.

૫૧ ભવ્ય. મનુષ્યગતિ પેઠે સત્તાસ્વામિત્વ જાણવું.

૫૨ અભવ્ય. ઓઘે અને મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનકે જિનનામ, આહારકથનુષ્ક, સમ્યકત્વ અને મિશ્રમોહનીય એ સાત પ્રકૃતિ વિના ૧૪૧ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય.

૫૩ ઔપશમિકસમ્યક્ત્વ. ચોથાથી અગિયારમા ગુણસ્થાનક સુધી મનુષ્યગતિની પેઠે સત્તાસ્વામિત્વ જાણવું.

૫૪ ક્ષાયોપશમિકસમ્યક્ત્વ. અહિં ચોથાથી સાતમા ગુણસ્થાનક સુધી મનુષ્યગતિની પેઠે સત્તાસ્વામિત્વ જાણવું,

૫૫ ક્ષાયિકસમ્યક્ત્વ. અહિં અનન્તાનુબન્ધિયતુષ્ક અને દર્શનમોહનીયત્રિક એ સાત પ્રકૃતિઓ સિવાય ઓઘે ૧૪૧ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય અને ત્યાં ચોથાથી માંડી ચૌદમા ગુણસ્થાનક સુધી મનુષ્ય-ગતિની પેઠે સત્તાસ્વામિત્વ જાણવું,

૩૬ મિશ્રસમ્યક્ત્વ. ઓઘે અને ત્રીજા ગુણસ્થાનકે જિનનામ સિવાય એકસો સુડતાલીથ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય.

૫૭ સાસ્વાદન. અહિં ઓઘે અને મિથ્યાત્વે ૧૪૮ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય.

૫૯ સંજ્ઞી. પ્રથમથી આરંભી તેરમા ગુણસ્થાનક સુધી મનુ-ષ્યગતિની પેઠે સત્તાસ્વામિત્વ જાણવું, અહિં કેવલજ્ઞાનીને દ્રવ્યમનના સંબંધથી સંજ્ઞી કહ્યા છે, જે ભાવમનની અપેક્ષાએ સંજ્ઞી કહેવામાં આવે તો તેને બાર ગુણસ્થાનક હોય.

૬૦ અસંજ્ઞી અહિં ઓઘે અને મિથ્યાત્વે જિનનામ સિવાય ૧૪૭ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય અને સાસ્વાદન ગુણસ્થાનકે નરકાયુષ સિવાય ૧૪૬ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય, પરંતુ અહિં અપર્યાપ્તાવસ્થામાં દેવાયુષ અને મનુષ્યાયુષનો બંધક કોઈ સંભવતો નથી, માટે તે અપેક્ષાએ ૧૪૪ પ્રકૃતિઓની સત્તા હોય.

૬૨ આહારક. પ્રથમથી માંડી તેરમા ગુણસ્થાનક સુધી મનુ-ષ્યગતિમાર્ગણાની પેઠે સત્તા સ્વામિત્વ જાણવું.

૬૨ અનાહારક. આ માર્ગણાએ પહેલું, બીજું, 'ચોથું', તેરમું અને ચૌદમું એ પાંચ ગુણસ્થાનકો હોય અને ત્યાં મનુષ્યગતિની પેઠે સત્તાસ્વામિત્વ જાણવું.

સત્તાસ્વામિત્વ સમાપ્ત

ચતુર્થ : કર્મગ્રંથ :

પડશીતિ :

(મૂલ ગાથા તથા ટબા ઉપર ટીપ્પણ)

તૈયાર કરનાર : કુંવરજી મૂળચંદ દોશી

આ કર્મગ્રંથનો ક્રમ ચોથો હોવાથી ચતુર્થ કર્મગ્રંથ એ નામ પ્રસિદ્ધ છે. આ સિવાય આ કર્મગ્રંથની મૂલ ગાથાઓ ૮૬ હોવાથી પડશીતિ: એ આનું બીજું નામ છે. અને અંતમાં કર્તાએ સૂક્ષ્માર્થ વિચાર નામ પણ જણાવેલ છે, એટલે આ પ્રમાણે આ કર્મગ્રંથનાં ત્રણ નામો સાથેક છે.

ક્રમ હેતુ:—પહેલા કર્મગ્રંથમાં વિપાકનો વિષય બતાવેલ છે. અને એ રીતે કથી કથી કર્મપ્રકૃતિ ઉદયમાં આવવાથી શું ફળ મલે છે તે જણાવેલ છે. બીજામાં ચૌદ ગુણઠાણને આક્રમીને એ પ્રકૃતિઓનાં બંધ-ઉદય-ઉદીરણા અને સત્તાનો વિષય બતાવેલ છે. એ ચૌદ ગુણઠાણા જીવને જ હોય છે. અને જીવ બાસઠ માર્ગાણામાં કોઈ ને કોઈ માર્ગાણાએ હોય છે. એટલે ત્રીજા કર્મગ્રંથમાં બાસઠ માર્ગાણા ઉપર બન્ધસ્વામિત્વ ઘટાવેલ છે. વળી ત્યાં મુખ્યતાએ બન્ધસ્વામિત્વ જણાવવાનો ગ્રંથ-કારનો ઉદ્દેશ એ જણાય છે કે બંધાયેલ કર્મ અવશ્ય ઉદયમાં આવે છે. અને તે કોઈપણ રીતે ભોગવવું પડે છે. માટે દરેક જીવે કર્મ બાંધતાં પહેલાં ચેતવાની જરૂર છે, તેના ઉદય વખતે તે તે ભોગવવાનું જ રહે છે. અને એટલા માટે મુખ્યતાએ કર્મબન્ધથી ચેતવણી આપવા ખાતર જ હોય. નહીં? તેમ એ વર્ણન ફરેલ છે. અને એની સંગતિ બીજા કર્મગ્રંથના બન્ધાધિકાર સમજ્યા પછી જ સમજી શકાય તેમ છે. ત્યાર પછી આ ચોથા કર્મગ્રંથમાં જીવસ્થાનક, માર્ગાણા-સ્થાનક અને ગુણઠાણા ઉપર કર્મોના બન્ધ-ઉદય-ઉદીરણા અને સત્તાને

જાણાવતાં શાસ્ત્રોમાં જે સૂક્ષ્મ વર્ણન આવે છે. તે સમજાવવા ખાતર ત્યારપછી આ કર્મગ્રન્થની રચના કરી જિજ્ઞાસુઓને ગુણસ્થાનક અને જીવસ્થાનક સંબંધી વિશેષ સૂક્ષ્મતામાં ઉતારી તે સંબંધીની જિજ્ઞાસાઓ નૂત્તમ કરેલ છે. એટલે આ ક્રમ યથાયોગ્ય અને સુવ્યવસ્થિત છે.

વિષય:—ગ્રન્થકારે સ્વયં ત્રણ પ્રક્ષેપ ગાથાઓ મારકૃત આને વિષય ગ્રંથમાં જ જણાવેલ છે. છતાં તેમાં નીચે પ્રમાણે વસ્તુઓનો સમાવેશ થાય છે.

(૧) જીવસ્થાન. (૨) માર્ગણાસ્થાન. (૩) ગુણકાણા, (૪) ભાવ. (૫) સંખ્યાતાદિનું સ્વરૂપ, તેમાં—

જીવસ્થાન ઉપર—(૧) જીવસ્થાન (૨) યોગ (૩) ઉપયોગ (૪) લેશ્યા (૫) બન્ધ (૬) ઉદય (૭) ઉદીરણા (૮) સત્તા એ આઠ દ્વારો કહેલ છે.

માર્ગણાસ્થાન ઉપર—(૧) જીવસ્થાન (૨) ગુણકાણા (૩) યોગ (૪) ઉપયોગ (૫) લેશ્યા (૬) અલ્પ-બહુત્વ એ છ દ્વારો કહેલ છે.

ચૌદ ગુણકાણા ઉપર—(૧) જીવના ભેદ (૨) યોગ (૩) ઉપયોગ (૪) લેશ્યા (૫) બન્ધ હેતુ (૬) ઉદય (૭) ઉદીરણા (૮) સત્તા (૯) અલ્પ-બહુત્વ એ નવ દ્વારો ઘટાવેલ છે.

ત્યારપછી પાંચ ભાવનું સ્વરૂપ અને સંખ્યાતાદિનું સ્વરૂપ એ બે વસ્તુઓ વિશેષ જણાવેલ છે. આ પ્રમાણે કુલ ૨૬ વસ્તુઓનું વર્ણન આ ગ્રન્થમાં કરેલું છે.

ગાથા ૧ લી

મંગલાચરણ:—નમિય જિજ્ઞાં આ પદથી ઈષ્ટ દેવતાને નમસ્કાર કરવારૂપ મંગલાચરણ કરેલ છે. રાગ, દ્વેષ અને મોહ વગેરે જે દુઃખપૂર્વક જીતી શકાય તે અભ્યન્તર શત્રુઓને જિતે તે જિનેશ્વર

તીર્થંકર: ભગવાનને નમસ્કાર કરવારૂપ મંગલાચરણ કરેલ છે. ત્યાં નમસ્કાર દ્રવ્યથી અને ભાવથી એમ બે પ્રકારે થાય છે. તેની પણ ચતુર્ભંગી થાય છે. (૧) દ્રવ્યથી નમસ્કાર ભાવથી નહીં. પાલકકુમારની જેમ (૨) ભાવથી નમસ્કાર પણ દ્રવ્યથી નહીં. નવ ગ્રૈવેયક અને અનુત્તર વિમાનના દેવોની જેમ (૩) દ્રવ્યથી અને ભાવથી એમ બંને પ્રકારે નમસ્કાર શાંભકુમારની જેમ (૪) દ્રવ્યથી પણ નહીં અને ભાવથી પણ નહીં મરિચી શિષ્ય કપિલાદિની જેમ. અહીં દ્રવ્યથી અને ભાવથી એમ બન્ને રીતે નમસ્કાર કરવાનો છે.

વિષય:—નીચે પ્રમાણે વસ્તુઓ કહેવાની છે.

૧ જીવસ્થાન:—દ્રવ્ય અને ભાવ પ્રાણોને ધારણ કરે તે જીવ. તે જીવોના જે ચૌદ ભેદ તે જીવસ્થાનો. અહીં સંસારી જીવની મુખ્યતા હોવાથી કર્મજન્ય ચૌદ ભેદોને જીવસ્થાન તરીકે ગણાવેલ છે. નિશ્ચયદષ્ટિથી જ્ઞાન—દર્શન આદિ ગુણોવડે યુક્ત ચેતના લક્ષણવાળો જીવ. એ વ્યાખ્યા છે.

૨ માર્ગણાસ્થાન:—આ ચૌદ ભેદે જીવો કોઈ ને કોઈ અવસ્થામાં રહેલા હોય છે. તે અવસ્થાનું માર્ગણ—શોધન તે માર્ગણા અને તેના મૂલ ચૌદ અને બાસઠ ઉત્તરભેદો તે માર્ગણાસ્થાનો.

૩ ૧૪ ગુણસ્થાનક:—જ્ઞાન—દર્શન—ચારિત્ર આદિની શુદ્ધિ અશુદ્ધિનો જે તરતમ ભાવ તે ગુણસ્થાનકો, તે ચૌદ પ્રકારે છે. દરેક જીવ આમાંના કોઈપણ સ્થાનકે રહેલ હોય છે.

૪ ઉપયોગ:—ચેતનાશક્તિનો બોધરૂપ વ્યાપાર તે ઉપયોગ. આ જીવનું અસાધારણ લક્ષણ છે, જેના દ્વારા જીવ વસ્તુમાં રહેલ સામાન્ય અને વિશેષ ધર્મેણે જાણે છે. તેના ૧૨ પ્રકાર છે. આમાંના કોઈપણ એક ઉપયોગમાં જીવ વર્તતો હોય છે.

૫ યોગ:—જીવને વીર્યના હલનચલન રૂપ યોગ હોય છે. જેના વડે જીવ દોડવું, ચાલવું, બોલવું વિચારવું વગેરે ક્રિયાઓ કરી શકે છે. તે

મન, વચન અને કાયાના નિમિત્તાથી પ્રવર્તનું હોવાથી ત્રણ પ્રકારે છે.

૬ લેશ્યા:—જેના વડે આત્મા કર્મવડે લેવાય તે લેશ્યા. કૃષ્ણ, નીલ આદિ પુદ્ગલ દ્રવ્યોના સંયોગથી સ્ફટિક જેવા નિર્મલ આત્માનો શુભાશુભ પરિણામ તે લેશ્યા. લેશ્યા બે પ્રકારની છે. દ્રવ્ય લેશ્યા અને ભાવ લેશ્યા. દ્રવ્યલેશ્યા પુદ્ગલપરિણામ રૂપ છે. ભાવલેશ્યા આત્મપરિણામ રૂપ છે.

૭ બંધ:—મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય અને યોગરૂપ બન્ધ હેતુઓ વડે કર્મણુ વર્ગણાનાં પુદ્ગલોનો આત્માની સાથે ક્ષીર—નીરની જેમ અથવા લોઢાના ગોળા અને અગ્નિની જેમ એક બીજાનો અન્યો-ન્યભાવરૂપ જે સંબન્ધ તે બંધ.

ઉદય:—તે બંધાયેલ કર્મપુદ્ગલોનો અબાધાકાલ પૂર્ણ થતાં અથવા અબાધાકાલ પૂર્ણ થયા પહેલાં અપવર્તના આદિ કરણવિશેષ વડે જે અનુભવ તે ઉદય.

ઉદ્દીરણા:—ઉદયકાલ પહેલાં તે કર્મપુદ્ગલોને જીવની શક્તિ-વિશેષથી ઉદયાવલિક્રામાં નાખવાં તે ઉદ્દીરણા.

સત્તા:—બન્ધન અથવા સંક્રમણુ કરણ વડે કર્મપુદ્ગલો જે કર્મરૂપે પરિણત થયેલ છે, તેનું નિર્જરા અથવા સંક્રમથી રૂપાન્તર ન થવું અને તેજ સ્થિતિમાં રહેવું તે સત્તા.

૮ અદ્યપખાદુત્વ:—એક બીજાનું એક બીજાથી વધતા—ઓછાપણું.

૯ ભાવ:—જીવની સ્વાભાવિક અથવા વૈભાવિક અવસ્થા તે ભાવ

૧૦ સંખ્યાતાદિક:—સંખ્યાત, અસંખ્યાત અને અનંત એ ત્રણ પ્રકારની સંખ્યાનું વર્ણન.

પ્રયોજન:—આ વસ્તુ સંક્ષેપરૂચિ જીવોને માટે કહેવાની છે તે પ્રયોજન.

સમ્બન્ધ:—વાચ્ય-વાચક. અનન્તર-પરંપર વગેરે રૂપ સમજ લેવો.

ક્રમહેતુ:—માર્ગણાસ્થાન, ગુણસ્થાન વગેરે સર્વે પદાર્થો સિવાય વિચારી શકાય નહીં. માટે સર્વ પ્રથમ જીવસ્થાનકો કહ્યાં છે. જીવોનું વિસ્તારથી વર્ણન ગન્યાદિ માર્ગણાદ્વારા થઈ શકે છે. માટે ત્યારપછી માર્ગણાસ્થાનનું વર્ણન કરેલ છે. માર્ગણાસ્થાનમાં રહેલ જીવો ચૌદમાંના કોઈપણ એક ગુણસ્થાને વર્તમાન હોય છે. એટલે ત્યારપછી ગુણકાણાનું કથન કરેલ છે. ગુણકાણાઓ પરિણામની શુદ્ધિ-અશુદ્ધિના પ્રકર્ષ અને અપ્રકર્ષ રૂપ છે. અને તે ઉપયોગવાળાને જ હોય છે. ઉપયોગ રહિત એવા આકાશાદિ પદાર્થથી સંભવે નહીં. માટે ગુણસ્થાનક પછી ઉપયોગ કહેલ છે. ઉપયોગ લક્ષણવાળો જીવ મન, વચન અને કાયયોગમાં વર્તીતો છતો નિયમથી કર્મબન્ધક હોય છે. માટે ઉપયોગ પછી યોગને જણાવેલ છે. યોગ પછી લેશ્યા કહેવાનું કારણ એ છે કે યોગ વડે ગ્રહણ કરેલા કર્મણુ પુદ્ગલોમાં સ્થિતિબન્ધ અને રસબન્ધ લેશ્યાથી થાય છે કારણ કે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—

“ સ્થિતિપાકવિશેષસ્તસ્ય ભવતિ લેશ્યાવિશેષેણ ”

લેશ્યાવાળો જીવજ યથાયોગ્ય બન્ધહેતુઓ વડે કર્મનો બન્ધ; તથા ઉદય-ઉદીરણા અને સત્તાએ રહેલ હોય છે. માટે લેશ્યા પછી બન્ધ-બન્ધહેતુઓ-ઉદય-ઉદીરણા અને સત્તાનું કથન કરેલ છે. સંસારી જીવો માર્ગણાસ્થાનમાં પરસ્પર ઓછા-વત્તા હોય છે. માટે બન્ધાદિ પછી અલ્પ-બ્રહુન્વ કહેલ છે. તેજ જીવો પાંચમાંના કોઈ ને કોઈ અમુક ભાવે વર્તીતો હોય છે, માટે ત્યારપછી ભાવનું વર્ણન છે. અને તે ભાવવાળા જીવો કેટલા પ્રમાણમાં હોય છે. તે જણાવવા માટે સંખ્યા-તાદિનું વર્ણન કરેલ છે.

ગાથા ૧

આ ગાથામાં જીવસ્થાનક ઉપર જે આઠ દ્વાર ઘટાવવાનાં છે તે બતાવેલ છે. આના બદલે ચોથા કર્મગ્રન્થની ટીકામાં આજ

આવાર્થવાણી નીચે પ્રમાણેની ગાથા છે. આ ગાથા મૂલ કર્મગ્રન્થની નથી. કાગળકે સ્વોપજ્ઞ ટીકામાં તેને લીધેલ નથી.

ચુદસમજિયઠાણેસુ ચુદસગુણઠાણગાણિ જોગા ય ।

ઉવોગ-લેસ-બંધુદડ-દીરણા-સંત અટ્ટપ્પ ॥

ગાથા ૨.

આ ગાથામાં માર્ગણાસ્થાન ઉપર ઘટાવવાનાં દ્વારો બતાવેલ છે. તે પણ પ્રક્ષેપ ગાથા છે. તેના બદલે સ્વોપજ્ઞ ટીકામાં નીચે પ્રમાણેની ગાથા છે.

આમાં માર્ગણાસ્થાન ઉપર છ દ્વારોનાં નામો દર્શાવેલ છે.

ચુદસમગ્ગઠાણેસુ મૂલણસુ વિસટ્ટિ ઇયરેસુ ।

જિય ગુળ-જોગુ-વઓગા, લેસ-અપ્પવહું ચ છટ્ટાણા ॥

ગાથા ૩.

આ ગાથા પણ પ્રક્ષેપ ગાથા છે. આ ગાથાની અંદર ચૌદ ગુણસ્થાનકો ઉપરનાં ૧૦ દ્વારોનાં નામો બતાવેલ છે. આને બદલે સ્વોપજ્ઞ ટીકામાં નીચે મુજબની ગાથા છે

ચુદસગુણઠાણેસુ, જિય-જોગુ વઓગ-લેસ-વન્ધા ય ।

વન્ધુ-દયુ-દીરણાઓ સંતપ્પવહું ચ દસઠાણા ॥

ગાથા ૨.

અસ જ્ઞી —દીર્ઘકાવિક્રી સંજ્ઞા રહિત જીવો તે અત્રંજી જીવો કહેવાય. ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાનકાલની વિચારણાવાળી જે સંજ્ઞા તે દીર્ઘકાવિક્રી સંજ્ઞા. આવી સંજ્ઞાવાળા જીવો સંજી કહેવાય છે.

પર્યામિ :-પુદ્ગલના ઉપચયથી ઉત્પન્ન થયેલ અને પુદ્ગલના ગ્રહણ અને પરિણમનમાં ફાસલભૂત જે શક્તિ વિશેષ તે પર્યામિ.

પર્યામિ-અપર્યામિ :-આ બન્નેના બબ્બે પ્રકારો છે. (૧)

લલિધિ-અપર્યાપ્તા. (૨) કરણ અપર્યાપ્તા અને (૧) લલિધિ પર્યાપ્તા અને (૨) કરણ પર્યાપ્તા.

લલિધિ અપર્યાપ્તા :-જે જીવો અપર્યાપ્ત નામકર્મના ઉદયથી સ્વ-યોગ્ય પર્યાપ્તિઓ પૂર્ણ કર્યા સિવાય મરણ પામે છે તે લલિધિ અપર્યાપ્તા.

કરણ અપર્યાપ્તા :-અહીં કરણના બે અર્થો છે. પહેલા અર્થ પ્રમાણે કરણ એટલે ઈન્દ્રિય અને બીજો અર્થ સ્વ-યોગ્ય સર્વ પર્યાપ્તિ. એટલે જેમણે ઈન્દ્રિય પર્યાપ્તિ પુરી નથી કરી તે કરણ અપર્યાપ્તા. અથવા જેઓએ સ્વ-યોગ્ય પર્યાપ્તિઓ પુરી કરી નથી તે જીવો કરણ અપર્યાપ્ત ગણાય છે. આથી કરણ અપર્યાપ્તા લલિધિ અપર્યાપ્તાના હોય એવો નિયમ નથી.

લલિધિપર્યાપ્તા :-જે જીવો પર્યાપ્તનામકર્મના ઉદયથી સ્વયોગ્ય પર્યાપ્તિઓ અવશ્ય પુરી કરશે જ તે લલિધિ પર્યાપ્તા.

કરણ પર્યાપ્તા :-જે જીવોએ ઈન્દ્રિય પર્યાપ્તિ પુરી કરી છે તે અથવા જેઓએ સ્વયોગ્ય પર્યાપ્તિઓ પુરી કરી છે તે કરણ પર્યાપ્તા. દરેક જીવ પહેલી ત્રણ પર્યાપ્તિઓ પુરી કરીને જ મરણ પામે છે. કારણકે આગામિ ભવનું આયુષ્ય પ્રથમની ત્રણ પર્યાપ્તિઓ પુરી થયા પછીજ બંધાય છે. એટલે પહેલા અર્થ પ્રમાણે દરેક જીવ કરણ પર્યાપ્તિ પૂર્ણ થયા પછી જ મરણ પામે છે કરણની સાથે પર્યાપ્તિ અથવા અપર્યાપ્તિ નામકર્મના ઉદયને સંબંધ નથી પણ પર્યાપ્તિની પરિસમાપ્તિ સાથે સંબંધ છે. એટલું ખાસ લક્ષ્યમાં રાખવું. આથી લલિધિ અપર્યાપ્તો પણ કરણ અપર્યાપ્તો અને કરણ પર્યાપ્તો હોઈ શકે છે. અને લલિધિ પર્યાપ્તો પણ કરણ અપર્યાપ્તો અને કરણ પર્યાપ્તો હોઈ શકે છે. કર્મગ્રંથમાં મુખ્યતાએ લલિધિની અપેક્ષા રાખી ઘટના ક્રમ છે. અને કોઈ કોઈ જગ્યાએ કરણની પણ અપેક્ષા લીધી છે. એટલા માટેજ અહીં આટલી સ્પષ્ટતા કરવાની જરૂર પડી છે.

જીવના ચૌદ ભેદ. (૧) સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય અપર્યાપ્ત (૨) સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય પર્યાપ્ત. (૩) બાહર એકેન્દ્રિય અપર્યાપ્ત (૪) બાહર એકેન્દ્રિય પર્યાપ્ત. (૫) બેઈન્દ્રિય અપર્યાપ્ત (૬) બેઈન્દ્રિય પર્યાપ્ત. (૭) તેઈન્દ્રિય અપર્યાપ્ત (૮) તેઈન્દ્રિય પર્યાપ્ત. (૯) ચૌરિન્દ્રિય અપર્યાપ્ત (૧૦) ચૌરિન્દ્રિય પર્યાપ્ત. (૧૧) અસંજી પંચેન્દ્રિય અપર્યાપ્ત (૧૨) અસંજી પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત. (૧૩) સંજી પંચેન્દ્રિય અપર્યાપ્ત (૧૪) સંજી પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત.

ગાથા ૩. “બાહર એકેન્દ્રિય અપર્યાપ્તા” અહીં એકેન્દ્રિયામાં પૃથ્વીકાય, અગ્નિકાય અને વનસ્પતિકાય એ ત્રણ બાહર અપર્યાપ્તા સમજવા, પણ તેઈકાય અને વાયુકાય સમજવા નહીં. કારણકે તથા સ્વભાવેજ સમ્પાકત્વ વમતો જીવ તેમાં ઉત્પન્ન થતો નથી.

“આગમ માંહે” આગમમાં આ પ્રમાણે પાઠ છે.

“एगिंदिया णं भंते ! किं नाणि अन्नाणि !
गोयमा ! नो नाणि, नियमा अन्नाणि । तहा—वेइंदिया
णं भंते ! किं नाणि अन्नाणि ! गोयमा नाणि वि
अन्नाणि वि ” । इत्यादि.

હે ભગવાન ! એકેન્દ્રિયો જ્ઞાની છે કે અજ્ઞાની ? હે ગૌતમ ! જ્ઞાનો નથી, નક્કી અજ્ઞાનીજ છે. તથા હે ભગવાન ! બેઈન્દ્રિયાદિ જ્ઞાની છે કે અજ્ઞાની ? હે ગૌતમ ! જ્ઞાની પણ છે અને અજ્ઞાની પણ છે. વગેરે.

“સંજીપર્યાપ્તાને સર્વગુણસ્થાનકો હોય” નેરમા અને ચૌદમા ગુણદાતાં ક્ષાયિક જ્ઞાન હોવાથી ક્ષાયોપયમિક જ્ઞાનરૂપ સંજ્ઞાનો અભાવ છે. તે: પછી ત્યાં ભાવમનનો પણ અભાવ હોવાથી એ બે ગુણદાતાં સંજી પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્તાને કેમ હાઈ શકે ? ત્યાં પણ કેવલજ્ઞાનિઓને દ્રવ્યમનના સંબંધથી સંજી માનેલ છે. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—

મળકરણં કેવલિણો વિ અત્થિ તેણ સન્નિણો મન્નંતિ
મણોવિન્નાણં પહુચ્ચ તે સન્નિણો ન ભવન્તિ. દ્રવ્યમન કેવલિને
હોવાથી તે સંજી કહેવાય છે. મનોવિજ્ઞાનને અપેક્ષીને નહીં. એટલે
એ ગુણસ્થાનકો પણ હોય છે.

ગાથા ૪

“શ્રંથકારે એ મતાંતર કલ્પું” ટીકામાં પણ આ વસ્તુને “અત્રૈવ
મતાન્તરમુપદર્શયન્નાહ” એ પ્રમાણે કહીને આ વસ્તુને કર્મશ્રંથકાર
અને સિદ્ધાન્તકારના મતાન્તર તરીકે વર્ણવેલ હોય એમ જણાય છે.
આ સાતેય અપર્યાપ્તાને—શરીર સિવાયની બાકીની પર્યાપ્તિએ અપર્યા-
પ્તાને “શીલાંકાચાર્ય” વગેરે કેટલાક આચાર્યો ઔદારિક કાયયોગ
માને છે. તેઓનું મંતવ્ય એવું છે. કે, શરીર પર્યાપ્તિ પૂર્ણ થવાથી
તેઓનું શરીર પૂર્ણ થયું છે. એટલે શરીર પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્તાને
ઔદારિક કાયયોગ હોય છે. તે આ પ્રમાણે ઔદારિકકાયયોગ-
સ્તિર્યહ્મનુચ્ચયોઃ શરીરપર્યાપ્તેરૂર્ધ્વમ્, તદિતરસ્તુ મિશ્રઃ
અહીં બે મત છે. કર્મશ્રંથકાર સર્વ પર્યાપ્તિએ પર્યાપ્તાને ઔદારિક
કાયયોગ માને છે. કારણકે, ઈન્દ્રિય, શ્વાસોરછવાસ, ભાષા અને મનઃ
પર્યાપ્તિ સમ્પૂર્ણ ન થાય ત્યાં સુધી શરીર અધુરું જણાય છે. અને
કાર્મણ શરીરનો પણ વ્યાપાર ચાલુ હોય છે. તેથી ઔદારિકમિશ્ર પણ
યુક્તિયુક્ત જણાય છે. જ્યારે સિદ્ધાન્તકાર શરીરપર્યાપ્તિ પૂર્ણ થાય
એટલે શરીરની નિષ્પત્તિ માની ઔદારિક કાયયોગ માને છે.

આ રીતે સંજી—અપર્યાપ્તા દેવ અને નારકોને પણ મતાન્તર
માનવો જોઈએ. તે અહીં કેમ નથી માન્યો? તો ઉપલક્ષણથી એમને
પણ એજ પ્રમાણે સમજી લેવું. અથવા અહીં અપર્યાપ્તા તે અન્તર્મુહૂર્ત ના
આયુષવાળા લબ્ધિ અપર્યાપ્તા સમજવા. તે તો તિર્યંચ અને મનુષ્ય
એ બેજ હોય છે. દેવ અને નારકોનું જઘન્ય આયુષ પણ દશહજાર

વર્ષનું હોય છે. તેથી અહીં તેઓની વિવક્ષા કરી નથી. અને લબ્ધિ અપર્યાપ્તા જીવો ઈન્દ્રિય પર્યાપ્તિ પૂર્ણ કર્યા પછી જ મરે છે. તે પહેલાં નહીં. તેથી અહીં એકલા લબ્ધિ અપર્યાપ્તાની વિવક્ષા લઈએ તો પણ કોઈ જાતનો દોષ નથી. અને દેવ-નારકો સંબન્ધ પ્રશ્નને અવ-કાથ નથી. આ પ્રમાણે શીલાંકાચાર્ય આદિનો મતાન્તર સમજવો. જ્યારે જીવવિજયજી મહારાજે આગમિક મત ખરો હોય તેમ જાણાવેલ છે, તત્ત્વ બહુશ્રુત જાણે.

ગાથા ૫

“જુગવં દો નસ્થિ ઉવઓગા” इति वचनात्. એક સાથે બે ઉપયોગ ન હોય એ પ્રમાણે આગમવચન હોવાથી. આગમમાં પણ કહ્યું છે કે “સમય દો જુવઓગા” એક સમયમાં બે ઉપયોગ નથી. પૂ. શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામિએ આવશ્યકનિર્ણયમાં કહ્યું છે કે :-

नाणम्मि दंसणम्मि य एत्तो एगधरम्मि उवउत्ता ।
सव्यस्स केवलिस्सा, जुगवं दो नस्थि उवओगा ॥

જ્ઞાન અને દર્શન એ બેમાં એક જ ઉપયોગ હોય. સર્વ જીવોને અને કેવલિને એકી સાથે બે ઉપયોગ હોતા નથી.

અહીં છત્રસ્થોને એકી સાથે બે ઉપયોગ ન હોય એ વાત સર્વ સંમત છે. પણ કેવલિની બાબતમાં ત્રણ જુદી જુદી વિવક્ષાઓ છે તે આ પ્રમાણે—

(૧) પૂ. શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામિ, જિનભદ્રગણી ક્ષમાશ્રમાણુ આદિ સિદ્ધાન્તપક્ષ ક્રમભાવી એટલે સમયાન્તર ઉપયોગ માને છે.

(૨) શ્રી મહાવાદીસૂરિજી સહભાવી એટલે એક સમયમાં બન્ને ઉપયોગ માને છે.

(૩) શ્રી સિદ્ધસેનદીવાકરસૂરિજી એક જ જ્ઞાનોપયોગ માને છે એટલે બન્ને ઉપયોગોનો ભેદ માનતા નથી.

આ સંબંધમાં ત્રણે પક્ષોની ઘણી દલીલો છે અને ન્યાયાચાર્ય ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજીએ ત્રણેનો શુદ્ધ ઋજુસૂત્ર, વ્યવહાર અને સંગ્રહનયની અપેક્ષાએ સમન્વય કર્યે આપેલ છે.

ગાથા ૬

પ્રશ્ન :—અહીં એકેન્દ્રિયને મતિ-અજ્ઞાન અને શ્રુતઅજ્ઞાન એ બે અજ્ઞાન માનેલ છે. તેમાં સ્પર્થાઈન્દ્રિય મતિજ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષયો-પશ્ચમથી ઉત્પન્ન થાય તે મતિ-ઉપયોગ એકેન્દ્રિયમાં હોય તે બરાબર છે. પણ ભાષાલબ્ધિ અને શ્રવણલબ્ધિ ન હોવાથી એમાં શ્રુત ઉપયોગ કેમ માની શકાય? કારણ કે શાસ્ત્રમાં ભાષા તથા શ્રવણ લબ્ધિવાળાનેજ શ્રુતજ્ઞાન માનેલ છે.

भावसुयं भासासोयलद्धिणो जुज्जए न इयरस्स ।

भासाभिमुहस्स सुयं, सोऊण व जं हविज्जाहि ॥

(વિશેષ:૦ ૧૦૨)

‘બોલવાની અને સાંભળવાની શક્તિવાળાઓને ભાવશ્રુત હોય છે. બીજને નહીં. કારણ કે શ્રુતજ્ઞાન એને જ કહે છે કે જે બોલવાની ઈચ્છાવાળા અથવા વચન સાંભળવાવાળાને હોય, ”

સમાધાન :—શાસ્ત્રમાં એકેન્દ્રિયાદિને:આહારાદિ સંજ્ઞાઓ માનેલ છે. સંજ્ઞા અભિલાષરૂપ છે. પૂજ્યપાદ શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજીએ આવ-શ્યકની મૂળ ટીકામાં કહ્યું છે કે—

“आहारसंज्ञा आहाराभिलाषः क्षुद्देदनीयोदयप्रभवः
खल्वात्मपरिणामविशेषः इति” ।

“આહારસંજ્ઞા એટલે આહારનો અભિલાષ, ક્ષુધાવેદનીય કર્મના ઉદયથી ઉત્પન્ન થવાવાલો આત્માનો પરિણામ વિશેષ.” આ અભિલાષ મને અમુક વસ્તુ મલે તો સારું; એ પ્રમાણે શબ્દ અને અર્થના વિકલ્પપૂર્વક હોય છે. વિકલ્પસહિત ઉત્પન્ન થતો અધ્યવસાય તેજ

શ્રુતજ્ઞાન. પૂજ્યપાદ જિનભદ્રગણિ ક્ષમાશમણ્ણએ વિશેષાવશ્યકની ૧૦૦ મી ગાથામાં આ પ્રમાણે શ્રુતનું લક્ષણ કરેલ છે.

“ઈન્દિયમણોનિમિત્તં જં વિન્નાણં સુયાણુસારેણં ।
નિયયત્થુત્તિસમત્થં તં ભાવસુયં મઈં સેસં ॥”

ઈન્દ્રિય અને મનના નિમિત્તથી ઉત્પન્ન થવાવાળું જ્ઞાન, કે જે નિયત અર્થને કહેવામાં સમર્થ અને શ્રુતાનુસારી છે; તે ભાવશ્રુત છે. તે સીવાયનું બીજું મતિજ્ઞાન છે.” એકેન્દ્રિયને સ્પર્શ ઈન્દ્રિય સિવાય બીજા દ્રવ્યઈન્દ્રિયો નથી, તેા પણ વૃક્ષાદિમાં બકુલાદિને પાંચે ભાવેન્દ્રિયનું જ્ઞાન છે. અને તે શાસ્ત્રસમ્મત છે. એ જ પ્રમાણે એકેન્દ્રિયમાં ભાષાલબ્ધિ અને શ્રુતલબ્ધિ ન હોવા છતાં પણ ભાવ શ્રુતજ્ઞાન હોય છે. તેઓમાં કંઈક સૂક્ષ્મ પણ શ્રુતજ્ઞાન હોય છે. નહિંતર આહારાદિસંજ્ઞા ઘટી શકશે નહીં. વિશેષાવશ્યકની ૧૦૩ મી ગાથામાં કહ્યું છે કે:—

“જહ સુહુમં માર્ઘિદિયનાણં દર્ઘિવિદિયાણ વિરહે વિ ।
દવ્વસુયાભાવમ્મિ વિ, ભાવસુયં પત્થિવાઈણં ॥”

જેવી રીતે દ્રવ્યઈન્દ્રિયના વિરહમાં પણ સૂક્ષ્મ ભાવેન્દ્રિયનું જ્ઞાન હોય છે. તેમ પૃથ્વિકાય વગેરેમાં દ્રવ્યશ્રુતના અભાવમાં પણ સૂક્ષ્મ ભાવ-શ્રુત હોય છે. આ ઉપરથી એટલું સ્પષ્ટ સમજી શકાય છે કે, ભાષા અને શ્રુતલબ્ધિવાળાને દ્રવ્ય અને ભાવ બન્ને પ્રકારનું શ્રુત હોય છે. ત્યારે તે લબ્ધિઓ રહિત એકેન્દ્રિયોને એકલું સૂક્ષ્મ ભાવશ્રુત હોય છે.

ગાથા ૭

“લેશ્યા એટલે શું?”

લેશ્યાની વ્યાખ્યા ટામાં આપી છે. તે લેશ્યા બે પ્રકારે છે (૧) દ્રવ્ય લેશ્યા (૨) ભાવ લેશ્યા, તેમાં દ્રવ્ય લેશ્યા પુદ્ગલવિશેષાત્મક છે. તે સંબન્ધિ જુદી જુદી ત્રણ વિવક્ષાઓ છે. (૧) કર્મવર્ગીણાની

બનેલી. (૨) બંધાતા કર્મના પ્રવાહરૂપ કષાય અન્તર્ગત દ્રવ્યરૂપ (૩) યોગ પરિણામરૂપ.

(૧) લેશ્યા કાર્મણ વર્ગણાની બનેલી છે તે પણ તે આઠ—કર્મથી જુદી છે, જેમકે કાર્મણ શરીર. આ વસ્તુ ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રની ટીકામાં આપેલ છે. (ઉ૦ અ૦ ૩૪ ટીકા. પૃ. ૬૫૦)

(૨) આ મત પ્રમાણે લેશ્યા બધ્યમાન કર્મ—પ્રવાહરૂપ છે. અને તેથી ચૌદમા ગુણુઠાણે કર્મેદય વર્તે છે, પણ તેનો બધ્યમાન પ્રવાહ ન હોવાથી ત્યાં લેશ્યાનો અભાવ છે. આ અર્થ વાદિવેતાલ શાન્તિ-સૂરીશ્વરજીનો છે, અને તે પણ ઉત્તરાધ્યયનની ટીકામાં છે.

(૩) આ મત હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી વગેરેનો છે, અને મલયગિરિજીએ પન્નવણાની ટીકામાં બતાવેલ છે. આ મત પ્રમાણે દ્રવ્ય—લેશ્યાને યોગવર્ગણા—અન્તર્ગત સ્વતંત્ર દ્રવ્ય માનેલ છે, એમનું માનવું એવું છે કે, જ્યાં સુધી યોગ છે ત્યાંસુધી લેશ્યાઓ છે. ચૌદમા ગુણુસ્થાનકે યોગનો અભાવ હોવાથી લેશ્યાનો પણ અભાવ છે.

ભાવલેશ્યા આત્માનો પરિણામવિશેષ છે. જે કષાયજન્ય સંકલેશ અને યોગ એ બન્નેથી ઉત્પન્ન થાય છે, તીવ્ર તીવ્રતર, તીવ્રતમ, મન્દ, મન્દતર, મન્દતમ વગેરે અનેક ભેદો પડતા હોવાથી ભાવલેશ્યા અસંખ્ય પ્રકારની છે, આ છ ભેદો સમજવવા માટે શાસ્ત્રમાં જમ્બુકુંજ ખાનાર તથા લુંટાડગ્રોનું દ્રષ્ટાંત આપેલ છે, જે પ્રસિદ્ધ છે. જેની સંગ્રહ ગાથા ટ્રામાં આપેલ છે, આ પ્રમાણે લેશ્યાનું ટુંક સ્વરૂપ છે. વિશેષ સ્વરૂપ આગમગ્રંથોમાં ખૂબ વિસ્તારપૂર્વક આપેલ છે. લોક પ્રકાશમાં પણ તેનું વર્ણન કરેલ છે.

ગાથા ૮ મી

“ છ માસ લાગે....ત્રીજે ભાગે અધિક ” કોઈ પૂર્વ કોડ વર્ષના આયુષ્યવાળા જીવ પોતાના ચાલુ આયુષ્યના બે ભાગ ગયા પછી અનુત્તર વિમાનનું ૩૩ સાગરોપમનું આયુષ્ય બાંધે. મરીને ત્યાં

ઉત્પન્ન થાય. દેવલોકમાં પોતાના આયુષ્યના છ માસ બાકી રહે ત્યારે નવું આયુષ્ય બંધાય છે. તે અપેક્ષાએ આટલો કાળ સમજવો.

દેશે ઉણી પૂર્વ કોડી લગે :-જે જીવ ગર્ભાવાસમાં સાત મહિના રહીને જન્મેલ હોય અને આઠ વરસની ઉંમરે સંયમ ગ્રહણ કરે. ત્યારપછી તુરતજ ક્ષપકશ્રેણી માંડી કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે તે જીવની અપેક્ષાએ આટલો કાળ જાણવો. એટલે નવ વરસે ઉણી પૂર્વ કોડી વર્ષ.

ગાથા ૧૦

ગતિમાર્ગણા :- ગતિનામ કર્મના ઉદયથી નરકવાદિ પર્યાયરૂપ જે પરિણતિ તે ગતિ ચાર પ્રકારે છે.

દેવગતિ :- સારી રીતે શોભે તે દેવ. અથવા નમસ્કાર કરનાર લોકોના મનોવાંછિત પૂર્ણ કરે તે દેવ, અથવા દિવ્યઆભુષણો અને પોતાના શરીરની સહજ કાન્તિવડે શોભે તે દેવ. દેવમાં જન્વું તે દેવગતિ

તિર્થંચગતિ :-જેઓ તિરથુંગમન કરે તે તિર્થંચ અને તિર્થંચમાં ગમન તે તિર્થંચગતિ,

મનુષ્ય ગતિ :-વિવેકનો આશ્રય કરીને જે ધર્મનું પાલન કરે તે મનુષ્ય, તેને વિષે ગતિ તે મનુષ્યગતિ.

નરકગતિ :-તિર્થંચો અને મનુષ્યોને પાપનું ક્ષણ જેમાં ભોગવાય તે નરક. તેમાં ગતિ તે નરક ગતિ,

ઈંદ્રિયનો અર્થ વિવેચનપૂર્વક દંડક તથા નવતત્ત્વ પ્રકરણમાં આપેલ છે. છ કાયનો અર્થ જીવચિત્તમાં વિસ્તારપૂર્વક આપેલ છે.

યોગ શબ્દનો અર્થ અને ત્રણ યોગોનું દર્શન ભેદ-પ્રભેદ સહિત દંડક પ્રકરણમાં આપેલ છે.

ગાથા ૧૧

વેદ એટલે અભિલાષ. ત્યાં પુરુષને સ્ત્રીની અભિલાષા તે

પુરુષવેદ. સ્ત્રીને પુરુષની અભિલાષા તે સ્ત્રીવેદ. સ્ત્રી અને પુરુષ બન્ને તરફનો અભિલાષ તે નપુંસકવેદ.

જ્ઞાનનું સ્વરૂપ પ્રથમ કર્મગ્રંથમાં વિસ્તારપૂર્વક આપેલ છે.

જ્ઞાન અને અજ્ઞાનમાં તફાવત :-સમ્યગ્દષ્ટિનું જે જ્ઞાન તે જ્ઞાન કહેવાય છે. કારણ કે તે દરેક વસ્તુને અનેકાન્તદષ્ટિથી જોવે છે અને વળી તે જ્ઞાન હેય—ઉપાદેયની સમજણવાળું હોય છે. જ્યાં મિથ્યાદષ્ટિનું જ્ઞાન તે અજ્ઞાન છે. કારણ કે તે દરેક વસ્તુને એકાન્તદષ્ટિથી જોવે છે અને માને છે તથા તેના જ્ઞાનમાં હેય—ઉપાદેયનો વિવેક હોતો નથી. પહેલાં ત્રણ જ્ઞાન જ અજ્ઞાનરૂપ હોય છે. છેલ્લાં બે સમ્યક્ત્વની હાજરીમાંજ ઉત્પન્ન થતાં હોવાથી અજ્ઞાનરૂપ નથી,

ગાથા ૧૨

સંયમ :-સાવધયોગથી સાચી રીતે અટકવું તે સંયમ અથવા પાપવ્યાપારરૂપ આરંભ—સમારંભોથી આત્મા જેના વડે નિયમમાં—આવે કાબુમાં આવે તે સંયમ અથવા પાંચ મહાવ્રતો તે યમ કહેવાય છે. તે યમોનું પાલન જેમાં હોય તે સંયમ. આ સંયમ સાન પ્રકારે છે.

સામાયિક :-જ્ઞાન—દર્શન અને ચારિત્રનો લાભ જ્યાં હોય તે સામાયિક. અથવા ટબામાં કહેલા અર્થ પ્રમાણે સામાયિક અથવા ક્ષણે ક્ષણે જેમાં અપૂર્વ જ્ઞાન—દર્શન અને ચારિત્રના વિકાસથી ભવભ્રમણ અટકવારૂપ લાભ થતો હોય તે સામાયિક અથવા મૂલગુણના આધાર-ભૂત સર્વ સાવધની વિરનિરૂપ જે ચારિત્ર તે સામાયિક. જે કે સર્વ પ્રકારનાં ચારિત્ર સામાયિક ચારિત્ર જ છે, તે પણ વિશુદ્ધિની અપે-ક્ષાએ તેના જુદા જુદા પ્રકારો બતાવેલ છે.

સ્થિતકલ્પી :-આચેલકય, ઔદ્દેશિક, શય્યાતરપિંડ, રાજપિંડ, કૃતિકર્મ, વ્રત, જ્યેષ્ઠ, પ્રતિકમણ, માસ અને પર્યુષણ આ દશ કલ્પોમાં જે સ્થિત છે. તે સ્થિતકલ્પી.

અસ્થિત કલ્પી :-શય્યાતરપિંડ, વ્રત, જ્યેષ્ઠ અને કૃતિકર્મ

આ ચાર કલ્પ નિયમથી હોય અને બાકીના ઈચ્છા મુજબ કરવાના હોય તે અસ્થિતકલ્પી.

પરિહારવિશુદ્ધિ ચારિત્ર :—વિશેષમાં આ ચારિત્ર ક્યારે અને ક્યા ક્ષેત્રમાં હોય તે વિશે આગમોમાં ૨૦ દ્વારથી વર્ણન કરેલ છે, તે ટુંકાણમાં આ પ્રમાણે છે. ક્ષેત્રદ્વાર (૧) કાલદ્વાર (૨) ચારિત્રદ્વાર (૩) તીર્થદ્વાર (૪) પર્યાયદ્વાર (૫) આગમદ્વાર (૬) વેદદ્વાર (૭) કલ્પદ્વાર (૮) લિંગદ્વાર (૯) લેશ્યાદ્વાર (૧૦) ધ્યાનદ્વાર (૧૧) ગણદ્વાર (૧૨) અભિગ્રહદ્વાર (૧૩) પ્રવળ્યાદ્વાર (૧૪) મુંડાપનદ્વાર (૧૫) પ્રાયાશ્ચત્તવિધિદ્વાર (૧૬) કારણદ્વાર (૧૭) નિઃપ્રતિકર્મદ્વાર (૧૮) ભિક્ષાદ્વાર (૧૯) બન્ધદ્વાર (૨૦)

ક્ષેત્ર :—પરિહારવિશુદ્ધિ ચારિત્ર અંગીકાર કરનાર મુનિઓનું જન્મક્ષેત્ર ૫ ભરત, અને ૫ ઔરાવત, પણ મહાવિદેહ નહિં. અને અંગીકાર કરવાનું ક્ષેત્ર પણ એજ. જિનકલ્પિઓની જેમ આમનું સંહરણ ન થતું હોવાથી સર્વ ક્ષેત્રની પ્રાપ્તિ નથી.

કાલ :—અવસર્પિણીના ત્રીજા અને ચોથે આરે તેઓનો જન્મ હોય છે. અને સદ્ભાવ અવસર્પિણીના ૩-૪-૫, અને ઉન્સર્પિણીના ૨-૩-૪ આરામાં જન્મ અને સદ્ભાવ ૩-૪ આરામાં. નોઉન્સર્પિણી નોઅવસર્પિણીમાં હોય જ નહીં.

ચારિત્ર :—સામાયિક ચારિત્ર અને છટોપસ્થાપનીય ચારિત્રના સંયમસ્થાનથી ઉપરનાં જે અસંખ્ય લોકાકાથ પ્રદેશ પ્રમાણ પરિહારવિશુદ્ધિનાં સંયમસ્થાનો છે તેમાં વર્તતા જીવને જ આ ચારિત્ર હોય.

તીર્થ :—જિનેશ્વરનું શાસન પ્રવર્તમાન હોય ત્યારેજ હોય છે.

પર્યાય :—ગૃહસ્થપર્યાય જઘન્યથી ૨૯ વર્ષનો. યતિપર્યાય જઘન્યથી ૨૦ વર્ષ. અને બન્નેનો ઉત્કૃષ્ટ દેશોન પૂર્વકોડ વર્ષ.

આગમ :—નવું ન ભણે, પ્રથમનું ભણેલું સંભારે.

વેદ :—નપુંસકવેદી અથવા પુરુષવેદી. સ્ત્રીવેદીને આ કલ્પનો નિષેધ છે.

કલ્પ :—સ્થિતકલ્પજી હોય.

સિંગ :—દ્રવ્યસિંગ (મુનિવેપ) અને ભાવસિંગ બન્ને હોય,

લેશ્યા :—કલ્પ અંગીકાર કરતી વખતે ૩ શુભ લેશ્યા, ત્યાર-બાદ છ એ લેશ્યા. તે પછી અશુભ લેશ્યાઓ અતિસંક્રિષ્ટ ન હોય.

ધ્યાન :—અંગીકાર કરતી વખતે ધર્મધ્યાન. ત્યારપછી આર્ત-રૌદ્ર અને ધર્મ એ ત્રણે ધ્યાન સંભવતા શકે, અશુભ યોગની ઉત્કૃષ્ટ દશામાં આર્ત-રૌદ્રપાણું આવે. પણ તે નિરનુ-બન્ધ હોય.

ગણ :—જઘન્યથી ત્રણ ગણ. ઉત્કૃષ્ટથી શત સંખ્યાવાલા પણ અંગીકાર કાલે સર્વ ક્ષેત્રમાં મલીને હોય. અંગીકાર કર્યા બાદ જઘન્ય અથવા ઉત્કૃષ્ટ સમકાલે વર્તતા સેંકડો ગણ હોય. તેમાં અંગીકારકાલે પુરુષ સંખ્યા જઘન્ય ૨૭ અને ઉત્કૃષ્ટ ૧૦૦૦ હોય. ત્યારબાદ જઘન્યથી સેંકડો અને ઉત્કૃષ્ટથી હજારો હોય, પ્રવેશ કરનાર તથા નિકલનાર બન્ને સમકાલે જઘન્યથી એક અને ઉત્કૃષ્ટથી પૃથક્ત્વ પ્રમાણ હોય.

અભિગ્રહ :—આ કલ્પ અભિગ્રહરૂપ હોવાથી ચાર પ્રકારમાંથી એકપણ અભિગ્રહ ન હોય.

પ્રવ્રજ્યા :—કોઈ ને દીક્ષા ન આપે. ઉપદેશ આપે.

મુંડાપન :—આ મુનિ કોઈને મુંડે નહીં (પ્રવ્રજ્યા પછી તુરતજ મુંડન હોય એવો નિયમ નથી. કારણ કે અયાગ્યને દીક્ષા દીધી હોય તે પાછળથી માલુમ પડતાં મુંડન ન કરે, માટે મુંડાપન દ્વાર જુદું કલ્પું છે)

પ્રાયશ્ચિત્ત :—મન વડે પણ સૂક્ષ્મ અતિચાર લાગતાં પણ પ્રાયશ્ચિત્ત આવે. કારણ કે આ કલ્પ એકાગ્રતાપ્રધાન છે.

કારણ :—આ કલ્પની પાલના એજ કર્મક્ષયનું કારણ છે. માટે બીજું આલમ્બન ન હોય.

નિઃપ્રતિકર્મતા :—શરીરસંસ્કાર ન કરે. આંખમાં પડેલ તૂણ પણ ન કાઢે. પ્રાણાંતે પણ અપવાદમાર્ગ ન સેવે.

ભિક્ષા :—ત્રીજા પ્રહરે ગોચરી તથા વિહાર કરે. શેષ વખત કાયોત્સર્ગ કરે. નિદ્રા અતિ—અલ્પ કરે. કદાચ વિહાર ન કરી શકે તો પણ કલ્પમર્યાદા બરોબર પાલે.

બન્ધ :—પરિહારકલ્પ સમાપ્ત થયા બાદ પુનઃ તે કલ્પમાં અથવા સ્થવિરકલ્પમાં કે જિનકલ્પમાં પ્રવેશ કરે. તેમાં ફરીવાર તે કલ્પમાં અથવા સ્થવિરકલ્પમાં રહેનારા ઈત્વર પરિહારી કહેવાય.

આ પ્રમાણે પરિહાર વિશુદ્ધિ ચારિત્રી માટે ૨૦ દ્વારથી ટીકામાં વર્ણન કરેલ છે.

“સમ્પરાય” :—જેના વડે સંસારમાં પર્યાટન કરવું પડે તે સમ્પરાય—કોષાદિક્ષાય.

દેશયતિ :—ઉત્કૃષ્ટથી સમ્યક્ત્વ સહિત શ્રાવકનાં બાર વ્રતને ધારણ કરનાર. સાધુધર્મની અપેક્ષાએ શ્રાવકને સવા વિશ્વાની દયા હોય તે આ પ્રમાણે—સાધુ સૂક્ષ્મ અને બાદર બન્ને પ્રકારના જીવોનો વધ ન કરે. પરંતુ ગૃહસ્થ સૂક્ષ્મ જીવોની દયા પાળી શકે નહીં તેથી દય વિશ્વા બાકી રહ્યા. બાદર જીવની વિરાધના સંકલ્પથી અને આરંભથી બે પ્રકારે છે. તેમાં આરંભથી દયા ગૃહસ્થ પાલી શકે નહિં માટે પાંચ વિશ્વા બાકી રહ્યા. સંકલ્પ બે પ્રકારે છે. અપરાધી સંબન્ધ અને નિરપરાધી સંબન્ધ, તેમાં અપરાધીની દયા ગૃહસ્થ પાળી શકે નહિ, તેથી અઢી વિશ્વા બાકી રહ્યા. નિરપરાધી બે પ્રકારે હોય

૨૫૫

છે. સાપેક્ષ અને નિરપેક્ષ, સાપેક્ષની દયા ગૃહસ્થ પાળી શકે નહિ તેથી સવા વિશ્વાની દયા રહી.

“અનાકાર” :—જાતિ, ત્રિંગ, ગુણ અને ક્રિયા સિવાય સામાન્યમાત્ર જ અવબોધ થાય તે અનાકાર. અર્થાત્ દર્શનમાં જાતિ, ત્રિંગ, ક્રિયા અને ગુણપૂર્વક બોધ થતો નથી. માટે અનાકાર.

ગાથા. ૧૩.

“ભવ્ય માર્ગણાપર.”

ભવ્ય :—જેનામાં યોગ્ય સામગ્રી મલવાથી મોક્ષમાં જવાની યોગ્યતા છે તે ભવ્ય. આ ભવ્યમાં પણ કેટલાક જાતિભવ્યો હોય છે. જેમનામાં મોક્ષે જવાની લાયકાત છે પણ એમને વિશિષ્ટ સાધન ન મલવાથી કોઈ દિવસ મોક્ષે જવાના નથી. તેઓની નિગોદ અવસ્થાજ અનાદિ—અનંત હોય છે. જે જીવો મોક્ષ યોગ્ય સામગ્રી મલવા છતાં મોક્ષની યોગ્યતા વગરનાજ છે તે અભવ્ય.

ગાથા. ૧૪.

“આહારી” :-ઉત્પત્તિ સમયે અને વિગ્રહગતિમાં તેજસ શરીરવડે આહાર લેવાય છે તે ઓજ આહાર. ત્વચા—કાયાદિ વડે આહાર લેવાય તે લોમ આહાર. અને કોળીયાવડે આહાર લેવાય તે કવલ આહાર. આ ત્રણ પ્રકારનો આહાર હોય તે આહારી.

“એ એ જીવના ભેદ હોય” એ તેર માર્ગણાને વિષે સંજ્ઞિપંચેન્દ્રિય જીવ ઉપજે માટે અપર્યાપ્તો પણ ભેદ કહ્યો છે. દેવગતિ અને નરકગતિમાં વર્તમાન કોઈ જીવ અસંજ્ઞિ હોતો નથી. પછી તે પર્યાપ્તો હોય કે અપર્યાપ્તો. કોઈ પણ અસંજ્ઞી જીવ વિભંગજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે નહિં માટે વિભંગજ્ઞાનમાં પણ એ બેજ ભેદ ગ્રહણ કરેલ છે.

પંચસંગ્રહ દ્વારા પહેલાની ૨૭ મી ગાથામાં વિભંગજ્ઞાને સંજ્ઞિ પર્યામાનો એક જ જીવભેદ હોય એમ કહ્યું છે. તે અસંજ્ઞિમાંથી આવેલ દેવતા નારકીને અપર્યાપ્ત અવસ્થાએ વિભંગજ્ઞાન ન હોય તે અપેક્ષાએ જાણવું. આથી બીજી અપેક્ષાએ વિભંગજ્ઞાનમાં બે જીવ ભેદ પણ ઈષ્ટજ છે, કારણ કે જે સંજ્ઞિ જીવ મરીને દેવ અને નારકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. એને અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં પણ વિભંગજ્ઞાન હોય છે. કેટલાક સમ્યગ્દષ્ટિ જીવો ત્રણ જ્ઞાન સહિત સંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિયમાં ઉપજે છે, માટે મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અવધિજ્ઞાન અતે અવધિદર્શનને વિશે સંજ્ઞિ અપર્યામાનો ભેદ ગણ્યો છે. બદ્ધાયુ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ—સહિત સંજ્ઞિ-પંચેન્દ્રિયમાં અવતરે તે અપેક્ષાએ સંજ્ઞિ અપર્યાપ્તો જીવભેદ લીધો છે. ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વનું કારણ એ છે કે, ભાવી તીર્થકર વગેરે જીવો દેવગતિથી ચ્યવીને મનુષ્યજન્મ ગ્રહણ કરે છે. ત્યારે તે ક્ષાયો-પશમિક સમ્યક્ત્વ હોય છે.

“ઇહિં ઘણું વિચારવા યોગ્ય છે” :-આ આખી ચર્ચા ઉપશમ સમ્યક્ત્વે બે જીવભેદ માનવાના મતાન્તરની અપેક્ષાએ છે. તે આ પ્રમાણે—ઉપશમ સમ્યક્ત્વે સંજ્ઞિ અપર્યાપ્તો જીવ ભેદ કેમ હોય? કારણ કે અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં તેવા પ્રકારની શુદ્ધિનો અભાવ હોવાથી નવું સમ્યક્ત્વ ઉત્પન્ન થતું નથી. હવે જે પરભવનું ઉપશમ સમ્યક્ત્વ માનતા હો તો તે પણ યોગ્ય નથી. કારણ કે મિથ્યાત્વ ગુણકાણે ત્રણ કરણ કરીને જે જીવ ઉપશમ સમ્યક્ત્વ પામે છે તે મરતો પણ નથી. અને આયુ પણ બાંધતો નથી. આગમમાં કહ્યું છે કે:—

અળબંધોદયમાડગ્રંથં કાલં ચ સાસળો કુળઈ ।

ઉવસમસમ્મદિટ્ટી, ચઉળ્હમિક્કં પિં નો કુળઈ ॥

સાસ્વાદન સમ્યગ્દષ્ટિ અનંતાનુબંધનો બંધ, અનંતાનુબંધીનો ઉદય, આયુષ્યનો બંધ અને કાલ આ ચાર વસ્તુઓ કરે છે. ઉપશમ સમ્ય

ગદ્દિ ચારમાંથી એક પણ વસ્તુને કરતો નથી, મિથ્યાત્વ ગુણઠાણે ત્રણ કરણ વડે પ્રાપ્ત કરેલ ઉપશમ સમ્યક્ત્વ માટે આ વાત કહેલી છે. હવે જો તમે એમ કહેતા હો કે ઉપશમશ્રોણીએથી મરીને અનુત્તર વિમાનમાં ઉત્પન્ન થાય તેને અપર્યાપ્ત અવસ્થાએ ઉપશમ સમ્યક્ત્વ હોય છે. તો તે પણ યોગ્ય નથી, કારણ કે તેને દેવગતિમાં ઉત્પન્ન થવાના પ્રથમ સમયે જ સમ્યક્ત્વ મોહનીયનાં પુદ્ગલોનો ઉદય થતો હોવાથી ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વ હોય છે. પણ ઔપશમિક હોય નહીં. શતકની ગૃહત્તૂ ચૂર્ણિમાં કહ્યું છે કે—

જો ઉવસમસમ્મદ્દિટ્ટી ઉવસમસેઠીય કાલં કરેહ્ સો પઠમસમણ્ ચેવ સમ્મત્તપુંજં ઉદયાવલિયાણ્ છોદ્દુણ સમ્મત્તપુગ્ગલે વેણ્હ, તેણ ન ઉવસમસમ્મદ્દિટ્ટી અપજ્જગો લભમ્હ.

વળી કેટલાક આચાર્યો ટબામાં આપેલી ગાથા પ્રમાણે કહે છે. કે, ઉપશમશ્રોણીએ ચઢેલા ઉપશાંતમોહ ગુણઠાણને પ્રાપ્ત થયેલા જે જીવો મરણ પામે છે તે લવસત્તમ દેવો (સાત લવ આયુષ્ય વધારે હોત તો મુક્તિ મેળવત. એટલું આયુષ્ય ઓછું હોવાથી સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવો) સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ સહિત હોય છે. આ દરેક અપેક્ષાએ એક સંજિપર્યાપ્તો જીવભેદજ ઉપશમ સમ્યક્ત્વે હોઈ શકે. પરંતુ કેટલાક આચાર્યો શ્રોણિથી ભવક્ષયે મરીને અનુત્તર વિમાનમાં ઉત્પન્ન થયેલાને અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં ઉપશમ સમ્યક્ત્વ માને છે. સત્તિકાની ચૂર્ણિમાં કહ્યું છે કે અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં દેવો ત્રણ પ્રકારનાં સમ્યક્ત્વવાળા હોય છે. પંચસંગ્રહમાં પણ માર્ગસ્થાનમાં જીવસ્થાનના વિચાર વખતે “ઉવસમસમ્મમ્મિ દો સન્ની” એ પ્રમાણે સંજિદ્ધેક ગ્રહણ કરેલ છે. આખી ચચાનો સાર એ છે કે—(૧) નવું ઉપશમ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરનાર

જીવ મરતો નથી. એ દરેકને સંમત વસ્તુ છે. ઉપશમગ્રોણીએ ચઢેલ જીવ ઉપશાન્તમોહ ગુણકાણે કાલ કરે તો સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

ત્યાં કેટલાક (૧) અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વ માને છે. (૨) કેટલાક ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ માને છે. જ્યારે (૩) કેટલાક અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં ઉપશમ સમ્યક્ત્વ માને છે. આ ત્રણ મતમાંથી ગ્રંથકારે પંચસંગ્રહ અને સપ્તતિકાની ચૂંટીનેો મત ગ્રહણ કર્યો છે. તત્ત્વ કેવલિ અથવા તો બહુશ્રુત જાણે એમ સ્વોપજ ટીકામાં કહેલ છે.

ગાથા ૧૫ ‘અસંજિ મનુષ્યોઃ—’ ગર્ભજ મનુષ્યોના સર્વ અશુચિ પદાર્થોમાં ઉત્પન્ન થાય છે તે અંગુવના અસંખ્યાતમા ભાગના શરીરવાળા, અસંજિ, મિથ્યાદષ્ટિ અજ્ઞાની, સર્વ પર્યાપ્તિએ અપર્યાપ્તા અને અંતર્મૂર્છર્તના આયુષ્યવાળા હોય છે.

“તેજેલેશ્યાવંત દેવતા”—ઈશાન દેવલોક સુધીના દેવો, લઙ્ઘિ પર્યાપ્તા આદર પૃથિવીકાય, અપૃથાય અને વનસ્પતિકાયમાં ઉત્પન્ન થાય છે તેઓને તેજેલેશ્યા હોય છે કરણ કે બૃહત્સંગ્રહણીમાં કહ્યું છે કે ભવનપતિ અને વ્યંતર દેવો કૃષ્ણ—નીલ—કાષોત અને તેજે લેશ્યાવંત હોય છે. જ્યોતિષી, સૌધર્મ અને ઈશાન દેવલોકના દેવો તેજેલેશ્યાવંત છે. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે:—જલ્લેસે મરહ તલ્લેસે ડવવજ્જાહ જે લેશ્યામાં મરે છે તે જ લેશ્યામાં ઉત્પન્ન થાય છે એટલે આદર અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં કેટલાક કાળ તેજેલેશ્યા હોય છે.

ગાથા. ૧૬.

“એ અઢાર બોલને ત્રિશે સર્વ જીવ ભેદ હોય” આ અઢાર માર્ગણામાં અચક્ષુદર્શન છે એટલે તેમાં પણ ચીંદે જીવભેદ હોય, અહીં એ પ્રશ્ન થાય છે કે અચક્ષુદર્શનમાં સાત અપર્યાપ્ત જીવસ્થાનો માન્યા છે તે કેવી રીતે? ઈન્દ્રિય પર્યાપ્તિ પૂરી થયા પછી અને સ્વયોગ્ય પર્યાપ્તિઓ હજુ સમ્પૂર્ણ ન થઈ હોય તેવી અપર્યાપ્ત અવસ્થાની

અપેક્ષા રાખીને કે ઈન્દ્રિય પર્યાપ્તિ પૂરી થયા પહેલાં પણ અચક્ષુદર્શન હોય ? તો પહેલી અપેક્ષાએ તો બરોબર ચોંટ જીવભેદ ઘટી શકે છે. પણ ઈન્દ્રિય પર્યાપ્તિ પૂરી થયા પહેલાં પણ અચક્ષુદર્શન હોય એમ શ્રી જ્યોત્સોમસૂરિજીના ટીકામાં કહેલ છે. અને ત્યાં સિદ્ધાન્ત અનુસાર જાણાવેલ છે કે વિગ્રહગતિ અને કાર્મણુ યોગમાં અવધિદર્શન રહિત જીવોને અચક્ષુદર્શન હોય છે. તો અહીં એક પ્રશ્ન થાય છે કે ઈન્દ્રિય પર્યાપ્તિ પૂર્ણ થયા પહેલાં દ્રવ્યઈન્દ્રિય હોતી નથી, તો એ અવસ્થામાં અચક્ષુદર્શન કેવી રીતે હોય ? આ પ્રશ્નનો જવાબ બે રીતે આપી શકાય છે.

(૧) દ્રવ્યઈન્દ્રિય હોવા છતાં દ્રવ્ય અને ભાવ એમ ઉભય ઈન્દ્રિય જન્ય ઉપયોગ અથવા દ્રવ્યઈન્દ્રિયના અભાવમાં કેવલ ભાવેન્દ્રિયજન્ય ઉપયોગ. આ અપેક્ષાએ ઈન્દ્રિય પર્યાપ્તિ પૂરી થયા પહેલાં પણ બીજા પ્રકારનો ઉપયોગ હોય છે. (૨) અચક્ષુદર્શનાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમરૂપ અચક્ષુદર્શન ઈન્દ્રિય-પર્યાપ્તિ પૂરી થયા પહેલાં હોય છે. તે શક્તિરૂપે હોય છે. પણ ઉપયોગરૂપે નહીં, કારણ કે પ્રાચીન ચતુર્થ કર્મગ્રંથની ૪૬ મી ગાથાની ટીકામાં કહ્યું છે કે :-

**ત્રયાણામપ્યચક્ષુર્દર્શનં તસ્યાનાહારકાવસ્થાયામપિ-
લબ્ધિમાશ્રિત્યામ્યુપગમાત્.**

પ્રશ્ન :- ઈન્દ્રિય પર્યાપ્તિ પૂર્ણ થયા પહેલાં જેમ શક્તિરૂપે અચક્ષુદર્શન માન્યું તેમ ચક્ષુદર્શન કેમ માનતા નથી ?

જવાબ :- ચક્ષુદર્શન આંખરૂપી વિશેષ ઈન્દ્રિય-જન્ય-દર્શન છે. આવું દર્શન ત્યારેજ માની શકાય કે જ્યારે દ્રવ્ય નેત્ર હોય. માટેજ ચક્ષુદર્શન ઈન્દ્રિયપર્યાપ્તિ પૂરી થયા પછીજ માનેલ છે, જ્યારે અચક્ષુદર્શન એ કોઈ ઈન્દ્રિયજન્ય દર્શન નથી, પણ ચક્ષુ સિવાયની કોઈ પણ ઈન્દ્રિયજન્ય ઉપયોગ છે. માટે તે શક્તિરૂપે અથવા દ્રવ્યઈન્દ્રિય

અને ભાવેન્દ્રિય એમ બન્ને રૂપે અથવા ભાવેન્દ્રિયરૂપે હોય છે. માટે અચક્ષુદર્શનને ઈન્દ્રિય પર્યાપ્તિ પહેલાં અને પછી પણ માનેલ છે. ગાથા ૧૭

“ ઈન્દ્રિય પર્યાપ્તિ પુરી થયે થકે ” અહીં ઈન્દ્રિય પર્યાપ્તિના બે જુદા જુદા અર્થોની વિવક્ષા છે.

(૧) જીવ જે શક્તિવડે ધાનુરૂપ પરિણમેલા આહારને ઈન્દ્રિયરૂપપણે પરિણમાવે તે તે શક્તિ ઈન્દ્રિય પર્યાપ્તિ-અથવા પાંચ ઈન્દ્રિય પ્રાયોગ્ય પુદ્ગલો ગ્રહણ કરી અનાભોગ વીર્યવડે તે પુદ્ગલોને ઈન્દ્રિયરૂપે બનાવવાની જે શક્તિ તે ઈન્દ્રિય પર્યાપ્તિ. આ વ્યાખ્યા અનુસાર સ્વયોગ્ય સમ્પૂર્ણ પર્યાપ્તિઓ પુરી થયા બાદ જ ઈન્દ્રિય-જન્ય-ઉપયોગ પ્રવર્તે છે, અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં ચૌરિન્દ્રિયાદિને ચક્ષુ હોવા છતાં તેનો ઉપયોગ હોતો નથી. એ અપેક્ષાએ ત્રણ જીવભેદ. આ વ્યાખ્યા પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર અનુસાર છે.

(૨) આત્મા જે શક્તિવડે ધાનુરૂપે પરિણમાવેલા આહારમાંથી ઈન્દ્રિય પ્રાયોગ્ય પુદ્ગલો ગ્રહણ કરી ઈન્દ્રિયરૂપે પરિણમાવી સ્વવિષય જાણવામાં સમર્થ થાય તે ઈન્દ્રિય પર્યાપ્તિ કહેવાય. આ વ્યાખ્યા અનુસાર ઈન્દ્રિય પર્યાપ્તિ પૂર્ણ થયા પછી ઈન્દ્રિયજન્ય ઉપયોગ પ્રવર્તે છે. એટલે તે અપેક્ષાએ સ્વયોગ્ય પર્યાપ્તિઓ પૂર્ણ ન કરી હોય અને ઈન્દ્રિય પર્યાપ્તિ પૂર્ણ કરી હોય તેવા જીવને ચક્ષુદર્શન હોય છે એટલે તે અપેક્ષાએ છ જીવભેદ. આ વ્યાખ્યા બૃહત્સંગ્રહણી અને પંચ-સંગ્રહ વૃત્તિની છે ત્યાં કહ્યું છે કે—

**કરણાપર્યાપ્તિષુ ચતુરિન્દ્રિયાદિષ્વિન્દ્રિયપર્યાપ્તૌ સત્યાં
ચક્ષુર્દર્શનમપિ પ્રાપ્યતે ” ।**

કરણ અપર્યાપ્તા એવા ચૌરિન્દ્રિય વગેરેમાં ઈન્દ્રિય પર્યાપ્તિ પૂર્ણ થયે છતે ચક્ષુદર્શન હોય છે.

ભાષા ૨૦

“પછી તો બહુશ્રુત કહે તે ખરૂં” અહીં ત્રણ અજ્ઞાનને વિષે બે અથવા ત્રણ ગુણઠાણાં માનવાં તે બાબતના મતાંતરનું દિગ્દર્શન કરેલ છે, કર્મગ્રંથકારો સાસ્વાદને અજ્ઞાનજ માને છે. પહેલા ગુણઠાણે મિથ્યાત્વ મોહનીયનો ઉદય હોવાથી અજ્ઞાનજ હોય. હવે બાકી રહ્યું મિશ્ર. ત્યાં મોહનીયનો ઉદય વર્તેલો હોય છે, હવે જો કે ત્યાં યથાસ્થિત તત્ત્વનો બોધ ન હોવાથી કેટલાક આચાર્યો અજ્ઞાનરૂપે માને છે. કારણ કે પંચસંગ્રહમાં કહ્યું છે કે—“મિસ્સમ્મિ વા મિસ્સા” મિશ્રે જ્ઞાનથી વ્યામિશ્ર અજ્ઞાનોજ હોય છે. શુદ્ધ જ્ઞાન હોતાં નથી, માટે અજ્ઞાનજ છે. અહીં શુદ્ધ સમ્યક્ત્વની અપેક્ષાએજ જ્ઞાન માનેલ છે. જો અશુદ્ધ સમ્યક્ત્વવાળાને જ્ઞાન માનીએ તો સાસ્વાદને પણ જ્ઞાન માનવું પડે. જે કર્મગ્રંથકારને ઈષ્ટ નથી. કારણ કે આજ કર્મગ્રંથમાં સાસ્વાદને અજ્ઞાન હોય એમ કહેલ છે. એ અપેક્ષાએ ત્રણ ગુણઠાણાં હોય. જ્યારે કેટલાક આચાર્યો મિશ્ર મોહનીયનાં પુદ્ગલોમાં મિથ્યાત્વ મોહનીયનાં પુદ્ગલો અધિક હોય તો અજ્ઞાન વધારે અને જ્ઞાન થોડું તથા સમ્યક્ત્વ મોહનીયનાં પુદ્ગલો અધિક હોય તો જ્ઞાન વધારે અને અજ્ઞાન થોડું એમ માને છે. અને બન્ને રીતે જ્ઞાનનો લેશ મિશ્ર ગુણઠાણે માને છે. તેથી તે અપેક્ષાએ અજ્ઞાનત્રિકે પ્રથમનાં બેજ ગુણઠાણાં હોય. (આ વાત જિનવલ્લભીય ૫૩શીતિકા ટીકામાં આપેલ છે) આ રીતે બે અથવા ત્રણ ગુણઠાણાં કર્મગ્રંથકારોના અભિપ્રાય પ્રમાણે હોય છે. સિદ્ધાન્તમાં તો સાસ્વાદને જ્ઞાન માનેલ છે. એટલે અજ્ઞાનત્રિકે એક મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનકજ જણાવેલ છે. તત્ત્વ કેવલિ અથવા વિશિષ્ટશ્રુતના જણકારો જણે.

ભાષા ૨૧

“પરિહારવિશુદ્ધિએ” ૬-૭ બે ગુણસ્થાનક હોવાનું કારણ એ છે કે આ ચારિત્રવાળા બેમાંથી એક પણ શ્રેણી માંડતા નથી એટલે આજ્ઞાનનાં ગુણસ્થાનકો ન હોય.

ગાથા ૨૧

“એ ચારને વિષે અવિરતાદિક નવ ગુણકાણાં હોય”. મતિજ્ઞાન—શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાન પહેલાં ત્રણ ગુણકાણે પણ હોય છે. પણ ત્યાં અજ્ઞાન માનેલ હોવાથી એ ત્રણ ગુણકાણા રહિત ચોથાથી બાર ગુણકાણાં હોય છે. અવધિદર્શનમાં કેટલાં ગુણસ્થાનક માનવાં તે બાબતમાં બે પક્ષ છે. (૧) કાર્મગ્રંથિક (૨) સૈદ્ધાન્તિક.

તેમાં કાર્મગ્રંથિક પક્ષમાં બે ભેદ છે. (૧) તેમાં પહેલાં પક્ષ ચોથાથી બારમા લગી નવ ગુણસ્થાનક માને છે. આ વાત પ્રાચીન ચતુર્થ કર્મગ્રંથમાં પણ છે. તેના આધારે દેવેન્દ્રસૂરિએ પણ મૂલમાં અને ટીકામાં ચોથાથી બારમા લગીનાં નવ ગુણસ્થાનક માન્યાં છે. (૨) બીજો પક્ષ ત્રીજથી બાર સુધીનાં દસ ગુણસ્થાનક માને છે. કારણ કે તે પક્ષ આગળ આપેલ દલિલો પ્રમાણે મિશ્રદષ્ટીએ જ્ઞાન માને છે. આ બંને કાર્મગ્રંથિક બહુશ્રુતો અવધિજ્ઞાનથી અવધિદર્શનનો ઉપયોગ અલગ માને છે. જ્યારે વિભંગજ્ઞાન સાથે અવધિદર્શનનો ઉપયોગ અલગ માનતા નથી. તેનું કારણ એ છે કે જેમ વિભંગજ્ઞાનથી વિષયનું યથાર્થ જ્ઞાન થતું નથી. તેમમિથ્યાત્વયુક્ત અવધિદર્શનથી પણ વિષયનું યથાર્થ જ્ઞાન થતું નથી, આ અભેદ વિવક્ષાને કારણે પહેલા મત પ્રમાણે ચોથાથી બાર લગી અને બીજા મત પ્રમાણે ત્રીજથી બારમા લગી અવધિદર્શન માનેલ છે

સિદ્ધાન્ત પક્ષ અવધિજ્ઞાન અને અવધિદર્શનનું ભેદ વિવક્ષાથીજ વર્ણન કરે છે. એટલે અવધિજ્ઞાનીની જેમ વિભંગજ્ઞાનીને પણ અવધિદર્શન માને છે, જેનો પાઠ ટબામાં આપેલ છે. જેનો અર્થ હે ભગવાન ! અવધિદર્શનરૂપ અનાકાર ઉપયોગવાળા જીવો જ્ઞાની કે અજ્ઞાની ? હે ગૌતમ ! જ્ઞાની પણ છે અને અજ્ઞાની પણ છે. જે જ્ઞાની છે તે ત્રણ જ્ઞાનવાળા અને કેટલાક ચાર જ્ઞાનવાળા છે. જે અજ્ઞાની છે તે મતિ અજ્ઞાની—શ્રુતઅજ્ઞાની અને વિભંગજ્ઞાની જાણવા. આ

અપેક્ષાએ અવધિદર્શન પહેલાથી બાર ગુણસ્થાનક સુધી હોય છે. આ પક્ષનું મંતવ્ય એ છે અરધિજ્ઞાનની જેમ વિભંગજ્ઞાનનીને પણ દર્શનમંત્ર નિરાકારતારૂપ અંશ સમાન છે. અને તેથી અવધિદર્શનનું જુદું નામ રાખવાની જરૂર નથી. વળી આ પક્ષ પહેલે ગુણઠાણેજ અજ્ઞાન માત્ર છે. સારાંશ કાર્મગ્રન્થિક વિભંગજ્ઞાન અને અવધિદર્શન એ બેની અભેદ વિવક્ષા કરે છે. સૌદાન્તિક પક્ષ ભેદ વિવક્ષા કરે છે. આ પ્રમાણે બન્ને મત યુક્તિયુક્ત જણાય છે.

ગાથા ૨૩.

“અસ જ્ઞીને વિષે પહેલાં બે” ત્યાં મિથ્યાત્વ તો સદાકાળ હોય છે. સાસ્વાદન લબ્ધિ પર્યાપ્તને કરણ અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં હોય છે.

ગાથા ૨૪.

‘કાયયોગનું ટુંક સ્વરૂપ.’

વૈક્રિય કાયયોગ:—વૈક્રિય શરીરદ્વારા વીર્ય—શક્તિનો જે વપરાશ તે વૈક્રિય કાયયોગ. તે શરીર અનેક પ્રકારની વિવિધ ક્રિયાઓ કરવામાં સમર્થ છે. માટે વૈક્રિય શરીર કહેવાય છે. તે વૈક્રિય વર્ગણનાં પુદ્ગલોનું બનેલ હોય છે. તે બે પ્રકારનું છે. (૧) ઔપપાતિક (૨) લબ્ધિ પ્રત્યય. ત્યાં ઔપપાતિક—ઉપપાત જન્મવાળા દેવ અને નારકોને હોય છે. લબ્ધિ પ્રત્યય—તિર્યંચ અને મનુષ્યોને હોય છે.

૨ વૈક્રિય મિશ્ર:—તે બે પ્રકારે છે. કાર્મણ સાથે મિશ્ર અને ઔદારિક સાથે મિશ્ર. ત્યાં ઉત્પત્તિના બીજ સમયથી માંડી અપર્યાપ્ત અવસ્થા સુધી કાર્મણ સાથે મિશ્ર દેવ અને નારકોને હોય છે અને ઉત્તરવૈક્રિય કરતા એવા બાદર પર્યાપ્તા વાયુકાય. ગર્ભજતિર્યંચ અને ગર્ભજ મનુષ્યોને વૈક્રિયના પ્રારંભકાળે અને પરિત્યાગકાળે ઔદારિક સાથે મિશ્ર હોય છે અને સિદ્ધાન્તકારની અપેક્ષાએ ફક્ત સંહરણ વખતેજ વૈક્રિય મિશ્ર હોય છે.

૩ આહારક કાયયોગ:—ચતુર્દશ પૂર્વધર મુનિ મહારાજ વિશિષ્ટ કાય ઉત્પન્ન થાય તો એટલે કે કોઈ વિષયમાં સંદેહ ઉત્પન્ન થાય તો અથવા તીર્થંકરાદિની ઋદ્ધિ જોવાની ઈચ્છા થાય તો આહારક વર્ગણાનું જે શરીર બનાવે છે તે આહારક શરીર અને તેના દ્વારા પ્રવર્તતા આત્માની વીર્યશક્તિનો વ્યાપાર તે આહારક કાયયોગ.

૮ આહારક મિશ્ર:—ઓદારિક સાથે મિશ્ર તે આહારકના પ્રારંભકાળે અને પરિત્યાગકાળે હોય છે. સિદ્ધાન્તકારની અપેક્ષાએ ક્ષત સંહરણ વખતે.

૫ ઓદારિક કાયયોગ:—ઓદારિક વર્ગણાના બનેલા ઓદારિક શરીર દ્વારા આત્માની વીર્યશક્તિનો જે વપરાશ તે ઓદારિક કાયયોગ.

૬ ઓદારિક મિશ્ર કાયયોગ:—ઉત્પત્તિના બીજા સમયથી માંડીને અપર્યાપ્ત અવસ્થા સુધી અથવા કેવલિ સમુદ્ઘાતમાં ૨-૬-૭ સમયે કાર્મણ સાથે મિશ્ર તે ઓદારિક મિશ્ર. તેના દ્વારા વીર્યશક્તિનું જે પ્રવર્તન તે ઓદારિક મિશ્ર કાયયોગ. કર્મગ્રંથકારના અભિપ્રાય પ્રમાણે તે અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં અને કેવલિ સમુદ્ઘાત અવસ્થામાં હોય છે. જ્યારે સિદ્ધાન્તકારના મત પ્રમાણે તે બે ઉપરાન્ત (૧) ઉત્તર વૈક્રિયના પ્રારંભકાળે તિર્થંચ-મનુષ્યોને અને (૨) આહારકના પ્રારંભકાળે મનુષ્યોને હોય છે.

૭ કાર્મણ કાયયોગ:—ક્ષત કાર્મણ શરીરની મદદથી આત્મશક્તિની જે પ્રવૃત્તિ તે કાર્મણ કાયયોગ. આ યોગ વિગ્રહગતિમાં અને ઉત્પત્તિના પ્રથમ સમયે સર્વ જીવોને હોય છે અને કેવલિઓને કેવલિ સમુદ્ઘાતમાં ૩-૪-૫ સમયે હોય છે. આ શરીર સર્વશરીરનું કારણ છે. આ શરીર કાર્મણ વર્ગણાનું બનેલું છે. અત્યંત સૂક્ષ્મ છે. તેથી જીવ એક ગતિમાંથી બીજી ગતિમાં જતો હોય ત્યારે પણ દેખી શકાતું નથી.

પ્ર૦—તેજસ નામનું પણ એક શરીર છે, જે ગ્રહણ કરેલ આહારને પચાવે છે અને વિશિષ્ટ લઘિવાળાઓ તેનાથી તેજ અને શીતલેશ્યા

મૂકી શકે છે તો કાર્મણ કાયયોગની જોમ તૈજસ કાયયોગ કેમ નથી માન્યો ?

ઉ૦—તૈજસ શરીર અને કાર્મણ શરીર સદા સાથે જ રહે છે. ઔદારિકાદિ બીજાં શરીરો કાર્મણ શરીરને છોડી દે છે. પણ તૈજસ શરીર કોઈ દીવસ તેનાથી જુદું પડતું નથી એટલા માટે વીર્યશક્તિનો જે વ્યાપાર કાર્મણ શરીરદ્વારા હોય છે તે નિયમથી તૈજસ શરીરદ્વારા પણ હોય છે. આથી કાર્મણ કાયયોગમાં તૈજસ કાયયોગનો સમાવેશ થઈ જાય છે.

યોગ તે આત્માનો વીર્ય વ્યાપાર, અહીં યોગ શબ્દ વડે કારણમાં કાર્યનો ઉપચાર કરીને પંદર યોગો ગણાવેલ છે.

ગાથા ૨૫.

અહીં કેટલાક શંકા કરે છે કે આહારક માર્ગણામાં કાર્મણ સિવાયના બીજા બધા યોગ હોય. તેઓનું માનવું એમ છે કે ઉત્પત્તિના પ્રથમ સમયે જે આહાર જીવ કરે છે તેમાં ગ્રહણ કરાતાં પુદ્ગલો જ કારણરૂપ છે. માટે કાર્મણ કાયયોગ માનવાની જરૂર નથી. તે આ શંકા યોગ્ય નથી. કારણ કે પહેલા સમયે ગ્રહણ કરેલા પુદ્ગલો બીજા સમયથી માંડીને શરીર પૂર્ણ થાય ત્યાં સુધી આહાર-ગ્રહણનાં કારણરૂપ બને છે. પણ સ્વયં પોતે પહેલા સમયે કારણરૂપ બની શકે નહીં, કારણ કે ત્યારે તે તે કાર્યરૂપ છે. માટે પહેલા સમયે તે કાર્મણ કાયયોગ વડે જ આહારગ્રહણ થાય છે એટલે આહારક માર્ગણાએ કાર્મણ કાયયોગ પણ ઘટી શકે છે.

ગાથા. ૨૬.

અહીં સ્ત્રી વેદ પણ ગ્રહણ કરેલ છે. તે ભાવરૂપ નહીં પણ દ્રવ્યરૂપ જાણવો; કારણ કે અહીં આજ જાતની વિવક્ષા છે. પહેલાં અગાઉ ગુણસ્થાનકમાં જે વેદો ગણ્યા છે તે ભાવરૂપે ગણેલ છે. કારણ કે ત્યાં તેવા પ્રકારની વિવક્ષા છે. દ્રવ્યવેદ એટલે બાહ્ય આકાર

માત્ર સમજવો. આહારકટ્ટિક ચૌદ પૂર્વી મુનિનેજ હોય છે. માટે આ દશ માર્ગજ્ઞાને વિશે ન હોય. સ્ત્રીઓને દષ્ટિવાદ સૂત્ર ભણવાનો નિષેધ હોવાથી ચૌદ પૂર્વનો અભ્યાસ તેને નથી, તેથી તેને આહારકટ્ટિક ન હોય. વિશેષાવશ્યક ભાષ્યમાં કહ્યું છે કે :—

તુચ્છા ગારવવહુલા, ચલિંદિયા દુબ્બલા ધિર્દૈય ય

ઈય અહસેસજ્ઞયણા, ભૂયવાદો ય નો યાણં ॥ (૫૫૨)

તુચ્છ સ્વભાવવાળી, બહુ ગૌરવવાળી, ચપલ ઈંદ્રિયવાળી, અને બુદ્ધિએ હીન હોવાથી અતિશયવાળા અધ્યયનો અને ભૂતવાદ ભણવાનો સ્ત્રીને અધિકાર નથી.

અહીં કેટલાક આધુનિક પંડિતમન્યો શંકા કરે છે કે, સ્ત્રીઓને મોક્ષ માન્યો અને દષ્ટિવાદ સૂત્ર ભણવાનો અધિકાર ન માન્યો તે પાછળથી ઘુસાડી દીધેલ વસ્તુ છે. કારણ કે મોક્ષ જન્યાર શ્રોણી માંડે ત્યારે શુકલધ્યાન હોય છે, અને શુકલધ્યાનના પહેલા બે પાયા પૂર્વના જાણનારને જ હોય છે. માટે આ પરસ્પર વિરોધી વસ્તુ હોવાથી પાછળથી ઘુસાડી દીધેલ છે. અને જન્મ સ્ત્રીઓ મોક્ષની અધિકારિણી છે તેમ દષ્ટિવાદની પણ હોવી જોઈએ.

આના ઉત્તરમાં સમજવાનું કે સ્ત્રીઓ મોક્ષે જાય છે. શુકલધ્યાન પણ ધ્યાવે છે. અને છતાં ઉપર કહ્યાં કારણોથી તેને દષ્ટિવાદ ભણવાનો અધિકાર નથી. દરેક ગુણસ્થાનકે અસંખ્યાત લોકાકાંથ પ્રમાણ અધ્યવસાયસ્થાનો હોય છે. તે તે ગુણઠાણને સ્પર્શનાર જીવ બધાં અધ્યવસાયસ્થાનોને સ્પર્શે એવો નિયમ નથી. એટલે મધ્યમ અધ્યવસાય સ્થાનોને સ્પર્શીને પણ આગળના ગુણઠાણે જાય. અને એ અપેક્ષાએ કોઈ પણ વેદી જીવ શ્રોણી માંડી મોક્ષે જઈ શકે છે. જ્યારે પૂર્વગત એ લબ્ધિથી પ્રાપ્ત થાય છે. અને એ લબ્ધિ અમુક હદમાં અધ્યવસાયસ્થાનોને સ્પર્શે તો જ પ્રાપ્ત થાય છે. જે

સ્થાનોને સ્ત્રીઓ આગળ જણાવેલ કારણોને લઈને સ્પર્શી શકતી નથી એટલે પૂર્વધર લબ્ધિ પ્રાપ્ત થતી નથી, અને પૂર્વનો અભ્યાસ પણ તે કારણથી જ તેમને હોતો નથી. ત્યારે હવે બીજા પ્રશ્ન એ રહે છે કે પૂર્વનો અભ્યાસ ન હોય તો શુક્લધ્યાન કેવી રીતે હોય ! અને શુક્લધ્યાન ન હોય તો ક્ષપકશ્રોણી કેમ હોય ! આના જવાબમાં સમજવું કે શ્રેણિ માંડનાર દરેક જીવને શબ્દથી પૂર્વનું જ્ઞાન હોવું જોઈએ એવો નિયમ નથી. અર્થથી હોવું જોઈએ, અને એ અપેક્ષાએ એક નવકાર મંત્રના જાણનારને પણ અર્થથી ચૌદ પૂર્વનું જ્ઞાન હોય છે. નવકારને શાસ્ત્રમાં ચૌદ પૂર્વનો સાર કહેલ છે. વળી તીર્થંકર ભગવાન અર્થનીજ દેશના આપે છે. જેના સારરૂપે ગણધર ભગવન્તો ચૌદ પૂર્વ રચે છે. અને ત્યારપછી બીજાં અંગોની રચના કરે છે. એટલે એ દેશના સાંભળનાર અને સમજનાર દરેક જીવને અર્થથી ચૌદ પૂર્વનું જ્ઞાન હોય એ સ્વાભાવિક ગણાય છે. વળી અગિયાર અંગો એ પણ ચૌદ પૂર્વનું જ એક અંગ છે. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે એક સામાયિકપદની ભાવના ભાવવા માત્રથી અનંત જીવો મોક્ષે ગયેલ છે. એટલે શુક્લધ્યાન એ કંઈ શબ્દથી પૂર્વનું જ્ઞાન હોવું જોઈએ તે માટેનું સબળ કારણ નથી. અને એજ રીતે સ્ત્રીઓ પણ અર્થથી ચૌદ પૂર્વના સારને જાણે છે. તેથી જ તેમને પણ શુક્લધ્યાન વખતે પૂર્વનું જ્ઞાન અર્થથી હોય તે સ્વાભાવિક જ માની શકાય છે, અને તે રીતે ક્ષપકશ્રોણી માંડી સ્ત્રીઓ પણ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકે છે. માટે શાસ્ત્રના જિજ્ઞાસુઓએ આવી બુદ્ધિભેદ કરનાર દલીલોથી ન દોરવાતાં મહર્ષિઓનાં વચન પ્રમાણ માનવાં તેમાંજ કલ્યાણ છે.

વળી શાસ્ત્રમાં સ્ત્રીઓના જે દોષો બતાવેલ છે તે તેમને હલકી પાડવાની દષ્ટિથી નથી. પણ તેમના સ્વભાવમાં જે વસ્તુ રહેલી છે તેનુંજ મહાત્મા પુરુષોએ વસ્તુસ્થિતિ તરીકે વર્ણન કરેલ છે. તે મહા-

પુરુષોને સંસારનાં કોઈ પ્રાણી ઉપર રાગ કે દ્રેષ ન હતો જેથી તેમને માટે આ રીતે લખી નાખે. માટે આવી બુદ્ધિભેદ કરનાર દલીલોથી જિજ્ઞાસુઓએ ભરમાવું નહીં. આવી આવી દલીલો પાશ્ચિમાત્ય કેળવણીને લઈનેજ જન્મ પામી છે, એ કેળવણીકારોનો એક જ ઉદ્દેશ હતો કે ત્યાગપ્રધાન આર્યસંસ્કૃતિ ભ્રષ્ટ થવી જોઈએ. અને તે જ આપણા જડવાદનો ફેલાવો થઈ શકશે. એટલે એ કેળવણી લીધેલ અને તેની અસર નીચે આવેલા કેટલાક વિદ્વાનો આર્યસંસ્કૃતિને અને તેમાં ધણ વીતરાગના શાસનના હાદને સમજ્યા સિવાય આવી આવી દલીલો કરી આપણને આપણા પૂર્વ મહાપુરુષોએ બતાવેલ આધ્યાત્મિક માર્ગથી ભ્રષ્ટ કરે છે માટે જિજ્ઞાસુઓએ આવી એકપક્ષી દલિલો ન માનતાં તદ્દવિદોના સમાગમમાં આવી યોગ્ય ખુલાસો મેળવી પોતાનાં શ્રદ્ધાને વધારે મજબુત કરવી.

“એ વિચારવા યોગ્ય છે.” ઔપશમિક સમ્યક્ત્વે આહારકદ્ધિક વિના તેર યોગો હોય છે. ઉપશમ સમ્યક્ત્વ પ્રથમ સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિ વખતે અથવા ઉપશમશ્રોણીએ હોય છે. પ્રથમ વખત સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરતી વખતે ચૌદ પૂર્વનો અભ્યાસ હોતો જ નથી, એટલે તે વખતે આહારકદ્ધિક ન હોય. ઉપશમશ્રોણીએ ચઢેલ જીવ આહારક શરીર કરતો નથી કારણ કે ત્યાં પ્રમાદનો અભાવ છે. આહારક શરીરનો આરંભ કરનાર લબ્ધિ ફેરવતા હોવાથી ઔત્સુક્યતાથી પ્રમાદ હોય છે, શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે આહારગં તુ પમત્તો ચત્પાણ્ઠુ ન અત્પમત્તો ॥ આહારક પ્રમત્ત કરે છે અપ્રમત્ત નહીં. આહારક કાયયોગમાં રહેલ તથાસ્વભાવથી જ ઉપશમશ્રોણી માંડતા નથી. તેથી આહારકદ્ધિક ન હોય.

વળી જોઓનો એવો મત છે કે ઉપશમશ્રોણીથી ભવક્ષયે મરીને સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં ઉત્પન્ન થાય ત્યાં અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં ઉપશમ સમ્યક્ત્વ હોય છે. તે અપેક્ષાએ કામણ અને વૈકિયમિશ્ર ઘટી

થકે છે. હવે ઔદારિકમિશ્ર કેવી રીતે હોય તે સંબંધિ વિચાર કરવાનો રહે છે મનુષ્ય-તિર્થંચને અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં અને કેવલિ સમુદ્ધાત એ ત્રણ જગ્યાએ કર્મગ્રંથકારના મત પ્રમાણે ઔદારિક મિશ્ર યોગ હોય છે. કેવલિને ઉપશમ સમ્યક્ત્વ હોતું નથી. મનુષ્ય તિર્થંચ અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં નવું સમ્યક્ત્વ પામતા નથી. અને શ્રોણિપ્રાપ્ત જીવ મરીને દેવ સિવાય બીજી ગતિમાં જાય નહિ, માટે આ બાબત વિચારવા યોગ્ય છે. પણ ગ્રંથકાર સ્વયં આ બાબતને મતાંતર તરીકે બતાવવાના જ છે. એટલે સિદ્ધાન્તની સાથે આ મનમેદવાળી બાબત હોય તેમ લાગે છે. અને તે પ્રમાણે વિચારતાં ઘટી પણ થકે છે. કારણ કે સિદ્ધાન્તકારના અભિપ્રાય પ્રમાણે ઉત્તર વૈકિય કરતા તિર્થંચ, મનુષ્યને પ્રારંભકાલે ઔદારિકમિશ્રયોગ હોય છે. અને તે વખતે જ જીવ નવું સમ્યક્ત્વ પામે તો તે અપેક્ષાએ ઔદારિકમિશ્ર સમ્યક્ત્વે ઔદારિકમિશ્ર કાયયોગ ઘટી થકે છે.

ગાથા ૨૭.

“વાયુકાયને વિશે” વાયુકાયના ચાર ભેદમાંથી પર્યાપ્તા બાદર વાયુકાયમાં કેટલાક જીવોને વૈકિય લબ્ધિ હોય છે. તેમની અપેક્ષાએ બે યોગ વધારે ગણ્યા છે.

ગાથા ૨૮.

“એ સાત યોગ કેવલજ્ઞાની-દર્શનીને હોય.” ઔદારિક કાયયોગ ચાલુજ હોય છે, ઔદારિકમિશ્ર કેવલિ સમુદ્ધાતમાં ૨-૬-૭ સમયે, કર્મણ કાયયોગ ૩-૪-૫ સમયે, વચનયોગ દેશનાદિ પ્રવૃત્તિ વખતે, મનોયોગ મનઃપર્વજ્ઞાની અથવા અનુત્તર વિમાનના દેવો મનવડે ઘંકા પુછે છે. ત્યારે ભગવાન દ્રવ્ય મનવડે મનોવર્ગણાનાં પુદ્ગલો ગ્રહણ કરી ઉત્તર આપે છે, તે વખતે.

ગાથા ૨૯.

ઉન્કૃષ્ટથી કંઈક ન્યૂન દશપૂર્વી હોય તેને પરિહારવિશુદ્ધિ ચારિત્ર

હીય, અને આહારકદ્દિક સમ્પૂર્ણ ચૌદપૂર્વીને હોય. તેથી આહારકદ્દિક ન હોય. વળી અત્યંત વિશુદ્ધિએ અપ્રમત્તપણે ચારિત્રને તેઓ પાળનાર હોવાથી વૈક્રિયનો આરંભ કરે નહીં તેથી વૈક્રિયદ્વિક પણ ન હોય. સૂક્ષ્મસંપરાય ચારિત્રવાળા અત્યંત વિશુદ્ધિવડે કલ્લોલ વગરના સમુદ્રની જેમ સ્થિરતાવાળા હોવાથી વૈક્રિયનો કે આહારકનો આરંભ કરે નહીં તેથી તેને પણ આહારકદ્દિક અને વૈક્રિયદ્વિક ન હોય. કાર્મણ અને ઔદારિક મિશ્ર એ અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં હોય છે તેથી આ બન્ને સંયમમાં તેનો પણ અભાવ છે.

મિશ્રદષ્ટિને દશ યોગ હોય છે. ત્યાં વૈક્રિય દેવ અને નારકોની અપેક્ષાએ. મિશ્રદષ્ટિ જીવ કાલ કરતો નથી તેથી અપર્યાપ્ત અવસ્થાભાવી વૈક્રિયમિશ્ર યોગ ન હોય, શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે ન સમ્મમિચ્છો કુળ્લ કાલં. અહિં એક પ્રશ્ન થાય છે કે સમ્યગ્ મિથ્યાદષ્ટિ તિર્યંચ અથવા મનુષ્ય ઉત્તર વૈક્રિય શરીર કરે તો તેને વૈક્રિયમિશ્ર કેમ ન હોય ? તત્તોત્તર—તેઓને વૈક્રિયના આરંભનો અસંભવ છે. પૂર્વાચાર્યોએ કોઈપણ કારણથી આ પ્રમાણે વિવક્ષા કરેલ છે. તથાવિધ સંપ્રદાયના અભાવથી અમે કારણ જાણતા નથી. એટલા માટે અમે પણ વૈક્રિય—મિશ્ર વિવક્ષુ નથી. એ પ્રમાણે સ્વોપજ્ઞ ટીકામાં કહેલ છે.

ગાથા. ૩૨.

“એ પણ સંદેહ” આ વસ્તુ કર્મગ્રંથકારની અપેક્ષાએ જણાવેલ છે. કારણ કે કર્મગ્રંથકાર પહેલાં ત્રણ ગુણઠાણે અજ્ઞાન માને છે અને સિદ્ધાન્તકાર મિથ્યાત્વ મોહનીયના ઉદયનો અભાવ હોવાથી સાસ્વાદને અને મિશ્રે જ્ઞાન માને છે, જ્યારે કર્મગ્રંથકાર સમ્યક્-વનો અભાવ હોવાથી પહેલા ત્રણ ગુણઠાણે અજ્ઞાન માને છે. જ્યારે પૂર્વાચાર્યોએ કોઈપણ કારણથી વિભંગજ્ઞાને અવધિદર્શનની વિવક્ષા કરી નથી. તે તથાવિધ સંપ્રદાયના અભાવથી અમે જાણતા નથી એમ સ્વોપજ્ઞ

ટીકામાં જણાવેલ છે. જ્યારે સિદ્ધાન્તકાર વિભંગજ્ઞાને પણ અવધિ-
દર્શન માને છે. જે વસ્તુ અગાઉ જણાવી ગયેલ છીએ.

ગાથા ૩૪.

અહીં પણ અવધિદર્શનમાં મત્યજ્ઞાનાદિની વિવક્ષા કરી નથી.
તે કર્મગ્રંથકારના અભિપ્રાય પ્રમાણે જણવું. સિદ્ધાન્તમાં તે અવ-
ધિદર્શનમાં પણ મતિઅજ્ઞાન આદિને માનેલ છે.

ગાથા. ૩૫.

આ ગાથામાં મનોયોગ, વચનયોગ અને કાયયોગ વિશે
જીવસ્થાનઃ ગુણસ્થાનઃ યોગઃ અને ઉપયોગને આશ્રયી અન્ય આચા-
ર્યોની જે વિવક્ષા છે તે બતાવેલ છે. અન્ય આચાર્યો મનયોગે જે
જીવસ્થાનકઃ તેર ગુણસ્થાનકઃ તેર યોગ અને બાર ઉપયોગ માને છે.
અભિપ્રાય આ પ્રમાણે છે:—

પહેલાં કોઈપણ જાતની વિશેષ વિવક્ષા વગર ત્રણે યોગમાં
જીવસ્થાનક આદિનો વિચાર કરેલ છે જેથી આગળ કહેલ વસ્તુઓ
ઘટી શકે છે. જ્યારે અહીં વિશેષ વિવક્ષા પૂર્વક વિચાર કરેલ છે.
અહીં પ્રત્યેક યોગ યથાસંભવ અન્યયોગોથી રહિત લઈને વિવક્ષા
કરેલ છે ત્યાં કાયયોગઃ મનોયોગ અને વચનયોગ રહિત ગણેલ છે,
જ્યારે વચનયોગ મનોયોગ રહિત અને મનોયોગ સામાન્યથી વિવક્ષેલ
છે બેઈન્દ્રિય, તેઈન્દ્રિય અને ચૌરિન્દ્રિયમાં મનોયોગ રહિત વચનયોગ
હોય છે. એકેન્દ્રિયમાં મનોયોગ અને વચનયોગ રહિત એકલો કાયયોગ
હોય છે. મનોયોગે સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્તો અને અપર્યાપ્તો એ જે
જીવસ્થાનક હોય છે. અપર્યાપ્તો તે કરણ અપર્યાપ્તો સમજવો.
શંકા-મનઃપર્યાપ્તિ એ છેલ્લી પર્યાપ્તિ છે, અને મનઃપર્યાપ્તિ
પૂર્ણ થાય ત્યારે જીવ પર્યાપ્તો જ હોય અપર્યાપ્તો ન હોય તે
અપર્યાપ્તિ અવસ્થા કેમ ઘટે ?

ઉત્તર :- ૧૭મી ગાથામાં મનોયોગ માર્ગણાએ સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય એક જ જીવલેદ માન્યો છે તે વર્તમાન મનોયોગવાલા જીવની અપેક્ષાએ માનેલ છે. જ્યારે આ ગાથામાં બન્ને જીવલેદ માનેલ છે. તે વર્તમાન—ભાવી ઉભય મનોયોગવાલાને મનોયોગી માનીને માનેલ છે.

અયોગિ કેવલિ સિવાયનાં તેર ગુણસ્થાનક હોય છે. ત્યાં ચૌદમું ગુણસ્થાનક અયોગિ છે. તે યોગવાળાને હોયજ નહીં.

કાર્મણ અને ઔદારિકમિશ્ર સિવાયના યોગ તેર હોય. અહીં યોગમાં જ યોગો મનોયોગ સાથે સમકાલીન છે તેનીજ ગણના કરેલી છે. બીજાની નહીં. એટલે અપર્યાપ્ત અવસ્થાભાવી અથવા કેવલિ સમુદ્ઘાતભાવી ઉક્ત બન્ને યોગ મનોયોગ માર્ગણાએ સંભવે નહિ. કેવલિ સમુદ્ઘાતમાં દ્રવ્ય મન છે. પણ પ્રયોજન ન હોવાથી કેવલજ્ઞાની મનોવર્ગણાનાં પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરતા નથી. એટલે તે અવસ્થામાં પણ વચન—કાયયોગના સાહચર્યવાળો મનોયોગ નથી, ધાત્રમાં કહ્યું છે કે—

મનોવચસી તુ તદા સર્વથા ન વ્યાપારયતિ, પ્રયોજનાભાવાત્ (ધર્મસારટીકા)

ઉપયોગ બાર હોય છે. મનવાલા પ્રાણિઓમાં સર્વ પ્રકારની બોધ-શક્તિ હોય છે એટલા માટે મનોયોગ માર્ગણાએ ઉપયોગ બાર હોય છે.

હવે વચનયોગે મતાંતર જણાવે છે. અહીં વચનયોગ મનોયોગ રહિત સમજવો. વચનયોગ માર્ગણાએ જીવસ્થાન આઠ, ગુણકાણાં ૨, યોગ ચાર અને ઉપયોગ ચાર હોય.

આઠ જીવસ્થાનક આ પ્રમાણે :- બેઈન્દ્રિય, તેઈન્દ્રિય, ચૌરિન્દ્રિય અને અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય એ ચાર પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા. એ પ્રમાણે આઠ. ૧૭મી ગાથામાં સામાન્ય વચનયોગ લીધો છે, એટલે સંજ્ઞી જીવની પણ ગણના કરેલ છે. ૧૬મી ગાથામાં ફક્ત વર્તમાન વચન-યોગવાલાની વિવક્ષા છે, જ્યારે અહીં વર્તમાન—ભાવી બન્ને અવ-

સ્થાભાવી જીવસ્થાનોની ગણના છે એટલા માટે ત્યાં પાંચ અને અહીં આઠ જીવસ્થાનો ગણ્યાં છે.

મિથ્યાત્વ અને સાસ્વાદન એ બે ગુણસ્થાનક હોય. કાર્મણ, ઔદારિકમિશ્ર, ઔદારિક અને અસત્યામુધાવચનયોગ એ ચાર યોગ હોય, અને મતિઅજ્ઞાન, શ્રુતઅજ્ઞાન, ચક્ષુદર્શન અને અચક્ષુદર્શન એ ચાર ઉપયોગ હોય. પહેલાં ૨૨, ૨૮ અને ૩૧ મી ગાથામાં તેર ગુણસ્થાનક, તેર યોગ અને બાર ઉપયોગ માનેલ છે, ત્યાં વચનયોગ માર્ગણાએ સમકાલીન યોગોની વિવક્ષા છે એટલે અપર્યાપ્ત અવસ્થાભાવી કાર્મણ અને ઔદારિકમિશ્રની ગણના નથી. અહીં અસમ—કાલીન પણ ભાવીની અપેક્ષાએ ગણના કરી કાર્મણ—ઔદારિકમિશ્રની પણ વિવક્ષા કરેલ છે. એ જ રીતે બે જ ગુણસ્થાનક અને ચાર ઉપયોગ પણ ઘટી શકે છે.

હવે કાયયોગે મતાંતર જણાવે છે, કાયયોગ વચનયોગ અને મનોયોગ રહિત સમજવો. ત્યાં જીવભેદ ચાર, ગુણદાણાં બે, યોગ પાંચ અને ઉપયોગ ત્રણ હોય.

સૂક્ષ્મ અને બાદર એકેન્દ્રિય તે બન્ને પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા એમ જીવભેદ ચાર હોય. ગુણસ્થાનક પહેલું અને બીજું એ બે હોય. ઔદારિકદ્વિક, વૈકિયદ્વિક અને કાર્મણ એ પાંચ યોગો તથા મતિઅજ્ઞાન શ્રુતઅજ્ઞાન અને અચક્ષુદર્શન એ ત્રણ ઉપયોગ હોય. પહેલાં ૧૬, ૨૨, ૨૪ અને ૩૧મી ગાથામાં જીવસ્થાન ચૌદ, ગુણસ્થાન તેર, યોગ પંદર અને ઉપયોગ બાર જણાવેલ છે ત્યાં અન્ય યોગ સહચરિત કાયયોગની વિવક્ષા છે. જ્યારે અહીં અન્ય યોગ રહિત એકલા કાયયોગની વિવક્ષા છે. અને તે ફક્ત એકેન્દ્રિયમાં જ હોય છે. એટલે અહીં કલ્યા પ્રમાણે યોગ—ઉપયોગાદિ ઘટી શકે છે.

આ પ્રમાણે અન્ય—આચાર્યો વિવક્ષા ભેદથી જે મતાંતરો માને છે તે આ ગાથામાં જણાવેલ છે.

ગાથા. ૩૭.

“અને શેષ ૪૧ માર્ગણાને વિષે” દેવગતિ, મનુષ્ય ગતિ, તિર્થચગતિ, પંચેન્દ્રિય, ત્રણ યોગ, ત્રસકાય, ત્રણ વેદ, ચાર કષાય, સાત જ્ઞાન, પાંચ સંયમ, ત્રણ દર્શન, ભવ્ય, અભવ્ય, છ સમ્યક્ત્વ, સંજ્ઞી, આહારી, અણાહારી એ ૪૧ માર્ગણાને વિષે છ લેશ્યા હોય. અભવ્યાદિકને અશુદ્ધ પરિણામ હોવાથી અશુદ્ધ લેશ્યા હોવી જોઈએ, પરંતુ વ્યવહારે શુભ પ્રવૃત્તિએ કરીને અને શુદ્ધ દ્રવ્યક્રિયાએ કરીને અભવ્ય નવમા ગ્રંથેયક સુધી જાય છે તે માટે અને શુદ્ધ લેશ્યા કહી છે.

ગાથા. ૪૧.

“વૈક્રિયદ્વિક સહિત” અંબડ શ્રાવકની જેમ કેટલાક વૈક્રિય સ્વધિવાળાને વૈક્રિય પ્રારંભનો સંભવ છે માટે.

ગાથા. ૪૯.

આ ગાથામાં સૈદ્ધાન્તિક અને કાર્મગ્રંથિક મતાંતરોનું વર્ણન છે.

(૧) સિદ્ધાન્તમાં સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વે જ્ઞાન પણ માનેલ છે, જ્યારે કાર્મગ્રંથકાર અજ્ઞાન માને છે. સિદ્ધાન્તમાં તેનો પાઠ આ પ્રમાણે છે.

“વેદંદિયા ણં મંતે ! કિં નાણિ અન્નાણિ ! ગોયમા !
નાણિ વિ અન્નાણી વિ. જે નાણી તે નિયમા દુ નાણી,
આભિણિવોહિયનાણી સુયનાણી । જે અન્નાણી તે વિ
નિયમા દુઅન્નાણી. તં જહા મહાઅન્નાણી સુયઅન્નાણી.

ભ. શ. ૮

(૨) હે ભગવાન ! બેઈન્દ્રિયો જ્ઞાની છે કે અજ્ઞાની ? હે ગૌતમ ! જ્ઞાની પણ છે અને અજ્ઞાની પણ છે. જે જ્ઞાની છે તે મતિજ્ઞાની અને શ્રુતજ્ઞની એ બે જ્ઞાની છે. જે અજ્ઞાની છે તે પણ નિયમા મતિઅજ્ઞાની અને શ્રુતઅજ્ઞાની એ બે અજ્ઞાની છે. અહીં જે જ્ઞાની કહ્યા

છે તે સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વની અપેક્ષાએ કહેલ છે. બીજા સમ્યક્ત્વનો અભાવ હોવાથી તેની અપેક્ષાએ કહેલ નથી. પ્રજ્ઞાપનામાં કહ્યું છે કે—

वेइंदियस्स दो नाणा कहं लब्भंति ? भणइ—सासायणं

पडुच्च तस्सापज्जत्तयस्स दो नाणा लब्भंति.

બેઈન્દ્રિયને બે જ્ઞાન કેવી રીતે હોય ? સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વની અપેક્ષાએ કરણ અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં બે જ્ઞાન હોય છે.

સાસ્વાદનભાવે જ્ઞાન સૂત્રસંમત હોવા છતાં કર્મગ્રંથના અભિપ્રાય પ્રમાણે અહીં તેને લીધું નથી. તેનો આશય આ પ્રમાણે છે—સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વ પડતાં હોય છે, તે મિથ્યાત્વની સન્મુખ છે માટે મલિન છે. એટલે જ્ઞાન પણ મલિન હોવાથી અજ્ઞાનજ છે. કર્મગ્રંથકાર સમ્યક્ત્વ મોહનીયના ક્ષય—ઉપશમ કે ક્ષયોપશમ ભાવમાંજ જ્ઞાન માને છે.

(૨) સિદ્ધાન્તમાં વૈક્રિય અને આહારકને પ્રારંભકાળે ઔદારિક સાથે મિશ્ર થતું હોવાથી ઔદારિકમિશ્ર કહ્યું છે. પન્નવાસુમાં ૧૬ મા પદમાં કહ્યું છે કે—જ્યારે વૈક્રિય લબ્ધિસમ્પન્ન એવા ઔદારિક શરીરવાળા પંચેન્દ્રિય મનુષ્ય, પંચેન્દ્રિયતિર્યંચ અથવા બાદર વાયુકાય વૈક્રિય શરીર કરે છે ત્યારે ઔદારિક શરીર યોગમાં વર્તમાન હોય છે. તે વૈક્રિય શરીરમાં શરીર પર્યાપ્ત પૂર્ણ ન કરે ત્યાં સુધી વૈક્રિય સાથે મિશ્રતા હોય છે, પણ ઔદારિકનું પ્રધાનપદ્યું હોવાથી વ્યપદેશ ઔદારિકમિશ્રનો થાય છે, એજ પ્રમાણે આહારક શરીર સંબન્ધે પણ સમજવું. એટલે વૈક્રિય અને આહારક કરતી વખતે ઔદારિકમિશ્ર અને પરિત્યાગકાળે અનુક્રમે વૈક્રિયમિશ્ર અને આહારકમિશ્ર હોય છે. કર્મગ્રંથકાર માને છે કે કોઈ પણ શરીરદ્વારા કાયયોગનો વ્યાપાર હોય પણ ઔદારિક શરીર જન્મસિદ્ધ છે. વૈક્રિય અને આહારક લબ્ધિ-જન્ય શરીરની પ્રધાનતા માનીને પ્રારંભ અને પરિત્યાગકાળે વૈક્રિયમિશ્ર અને આહારકમિશ્રનો વ્યવહાર કરવો જોઈએ. અહીં આ રીતે કર્મ-ગ્રંથકારનો અભિપ્રાય ગ્રહણ કરેલ છે.

(૩) સિદ્ધાન્તમાં એકેન્દ્રિયમાં સાસ્વાદન ગુણુદાણું માન્યું નથી. જ્યારે કર્મગ્રંથકાર માને છે. સિદ્ધાન્તમાં વિશેષ સૂત્રથી એકેન્દ્રિયોને અજ્ઞાની કહ્યા છે. જો એમ ન કહ્યું હોત તો બેઈન્દ્રિયોની માફક તેમને પણ જ્ઞાની માનવા પડત અને સાસ્વાદનભાવ માનવો પડત. તે સૂત્ર આ પ્રમાણે:—

**एगिदिया णं भंते ! किं नाणि अन्नाणि ? गोयमा ।
नो नाणी नियमा अन्नाणी.**

હે ભગવાન! એકેન્દ્રિયે! જ્ઞાની કે અજ્ઞાની? હે ગૌતમ ! જ્ઞાની નથી, નિયમથી અજ્ઞાની છે. આ વિષયો સિવાય નીચેની બે બાબતોમાં પણ મતાંતર પ્રવર્તે છે. (૧) સિદ્ધાન્તી અવધિદર્શન એકથી બાર ગુણુ-સ્થાનક સુધી માને છે. જ્યારે કર્મગ્રંથકાર ચોથાથી બાર સુધી માને છે. (૨) સિદ્ધાન્તમાં ગ્રન્થિભેદ પછી ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વ માન્યું છે, જ્યારે કર્મગ્રંથકાર ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ માને છે.

આ ગાથામાં પણ કર્મગ્રંથકાર અને સિદ્ધાન્તકારની જે જુદી જુદી માન્યતાઓ છે તે બતાવેલ છે.

ગાથા. ૫૦.

ગુણુસ્થાનકમાં લેશ્યા ઉપર

અહીં ગુણુસ્થાનક ઉપર લેશ્યા ઘટાવેલ છે. જ્યારે આગળ લેશ્યા માર્ગણા ઉપર ગુણુસ્થાનક ઘટાવેલ છે. ગુણુસ્થાનક ઉપર લેશ્યા ઘટાવતી વખતે પહેલાં છ ગુણુસ્થાનકમાં છ લેશ્યા માનેલ છે. જ્યારે લેશ્યા માર્ગણા ઉપર ગુણુસ્થાનક ઘટાવતી વખતે પહેલાં ચાર ગુણુદાણુ છ લેશ્યાઓ માનેલ છે. આ બંને વસ્તુ અપેક્ષાકૃત છે. પહેલાં મત અનુસાર પાંચમું અને છટ્ટું ગુણુસ્થાનક પ્રાપ્ત કરતી વખતે શુભ લેશ્યા હોય છે, પણ પ્રાપ્ત કર્યા પછી અશુભ લેશ્યાઓ હોય છે. એ અપેક્ષાએ પહેલાં છ ગુણુદાણુ છ લેશ્યાઓ. જ્યારે બીજા મત

અનુસાર પાંચમું અને છટ્ટું ગુણસ્થાનક શુભ લેશ્યાએજ પ્રાપ્ત થાય છે. એટલે તે તે ગુણસ્થાનકની પ્રાપ્તિ વખતે શુભ લેશ્યાઓ હોવાથી પ્રથમનાં ચાર ગુણદાણાએ છ લેશ્યા ગણાવેલ છે.

“બન્ધ હેતુપર” આગળ પહેલા કર્મગ્રંથમાં બન્ધના જે હેતુઓ ગણાવેલ છે તે વ્યવહાર દૃષ્ટિથી ગણાવેલ છે. જ્યારે અહીં ગણાવેલ હેતુઓ નિશ્ચય દૃષ્ટિથી છે. અથવા પહેલા કર્મગ્રંથમાં ગણાવેલ હેતુઓ બાહ્ય હેતુઓ છે જ્યારે આ અભ્યાંતર હેતુઓ છે.

ગાથા ૫૩.

“એક સાતા વેદનીય ચાર હેતુએ બંધાય” શાતાવેદનીય ચારે હેતુએ બંધાય છે. શાતા મિથ્યાદૃષ્ટિ ગુણસ્થાનકે બંધાય છે તે મિથ્યાત્વ પ્રત્યયિક બંધાય છે. બાકીના ત્રણ હેતુએ પણ બંધાય છે. પરંતુ અહીં તે હેતુઓ ગૌણ છે અને મિથ્યાત્વની મુખ્યતા છે. બીજાથી પાંચમા ગુણદાણા સુધી અવિરતિની મુખ્યતા છે અને બાકીના હેતુઓ ગૌણ છે. પ્રજ્વલથી રૂક્મ-સપરાય લગી કપાયની મુખ્યતા છે અને યોગની ગૌણતા છે. એટલે ત્યાં કષાય પ્રત્યયિક બંધાય છે. ઉપશાન્તમોહથી સયોગા લગી એક યોગ પ્રત્યયિક બંધાય છે. આ પ્રમાણે શાતા ચાર હેતુએ કરીને બંધાય છે.

“મિથ્યાત્વ ગુણદાણેજ બંધ છે” તરક—ત્રિક વગેરે શોળ પ્રકૃતિઓ મિથ્યાદૃષ્ટિ ગુણદાણે જ બંધાય છે. કારણ કે તેનો મિથ્યાત્વની સાથે અન્વય—અતિરેક સંબંધ છે. મિથ્યાત્વ હોય ત્યારે આ પ્રકૃતિઓ બંધાય છે. અને મિથ્યાત્વના અભાવમાં બંધાતી નથી. આથી મિથ્યાત્વ એ આનું મુખ્ય કારણ છે. અને બાકીના ત્રણ ગૌણ છે. એટલે મિથ્યાત્વ પ્રત્યયિક ગણાવેલ છે.

“મિથ્યાત્વ અને અવિરતિ એ બે હેતુએ બંધાય” તિર્થચત્રિક વગેરે ૩૫ પ્રકૃતિઓના બંધનાં મુખ્ય કારણો મિથ્યાત્વ અને અવિરતિ છે. અને બાકીનાં બે ગૌણ કારણો છે. એટલે એ બે કારણો વડે તેનો

બંધ કહેલ છે. કારણ કે મિથ્યાત્વ અને અવિરતિ હોય ત્યાં સુધી આ પ્રકૃતિઓ બંધાય છે. અને તેના અભાવમાં બંધનો પણ અભાવ છે.

“એ ત્રણ હેતુઓ બંધાય” આહારકદ્ધિક અને તીર્થંકર નામકર્મ સિવાયની બાકીની દુષ્ટ પ્રકૃતિઓ મિથ્યાત્વથી સૂક્ષ્મસંપરાય લગી યથાયોગ્ય મિથ્યાત્વ—અવિરતિ અને કષાય વડે બંધાય છે. માટે અહીં આ ત્રણ હેતુઓની મુખ્યતા છે. અને યોગની ગૌણતા છે. અહીં ત્રણ હેતુઓ સાથે આ ત્રેસક પ્રકૃતિઓનો અન્વય—વ્યતિરેક સંબંધ છે. આ ત્રણ હેતુઓ હોય ત્યાં સુધી બંધાય છે. અને હેતુઓ ટળ્યા પછી આગળના ગુણદાણે બંધાતી નથી. આગળ એકલો યોગ છે. યોગની સાથે આ પ્રકૃતિઓનો અન્વય—વ્યતિરેક સંબંધ નથી, માટે યોગનું વર્તન કરેલ છે.

“સમ્મત્તગુણનિમિત્ત” વગેરે આહારકદ્ધિક અને જિનનામના વિશેષ બંધ હેતુ તરીકે અહીં સમ્યક્ત્વને ગણેલ છે. કારણ કે સમ્યક્ત્વના અભાવમાં આ પ્રકૃતિઓ બંધાતી નથી એમ એનો વિશેષ હેતુ ગણાવવા માટે આ ત્રણ પ્રકૃતિને જુદી ગણાવેલ છે. બાકી પાંચસંગ્રહમાં તે “સેસા ઉ કસાણ્હિ” એમ કહીને તીર્થંકર નામકર્મ અને આહારકદ્ધિકને પણ કષાય પ્રત્યયિક ગણાવેલ છે. વળી આગળ ૨૦ મી ગાથામાં તીર્થંકર નામકર્મને સમ્યક્ત્વ પ્રત્યયિક અને આહારકદ્ધિકને સંભવ પ્રત્યયિક ગણાવેલ છે. એ પણ વિશેષ હેતુ બતાવવા માટે જ ગણાવેલ છે. વળી આગળ પ્રકૃતિ અને પ્રદેશ બંધના કારણ તરીકે યોગ, અને સ્થિતિબંધ અને રસબંધના કારણ તરીકે કષાયો પાંચ કર્મગ્રંથમાં કહેશે, એટલે અહીં કતનિ આશય વિશેષહેતુ નિર્દેશ કરવાનો છે.

ગાથા ૫૬.

“દેશવિરતિએ ઉલ્લ હેતુ હોય” દેશવિરતિ ગુણસ્થાનક વિગ્રહગતિ અને અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં હોતું નથી એટલે કાર્મણ કાયયોગ અને

ઓદારિકમિશ્ર કાયધોગ એ બે ન હોય, અને ત્રસકાયની અવિરતિથી વિરમેલ હોવાથી તે પણ ન હોય. અહીં શંકા થાય છે કે-ત્રસની અવિરતિ માત્ર સંકલ્પથીજ ટળી છે, પણ આરંભથી નહી તેા અહીં ત્રસની અવિરતિ કેમ ટાળી? ઉત્તર:—ગૃહસ્થોને અશક્ય પરિહાર હોવાથી આરંભથી ત્રસની અવિરતિ હોવા છતાં તે અલ્પ હોવાથી અહીં તેની વિવક્ષા કરી નથી. આ વસ્તુ બૃહસ્પતકની ચૂણી અનુસાર લખેલ છે. અને અપ્રત્યાખ્યાનાવરણીય ચાર કષાયના ઉદયનો અભાવ હોવાથી તે પણ અહીં હોય નહીં.

ગાથા ૫૯.

“એ ત્રણ ગુણદાણે સાત કર્મ બાંધે” મિશ્ર ગુણદાણે તથા-સ્વભાવથીજ જીવ આયુષ્ય બાંધતો નથી. અપૂર્વદ્રશ્ય અને અનિવૃત્તિ બાદરે અતિ વિશુદ્ધ અધ્યવસાય હોવાથી આયુષ્ય બંધાતું નથી. કાલજ કે આયુષ્યબંધ થોવના પાણિામયી થાય છે.

“એ બે વજ્રને છ કર્મ બાંધે” મોહનીયનો બંધ બાદર કષાયના ઉદયે થાય છે, અને સૂક્ષ્મસંપરાયે બાદર કષાયનો અભાવ હોવાથી મોહનીય ન બંધાય તથા અતિવિશુદ્ધ હોવાથી આયુષ્ય પણ ન બંધાય.

ગાથા ૬૧

“મિશ્રે મરે તરીનેથી ત્યાં આઠ ઉદીરે” મિશ્ર ગુણદાણે આઠ કર્મનીજ ઉદીરણા હોય. કોઈ કાળે સાતની ઉદીરણા ન હોય. કાલજ કે મિશ્ર ગુણદાણે આવવિકાશેષ આયુષ્યનો અભાવ છે. મિશ્ર ગુણદાણે સંલેલો જીવ આયુષ્ય એક અન્તર્મૂહૂર્ત બાકી હોય ત્યારે મિશ્ર ભાવને તજીને મિથ્યાત્વે અથવા સમ્યક્ત્વે જાય છે.

“છ કર્મ ઉદીરે” ત્યાં અતિ વિશુદ્ધ પરિણામ હોવાથી આયુષ્ય અને વેદનીયની ઉદીરણાનો અભાવ છે.

“ શેષ ય કર્મ ઉદીરે ” ઉપશાન્તમોહ ગુણઠાણે અતિવિશુદ્ધ પરિણામ હોવાથી વેદનીય અને આયુષની ઉદીરણા ન હોય અને મોહનીયતા ઉદયનો અભાવ હોવાથી તેની પણ ઉદીરણા ન હોય. કારણ કે વેદમાનમેવોદીર્યતે વેદાતું કર્મજ ઉદીરાય છે.

ગાથા ૬૨

સારાંશ:—ત્રીજે ગુણઠાણે આઠની ઉદીરણા. પહેલે, બીજે, ચોથે, પાંચમે અને છઠ્ઠે સાત અને આઠ કર્મની ઉદીરણા, સાતમાથી લઈને દશમાની એક આવલિકા બાકી રહે ત્યાં સુધી છની ઉદીરણા. દશમાની છેલ્લી આવલિકાથી લઈને બારમાની છેલ્લી આવલિકા બાકી રહે ત્યાં સુધી પાંચ કર્મની ઉદીરણા. બારમાની છેલ્લી આવલિકાથી તેરમ ના અન્ત સુધી બેની ઉદીરણા. ઉદીરણા અધિકારમાં સર્વ કર્મની ઉદય—યનાની સ્થિતિ એક આવલિકા શેષ હોય ત્યારે ઉદીરણા ત્રટકે એ ભાવાર્થ છે.

“એ ૩ ગુણઠાણે પરસ્પર સરખા” સર્વ જીવને શ્રીભિએ વદના એ ત્રણ ગુણઠાણાં હોય માટે સરખા કલા.

ગાથા ૬૪

ઔપશમિક ભાવ :—મોહનીય કર્મના સર્વથા દબાઈ જવાથી એટલે વિપાક અને પ્રદેશરૂપપણાએ બન્ને પ્રકારના ઉદયના ઉપશમથી (અભાવથી) પ્રગટ થયેલ જે જીવ સ્વભાવ તે ઔપશમિક ભાવ.

જ્ઞાયિક ભાવ :—કર્મનો અત્યંત ક્ષય થવાથી પ્રગટ થયેલ જે જીવ સ્વભાવ તે જ્ઞાયિક ભાવ.

જ્ઞાયોપશમિક ભાવ:—ઉદયમાં આવેલ કર્મનો ક્ષય અને અનુદિત કર્મનો ઉપશમ થવાથી પ્રગટ થયેલ જીવ સ્વભાવ તે જ્ઞાયોપશમિક ભાવ. અહીં ઉપશમના બે અર્થ છે. (૧) ઉદયમાં આવેલ કર્મનો ભાગ્યને નાશ કરવો અને જે ઉદયમાં નથી આવ્યાં પણ આવવાનાં છે તેમજી.

અધ્યવસાય અનુસારે રસ ઓછો કરવો એટલે તેઓને હીનશક્તિવાળાં કરવાં અને રહેલ શક્તિના પ્રમાણમાં ભોગવવાં. આ અર્થ ઉદયયુક્ત ક્ષયોપશમવાળાં જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય અને અંતરાયમાં ઘટે છે. (૨) ઉદયમાં આવેલાં કર્મનો ભોગવી નાશ કરવો અને ઉદયમાં નહિ આવેલાં તેઓને હીનશક્તિવાળાં કરી એવી સ્થિતિમાં મૂકવાં કે સ્વરૂપતઃ ઈજા ન આપી શકે. પરરૂપે ભોગવાઈ દૂર થાય. આ અર્થ મોહનીયમાં લાગુ થાય છે.

ઔદયિકભાવ:—કર્મની શુભાશુભ પ્રકૃતિના (રસના) ઉદયથી પ્રગટ થયેલ જીવ સ્વભાવ તે ઔદયિક ભાવ.

પારિણામિકભાવ:—જેને લઈને મૂળ વસ્તુમાં કોઈ પણ પ્રકારનું પરાવર્તન ન થાય એવો ભાવ તથા ધર્માસ્તિકાયાદિ દ્રવ્યોમાં રહેલ જે સ્વતઃસિદ્ધ સ્વભાવ તે પારિણામિકભાવ.

ગાથા ૬૫

કેવળજ્ઞાન:—કેવળજ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષયથી ઉત્પન્ન થાય તે ક્ષાયિક કેવળજ્ઞાન.

કેવળદર્શન:—કેવળદર્શનાવરણીય કર્મના ક્ષયથી ઉત્પન્ન થાય તે ક્ષાયિક ભાવનું કેવળ દર્શન.

ક્ષાયિં સમ્યક્ત્વ:—અનંતાનુભવેથી ચાર કપાય અને ત્રણ દર્શનમોહનીય એ સાત પ્રકૃતિનો ક્ષય થવાથી આત્મામાં ઉત્પન્ન થયેલ તત્ત્વરચિગુણ તે ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ.

દાનાદિ પાંચ લબ્ધિ:—દાનાન્તરાય, લાભાન્તરાય, ભોગાન્તરાય, ઉપભોગાન્તરાય અને વીર્યાન્તરાય એ પાંચ પ્રકારના અંતરાય કર્મનો ક્ષય થવાથી ઉત્પન્ન થાય તે દાનાદિ પાંચ લબ્ધિ જાણવી.

યથાખ્યાત ચારિત્ર:—ચારિત્ર મોહનીયતા ક્ષયથી ઉત્પન્ન થયેલ તે યથાખ્યાત ચારિત્ર.

“૪ જ્ઞાન, ૩ અજ્ઞાન” મતિજ્ઞાન—મતિઅજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન—શ્રુત-અજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન—વિભંગજ્ઞાન અને મનઃપર્યવજ્ઞાન, તે તે પ્રકારના જ્ઞાનાવરણીયકર્મના ક્ષયોપશમથી ઉત્પન્ન થાય છે.

“૩ દર્શન” ચક્ષુદર્શન, અચક્ષુદર્શન અને અવધિદર્શન તે તે પ્રકારના દર્શનાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમથી ઉત્પન્ન થાય છે.

“દાનાદિ પાંચ લબ્ધિ” દાન, લાભ, ભોગ, ઉપભોગ અને વીર્ય આ પાંચ લબ્ધિઓ તે તે પ્રકારના અંતરાયકર્મના ક્ષયોપશમથી ઉત્પન્ન થાય છે.

પ્રશ્ન:—દાનાદિ પાંચ લબ્ધિઓ પહેલાં ક્ષાયિક ભાવની કહી છે. અને અહીં ક્ષયોપશમિક ભાવના કહી છે. તે વિરોધ કેમ નહીં ?

ઉત્તર—દાનાદિ લબ્ધિઓ બે પ્રકારની છે. (૧) અંતરાયકર્મના ક્ષયથી ઉત્પન્ન થતી (૨) અંતરાય કર્મના ક્ષયોપશમથી ઉત્પન્ન થતી. ત્યાં ક્ષાયિક ભાવમાં ગણાવેલી ક્ષયથી ઉત્પન્ન થયેલ અને કેવલજ્ઞાનીને હોય છે, જ્યારે બીજા પ્રકારની છદ્મસ્થાને હોય છે.

ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વ :—અનંતાનુબંધી ચતુષ્ક અને દર્શન મોહનીયના ક્ષયોપશમથી ઉત્પન્ન થયેલ ભાવ.

દેશવિરતિ :—અપ્રત્યાખ્યાનાવરણીય ચાર કપાયના ક્ષયોપશમથી ઉત્પન્ન થયેલ ભાવ,

સર્વવિરતિ :—પ્રત્યાખ્યાનાવરણીય ચાર કપાયના ક્ષયોપશમથી સર્વવિરતિ ગુણ ઉત્પન્ન થાય છે.

ગાથા ૬૬

“અજ્ઞાનપણું” મિથ્યાત્વના ઉદયથી અસદ્ અધ્યવસાયવાળું સદ્જ્ઞાન પણ અજ્ઞાન છે. પાછળની ગાથામાં ત્રણ અજ્ઞાનને ક્ષયોપશમિક ભાવમાં ગણેલ છે. અને અહીં ઔદયિક ભાવમાં ગણેલ છે.

તો ત્યાં ક્ષાયોપશમિક ભાવમાં ગણવાનું કારણ એ છે કે તે જ્ઞાનાવ રણીય કર્મના ક્ષયોપશમથી ઉત્પન્ન થાય છે તે અપેક્ષાએ કહેલ છે. અને અહીં ઔદયિક ભાવમાં ગણવાનું કારણ એ છે કે અજ્ઞાનતાનું મુખ્ય કારણ મિથ્યાત્વ મોહનીયનો ઉદય છે.

અસિદ્ધત્વ:—આઠ પ્રકારના કર્મના ઉદયથી ઉત્પન્ન થયેલ ભાવ.

અસંયમ:—અવિરતિપાણું. અપ્રત્યાખ્યાનાવરણીય ક્ષાયના ઉદયથી ઉત્પન્ન થાય છે.

૬ “લેશ્યા” :—(૧) જેઓના મતથી લેશ્યા ક્ષયાન્તર્ગત દ્રવ્ય છે. તેમના મતે ક્ષાય મોહનીયતા ઉદયથી ઉત્પન્ન થતી હોવાથી ઔદયિક. (૨) જેઓ લેશ્યાને યોગ પરિણામરૂપ માને છે તેઓના મતે ત્રણ-યોગ જનક કર્મના ઉદયથી ઉત્પન્ન થતી હોવાથી ઔદયિક ભાવે. (૩) જેઓ લેશ્યાને આઠે કર્મના પરિણામરૂપ માને છે તેઓના અભિપ્રાયથી સંસારિત્વ અને આઠ પ્રકારના કર્મના ઉદયથી ઉત્પન્ન થયેલ છે.

“જ ક્ષાય” ક્રોધ, માન, માયા અને લોભરૂપ ચાર ક્ષાયો મોહનીય કર્મના ઉદયથી ઉત્પન્ન થાય છે.

“જ ગતિ” નારકત્વ, નિર્યાકત્વ, મનુજત્વ અને દેવત્વરૂપ પર્યાય ગતિના કર્મના ઉદયથી ઉત્પન્ન થાય છે.

“ત્રણ વેદ” સ્ત્રીવેદ, પુરુષવેદ અને નપુંસકવેદ નોક્ષાય મોહનીયતા ઉદયથી ઉત્પન્ન થાય છે. એટલે ઔદયિકભાવે છે.

“મિથ્યાત્વ” અનત્ત્વની શ્રદ્ધારૂપ મિથ્યાત્વ મોહનીયતા ઉદયથી ઉત્પન્ન થતું હોવાથી ઔદયિક છે.

ગાથા ૬૮.

ક્ષાયિક—પારિણામિક:—આ ભાગો સિદ્ધોને હોય એટલે ૫

ક્ષાયિક—ઔદયિક—પારિણામિક :—આ ભાગો કેવળીને હોય એટલે ૧

ક્ષાયોપશમિક—ઔદયિક—પારિણામિક :—ચારે ગતિમાં હોય.
એટલે ૪

ઔપશમિક—ક્ષાયોપશમિક—ઔદયિક—પારિણામિક—ચારે ગતિમાં
એટલે ૪

ક્ષાયિક—ક્ષાયોપશમિક—ઔદયિક—પારિણામિક :— ચારે ગતિમાં
એટલે ૪

ઔપશમિક—ક્ષાયિક—મિશ્ર — ઔદયિક—પારિણામિક :— મનુષ્યગતિ
એટલે ૧

કુલ ચારે ગતિ આશ્રયીને ૧૫ ભેદ સાંનિપાતિક ભાવના થાય.
તેમાં મુખ્ય ભેદ ૬ છે. તે જીવમાંહે સંભવે, બીજા નહિ.

ગાથા ૬૯.

ચાર ઘાતિ કર્મનો ક્ષાયોપશમિક ભાવ હોય છે પણ કેવળ
જ્ઞાનાવરણીય અને કેવળ દર્શનાવરણીયનો ક્ષાયોપશમિક ભાવ હોતો
નથી. એટલી વિશેષતા સમજવી.

અજીવ દ્રવ્યને વિષે ભાવ

ધર્માસ્તિકાય—અધર્માસ્તિકાય—આકાશસ્તિકાય — પુદ્ગલસ્તિકાય
અને કાળ એ પાંચ અજીવ દ્રવ્યો છે. પુદ્ગલસ્તિકાય સિવાય બાકીનાં
ચાર અજીવ દ્રવ્યોને વિશે પારિણામિક ભાવ હોય છે. ધર્માસ્તિકાય
જીવ અને પુદ્ગલોને ગતિમાં સહાયરૂપ કાર્યમાં અનાદિકાલથી પરિણ-
મિત છે. અધર્માસ્તિકાય જીવ અને પુદ્ગલને સ્થિતિમાં સહાયરૂપ
પોતાના કાર્યમાં અનાદિકાલથી પરિણમિત છે. આકાશસ્તિકાય જીવ
અને પુદ્ગલને અવકાશ આપવારૂપ પોતાના કાર્યમાં અનાદિકાલથી
પરિણમિત છે. કાલ સમયપર્યાયરૂપ સ્વકાર્યમાં અનાદિકાલથી પરિણ-
મિત છે. માટે આ ચારેનો અનાદિ પારિણામિક ભાવ છે.

પુદ્ગલ દ્રવ્યમાં પારિણામિક અને ઔદયિક એ બે ભાવ રહેલ
છે. ત્યાં પારિણામિક ભાવ બે ભેદે છે. સાદિ—પારિણામિક અને અનાદિ-

પારિણામિક. ત્યાં દ્વયશુક્રાદિ સ્કંધો સાદિ—કાલથી તે તે ભાવમાં પરિણુ-
મેલ હોવાથી તેનો સાદિ—પારિણામિક ભાવ હોય છે. જ્યારે મેરૂ
વગેરે શાશ્વતા પદાર્થો અનાદિ—કાલથી તે તે ભાવમાં પરિણુમેલ હોવાથી
તેનો અનાદિ—પારિણામિક ભાવ હોય છે. ઔદારિકાદિ શરીરનામ-
કર્માદિના ઉદયથી ગ્રહણ કરેલા અનંત પરમાણુવાળા સ્કંધો તથા
અંગોપાંગાદિ આકાર તથા વર્ણાદિને ઔદયિક અને પારિણામિક
ભાવ ઘટે છે. કારણ કે એ સ્વ-સ્વભાવમાં પરિણુત હોવાથી પારિણા-
મિક ભાવ. અને ઔદારિક આદિ શરીરનામ—કર્મજન્ય હોવાથી ઔદયિક
ભાવ. જીવ જીને નથી ગ્રહણ કરી શકતો એવા દ્વિ-આણુકાદિસ્કં-
ધોમાં જે વધઘટ થાય તેમાં તે સાદિ—પારિણામિક ભાવ ઘટે છે.
ટીકામાં જીવ જીને ગ્રહણ કરી શકે છે તેવા સ્કંધોમાંજ ઔદયિક
ભાવ કહેવ છે. જ્યારે ટંબામાં દ્વિ-આણુકાદિને પણ ઔદાયિક ભાવ
કહ્યો છે. તેનો આશય સમજી શકાતો નથી, કારણ કે તેમાં તે
સાદિ—પારિણામિક ભાવ ઘટે છે કારણ વર્ણાના પુદ્ગલ સ્કંધોમાં
ઔપશમિક આદિ ભાવો ઘટી શકે છે. પણ તેની અહીં વિવક્ષા
કરેવ નથી.

ગાથા. ૭૦.

“ ત્યારે ૪ ભાવ હોય ” (૧) પારિણામિક (૨) ઔદયિક (૩)
ક્ષાયોપશમિક (૪) ઔપશમિક. અથવા (૧) પારિણામિક (૨) ઔદયિક
(૩) ક્ષાયોપશમિક (૪) ક્ષાયિક. પંચસંગ્રહ દ્વાર બીજું ગા. ૬૪ ની
ટીકામાં આ પ્રમાણે વિશેષતા છે—ત્યાં “ ઉપશમક-ઉપશાન્ત, ” પદથી
ગ્નાતમાથી અગિયારમા સુધીનાં ચાર ગુણસ્થાનક ગ્રહણ કરેલ છે.
અને “ અપૂર્વ તથા ક્ષીણ ” પદથી આઠમું, નવમું, દશમું અને
બારમું એ ચાર ગુણસ્થાનક ગ્રહણ કરેલ છે. ત્યાં ઉપશમ શ્રેણીવા-
ળાને ઔપશમિક ચારિત્ર માનેલ છે. પણ ક્ષપકશ્રેણીવાળા માટે
ચારિત્રનો કોઈ ઉલ્લેખ નથી, જ્યારે ટીકા અને ટંબા અનુસાર આઠમે

ગુણઠાણે ક્ષાયોપશમિક ચારિત્ર અને ઉપશમ શ્રોણીવાલાને ૯-૧૦-૧૧ એ ગુણઠાણે ઉપશમ ચારિત્ર તથા ક્ષપક શ્રોણીવાળા માટે ચરિત્રનો કોઈ ઉલ્લેખ નથી.

અગિયારમા ગુણઠાણે મોહનીયનો સમ્પૂર્ણ ઉપશમ હોય છે એટલે માત્ર ઔપશમિક ચારિત્ર હોય છે. નવમે અને દશમે ઔપશમિક ક્ષાયોપશમિક એ બે ચારિત્ર હોય છે. કારણ કે એ બે ગુણઠાણે ચારિત્ર મોહનીયની કેટલીક પ્રકૃતિઓ ઉપશાન્ત હોય છે. બધી નહીં. એટલે ઉપશાન્ત પ્રકૃતિઓની અપેક્ષાએ ઔપશમિક અને અનુપશાન્ત પ્રકૃતિઓની અપેક્ષાએ ક્ષાયોપશમિક ચારિત્ર સમજાય છે. એવા પ્રમાણે ક્ષપક શ્રોણીવાળાને ચારિત્ર મોહનીયની કેટલીક પ્રકૃતિઓનો ક્ષય અને કેટલીકનો ક્ષયોપશમ હોવાથી ક્ષાયિક અને ક્ષાયોપશમિક ચારિત્ર ૯-૯-૧૦-૧૨ ગુણઠાણે સમજાય છે.

ગાથા. ૭૦.

આ ગાથા કોઈ એક જીવને રિવક્ષિત સમયે કેટલા ભાવો હોય તે સંબંધિ છે. એક જીવમાં જુદા જુદા સમયે અથવા અનેક જીવમાં એક સમયે પાંચે ભાવો હોઈ શકે છે. ત્યાં ગુણઠાણાની અપેક્ષાએ પહેલા ત્રણ ગુણઠાણામાં ઔદયિક-ક્ષાયોપશમિક અને પારિણામિક એ ત્રણ ભાવો હોય છે. ચોથાથી અગિયારમા સુધીનાં આઠ ગુણઠાણામાં પાંચે ભાવો હોય છે. બારમા ગુણઠાણે ઔપશમિક સિવાયના ચાર ભાવો હોય છે. તેરમા અને ચૌદમા ગુણઠાણે ક્ષાયિક-ઔદયિક-પારિણામિક એ ત્રણ ભાવો હોય છે.

અનેક જીવની અપેક્ષાએ ગુણસ્થાનકોમાં ભાવોના ઉત્તરભેદ:-

ઔપશમિક ભાવના ભેદો આ પ્રમાણે:-સમ્યક્ત્વ ચોથાથી અગિયારમા ગુણઠાણા પર્યંત હોય અને ચારિત્ર ૯-૧૦-૧૧ એ ત્રણ ગુણઠાણે હોય.

ક્ષાયોપશમિક ભાવના ઉત્તરભેદો આ પ્રમાણે:—

પહેલા બે ગુણુઠાણે ત્રણ અજ્ઞાન, ચક્રુ—અચક્રુદર્શન, અને પાંચ લબ્ધિ એ દશ ભેદો હોય. ત્રીજે મિશ્રદ્રષ્ટિ ગુણુઠાણે ત્રણ મિશ્રજ્ઞાન, ત્રણ દર્શન, પાંચ લબ્ધિ અને મિશ્ર મોહનીય એ બાર ભેદ હોય. (અહિં અવધિદર્શન સિદ્ધાન્તની અપેક્ષાએ ગણાવેલ છે.) ચોથે ગુણુઠાણે ત્રણ જ્ઞાન, ત્રણ દર્શન, પાંચ લબ્ધિ અને સમ્યક્ત્વ મોહનીય એ બાર ભેદો હોય. પાંચમે ગુણુઠાણે દેશવિરતિ સહિત તેર ભેદ હોય. છઠ્ઠે—સાતમે ગુણુઠાણે મનઃપર્ચવજ્ઞાન સહિત અને દેશવિરતિને બદલે સર્વવિરતિ સહિત ચૌદ હોય. ૮-૯-૧૦ એ ત્રણ ગુણુઠાણે સમ્યક્ત્વ વિના તેર ભાવ હોય. અગિયારમે તથા બારમે ગુણુઠાણે ચારિત્ર વિના બાર ભાવ હોય. તેરમે અને ચૌદમે ગુણુઠાણે ધાતીકર્મનો ક્ષય થવાથી ક્ષાયોપશમિક ભાવ હોતો નથી.

ઔદયિક ભાવના ઉત્તરભેદ આ પ્રમાણે—

મિથ્યાત્વ ગુણુઠાણે ચાર ગતિ, ચાર ક્ષાય, ત્રણ વેદ, છ વેશ્યા, અજ્ઞાન, અસિદ્ધત્વ, અવિરતિ અને મિથ્યાત્વ એ ૨૧ ભેદ હોય. સાસ્વાદને મિથ્યાત્વ વિના ૨૦ ભેદ હોય. મિશ્ર અને અવિરતિ સમ્યગ્દ્રષ્ટિ ગુણુઠાણે અજ્ઞાન વિના ૧૯ ભાવ હોય, (મિશ્ર ગુણુઠાણે જ્ઞાન અને અજ્ઞાન મિશ્ર હોય છે. કર્મગ્રંથકાર અજ્ઞાન માને છે સિદ્ધાંતકાર એકલું જ્ઞાન માને છે) દેશવિરતિ ગુણુઠાણે નરકગતિ અને દેવગતિ વિના ૧૭ ભાવ હોય. પ્રમત્ત ગુણુઠાણે તિર્થચગતિ અને અસંયમ ૧૫ ભાવ હોય. અપ્રમત્ત વિના ગુણુઠાણે પ્રથમની ત્રણ વેશ્યા સિવાય બાકીના બાર ભાવ હોય. આઠમે અને નવમે ગુણુઠાણે પદ્મ અને તેજે વેશ્યા વિના ૧૦ ભાવ હોય. સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણુઠાણે ત્રણ વેદ અને ત્રણ ક્ષાય વિના ચાર ભાવ હોય. (સંજવલન લોભ, મનુષ્યગતિ, શુકલ વેશ્યા અને અસિદ્ધત્વ). ઉપધાન્તમોહ, ક્ષીણમોહ અને સયોગિ

કેવલિ ગુણઠાણે સંજ્વલન લોભ વિના ત્રણ ભાવ હોય. અયોગિ કેવલિ ગુણઠાણે મનુષ્યગતિ અને અસિદ્ધત્વરૂપ બે ભાવ હોય છે.

પારિણામિક ભાવના ઉત્તરભેદ આ પ્રમાણે:—

મિથ્યાત્વ ગુણઠાણે ભવ્યત્વ, અભવ્યત્વ અને જીવત્વ એ ત્રણ ભેદ હોય. સાસ્વાદનથી ક્ષીણમોહ સુધી ભવ્યત્વ અને જીવત્વ એ બે ભેદ હોય. તેરમે અને ચૌદમે ગુણઠાણે અસન્ન સિદ્ધાવસ્થા ભણી તથા ધાતીકર્મ ખપાવ્યા તેથી કે બીજા કોઈ કારણે ભવ્યત્વ પૂર્વાચાર્યોએ વિવક્ષ્યું નથી તેથી એક જીવત્વ પારિણામિકભાવે હોય.

ક્ષાયિક ભાવના ઉત્તરભેદ આ પ્રમાણે:—

ચોથાથી અગિયારમા ગુણઠાણા સુધી સમ્યક્ત્વ હોય. બારમે ગુણઠાણે સમ્યક્ત્વ અને ચારિત્ર હોય. તેરમે અને ચૌદમે ગુણઠાણે સમ્યક્ત્વ, ચારિત્ર, જ્ઞાન, દર્શન અને પાંચ લબ્ધિ એ નવ ભાવ હોય.

એમ ગુણઠાણે જેટલા જેટલા ભાવના ભેદ છે તેને સંબંધે બનતા સાન્નિપાતિક ભેદો યથાસંભવ વિચારી લેવા, જેમકે મિથ્યાત્વ ગુણઠાણે ઔદયિક ભાવના ૨૧, ક્ષાયોપશમિક ભાવના ૧૦ અને પારિણામિક ભાવના ૩ સર્વે મહીને ૩૪ ભાવભેદો હોય.

ગાથા. ૭૨.

“એક તે સંખ્યા રહિત છે” સંખ્યાની મનલબ્ધ ભેદ સાથે છે. એટલે જેમાં ભેદની પ્રતીતિ થાય તે સંખ્યા કહેવાય છે. એકમાં ભેદની પ્રતીતિ થતી નથી કારણ કે જ્યારે એક ઘડો આપણે જોઈએ છીએ ત્યારે આ ઘટ છે એવી પ્રતીતિ ઉત્પન્ન થાય છે. પણ આ એક ઘટ છે એવી પ્રતીતિ થતી નથી. અથવા આપવા અને લેવામાં જ્યારે એક વસ્તુ પ્રાયઃ કોઈ ગણના કરીને આપવું-લેવું નથી. આ કમરણથી બધાથી ઓછા હોવા છતાં એકની જઘન્ય સંખ્યાતા તરીકે ગણના થતી નથી. ભેદની પ્રતિ બે આદિથી થાય છે માટે બેજ જઘન્ય સંખ્યાનું ગણી શકાય.

ગાથા. ૭૩.

અનવસ્થિત:—આગળ આગળ વધતો જતો હોવાથી નિયત પરિમાણના અભાવવાળો ખાલો તે અનવસ્થિત ખાલો.

શ્લોકા:—એક એક સાક્ષિભૂત સરસવથી ભરાતો હોવાથી શ્લોકા.

પ્રતિશ્લોકા:—પ્રતિસાક્ષિભૂત સરસવો વડે ભરાતો હોવાથી પ્રતિશ્લોકા.

મહાશ્લોકા:—મહાસાક્ષિભૂત સરસવો વડે ભરાતો હોવાથી મહાશ્લોકા.

ગાથા ૭૪.

અનવસ્થિત ખાલો પહોંચો ખાલી કરીએ તે વખતે તે નિયત માપવાળો હોવાથી તે અનવસ્થિત કહેવાય નહીં. પણ ત્યારપછી આગળ જતાં ક્રમે ક્રમે વધતો જશે માટે તેનું પરિમાણ અનિયમિત હોવાથી તે અનવસ્થિત ગણાય. અને અનવસ્થિત થયા પછી જ સાક્ષિ સરસવ શ્લોકામાં નાંખાય તે પહેલાં નહીં.

ગાથા ૭૭.

પ્રથમ લક્ષ્યોજન પ્રમાણ મૂલ અનવસ્થિત પલ્લને સરસવો વડે ભરવો. પછી તે ભરેલા ખાલાને ઉપાડીને એક એક સરસવ જંબૂદ્વીપ આદિ પ્રત્યેક દ્વીપ અને સમુદ્રને વિષે મુકવા. આ પ્રમાણે એક એક સરસવ નાખતાં જ દ્વીપ કે સમુદ્રમાં મૂલ અનવસ્થિત પલ્લ ખાલી થાય તે દ્વીપ કે સમુદ્ર જેવડો લાંબો—પહોળો તથા ઉંચાઈમાં પહેલા પલ્લ જેવડો બીજો અનવસ્થિત પલ્લ કલ્પવો. અને એને શિખાસહિત સરસવોથી ભરવો અને એક એક સરસવ આગળના દ્વીપ અને સમુદ્રમાં નાંખતા જવું. આ પ્રમાણે એક એક સરસવ નાંખતા જ્યારે અનવસ્થિત પલ્લ ખાલી થાય ત્યારે એક સરસવ શ્લોકા પલ્લમાં નાખવો. વળી તે દ્વીપ કે સમુદ્ર જેવડો અનવસ્થિત પલ્લ બનાવવો અને તેને સરસવે કરીને શિખાસહિત નૃ. ક. ૧૯

ભરવો અને પછી આગળના દ્વીપ અને સમુદ્રે એક એક સરસવ નાખવો અને ખાલી થાય ત્યારે એક સરસવ શલાકામાં નાખવો. આ પ્રમાણે જ્યારે અનવસ્થિત પાલો ખાલી થતો જાય ત્યારે એક એક સરસવ શલાકા પ્યાલામાં મુકતા જઈએ અને જે જે દ્વીપ કે સમુદ્રે ખાલી થાય તે તે દ્વીપ કે સમુદ્ર જેવડો નવો—નવો અનવસ્થિત કલ્પતા જવું, આ પ્રમાણે કરતાં જ્યારે શલાકા પલ્ક પૂર્ણ ભરાઈ જાય ત્યારે જે દ્વીપ કે સમુદ્રે અનવસ્થિત ખાલી થતો હોય તે દ્વીપ કે સમુદ્ર જેવડો અનવસ્થિત પ્યાલો કલ્પવો અને સરસવોથી ભરવો. તેને ખાલી કરી સાક્ષીભૂત સરસવ શલાકામાં સમાયે એમ ન હોવાથી એમને એમ ભરવો; અને ત્યાંથી શલાકા પ્યાલો ઉપાડીને એક એક દ્વીપ—સમુદ્રે એક એક સરસવ નાંખતા જવું. આ પ્રમાણે શલાકા પ્યાલો ખાલી થાય ત્યારે એક સરસવ પ્રતિશલાકામાં નાખવો. આ વખતે અનવસ્થિત ભરેલ હોય. શલાકા ખાલી હોય અને પ્રતિ-શલાકામાં એક સરસવ હોય છે.

ફરી અનવસ્થિત પલ્કને લઈને આગળના દ્વીપ—સમુદ્રે એક એક સરસવ નાંખતા જવું અને ખાલી થાય ત્યારે એક સરસવ શલાકા પ્યાલામાં નાખવો અને તે દ્વીપ કે સમુદ્ર જેવડો નવો અનવસ્થિત પ્યાલો કલ્પવો તેને સરસવે કરીને ભરવો અને પાછો એક—એક સરસવ એક—એક દ્વીપ અને સમુદ્રમાં નાંખતા જવું. એ રીતે ફરી બીજી-વાર શલાકા પ્યાલાને પૂર્ણ ભરવો અને જે દ્વીપ—સમુદ્રે અનવસ્થિત ખાલી થયો હોય તે દ્વીપ—સમુદ્ર જેવડો ઉત્તરાનવસ્થિત કલ્પવો અને એને સરસવે કરીને ભરવો. હવે અનવસ્થિત ભરેલ છે. શલાકા પલ્ક પૂર્ણ છે અને પ્રતિશલાકામાં એક સરસવ છે. પછી શલાકા પ્યાલાને ઉપાડીને ત્યાંથી આગળના દ્વીપ—સમુદ્રે એક—એક સરસવ નાખી ખાલી કરવો અને ખાલી થયે છતે એક સરસવ પ્રતિશલાકામાં નાંખવો. હવે પ્રતિશલાકામાં બે સરસવ છે. શલાકા ખાલી છે અને અનવસ્થિત

ભરેલો પડ્યો છે. તેને ઉપાડીને ત્યાંથી આગળના દ્વીપ—સમુદ્રે એક એક સરસવ નાખવો. ખાલી થાય ત્યારે શલાકામાં એક સાક્ષી સરસવ નાખવો અને એ રીતે શલાકા પૂર્ણ ભરવો. ત્યારે અનવસ્થિત પણ ભરેલો હોય. પછી શલાકાને ઉપાડીને આગળના દ્વીપ—સમુદ્રે ખાલી કરવો. અને ખાલી થાય ત્યારે એક સરસવ પ્રતિશલાકામાં નાખવો. આ રીતે અનવસ્થિત વડે શલાકા અને શલાકાવડે પ્રતિશલાકા પૂર્ણ ભરવો, પ્રતિશલાકા પૂર્ણ થાય ત્યારે અનવસ્થિત, શલાકા અને પ્રતિશલાકા ત્રણે ખાલા પૂર્ણ ભરેલા હોય છે. પછી પ્રતિશલાકાને ઉપાડીને આગળના દ્વીપ—સમુદ્રે ખાલી કરવો અને ખાલી થાય ત્યારે મહાશલાકામાં એક સાક્ષી સરસવ નાખવો. ત્યારે મહાશલાકામાં એક સરસવ પ્રતિશલાકા ખાલી અને શલાકા તથા અનવસ્થિત ભરેલા હોય છે. પછી શલાકાને ઉપાડીને આગળના દ્વીપ અને સમુદ્રે ખાલી કરવો, અને ખાલી થાય ત્યારે એક સરસવ પ્રતિશલાકામાં નાખવો. ત્યારે મહાશલાકા તથા પ્રતિશલાકામાં એક એક સરસવ અને શલાકા ખાલી તથા અનવસ્થિત ભરેલ હોય છે, પછી અનવસ્થિતને ઉપાડીને આગળના દ્વીપ—સમુદ્રે ખાલી કરવો અને તેના વડે શલાકા ભરવો. શલાકા ભરાય ત્યારે અનવસ્થિતને ભરેલો રાખવો અને શલાકાને ખાલી કરી એક સરસવ પ્રતિશલાકામાં નાખવો. આવી રીતે અનવસ્થિત વડે શલાકા અને શલાકાવડે પ્રતિશલાકાને પૂર્ણ ભરવો. પ્રતિશલાકા પૂર્ણ થાય ત્યારે મહાશલાકામાં એક સરસવ અને બાકીના ત્રણ ભરેલ હોય છે. પછી પ્રતિશલાકા ખાલી કરી મહાશલાકામાં એક સરસવ નાખવો. અને શલાકા ખાલી કરી પ્રતિશલાકામાં એક સરસવ નાખવો. તથા અનવસ્થિત ખાલી કરી એક સરસવ શલાકામાં નાખવો. આ રીતે ત્યારે મહાશલાકામાં એક સરસવ વધે ત્યારે પ્રતિશલાકા ખાલી હોય અને શલાકા તથા અનવસ્થિત ભરેલ હોય છે. આ પ્રમાણે પૂર્વ—પૂર્વ પદ્ય ખાલી થાય ત્યારે એક—એક સાક્ષી સરસવ આગળના ખાલામાં

નાંખના જવું. જ્યારે મહાશલાકા પૂર્ણ ભરાય ત્યારે પ્રતિશલાકા ખાલી હોય અને શલાકા તથા અનવસ્થિત ભરેલ હોય. અને એજ પ્રમાણે શલાકાવડે પ્રતિશલાકા અને અનવસ્થિત વડે શલાકાને પૂર્ણ કરતા જવું. જ્યારે મહાશલાકા અને પ્રતિશલાકા પૂર્ણ થાય ત્યારે શલાકા ખાલી હોય અને અનવસ્થિત ભરેલ હોય. પછી અનવસ્થિત-વડે શલાકાને પૂર્ણ ભરવો અને શલાકા પૂર્ણ ભરાય ત્યારે જે દ્વીપ કે સમુદ્ર હોય તે દ્વીપ કે સમુદ્ર જેવડો અનવસ્થિત કલ્પીને તેને પણ સરસવો વડે ભરી લેવો. આ પ્રમાણે ચારે ખાલા પૂર્ણ ભરેલ હોય.

મતાંતર:—જીવવિજયજીના ટખામાં આ વાત જુદી રીતે જણાવેલ છે તે અન્ય આચાર્યોનો મત હોય તેમ જણાવે છે. તેમાં કહ્યું છે કે પ્રથમ અનવસ્થિત વડે શલાકા પૂર્ણ ભરવો, શલાકા ભરાય ત્યારે અનવસ્થિત ખાલી રાખવો. ત્યાંથી આગળ શલાકામાંથી એક એક સરસવ નાખવો. શલાકા ખાલી થાય ત્યારે પ્રતિશલાકામાં એક સરસવ નાખવો એટલે જ્યારે પ્રતિશલાકામાં એક સરસવ હોય ત્યારે શલાકા અને અનવસ્થિત ખાલી હોય. પછી જ્યાં શલાકા ખાલી થયો તે દ્વીપ—સમુદ્ર જેવડો અનવસ્થિત કલ્પવો. અને એ રીતે અનવસ્થિત વડે શલાકા ભરવો. શલાકાવડે પ્રતિશલાકા ભરવો. જ્યારે પ્રતિશલાકા પૂર્ણ ભરાય ત્યારે અનવસ્થિત અને શલાકા ખાલી હોય છે. પછી પ્રતિ-શલાકા ઉપાડવો અને એક—એક દ્વીપ—સમુદ્રે એક—એક સરસવ નાંખવો અને તે ખાલી થયે છતે એક સાક્ષી સરસવ મહાશલાકામાં નાખવો. મહાશલાકામાં જ્યારે એક સરસવ હોય ત્યારે પાછગનાં ત્રણે ખાલા ખાલી હોય પછી જ્યાં પ્રતિશલાકા ખાલી થયો હોય ત્યાં નવો અનવસ્થિત કલ્પવો. અનવસ્થિત વડે શલાકા અને શલાકાવડે પ્રતિશલાકા અને પ્રતિશલાકાવડે મહાશલાકા આ ક્રમથી પૂર્ણ કરવા. જ્યારે મહાશલાકા પૂર્ણ થાય ત્યારે પ્રતિશલાકા—શલાકા અને અનવસ્થિત ખાલી હોય. પછી જ્યાં પ્રતિશલાકા ખાલી થયો હોય ત્યાં તેવડો અનવસ્થિત

કલ્પવો. પાછા એજ ક્રમથી એક-બીજાને પૂર્ણ કરવા. એ રીતે પ્રતિ-
શલાકા પૂર્ણ થાય ત્યારે મહાશલાકા અને પ્રતિશલાકા પૂર્ણ ભરેલા
હોય અને શલાકા તથા અનવસ્થિત ખાલી હોય. પછી જ્યાં શલાકા
ખાલી થયો હોય તેવડા દ્વીપ કે સમુદ્ર જેવડો અનવસ્થિત કલ્પવો.
અને અનવસ્થિત વડે શલાકા પૂર્ણ ભરવો અને જ્યાં અનવસ્થિત
ખાલી થયો હોય તે દ્વીપ કે સમુદ્ર જેવડો અનવસ્થિત કલ્પીને તેને
શિખા સહિત સરસવે પૂર્ણ ભરવો. આ રીતે ચારે ખાલા પૂર્ણ
ભરેલા થાય.

આ પ્રમાણે ટીકા અનુસાર અને ટખા અનુસાર ચારે ખાલા
પૂર્ણ થયા. હવે તે દરેક દ્વીપ-સમુદ્રમાં નાખેલા સરસવ તથા ચારે
ખાલાના સરસવને એકઠા કરવા અને તેમાંથી એક ઓછા કરવો તે
ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતું કહેવાય. બે જઘન્ય સંખ્યાતું અને બાકીનું બધું
મધ્યમ-સંખ્યાતું ગણાય.

ગાથા-૭૮

અસંખ્યાતા અને અનંતાનું સ્વરૂપ.

સંખ્યાતા-અસંખ્યાતા અને અનંતાની અંક સ્થાપના.

જઘન્ય-સંખ્યાતુ	૧	મધ્યમ-સંખ્યાતુ	૨	ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતુ	૩
જઘન્ય પરિત્ત-અસં.	૧	મધ્યમ-પરિત્ત-અસં.	૨	ઉત્કૃષ્ટ-પરિ અસં.	૩
જઘન્ય યુક્ત-અસં.	૪	મધ્યમ યુક્ત-અસં.	૫	ઉત્કૃષ્ટ-યુક્ત-અસં.	૬
જઘન્ય-અસં. અસં.	૭	મધ્યમ-અસં. અસં.	૮	ઉત્કૃષ્ટ-અસં. અસં.	૯
જઘન્ય પરિત્ત અનંતુ	૧	મધ્યમ-પરિત્ત-અનંતુ	૨	ઉત્કૃષ્ટ પરિત્ત અનંતુ	૩
જઘન્ય-યુક્ત-અનંતુ	૪	મધ્યમ યુક્ત-અનંતુ	૫	ઉત્કૃષ્ટ-યુક્ત અનંતુ	૬
જઘન્ય-અનંતાનંતુ	૭	મધ્યમ-અનંતાનંતુ	૮	ઉત્કૃષ્ટ અનંતાનંતુ	૯

૧ જઘન્ય પરિત્ત અસંખ્યાતું :- ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતામાં એકરૂપ
સહિત કરીએ ત્યારે જઘન્ય પરિત્ત અસંખ્યાતું થાય.

૨ મધ્યમ-પરિત્ત-અસંખ્યાતું :—જઘન્ય-પરિત્ત અસંખ્યાતામાં એકરૂપ યુક્ત કરતાં જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ-પરિત્ત અસંખ્યાતું ન થાય ત્યાં સુધી મધ્યમ-પરિત્ત અસંખ્યાતું.

૩ ઉત્કૃષ્ટ-પરિત્ત-અસંખ્યાતું :—જઘન્ય પરિત્ત અસંખ્યાતાનો રાશિ અભ્યાસ કરવાથી જઘન્ય યુક્ત અસંખ્યાતું થાય અને તેમાંથી એકરૂપ ઓછું કરીએ ત્યારે ઉત્કૃષ્ટ પરિત્ત-અસંખ્યાતું.

૪ જઘન્ય-યુક્ત અસંખ્યાતું :—જઘન્ય-પરિત્ત અસંખ્યાતાનો રાશિ અભ્યાસ કરવાથી જઘન્ય યુક્ત અસંખ્યાતું થાય. એક આવ-લિકાના આટલા સમયો હોય છે.

મધ્યમ-યુક્ત-અસંખ્યાતું :—જઘન્ય-યુક્ત-અસંખ્યાતામાં એક ઉમેરીએ એટલે ત્યાંથી માંડીને જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ-યુક્ત-અસંખ્યાતું ન થાય ત્યાં સુધીનું બધું મધ્યમ-યુક્ત અસંખ્યાતું કહેવાય.

૬ ઉત્કૃષ્ટ-યુક્ત-અસંખ્યાતું :—જઘન્ય-યુક્ત-અસંખ્યાતાનો રાશિ અભ્યાસ કરવાથી સાતમું જઘન્ય અસંખ્યાત-અસંખ્યાતું થાય, એકરૂપ ઓછું કરતાં ઉત્કૃષ્ટ-યુક્ત-અસંખ્યાતું થાય.

૭ જઘન્ય-અસંખ્યાત-અસંખ્યાતું :—જઘન્ય-યુક્ત-અસંખ્યાતાનો રાશિ અભ્યાસ કરવાથી જઘન્ય-અસંખ્યાત-અસંખ્યાતું થાય.

૮ મધ્યમ-અસંખ્યાત-અસંખ્યાતું :—જઘન્ય અસંખ્યાત-અસંખ્યાતામાં એક ઉમેરીએ તે જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ ન થાય ત્યાં સુધી મધ્યમ-અસંખ્યાત-અસંખ્યાતું કહેવાય.

૯ ઉત્કૃષ્ટ-અસંખ્યાત-અસંખ્યાતું :—જઘન્ય-અસંખ્યાત-અસંખ્યાતાનો રાશિ અભ્યાસ કરવાથી પહેલું જઘન્ય પરિત્ત અનંતું થાય. અને તેને એકરૂપ ઊણું કરીએ એટલે ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત-અસંખ્યાતું થાય.

૧ જઘન્ય-પરિત્ત-અનંતું :—સાતમા જઘન્ય-અસંખ્યાત-અસંખ્યાતાનો રાશિ અભ્યાસ કરવાથી પહેલું જઘન્ય-પરિત્ત અનંતું થાય.

૨ મધ્યમ-પરિત્ત અનંતું — જઘન્ય-પરિત્ત અનંતાને એકાદિકે યુક્ત કરતાં જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ ન થાય ત્યાં સુધી મધ્યમ-પરિત્ત-અનંતું.

૩ ઉત્કૃષ્ટ-પરિત્ત-અનંતું:—પહેલા જઘન્ય-પરિત્ત-અનંતાનો રાશિ અભ્યાસ કરવાથી જઘન્ય યુક્ત અનંતું થાય. અને તેને એકરૂપ ઊણું કરીએ ત્યારે ઉત્કૃષ્ટ-પરિત્ત અનંતું થાય.

૪ જઘન્યયુક્તાનંતું :— પહેલા જઘન્ય-પરિત્ત-અનંતાનો રાશિ અભ્યાસ કરવાથી જઘન્ય યુક્તાનંતું થાય. આટલા અભવ્યજીવો છે.

૫ મધ્યમ યુક્તાનંતું :—જઘન્ય યુક્તાનંતાને એકાદિકે યુક્ત કરતાં કરતાં જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ યુક્તાનંતું ન થાય ત્યાં સુધી સર્વ મધ્યમ યુક્તાનંતું.

૬ ઉત્કૃષ્ટ યુક્તાનંતું:—જઘન્ય યુક્તાનંતાને રાશિ અભ્યાસ કરવાથી સાતમું જઘન્ય-અનંતાનંતું થાય, તેને વળી એક રૂપ ઊણું કરીએ એટલે ઉત્કૃષ્ટ યુક્તાનંતું થાય.

૭ જઘન્ય-અનંતાનંતું :—ચોથા જઘન્ય-યુક્ત-અનંતાનો રાશિ અભ્યાસ કરવાથી સાતમું જઘન્ય અનંતાનંતું થાય.

૮ મધ્યમ-અનંતાનંતું:— જઘન્ય-અનંતાનંતાને એકાદિકે યુક્ત કરીએ એટલે પછીનું સર્વ મધ્યમ-અનંતાનંતું થાય.

૯ ઉત્કૃષ્ટાનંતાનંતું:—અનુયોગદ્વાર સૂત્રમાં કહ્યું છે કે :—

एवं उक्कोस्रयं अणताणंतयं नत्थि ।

ઉત્કૃષ્ટ અનંતાનંતું નથી. જઘન્ય અનંતાનંત પછીનાં સર્વ સ્થાનો મધ્યમ-અનંતાનંતામાં સમાય છે. એટલે ઉત્કૃષ્ટ-અનંતાનંતું નથી.

આ પ્રમાણે અનુયોગદ્વાર સૂત્રમાં કહેલ વિધિ પ્રમાણે અસંખ્યાતાદિકનું સ્વરૂપ કહ્યું. હવે અન્ય આચાર્યોને મને તેનું સ્વરૂપ જણાવે છે.

ગાથા ૮૦ થી ૮૬

૧ જઘન્ય પરિત્ત અસંખ્યાનું:— ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાનું એકરૂપ યુક્ત

કરીએ એટલે પહેલું અસંખ્યાનું થાય.

૨ મધ્યમ-પરિત્ત-અસંખ્યાનું:—આગળ પ્રમાણે.

૩ ઉત્કૃષ્ટ પરિત્ત-અસંખ્યાનું:—ચોથા જઘન્ય યુક્ત અસંખ્યા-તામાંથી એકરૂપ ગીણું કરીએ એટલે ત્રીજું અસંખ્યાનું.

૪ જઘન્ય-યુક્ત-અસંખ્યાનું — ઉત્કૃષ્ટ પરિત્ત અસંખ્યાનું એકરૂપ યુક્ત કરીએ એટલે ચોથું અસંખ્યાનું થાય.

૫ મધ્યમ-યુક્ત-અસંખ્યાનું: આગળ પ્રમાણે

૬ ઉત્કૃષ્ટ-યુક્ત-અસંખ્યાનું:—સાતમા જઘન્ય-અસંખ્યાત-અસંખ્યાતામાંથી એકરૂપ ગીણું કરીએ એટલું છઠ્ઠું ઉત્કૃષ્ટ-યુક્ત-અસંખ્યાનું થાય.

૭ જઘન્ય-અસંખ્યાત-અસંખ્યાનું:—ચોથું જઘન્ય-યુક્ત અસંખ્યાનું એકજ વાર વર્ગીએ એટલે જઘન્ય-અસંખ્યાત-અસંખ્યાનું સાતમું થાય

૮ મધ્યમ-અસંખ્યાત-અસંખ્યાનું:—સાતમું અસંખ્યાનું રૂપાદિકે યુક્ત કરતાં જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટ ન થાય ત્યાં સુધી મધ્યમ-અસંખ્યાત અસંખ્યાનું આઠમું થાય.

૯ ઉત્કૃષ્ટ-અસંખ્યાત-અસંખ્યાનું:—જઘન્ય-પરિત્ત-અનંતામાંથી એક ઓછા કરીએ ત્યારે ઉત્કૃષ્ટ-અસંખ્યાત-અસંખ્યાનું થાય.

૧ જઘન્ય-પરિત્ત-અનંતું:—પ્રથમ જઘન્ય-અસંખ્યાત-અસંખ્યાતાનો ત્રણ વાર વર્ગ કરવો અને તેમાં આ દશ વસ્તુઓ ભેળવીએ. (૧) લોકાકાશના પ્રદેશ, (૨) ધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશ, (૩) અધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશ; (૪) એક જીવના પ્રદેશ, (૫) સ્થિતિબંધના અધ્યવસાયસ્થાનો (૬) અનુભાગબંધના અધ્યવસાયસ્થાનો, (૭) યોગ તે મન, વચન કાયાનું વીર્ય. તેના છેદપ્રતિભાગ તે સૂક્ષ્મ નિર્વિભાજ્ય ભાગ, (૮) ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી એ બે કાળના સમય, (૯) પ્રત્યેક જીવનાં

શરીર અને (૧૦) નિગોદ-સાધારણ વનસ્પતિકાયનાં શરીર એ દથ અસંખ્યાતી વસ્તુઓ ભેજવીએ અને પછી વળી તે રાશિનો ત્રણ વાર વર્ગ કરીએ તે પહેલું જઘન્ય-પરિત્ત-અનંતું થાય.

૨ મધ્યમ-પરિત્ત અનંતું: આગળ પ્રમાણે.

૩ ઉત્કૃષ્ટ-પરિત્ત અનંતું:—જઘન્ય યુક્ત અનંતામાંથી એક ઓછો કરીએ એટલે ત્રીજું ઉત્કૃષ્ટ-પરિત્ત-અનંતું થાય.

૪ જઘન્ય-યુક્ત-અનંતું:—જઘન્ય-પરિત્ત-અનંતાને રાશિ અભ્યાસ કરવાથી ચોથું અનંતું થાય. આટલા અભવ્ય જીવો છે.

૫ મધ્યમ-યુક્ત-અનંતું:—આગળ પ્રમાણે

૬ ઉત્કૃષ્ટ-યુક્ત-અનંતું:—જઘન્ય-અનંતાનંતું એકરૂપ ઊભું કરીએ એટલે છઠ્ઠું ઉત્કૃષ્ટ-યુક્તાનંતું થાય.

૭ જઘન્ય અનંતાનંતું:—જઘન્ય-યુક્ત-અનંતાનો એકવાર વર્ગ કરવાથી સાતમું જઘન્ય અનંતાનંતું થાય.

૮ મધ્યમ-અનંતાનંતું:—જઘન્ય અનંતાનંતાને એકાદિકે યુક્ત કરતાં જ્યાં સુધી ઉત્કૃષ્ટાનંતાનંતું ન થાય ત્યાં સુધી સર્વ મધ્યમ-અનંતાનંતું.

૯ ઉત્કૃષ્ટ-અનંતાનંતું:—જઘન્ય-અનંતાનંતાની રાશિનો ત્રણ-વાર વર્ગ કરીએ અને તેમાં આ છ અનંતા ભેજવીએ (૧) સિદ્ધના જીવ, (૨) નિગોદિયા જીવ, (૩) વનસ્પતિ કાયના જીવ, (૪) સર્વ અતીત-અનાગત કાળના સમય, (૫) સર્વ પુદ્ગલ પરમાણુ અને (૬) સર્વ અલોકાકાશનાં પ્રદેશ, આ છ ભેજવીએ. ત્યારપછી વળી તેનો ત્રણવાર વર્ગ કરીએ, અને કેવળજ્ઞાન અને કેવલ-દર્શનના પર્યાય ભેજવીએ ત્યારે નવમું ઉત્કૃષ્ટાનંતાનંતું થાય. આ ઉત્કૃષ્ટ-અનંત-અનંતું નિષ્પ્રયોજન છે. એટલા માટે સિદ્ધાન્તમાં ના કહી છે. કારણ કે લોકાકાશમાં જેટલા પદાર્થો છે તે સર્વ આઠમા અનંતેજ છે.

કર્મગ્રંથમાં સંખ્યાતાદિના એકવીથ ભેદ જુલાવ્યા છે. પહેલેજ ત્રણ સંખ્યાતાના. બીજા નવ અસંખ્યાતાના અને ત્રીજા નવ અનંતાના. આ બંને મતાંતરેમાં પહેલાં સાત ભેદના વર્ણનમાં કોઈ જાતનો ફેરફાર નથી. આઠમા ભેદથી વિષયોમાં મનભેદ છે, ટબામાં અને મૂલમાં જે મતાંતર જણાવેલ છે તે ટુંકમાં આ પ્રમાણે છે. જઘન્ય-યુક્ત-અસંખ્યાતાનો વર્ગ કરવાથી જઘન્ય-અસંખ્યાત-અસંખ્યાતુ થાય છે. જઘન્ય-અસંખ્યાત-અસંખ્યાતાનો ત્રણવાર વર્ગ કરીને એમાં ગાથામાં જણાવેલ દશ અસંખ્યાતા મેલવવાથી અને પછી ત્રણવાર વર્ગ કરવાથી જઘન્ય-પરિત્ત-અનંતુ થાય છે. જઘન્ય-પરિત્ત-અનંતાનો અભ્યાસ કરવાથી જઘન્ય-યુક્ત-અનંતુ થાય છે. જઘન્ય-યુક્ત-અનંતાનો એક વાર વર્ગ કરવાથી જઘન્ય-અનન્ત-અનન્ત થાય છે. જઘન્ય-અનંતા-નન્તાનો ત્રણવાર વર્ગ કરીને એમાં છ અનંતા મેલવીને ફરીવાર ત્રણવાર વર્ગ કરીને કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શનના પર્યાયો મેલવવાથી જે સંખ્યા થાય તે ઉત્કૃષ્ટ અનંતાનંતુ છે. મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યા જાણવા માટેની રીત સરખી છે.

આ બંને રીતથી જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટની સંખ્યા એક એકની હોય છે. પણ મધ્યમ સંખ્યાતાના સંખ્યાતા, અસંખ્યાતાના અસંખ્યાતા અને અનંતાના અનંતા ભેદો થાય છે.

આ રીતે ષડ્શીતિ નામના ચતુર્થ કર્મગ્રંથ ઉપર મૂલ અને ટબાને લગતા વિષયોનું ટીપ્પણ પૂર્ણ થયું. આ કર્મગ્રંથના જુદા જુદાં વિષયો ઉપર વિવેચન હોવાથી આનું બીજું નામ સૂક્ષ્માર્થ વિચાર છે. આની મૂલ ગાથાઓ ૮૬ છે. અને બીજી ત્રણ પ્રક્રેપ ગાથાઓ મલી કુલ ૮૮ ગાથાઓ આ કર્મગ્રંથમાં આપેલી છે.

ષડ્શીતિ પ્રદીપક સંપૂર્ણ

આપનાં બાળકોને શ્રદ્ધાળુ,
જ્ઞાનવાન અને
ચારિત્રસંપન્ન બનાવવા

મહેસાણા
પાઠશાળામાં દાખલ
કરો

પ્રવેશપત્ર મંગાવી ભરી મોકલો

:- પ્રકાશક :-

શ્રીમદ્ યશોવિજયજી જૈન સંસ્કૃત પાઠશાળા
ઠે. સ્ટેશન રોડ,
મહેસાણા (ઉ.ગુ.) ૩૮૪૦૦૧